2

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

1997

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1997.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 120 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 20 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

Radovan GRGEC

Uz rub (111)

Iako se ovo mišljenje može dovesti u sumnju ili modificirati, za nas, u hrvatskom jeziku, postoji razlika između *događaja* kao objektivne stvarnosti i *doživljaja* kao subjektivnog odraza te stvarnosti. U vremenu relativizma i skepticizma tapkamo na mjestu kad želimo govoriti o objektivnoj stvarnosti kao o nečemu što ne ovisi o našem subjektivnom doživljavanju. U tom vremenu subjektivizma i "globalizacije" svjedoci smo strelovita napretka znanosti i tehnike, koje se, napredujući, mijenjaju i, mijenjajući se, napreduju. Ljudsko iskustvo, gomilajući se, donosi napredak *civilizacije*, koju u hrvatskom jeziku razlikujemo od *kulture*. I ta duhovna kultura, usprkos napretku materijalne civilizacije, nije mnogo odmakla od vremena *Aristotela, Platona, Homera, Sofokla* i dr. Za nas je Aristotel još uvijek otac logike, pa i gramatike koja odatle proistječe, koliko god se dičili rezultatima relativističkog subjektivizma i transformacijsko-generativne gramatike.

Aristotelov realizam, kao ni njegovu logiku, ne odbacujemo ako želimo vjerovati u stvarnost nečega što ne ovisi o našim osjetilima. Premda nas i suvremene egzaktne znanosti upućuju na indeterminizam i na relativizam, odnosno na ovisnost znanstvenih rezultata o onome koji ih promatra i opisuje, znamo da postoji objektivni događaj koji ne ovisi o subjektivnom doživljaju, kao što znamo da i *Newton* i *Einstein* imaju pravo u okvirima određenih kontinuuma.

Kad neki suvremeni teolozi govore o *Uskrsnuću*, opisuju ga prvenstveno kao doživljaj vjere prve kršćanske zajednice, stavljajući u drugi plan stvarnost njegove "događajnosti", da ne bi šokirali suvremenike. Vjernik, pak, vjerujući u svemogućeg Boga, vjeruje u mogućnost čuda, a čudo Uskrsnuća je, kako kaže *sv. Pavao*, temelj svega našeg vjerovanja, koje je uzaludno ako Krist nije doista uskrsnuo. Bez činjenice događaja Uskrsnuća, koje su posvjedočili vjerodostojni svjedoci, ne bi bilo ni doživljaja vjere prve kršćanske zajednice.

Ove godine dolazi nam Uskrs vrlo rano, već u ožujku, s proljećem. Kristovo Uskrsnuće temelj je i našeg osobnog uskrsnuća, tj. uskrsnuća čovjeka kao psihofizičke cjeline, odn. uskrsnuća mrtvih ili, kako to ispovijedamo u Vjerovanju apostolskom, uskrsnuća tijela. Međutim, iako je pod utjecajem grčke filozofije smrt smatrana rastavom duše od tijela, činjenica Uskrsnuća potiče nas da besmrtnost duše i

vječnost, za kojom čezne naše raspadljivo tijelo i prolazna ovozemaljska sudbina, ne suprotstavljamo previše svetopisamskim i evandeoskim izvještajima i navještajima.

Uskrs je za nas znak vječnog proljeća i besmrtne nade, radosti zbog pobjede života nad smrću. Kao da čitava priroda odzvanja stihovima *Schillerove* "Ode radosti", ovjekovječene *Beethovenovom* glazbom. Budenje na život i na radost kao da je po Kristovu Uskrsnuću ušlo u srce svemira, ali i u naša nemirna srca, prožeta bolju korizmene patnje u očekivanju uskrsne zore. U tom svjetlu Uskrsnuće postaje središnji događaj ljudske povijesti.

* * *

U ljudskoj povijesti mnoge su stranice ispunjene patnjom pojedinaca i čitavih naroda koji vapiju za oslobođenjem. Ljudska zajednica poznaje razne oblike te čežnje i borbe. U novijoj povijesti bili smo svjedoci pada raznih diktatura i tiranija. Hrvatski je narod odabrao demokraciju kao politički i društveni oblik svojega državnog ustrojstva. Nažalost, u suvremenom svijetu, demokracija, čini se, gubi korak. Doduše, nejednakosti koje je stvaralo "socijalističko" jednostranačje u demokratskom su kapitalizmu nešto drugačije obojene. Stoga i mnogi postavljaju pitanje nije li suvremena demokracija svojevrsna maska za tiraniju kapitala i tehnike. *Heideggerovi* učenici i *Marxovi* sljedbenici kao da su došli i opet na svoje.

Ekonomska "globalizacija" nije uništila razne oblike totalitarizama. Jenjava euforija koja se javila nakon pada Berlinskog zida. Politički i socijalno-ekonomski liberalizam tek je jedna od utopija, o čemu najbolje govori situacija na siromašnom Jugu ili u tzv. zemljama tranzicije. Neoliberalizam se, naime, brže razvija u jakim državama čiji etatizam omogućuje oslobađanje tržišta, ekonomsku, ekološku i stambenu sigurnost, prosperitet poduzetništva i cvat multinacionalnih kompanija. Mnogi hvale ekonomsko "buđenje" ne samo Singapura nego i velike Kine, ali time se automatski ne stvara i demokracija. Kao što kaže *Fukuyama*, trustovi samo suprotstavljaju afričku nerazvijenost brzom razvoju azijskog Jugoistoka.

Kapitalizam može prosperirati i bez demokracije. "Demokratski kapitalizam" *Michaela Novaka* upozorava nas da "socijalizam" i "demokracija" nisu koherentni sustavi. Riječi "socijalizam" i "komunizam" toliko su opterećene totalitarističkim konotacijama da neki predlažu promjenu terminologije (npr. "komunitarizam"). U svakom slučaju, nove situacije u Hrvatskoj i u svijetu postavljaju pred nas nova pitanja, na koja još uvijek nismo dobili odgovore.

Kao što smo prošli put pisali, neki "nostalgičari" demokršćanstva, zalažući se za ono što zovu "ricomposizione" ili "rifondazione della diaspora democristiana", ipak ne bi imali ništa protiv toga da se tako "restaurirana" stranka ili pokret nazove nekom drugom, npr. populističkom denominacijom. Danas toliko osporavani

Andreotti ipak žali za gubitkom demokršćanske denominacije, koja je, kako kaže, toliko govorila o povijesnoj ulozi kršćanske politike u poratnoj Europi i Italiji.

Uostalom, ne govori li nestanak demokršćanskog imena i razbijanje demokršćanstva o sličnoj situaciji kod nas kada je hrvatski narod HPS-u (Hrvatskoj pučkoj stranki) pretpostavio HSS? Ne bi li i danas takav kredibilitet, kao HSS između dvaju svjetskih ratova, mogao dobiti nekakav PHS (Pokret hrvatske solidarnosti) ili SPS (Stranka pučke solidarnosti)? Nakon prvih izbora ta je uloga bez sumnje pripala HDZ-u, koji se poziva na demokršćansku, haesesovsku i pravašku tradiciju, ali i na pomirenje s hrvatskim "antifašistima"! *Starčević, Radić i Stepinac* imena su u kojima su svi Hrvati zajedno, premda ih toliko toga rastavlja u bliskoj i daljnjoj prošlosti.

Talijanski narod, ili bar jedan njegov dio, traži svoju obnovu i jedinstvo u PPI-u (Partito Popolare Italiano) i u savezu "Ulivo". S druge strane, Srednja Europa, svjesna da kapitalizam i demokracija nisu tako usko povezani kao što smo donedavno vjerovali, gleda sa čežnjom na prosperitet azijskog Jugoistoka (Tajvan, Singapur, Malezija). Međutim, katkad zaboravljamo da Europa stari, da su obitelji sve malobrojnije, da umirovljenika ima sve više a djece sve manje, tako da *Laszlo Csaba* s pravom kaže kako se mi ne možemo povoditi za modelom zemalja gdje je obitelj glavni nositelj prosperiteta i progresa, političkog i ekonomskog, zato što je sve brojnija i sve jača.

* * *

Upravo u razvoju i jačanju obitelji i obiteljskog života nalazi se vjerojatno tajna nacionalnog preporoda i obnove, socijalne pravde i jednakosti. Tu se nalazi i ključ za uravnoteženost između individualne slobode i kolektivne sigurnosti, između "fleksibilizacije" i "reglementacije", između starosjedilaca i selilaca, između muškaraca i žena, između proizvodnje dobara i njihove raspodjele u okvirima "globalne" politike i ekonomije.

Stoga u ovo uskrsno vrijeme želimo da naša vlast i odgovarajući (i odgovorni) organi posvete u ovoj i u sljedećim godinama što više pažnje razvoju hrvatskih obitelji. Te obitelji treba da procvatu uz pomoć političkih i ekonomskih stimulansa, ukratko da dožive svoj uskrs. No, uskrsa obitelji nema bez duhovne obnove i preporoda pojedinaca. Ti pojedinci moraju postati pravi konvertiti (bez navodnika), tj. pokajnici kao Nehljudov u *Tolstojevu* "Uskrsnuću". Sigurno da kršćani i kršćanski političari u obnovi obitelji moraju odigrati veliku ulogu, počevši od sebe samih i od vlastitih obitelji. Svojim životom treba da stoje iza onoga što ustima ispovijedaju i propovijedaju, kako bi poruka križa i Uskrsnuća zaživjela u svim slojevima hrvatskog naroda.

SRETAN USKRS!

Marela MIMICA

Uskrsna nedjelja

Sunce je čipku na oltaru splelo
svjetlošću bijelom zrači raspelo,
u tišini blagdana svetog
miriše cvijeće bijelo.

Blagošću mira raspelo svijetli,
golubica krila bijelih uzleti,
uskrsni kruh toplo miriše,
blagoslov čeka sveti.

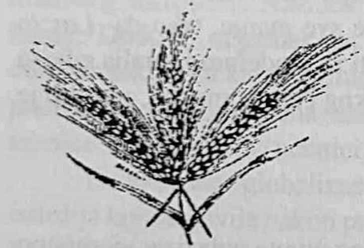

Branimir ŽGANJER

U očekivanju Uskrsa

Slika iz hrvatske pokrajine

Polako već se mrači. Smog. Sivina.
U stranoj zemlji muž joj je na radu,
a kći studira u dalekom gradu
VELIKI PETAK - muka Božjeg sina.

Kraj peći žena još ne gubi nadu.
Sjedi i čeka. Spremila je vina,
kolača. Šunku skinula je s klina,
ubacila je u peć malu kladu.

Tko to sad zvoni u magli i mraku?
Žena se prenu. "Mi smo se u vlaku
susreli tata i ja." Odmah hrli

k vratima s ključem, brže svjetlo pali,
križa se, kliče, glasno Boga hvali,
smiješi se sretna i oboje grli.

Uskrs, kao pomična svetkovina, pada odmah nakon punog mjeseca (uštapa) u nedjelju nakon proljetnog ekvinocija (21. III.). Ove god. je to 30. III.

SRETAN USKRS!
ⰔⰓⰅⰕⰀⰐ ⰖⰔⰍⰓⰔ.
СРЕТАН УСКРС.

Komemoracija Jakovu Kopiloviću u HKD-u

U okviru književnih večeri HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) održana je 21. veljače komemoracija pjesniku *Jakovu Kopiloviću*, uglednom predstavniku bunjevačkih Hrvata, rođenom 1918. u Subotici, gdje je i umro krajem prošle godine. Prostorije HKD-a bile su ispunjene do posljednjeg mjesta prijateljima i rodbinom pokojnikovom te članovima HKD-a i DHK-a, koji su sudjelovali u diskusiji na kraju programa što ga je vodio *prof. Juraj Lončarević*. U uvodnoj riječi ravnatelj HKD-a *prof. Radovan Grgec* istaknuo je značenje *Kopilovića* i Bačke za čitavu Hrvatsku. Uz J. Lončarevića u programu su sudjelovali, u ime Društva vojvođanskih i podunavskih Hrvata, *Vinko Rukavina*, u ime Jašinih prijatelja pjesnik *Zvonimir Husić* te, uime subotičkih Hrvata, *dr. Luka Štilinović*. Pokojnikove stihove kazivala je *Marijana Poklepović*, a glazbene točke izvela je na violončelu *Lucija Klarić*.

Photo: Mato Batorović

U prepunim prostorijama HKD-a o životu i djelu Jakova Kopilovića govorili su (slijeva): Juraj Lončarević, Vinko Rukavina, Zvonimir Husić, Radovan Grgec i Luka Štilinović.

Sjećanje na Antu Jagara

Književna večer HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) bila je 28. veljače posvećena uspomeni na svećenika *Antu Jagara* (1867-1899), pisca, pjesnika i pastoralnog djelatnika, koji je mlad umro u rodnoj Novskoj. Pošto je ravnatelj HKD-a *prof. Radovan Grgec* predstavio predavače, o kulturnom životu u Novskoj govorio je *prof. Franjo Horvat*, istaknuvši da je za njegov procvat zaslužan *Željko Voborski*, ravnatelj Gradske knjižice i urednik "Novljanskog lista". O životu i djelu Novljanina Jagara, marijanskog pjesnika, govorio je Ž. Voborski, osvrnuvši se posebno na njegovu knjigu "Vračanje i gatanje", čiji je reprint nedavno objavljen u Novskoj. O toj knjizi govorila je i *s. Ancila Vujković*, koja se posebno osvrnula na povezanost vračanja s narkomanijom, čime se s. Ancila bavi kao medicinska sestra i diplomirani teolog. Nakon zanimljive diskusije prisutnima su podijeljeni pretisci knjige i članka o A. Jagaru iz Marulića, br. 5/96.

O "Slomu hrvatskog komunističkog proljeća" u HKD-u

Knjiga *dr. Hrvoja Šošića* "Slom hrvatskoga komunističkog proljeća" predstavljena je i u HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima). Na početku je ravnatelj HKD-a *prof. Radovan Grgec* govorio o razlici između viđenja hrvatstva kod komunista iz 1971. i kod hrvatskih sveučilištaraca i nekih članova Matice hrvatske te pročitao jednu svoju prigodnu pjesmu. Brojno slušateljstvo pozdravio je zatim ravnatelj "Školskih novina", izdavač knjige, *Ivan Rodić*. Autor dr. Šošić upozorio je na neke nove dokumente u prilog svojoj tezi o hrvatskoj obnovi i komunističkom jednoumlju u kojemu su Hrvati živjeli kao kršćani prije Milanskog edikta te istaknuo lik *kardinala Stepinca* kao borca protiv takve diktature. Književnik *Mato Marčinko* podsjetio je na značenje hrvatske obnove i preporoda u sklopu cjelokupne hrvatske povijesti, a zatim je *prof. Božidar Spitzer* iznio svoje dokaze zašto se 1971. ne može smatrati pravim hrvatskim "proljećem". U zanimljivoj u burnoj diskusiji nakon predavanja sudjelovao je, između ostalih, i *dr. Šime Đodan.*

Josip Sanko RABAR

Uskrs u Hrvata

(Skrivena simbolika jedne izložbe)

Razmišljanje u povodu jedne davne izložbe u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu, koja je bila otvorena za javnost u vrijeme oko Uskrsa 1992.
(Jedan od prvih Uskrsnih izložbenih pokušaja u nas nakon ateističkog totalitarizma. Izložbu su bili priredili Muzej za umjetnost i obrt, Etnografski muzej i Jadran Mc Cann Erickson, Zagreb, i ona pripada ciklusu izložaba "Kultura življenja u Hrvata".)

Svrha je postava bila da se preko predmeta (proizvoda ljudskih ruku) predoči blagdanski i velikotjedni uskrsni život u Hrvata skupljen oko narodnih običaja i Crkvene liturgije. No nemoguće je svaki takav predmet dešifrirati kao simbol proziran do života koji se krije iza njega, jer bi za svaki pojedini slučaj trebalo imati predznanje, a time i za ukupnu golemu raznolikost svih tih predmeta, i to etnografsko, etnološko, kulturološko, povijesno, teološko, mitološko, likovno, ikonografsko itd., a potrebni komentari i upute o životu koji vrije iza rukotvorenih predmeta sudbonosno su nedostajali. Nije se mogao sakriti dojam da je ta izložba bila sklepana na brzinu zbrda-zdola, bez osobito razrađene koncepcije. Po principu "dohvati što možeš i postavi" uz poziv suradnicima: "daj što daš". Nije to zločeta primjedba autorima izložbe, jer jedva da si možemo blijedo predočiti s kakvim su se teškoćama oni sukobljavali, započinjući pionirski pokušaj nečega u nas (barem tijekom pola stoljeća) još neviđena i probijajući prvotni neprobojni led inercije, i to još u uvjetima rata i siromaštva. Zato svaka hvala autorima, a moto izložbe mogao bi glasiti: "bolje išta nego ništa" ili "početak je obično nezgrapan". Takve su i slične izložbe bile potrebne i kulturno korisne usprkos svojim nesustavnostima i nejasnoćama u tome što se zapravo hoće.

O Uskrsu su nam potrebne najmanje dvije vrste izložaba. Izložba pojavnosti Uskrsa i izložba njegove sućine. Razumije se, može i oboje umah, ali onda treba stvoriti smišljen odnos toga dvoga a ne prepustiti se kaosu i entropiji, jer inače dobivamo neprozirnu i zbunjujuću, nihilizirajuću smjesu.

Moguća je, naravno, etnološka ili kulturološka zamisao izložbe koja bi nam predočila faktičnost života i kulture ljudi oko nas, sada ili u prošlosti, i to iskreno, bez uljepšavanja, sa svim negativnostima, nesporazumima, labirintom življenja, sitnim lažima i kičem (što je vjerojatno zamisao i ove izložbe), no i tada treba imati bitno jasniji kritički koncept stavljanja u odnos bivanja prema sućini, koliko-toliko promišljen sustav ili bar stav.

Mogući su i drukčiji tipovi izložaba. Na primjer, evangelizatorska blagovijesna i prosvjetiteljska izložba, vjersko-teološki osmišljena, koja bi nam preko izložbenih predmeta pokušala predočiti ono što je uistinu Uskrs i što je njegova istina. Izbor bi

predmeta tada bio drukčiji, težilo bi se za duhovnom čistoćom i ako već ne za visokom umjetničkom vrijednošću, onda bar za etnološkom nezagadenošću. Time ne bismo dobili uvid kako se Uskrs slavi u najširoj populaciji, već kako se najistinskije i najbolje slavi.

Možemo se također zapitati po čemu je ovo Uskrs u *Hrvata*? Komentara o životu nema, barok je europski barok, a kič europski kič. Postoje, svakako, nijanse u oblikovanju koje su specifične za naše krajeve, ali ih prosječni posjetitelj ne može zapaziti. Niti izložba ičime opominje na njih. On vidi samo puki čin prisutnosti tih predmeta među nama.

Mogući su različiti koncepti postava, no potrebno je imati *nekakav* koncept i znati što se hoće.

Uskrs je, već i kao vjerski blagdan i narodni običaj (a da ne govorimo o uskrsnuću), duhovna pojava, mikrouniverzum, sustav usmjeren k suću. On ima svoju slučajnost i bit, površinu i dubinu, zabludu i istinu, ima svoje žarište i svoju rastrganost i razbacanost. I sve je to istina, ali na različit način istina. Upravo ta različitost u istini, ako je osmišljeno strukturirana i predočena, ili bar naznačena tekstom uz izloške, omogućuje nekakvu suvislost u uočavanju izložene cjeline. Ovako vjernik, pa i bilo koji osjetljiviji posjetitelj, pred tom golemom zbrkom predmeta osjeti mučninu kao pred iskonskim kaosom, kao da se uskrsnuće zaglavilo u Šeolu i mrvi se u prašinu, usprkos činjenici što iz mnogih fragmenata suće Uskrsa tu i tamo začudujuće zablista i probije se do silne rječitosti.

Izložba zaista nešto govori i o običaju, i o blagdanu, pa čak i o samome uskrsnuću, ali ne svojom cjelinom kojom govori nešto sasvim drugo. To u prvi mah osjetimo kao nesretni nedostatak orijentacije u smislu, u cjelovitosti poruke. Svi ti nasumični hodnici počinju nas se doimati kao svojevrsni uskrsni labirint, igra traženja, kviz u kojemu pogađamo koja je razina ili vrsta istine posrijedi, pa i sama izložba postaje intrigantna zagonetka, tajanstven govor o zalutalosti, križni put pameti.

Pred sobom, već dijelom, imamo predmete likovne umjetnosti, prije svega primijenjene, ili prigodne, bilo sakralne bilo u širemu smislu duhovne bilo profane. Otkrivamo vrlo vrijedna umjetnička djela kao i djela masovne kulture, industrijski dizajn, dekoraciju, pa i kič. Tu su i industrijski proizvodi te jestiva kulinarska ljepota uskrsnog objeda. Likovna pak vrijednost katkad i ne ovisi o vrsti izloška. Budući da su neka peciva i kolači likovno ukusniji od visokoumjetničkih vulgarnih ili kičastih mazarija akademičara. Sve je tu divno pomiješano, u nerazmrsiv preplet ukusa i neukusa, divote i trivijalnosti, no često neprozirno u svojoj predmetnosti, skrivajući iza sedam vela život, običaje i otajstvo kojih su providnost trebali biti.

No, ubrzo zbunjeni otkrivamo da i tako sirova i zbrkana izložba ima smisla. Jer ta građa bačena na hrpu već je sama po sebi poruka o bogatstvu putova prema istome cilju. Ova je izložba svojom neprobirljivošću i raznostranošću poučna i instruktivna za sve buduće izložbe, a u prvom redu svojom raskoljenošću na suprotnosti, katkad i nepomirljive. Otkriva nam se vrlo proturječan i vrlo dinamičan fenomen. I tada nam se bogati nered izložbe čini kao manje zlo od nekoga siromašnog reda, koji će i u buduće biti glavna opasnost za slične pokušaje.

Čega sve tu nema?

Ispod vitrina izležavaju se *stare razglednice* iz vremena početka ovog, ili iz prošlog stoljeća. Na njima nam se veselo smiju ljupke curice s košaricama u rukama, elegantno odjevene gospođice pogledavaju nas lukavo ispod širokih šešira s velom, obitelji sjede svečano i ukipljeno za stolom, djeca i janjad, zečići i jaja, vrtovi, vijenci, cvjetovi.

Vidimo stare nezgrapne *džepne satove* s minijaturnom dekoracijom i prikazom Kristova raspeća na zaštitnom mostiću mehanizma, ispod je mrtav stroj, mali kotačići, što se inače živahno vrte i zveckaju, sada su mrtvo ukočeni, vrijeme je stalo i svaka njegova mjera. Bezrazložno traju satovi s prizorom uskrsnuća urezanim u poklopac. Zaustavljeni mikrokozmi, s metalnim srcem.

Tu su i *mali vjerski predmeti* i ukrasi, križići i Majke Božje. Znakovi pažnje i strpljivosti, nečije prisutnosti u nepreglednim vremenima muka, ili pak amajlije za naše sitno praznovjerje.

A *pisanice* su posvuda. Gomilaju se u svakome kutu labirinta kao zagonetni putokazi koje je neki Ivica odbacivao pri svojem lutanju da bi njihovim tragom mogao pobjeći od vještice natrag toplini obiteljskog doma. Jaja su izložena kao različite preduskrsle ljudske sudbine. Skuhane u vrućem čekanju izlaska. Zatvoreni svjetovi primamljivo oslikani da i jalova nerođenost bude lijepa. A te su jajolike ljudske sudbine svakakve. Obične, kokošje, ili od poludraga kamena položena u srebrnaste metalne arabeske. Ima ih i od metala i od kamena, gline i plastike. Safirnomodre ili šarene, glatke i grube, lagane i čiste, ili okovane lažnim draguljima od prozirna stakla. Vidimo pisanice obične, narodne, seljačke, kao i one sofisticirane, postmoderne, deformirane i ispaćene, gorke od otrovnih boja, morbidne, ili blistavo ljepuškaste, žarko dekorativne i kričavo kičave. Zadivljujući je taj napon što frca izmedu nespojivih suprotnosti. Jezgrovit govor o razdrtosti postmodernog društva. Mikrokozmi, savršeno završeni prezreli plodovi, vruće hermetične kušalice ovozemaljskog života zaključane u sigurnost nutarnjih sukoba i drama. Sve tako dok se pile ne odvaži i probije ljusku. Smrtno ozbiljne pisanice, vulgarne, svečane, šaljive, nježne i mirne, eksplozivne i dramatične, a neke, naprosto, lijepe.

Neke su pisanice i dosjetljive. Obli paketići s adresom napisanom na ljusci i zalijepljenom markom, male torbe i novčanici s patentnim zatvaračem, ili s otvaračem za konzerve. Vrište mala odvratna jaja nalik na tvorbe likovne grupe Bijafra. I vreba jaje-bomba na kojem piše "Srboslavija 1918." Uz njega su jaja *Aleksandra Puizine* oblijepljena ratnim novinskim izvještajima o smrti i razaranju, jaje s hrvatskim grbom na kojemu piše "Vukovar" i crna jaja s bijelim križevima.

Gomilaju se male okrugle odvratne patnje i ljepuškaste laži, ali ima jaja sjajno likovno riješenih, primjerenih svojoj jajolikoj simbolici i skladno oslikanih. Osobito ona *Vjere Lalin, Krešimira Ivančeka* i *Zlatka Kesera*. A tu su i likovno vrlo zanimljive pisanice *Nives Kavurić Kurtović* s nagim bijelim ženama (njezino vlastito uskrslo tijelo?) i bijelim pegazima na crnoj pozadini. Kontrast svjetla i tame, smrt i uskrsnuće. Originalni profinjeni nadrealni likovi. Rječiti i neizrecivi umah.

Gotovo posvuda po izložbi roje se pisanice. Vise na granama kao zrelo voće. Prskaju uvis fantastična blijeda stabla od papira kao sledena vegetacija s Jupitera. Nadrealni križevi spoznaje života u mlačnu snu. Umjetne, goleme pisanice od stiropora, ili apstraktno stilizirane kao veliki jajoliki ukrasni prstenovi od crvenog, žutog ili plavog papira unutar golemih cvjetnih aranžmana. Visoko se uzdiže stup okićen vrpcama i vijencima, zlatnim trakama i srebrnim jajima, obrastao bršljanom, a ispod je pseudoslama, zapravo strugotine. Industrijski otpad.

Izložba u malom jest izložak smućkan u Školi primijenjene umjetnosti u Zagrebu: blistavomračna sjajnocrno lakirana koka. Nalikuje na veliku industrijsku igračku od plastike, i maćehinski čuči u gnijezdu kraj neuredno razbacanih pisanica.

Na zidu visi ispod stakla: *Molitva pape Benedikta XV. za mir*. Sročena u vremenima nekog rata, iz beskonačnog lanca ratova. Visi i vapi iznad polemičnog aranžmana izložaka, ljupke svađe smisla i besmisla.

O uskršnjem blagdanu neposrednije i prividno manje metaforično i zagonetno govori *blagdanski stol*. Širok i dugačak, prepun namirnica. Peciva, kruhovi, pisanice, kolači, šunke, pekmezi, različita pića, boce, konzerve i drugi industrijski prehrambeni proizvodi. Uskršnji je kruh tu da prikaže narodni običaj, a industrijski su proizvodi, valjda, reklama sponzora. (Ili se možda varam?) Sve u svemu, sajam.

Na posebnu su mjestu izložena ljupka *peciva Marijane Birtić*. Izradena vrlo vješto tanahnom i plahom dragošću. Mali radosni prozori od tijesta u neki mili jestivi svijet, "reš" pečeni vijenci ruža, lišća ili voća, ružičaste pletenice, posude sa sićušnim hrskavim jabučicama, ljupke rumene djevojčice od tijesta u dražesnim haljinicama, kućice iz kojih radosno vire sladahni stanari, patke i pačići. Izradeno detaljno, oblo i meko. Hranjivo u svakome smislu.

Na drugoj vitrini piše *Poma*. Vidimo čudne pletere nalik na apstraktno stilizirane nadrealne fantazme divovskih žitarica. To su prepleti od palminih grana, rukotvorine ispletene prema uskrsnim običajima na području Dubrovnika. U crkvi se blagoslivlju zajedno s maslinovim grančicama na Cvjetnicu: "Palminu nedelju".

U susjednoj je sobi *Krijes*, stog od posječenih suhih stabljika kukuruza, simbolična lomača koja plamti u nebo s vrhova brežuljaka, noću na veliku subotu, uoči uskrsne zore.

Desno od krijesa uza zid mala je *maketa turopoljskog sela*, s procesijom koja obilazi oko crkve. Neprirodno sićušno selo kraj naravno golemog krijesa. Krijes se kao planina uzdigao iznad sela, a ono ukočeno, uhvaćeno u trenu, zastalo u kruženju oko žrtvenika, čeka obasjanje.

Lijevo od njega stalna je postava iz turopoljskog muzeja. Izvorno *pokućstvo* domaće izrade, seoske turopoljske kuće, i *narodne nošnje*. Iz preduskrsnog skučenog i ukočena mikrokozma kroz krijes uzlazimo u naravnu veličinu gozbe uskrslog Blagdana na hrastovu stolu uz raskošne svečane snježnobijele čipke na odjeći. Tu su predmeti bitno drukčijih dimenzija i protege. Sasvim primjereni nama. Stolovi, sjedala, pribor. Grubo tesano drvo. Drevno, čvrsto, teško i puno. Stvari silno opipljive, rusoovski jednostavne, masivne, neizvještačene i iskrene, tvrde i malo neudobne. Kruh i vino.

U drugoj sobi naokolo na zidu vise *umjetničke fotografije Gorana Malekovića* s temom *raspela*. Crno-bijele slike seoskih raspela posijanih uz rubove poljskih putova, u žitu ili na samim raskrižjima, usred draća, na ledini ili zarasla u labirinte granja, uglavnom drvena (katkad i betonska). Raspela često stara, trošna, prekivena patinom, ili zapuštena, ili pak ogradena metalnom ili drvenom ogradom, s krovištem ili bez njega, ili gola i osamljena u praznoj pustoši. No uvijek na njima visi raspeti Bogočovjek i uvijek je, nekako, mali, sićušan i neugledan prema monumentalnoj, masivnoj, rječitoj veličini križa. Nenametljiva meditativna šutnja puna sućuti i samozatajnosti. Obasjana tišina i sivi nepokretni mir.

Osjetno su govorljivije i agresivnije u svojoj poruci fotografije *Damira Fabijanića*. On križni put aktualizira. Spušta ga iz ovjekovječena povijesnog trenutka u sadašnju dramu i svakidašnjicu rata oko nas. Razorene crkve, ili vrlo široko deblo načičkano mnoštvom osmrtnica unutar čijih crnih okvira bodu oči crni križići. Kao i u onoj prvoj zbirci, ni ovdje se uskrsnuće ne vidi neposredno. Tek stradanja križnoga puta. No uvijek i posvuda uskrsnuće naslućujemo u neshvatljivoj smirenoj vječnosti fiksacije fotografskog obasjanja.

Kao posrednici prizora o Uskrsu govore i *fotografije* kompozicijski čvrsto oblikovanih klesanih *baroknih reljefa* s postaja *križnog puta na Ksaveru* iz prve polovice osamnaestoga stoljeća. Višestruko raspričane. I likovnim prizorima, i tekstovima o događajima iz hrvatske povijesti. I unatoč svemu tome, još je na zidu obješen relativno vrlo iscrpan izvještaj *Tomislava Premrla* o povijesti nastanka i umjetničkoga oblikovanja toga sakralnog mjesta. Odvojeno od fotografija, u ulaznoj dvorani, polegnut je kameni kip "Kristov grob", četrnaesta postaja puta. Skamenjeni snivajući Isus s izrazom mukotrpnoga iščekivanja na licu.

Zagonetno je kakve tematske veze s Uskrsom predstavljaju *kipovi* iz Muzeja Brdovec. Gipsani ili glineni (?), oblikovani i obojeni rukom naivnog umjetnika, seoski i prostodušni. Glineni biskup ili Bogorodica s djetetom, ili glineni Juraj koji u zelenom i smeđem glinenom svijetu ubija glinena zmaja. Ako ništa drugo, onda barem po otajstvu same umjetnosti: vidimo artefakte kao simbole stvorenja i stvorenoga svijeta. A mi se u uskrslim prostorima izložbe šetamo i uskrslim tijelom gledamo u svoj bivši život. Ali malo je vjerojatno da su autori izložbe tako općenito gledali na stvari. Po svemu sudeći, nabacali su na hrpu još malo umjetnosti sa svetom tematikom. Da popune prostor. Ne razbijajući previše glavu skupljanjem i su-bacanjem njezina značenja, to jest logosom i simbolikom.

Što tu, na primjer, rade kutije od cigareta, lule i uopće *pribori za pušenje?* Zagonetni splet asocijacija kreće u suludim smjerovima i otkriva neke sasvim morbidne vidike. No treba ugasiti cigaretu i reći da su ovaj izložak zaboravili, vjerojatno, iz neke bivše postave.

Posred prostrane sobe po podu šute *zvona*. Puna soba teških, monumentalnih, mračnosjajnih, masivnih, metalnocrnih seoskih zvona. Zagonetno prisutnih, zapravo uskrslih. Za prvoga svjetskoga rata skinuta su s naših zvonika da se pretope u razorne topove kao i većina ostalih seoskih zvona po Hrvatskoj. No požrtvovnošću šačice

luckasto lucidnih ondašnjih kulturnih djelatnika ona su otkupljena i spašena. Sačuvana su u vječnosti Muzeja za umjetnost i obrt. Tu gdje se svako obrtanje primjene umjetnosti zaustavlja u umjetnost neprimjenljivog primjera i mira. I umjesto da služe kao riječ vapaja i zova na bitni obrat, ili kao zastrašujuća riječ smrti, što je na drugi način isto, ili, uopće, umjesto da koriste i služe obrćući se kao vrata u vrt ili smrt, ona ovdje sasvim beskorisno stoje skupljena u umijeće obrta vječnosti u mirnoj i smisleno besmislenoj igri promatranja. Stoje nevjerojatno stabilno i čvrsto, mračnolijepa i teška kao najpostojanija slava.

Iza stakla u vitrinama sjaje se *kaleži* iz srednjega i novoga vijeka. I prozorni *križ* od gorskoga kristala na koji je pribijen Isus kao da lebdi u zraku, kao ptica razapeta na nebo, i taj je barok iz osamnaestoga stoljeća strahovito nalik na dalijevski fantastični realizam. Levitacija baroknomeka tijela od pozlaćena srebra, pribijena na križ, koji više nije križ, nego čista providnost. Križ spoznaje života. Ili, život spoznata križa. Kad drvo spasa postane staklo pred očima kratkovidno dalekovidna umjetnika, i drvo spoznaje staklo, i život staklo, ili bar kristal. A tu je iza stakla prvotisak glagoljskog *Misala* iz godine 1483., prva hrvatska knjiga tiskana pokretnim slovima i jedna od prvih u svijetu pisana glagoljicom na hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku. U glagoljičkim nespretnim pravokutnim hijeroglifima skrutnuta liturgija na papiru. Kroz njih do našeg uha dopiru "jazik i pojanje". Sveto vrijeme i čin nebeskoga kruha, i okus nebeskog vina sačuvan iza stakla, u okrilju Muze umjetnosti i obrta. Tu su stari *molitvenici* (1850-70, 1844), Missale romanum (1872), *moćnik* svetog Križa (18. st.), mala *raspela* (17. i 19. st.), *pokaznice* (18. i 19. st.), *pladanj s vrčićima* za vino i vodu (17. st.) i *misnica* s amblemski naznačenom mukom Kristovom. Oko tužna Isusova lica na Veronikinu rupcu vrte se kliješta, čekić, buzdovan i koplje kao zastrašujuća armatura života i oruđevne ljudske sudbine. A cijeli je zid zauzeo golemi pseudotriptih "Posljednja večera" *Zlatka Šulentića* (*slika* napravljena oko god. 1960.). Iza tih stakala nađe se i nešto postmoderne sitnarije. Mali plastični Isusi bez križa raspeti. *Krunice* s kockastim zrnima.

U posebnoj je sobi izložba *skulptura Branka Ružića* i tu ispunjava sav prostor uspjelim i vrlo slobodnim interpretacijama raspela, posljednje večere, ribe ili križnog puta, snažno, gotovo apstraktno stiliziranim, ali ipak prepoznatljivim figurama, i svaka pojedina od njih subačena je u snažan kontrast crne i bijele boje, dramatično sugerirajući sukob boli i radosti, smrti i uskrsnuća.

Ovo je, otprilike, gotovo potpun inventar izloženih predmeta. Katalog, malčice analoški i anagoški sagledan. Jer sve što je ovdje dolje skupljeno uzaskuplja sebe sâmo prema gore, silno i nesagledivo, dublje ili više nego namjera bilo kojeg autora izložbe, ili skromnog i siromašnog pogleda gledatelja, kao što je moj.

Sve su te stvari razmještene u pet ili šest dvorana ili hodnika. Slučili su se kao lavina, međusobno izmiješani: stare razglednice, džepni satovi, mali vjerski predmeti i ukrasi, pisanice, molitva za mir, blagdanski spor, peciva, poma i krijes, maketa sela, seoski namještaj i rukom izrađeni predmeti, narodne nošnje, umjetničke fotografije, kipovi, pribori za pušenje, zvona, kaleži, križevi, misali, molitvenici, moćnici, pokaznice, mala raspela, misnice, umjetničke slike i skulpture. U divnome neredu i opojnome

kaosu skupljene su nekom nedokučivom andeoskom logikom. Zašto su, na primjer, prisutne samo stare razglednice? Zašto ne i suvremene? Zašto samo fotografije raspela i križnih putova, a ne i slika uskrsnuća, ni fotografije narodnih običaja? Po kojoj su logici skupljeni sakralni predmeti? A da ne govorimo o industrijskim proizvodima, ili o priboru za pušenje. Slične nesustavnosti i neskladnosti mogli bismo nabrajati u nedogled. Ne mogu se oteti dojmu da je glavni autor izložbe bio Gospodin Slučaj, što uopće i nije tako loše ako se iza tog pseudonima krio gospodin Bog osobno, koji je sâm, nepovezane i pomalo bezvezne, ali zato nadahnute, grupe i autore skupio u lucidnom i požrtvovnom trnutku njihove nespretne improvizacije, htijući nam zapravo reći da kaos u dubljemu smislu i ne postoji i da svako, ma koje, pojedino biće ovoga svijeta ima što reći o svome sućem ishodištu, o Kristu Logosu i Uskrsu. Ako je to nekakva Božja poruka, onda bi bilo zgodno uzeti je u obzir pri postavljanju svih budućih izložbi sa sličnom tematikom. Ipak, ne smije se zaboraviti na kritičko lučenje između izopačenog i čistog, lažnog i istinitog, površnog i dubokog, da se posjetitelju izložbe previše ne smuči.

No upravo je ta odvratna gigantomahija unutar postava bila svojevrsna dragocjenost. Očaravao je taj silni raspon i napetost, to raspeće i raspetost između najbezveznijeg kiča i vrijednoga kulturnog blaga, gdje se kaducejski prepleću stranputice i putovi, i radosni se uskrsni objed razgovara na stolu s potrošačkom grčevitom reklamom. Isus je Krist bio ponovno razapet, kao uskršnji kruh na izložbi, a razapinjatelji smo mi, grješni i otuđeni ljudi, iskvareni i zagađeni. Sam taj slučaj, ta slučenost izložbe govorila nam je o nama samima neusporedivo više nego da smo izložbu bili sterilizirali, destilirali, uškopili i ustrojili. U nečistom, zatamnjenu prozoru u Uskrs ogleda se naš vlastiti lik. Umjesto lagodne i lijepe gozbe za oko dobili smo dramu križnog ili čak paklenog puta u nama samima, ne stoga što smo mi tako htjeli, već stoga što je Bog tako htio.

Najveća je mana ove izložbe bila ujedno njezina vrlina. Ako smo imali oči vidjeti što nam govori. (Ne odgovaramo samo mi njegovoj Riječi.) Razgovor je uzajaman i neprestano odjekuje u svemu.

Marko MALIĆ

Ponekad

Ponekad pomilujem sivi kamen,
toplu stinu uz koju si rasla.
Toplina me njegova na tebe sjeti.
Ženo modrog pogleda i kosa poput sna,
ženo što jutru sličiš, nježnom i blagom,
onom što svane nad tvojom valom.

Ponekad poželim da sam komadić juga,
da te opijam poput smole iz bora,
poput lavande kraj mora.
Ponekad poželim da sam i ja dio
molitve tvoje, dok sklopljenih ruku
usne meke skrivaš.

Predrag GRUBIĆ

Led u ručicama

Pa ipak bilo je začudno lijepo
U igri sa sestrama:
Rubiti iskonski plamen -
Što topio je pripadni baldahin
I led u ručicama, a potom
Za dušu izlijevao srebra
U jutra sirotinjstva;
I mirisati kožu očevu
Rastegnutu
Između brijesta i smrti.

U vrtovima straha

Dozvan iz pokrajine pobratimstva
Očut strasni iz lanaca tijela bježi
I slama, u vrtovima straha,
Strijelne mačeve bolnih izručenja.

Pozivu jezgre, mrtva povijesti -
Zavičajnice sirotinjstva,
Dostajalo je jakosti
Za dokinuće baštine lutanja

Princeva i jelena!

Milan RADIĆ

Petru Zrinskom i Franu Krsti Frankopanu

Petre Zrinski
i Frane Frankopane
Krsto,
u stranu ste se gradu
pod krvničke
mačeve
uputili čvrsto.

Već dugo, dugo godina
počivate mirno
u zagrebačke Katedrale
zidu.

Mnogo nevidljivih
hrvatskih suza
vama u počast
tiho idu.

Ivanka KIPČIĆ

Nevremena

Proljeće sutra počinje
svima
dok slutim jesen
u zraku.
No nešto drugo se bliži:
još jedna zima.

Ponovno stabla ogoljela su
i lišće smrznuto
svraća
u topli kutak tjeskobe
i plača.

Možda ljeto se smiješi
sneno
u zagušljivom dašku vedrine,
svjetlo
zasljepljuje smjelo
u duši zraku topline.

Zoran GRIJAK

Nacizam u modernoj historiografiji

Krajem osamdesetih godina uredništvo časopisa "The Journal of Modern History", jednog od eminentnijih povijesnih časopisa u Sjedinjenim Američkim Državama, posvetilo je pozornost problemu nacizma u modernoj historiografiji, te je u dva broja objavljeno šest priloga istaknutih američkih povjesničara iz tog područja. ("The Journal of Modern History", University of Chicago, sv. 59., br. 1, III 1987.; sv. 60., br. 4, XII 1988.)

U njima su razmotrena neka od bitnih pitanja vezana uz nacionalsocijalizam: 1) prerastanje NSDAP u masovnu partiju putem institucija lokalnog društvenog života u periodu Vajmarske Republike; 2) uloga njemačkih liječnika u promicanju i znanstvenom utemeljenju rasne teorije; 3) uzroci neuspjeha oporbenog djelovanja njemačke konzervativne elite, a napose protestantske crkve, u razdoblju nakon dolaska nacista na vlast 1933. godine; 4) uzroci zbog kojih su se nacističke vlasti odlučile na masovnu eksterminaciju europskih Židova (holokaust); 5) uloga njemačkih građana, političkih denuncijanata, u provedbi državnog terora i stvaranju policijske države; 6) kontroverze nastale u vezi s pokušajem bivših pripadnika "Waffen-SS" formacija da u poslijeratnoj Njemačkoj ostvare socijalno-ekonomsku i političku rehabilitaciju.

Unatoč činjenici da autori razmatraju različite probleme vezane uz nacionalsocijalizam, povezanost njihovih redova otkriva nam zajednički napor za ponovnim promišljanjem društvenih i ideoloških pretpostavki nacističkoga režima i metodoloških modela koji su pri tom primjenjivani, o kojima će biti više riječi u prikazu njihovih radova i zaključnim razmatranjima. Valja naglasiti da izuzetak, u odnosu na ostalih pet radova, predstavlja prilog o "Waffen-SS", koji se odnosi na razdoblje nakon 1945. godine, odnosno na problem neonacizma u poslijeratnoj Saveznoj Republici Njemačkoj.

Rudi Koshar u prilogu *"From Stammtisch to Party: Nazi Joiners and the Contradictions of Grass Roots Fascism in Weimar Germany"*, razmatra ulogu dobrovoljnih organizacija u promicanju nacističke ideologije među najširim slojevima društva u periodu Vajmarske Republike. Najveću pozornost posvetio je analizi javnog života u malim gradovima i u gradovima srednje veličine kako bi potvrdio osnovnu tezu svoga rada, da je, uslijed poslijeratnih frustracija njemačkoga građanstva, specifična institucija lokalnog društvenog života - "Stammtisch" postala nadomjestak njihovu političkom organiziranju a u sprezi s dobrovoljnim organizacijama omogućila uspon nacizma.

Prema podacima iz 1925. godine gotovo 3/4 njemačkoga stanovništva živjelo je u gradovima koji su imali manje od 100.000 stanovnika, a upravo su oni imali krucijalnu ulogu u usponu nacizma. Tako je na primjer više od polovice članova NSDAP, u razdoblju od 1925. do 1929. godine, potjecalo iz gradova s manje od 10.000 stanovnika.

Najveći dio njemačkog provincijalnoga građanstva reagirao je defanzivno prema oštrim unutrašnjim konfliktima nakon I. svjetskog rata, pokušavajući izbjeći uključivanje u političke sukobe. "Stammtisch" postaje najprimjereniji simbol za defanzivno, no samo prividno apolitično javno mnijenje. Taj termin, koji označava stol rezerviran za isti dan, za istu grupu osoba, u restoranu u susjedstvu, autor definira kao temelj lokalnog društvenog života. Ukazuje na to da je NSDAP mogla iskoristiti "Stammtisch" za formiranje fašističkoga javnog mnijenja samo zbog toga što je u vrijeme svoga nastanka u Münchenu i sama bila "Stammtisch", iako sa snažnim političkim obilježjem. Naime, prvotna djelatnost NSDAP u Münchenu svodila se na aktivnost "malog zatvorenog kruga prijatelja", koji se sastajao u pivnici "Hofbrauhaus". U provincijalnim gradovima situacija je bila slična.

Autor naglašava da je NSDAP u svojoj ranoj fazi reproducirala solipsizam lokalne kulture, te je preuzimanjem njezinih najbitnijih vrijednosti uspjela prodrijeti u zatvorenu strukturu lokalnoga društva, čiji je glavni simbol bio "Stammtisch". Na taj način potencijalno masovna partija uključila se u fašističku javnu sferu u nastajanju. No, istovremena djelatnost njemačkih građana u okviru "Stammtischa" i lokalnih dobrovoljnih organizacija s jedne, i NSDAP s druge strane, dovodi do tenzija uzrokovanih uzajamnim djelovanjem lokalne "apolitičnosti" i masovne partije, koja je sve više premašivala lokalne i regionalne okvire. Sukob dostiže vrhunac 1933. godine i završava porazom "Stammtischa", odnosno njegovim potpunim podređivanjem NSDAP.

Rudi Koshar je izabrao Marburg, grad s 28.439 stanovnika (1933. godine), s protestantskom većinom, neznatnim brojem radnika i velikim brojem samostalnih obrtnika, kao model za sociološko-povijesno razmatranje malih protestantskih urbanih centara u Vajmarskoj Republici, koji su u najvećoj mjeri pridonijeli usponu nacizma. Razmatranje započinje s prikazom zastupljenosti marburških članova NSDAP u različitim tipovima organizacija (političkim, strukovnim i sportskim) u razdoblju od 1923. do 1935. godine. Naglašava kako uopće nije iznenađujuće da su političke organizacije, uključujući NSDAP, imale više članova (48,7%) od sportskih (16,2%) i strukovnih (17,4%), jer je takav način organiziranja bio najprimjereniji za ostvarivanje specifičnih ekonomskih interesa marburške srednje klase.) U ostalim organizacijama koje autor ne specificira bilo je 17,7% članova NSDAP)

Od 17 političkih organizacija, isključujući NSDAP, sedam ih je tvorilo privremenu nestranačku koaliciju, u kojoj su bili zastupljeni uglavnom sitni poslovni ljudi. (Bürgerliche Arbeitgemeinschaft - 3, Vereinigte Gewerbtreibende - 2, Vereinigte Beamtenliste - 1, Handwerk und Gewerbe - 1). Ta koalicija uskoro postaje snažan suparnik postojećim strankama. 1924. godine ona je osvojila 18 od ukupno 30 mjesta u marburškom gradskom vijeću. Ona je imala krucijalnu ulogu u uklanjanju članova liberalnih i konzervativnih stranaka iz municipalne politike.

Strukovne (ekonomske) organizacije bile su manje značajne od političkih, jer je u njima bio zastupljen manji broj članova NSDAP. No, one su također bile važne, jer su za mnoge pojedince lokalne obrtničke i trgovačke asocijacije bile temelj njihovih socijalnih interakcija.

Sportske organizacije, treću veliku grupu dobrovoljnih organizacija, često su osnivali studenti, ali su one uključivale i građane i radije su se identificirale s gradom nego sa sveučilišnom tradicijom. Osim sveučilišnih sportskih organizacija, koje su svojim nazivima podsjećale na najznačajnije događaje u njemačkoj povijesti, kao na primjer "TUSV 1860", postojali su i brojni manji nestudentski sportski klubovi. 1928. godine u Marburgu ih je bilo 21, a samo jedan od njih je bio socijalistički.

Razmatranju studentskih dobrovoljnih organizacija autor posvećuje posebnu pozornost, jer teži ukazati na njihovu iznimnu ulogu u usponu nacističkoga pokreta. Naglašava da su povjesničari koji se bave društvenim pretpostavkama nacističkoga pokreta zanemarili značajnu ulogu studenata u tom procesu. Razlog tome pronalazi u činjenici da su nestudenti, pripadnici srednje klase, tvorili najveći dio članstva NSDAP, te se njima pripisivao najveći značaj. To je imalo za posljedicu stvaranje "sheme o masovnom društvu", prema kojoj se uspjeh nacista objašnjavao s jedne strane amorfnošću najširih slojeva društva, a s druge djelotvornom agitacijom pripadnika NSDAP. Prema toj shemi NSDAP je uspjela iskorijeniti individualnost, te je putem agitacije, a kasnije vrlo razvijenog sustava propagande, uspješno manipulirala masama. Autor smatra da se ona može primijeniti u nekim općim sociološko-povijesnim razmatranjima o društvenom kontekstu nacizma, ali da razmatranja nekih zasebnih fenomena s tim u vezi vrlo brzo otkrivaju njezinu nedostatnost. Naime, tenzija između "Stammtischa" i NSDAP ne može se objasniti bez ukazivanja na prisutnost snažnih pojedinaca unutar struktura lokalnoga društva. Ti pojedinci bili su uglavnom studenti, članovi brojnih studentskih bratstava. Oni su bili uvjereni da nacizam ujedinjuje osobne ambicije s moralnim i patriotskim ciljevima, pa je njihov društveni ponos bio oštro povrijeđen revolucionarnim konceptom narodne zajednice, koji se razvio unutar NSDAP.

Autor poduzima još dublju analizu sukoba između studentskih bratstava i masovne centralizirane partije u koju se NSDAP pretvorila, te ukazuje na njegovu bit. Naime, NSDAP je time sve više kidala vezu s lokalnim građanskim strukturama, sa "Stammtischom". Te veze bile su vrlo značajne za pripadnike studentskih bratstava zbog toga što je njihovo djelovanje, iako posvećeno nacionalnim ciljevima, bilo duboko ukorijenjeno u lokalnoj građanskoj kulturi. Tenzija između "Stammtischa" i NSDAP povećavala se u periodu između 1930. i 1933. godine, u kojem su izborni uspjesi nacionalsocijalista koincidirali s pokušajem lokalnih dobrovoljnih organizacija da sačuvaju autonomne pozicije. Nakon Hitlerova preuzimanja vlasti marburška organizacija NSDAP je, putem gradskoga vijeća, počela ograničavati njihov utjecaj, a posebno studentskih bratstava. Neuspjeh njihova pokušaja da zadrže svoje mjesto u lokalnoj društvenoj strukturi označio je uspjeh NSDAP u postizanju potpune kontrole na lokalnoj razini i propast "Stammtischa", kojem je NSDAP imala zahvaliti svoje prerastanje u masovnu partiju.

Na kraju Rudi Koshar naglašava kako je glavni cilj njegova rada ukazati na nužnost povijesne reinterpretacije "nacističke infiltracije u društvenu infrastrukturu". Ukazuje na to kako bi povjesničari, umjesto da usmjere glavnu pozornost prema nacističkim agitatorima i njihovu djelovanju na mase, trebali razmotriti ulogu relativno

autonomnih članova NSDAP, koji su posjedovali liderske vještine i ugled unutar struktura lokalnoga društva - "Stammtischa".

Michael H. Kater u prilogu *"Hitler's Early Doctors: Nazi Physicians in Predepression Germany"*, ukazuje na pokušaje povjesničara, u periodu od 1950. do 1970. godine, da otkriju društvene temelje nacističkoga pokreta.

Naglašava kako je među povjesničarima Zapada i Istoka, bez obzira na ideološke razlike, uglavnom uspostavljen temeljni konsenzus da je za uspjeh nacista bila najznačajnija potpora njemačke niže srednje klase u vajmarskoj eri. No recentna istraživanja, potpomognuta mogućnostima suvremene kompjutorske analize podataka, dovela su do novih značajnih spoznaja, koje zahtijevaju ne samo supstancijalnu reviziju interpretacije uloge niže srednje klase kao glavne potpore nacističkoga pokreta, već i propitivanje sociooloških modela do sada primjenjivanih u objašnjavanju nacizma kao masovnoga fenomena. Utemeljene na novim, ponekad čak presmionim pojmovnim konstrukcijama društvenih klasa i upotrebi različitih metodoloških pristupa, najnovije monografije znatno su razjasnile problem masovne potpore nacionalsocijalizmu u Vajmarskoj Republici. Usprkos tome postoje značajna neslaganja među autorima najnovijih monografija u pogledu forme i sadržaja nove, "popravljene" interpretacije. Za novoutemeljeni konsenzus među povjesničarima najznačajnije je objašnjenje prema kojem su i pripadnici niže srednje klase i pripadnici društvene elite (više srednje klase) bili odlučni Hitlerovi sljedbenici, samo što se, s obzirom na znatno veću zastupljenost niže srednje klase u ukupnom broju stanovništva, zanemarivao cjelovit uvid u socijalnu strukturu glasača NSDAP, pa se predimenzionirala uloga niže srednje klase.

Autor ukazuje na to da su neki povjesničari potpuno zanijekali "tezu o nižoj srednjoj klasi". Izdvaja Richarda F. Hamiltona, koji je došao do zaključka o mnogo značajnijoj zastupljenosti pripadnika društvene elite među glasačima NSDAP.[1] Drugi su nastavili isticati dominantnu ulogu niže srednje klase, ali su uzeli u obzir i značajnu zastupljenost više srednje klase među nacističkim glasačima. U djelu Thomasa Childersa potvrđen je velik udio društvene elite među nacističkim glasačima, ali je naglašeno da je niža srednja klasa ipak bila "supstancijalni izvor nacističkih simpatizera".[2] Autoru se Childersova interpretacija čini prihvatljivom. Ukazuje i na problem u vezi s terminološkim odrednicama i na prijedlog američkoga povjesničara W. S. Allena upućen njemačkim povjesničarima da napuste koncept (termin) klasâ i umjesto njega uvedu "čisto subjektivne termine"[3]. Taj prijedlog autor drži prihvatljivim, ali naglašava kako on pred one koji žele ukinuti pojam klasâ postavlja zadaću da ga zamijene nekim novim primjerenijim terminom, jer su pojmom klasâ ipak obuhvaćeni značajni segmenti njemačkoga društva, što omogućava povijesnu analizu.

M. H. Kater razmatra i mogućnost alternative za buduće istraživače, te ukazuje da bi umjesto neprecizne makrostrukture koju obuhvaća termin klasâ, predmet istraživanja mogle postati jasno zamišljene mikrostrukture, tj. dijelovi klasâ, posebno ako se može utvrditi da bilo koja od tih potklasa posjeduje sociološko-kulturna obilježja koja se obično pripisuju većim klasnim skupinama. Neki suvremeni njemački povjesničari dali su prednost proučavanju pripadnika pojedinih zvanja, jer smatraju da na taj način mogu

dati obris onoga što je karakteristično za određenu klasu, pa čak i njezin "prototip". Tako se na primjer učitelji državnih škola u Vajmarskoj Republici, na temelju njihova udjela u glasovanju za NSDAP, drže "prototipom" za nižu srednju klasu, dok su slična istraživanja o pripadnicima više srednje klase stavila na prvo mjesto odvjetnike, inženjere i učitelje viših škola.

Nakon uvodnih razmatranja kojima je ukazao na probleme u vezi s pronalaženjem primjerenih metodoloških modela i terminoloških odrednica kojima bi se zahvatili društveni temelji nacističkoga pokreta, autor se priklanja vlastitim metodološkim pretpostavkama koje dovodi u vezu s onima u suvremenoj njemačkoj historiografiji. Ukazuje da će tema njegova rada biti razmatranje uloge liječnika kao pripadnika zvanja čiji su predstavnici od početka u značajnoj mjeri podržavali NSDAP, te da će posebice analizirati interakciju između procesa njihove profesionalizacije i njihova razvoja kao pripadnika veće društvene strukture - više srednje klase, odnosno njihovu socijalizaciju u periodu od 1919. do 1929/30. godine.

Liječnici su bili najzatvorenija profesionalna grupacija unutar obrazovane njemačke elite, pa je analiza njihova političkog opredjeljivanja, smatra autor, ujedno i najprimjerenija za propitivanje. Poznato je, iako još ne dovoljno statistički potvrđeno, da su liječnici, kao i studenti medicine, bili naglašeno zastupljeni u nacističkim organizacijama različitih tipova i veličina. Autor smatra vrlo značajnom analizu uzroka zbog kojih su se oni osjetili pozvanima da postanu članovima nacističkoga pokreta. U početku ih poglavito nalazimo među vojnicima koji su se vratili iz rata. Najenergičniji među njima nastavili su djelovati putem paramilitarnih "Freikorps" organizacija. Iako je ideja o obnavljanju monarhije bila bitna odrednica njihova djelovanja, bili su spremni napustiti je ukoliko se to ukaže nužnim. Mržnja nacističkih lidera prema "dekadentnom" Zapadu, liberalizmu, demokraciji, komunističko-republikanskim idejama i Židovima bila im je vrlo bliska, te ubrzo postaju članovi NSDAP.

Studenti medicine, članovi NSDAP, bili su premladi za sudjelovanje u "Freikorps" organizacijama. Oni su djelovali u okviru Nacističke studentske unije (NSDStB) na svojim sveučilištima. Ali veze između "Freikorps" organizacija i Nacističke studentske unije ipak su postojale, jer su se neki rijetki studenti još kao gimnazijalci uspjeli učlaniti u "Freikorps" organizacije. Oni su bili utemeljitelji organizacija NSDStB na svojim sveučilištima.

Na sveučilištima je bilo vrlo malo profesora koji su sudjelovali u ratu. Oni su se, kao i profesori bilo koje druge akademske discipline, u vrlo malom broju uključili u NSDAP u razdoblju do 1929. godine. Razlog tome autor pronalazi u njihovu uvjerenju da akademska zajednica predstavlja "otok u plebejskom moru", odnosno da je javno političko djelovanje dio plebejske, vulgarne životne sfere. Naglašava da je njihova nesklonost javnom političkom djelovanju također bila uvjetovana, kao i kod ostalih javnih djelatnika, strahom da bi zbog pristupanja ekstremnoj političkoj partiji mogli snositi posljedice u profesionalnom životu.

Samo su dva sveučilišna profesora medicine do 1930. godine otvoreno pristajala uz NSDAP, Philalethes Kuhn u Dresdenu i Hans Reiter u Rostocku. Taj podatak navodi

na krivi zaključak da su sveučilišni profesori medicine odbacili nacističku ideologiju. Autor ukazuje da je judeofobija, koju su širili malobrojni profesori i brojni studenti nacisti, znatno proširila opseg protužidovskih predrasuda i u medicinskoj teoriji i praksi. Ubrzo nakon I. svjetskog rata malobrojni ali vrlo utjecajni sveučilišni profesori uspjeli su rasnu teoriju o superiornosti nordijsko-germanske rase, dopunjenu postdarvinističkim teorijama, utemeljiti kao novu "znanstvenu disciplinu" - rasnu higijenu. Iako se ona nije u cijelosti razvila unutar medicinske znanosti, liječnici su imali presudnu ulogu u usavršavanju i širenju te "dogme" putem različitih publikacija.

M. H. Kater posebno ukazuje na ulogu uglednih liječnika u procesu znanstvene verifikacije stavova utemeljenih u rasnoj teoriji. Jedan od najznačajnijih bio je Fritz Lenz, koji je 1923. godine došao na čelo prve rasno-higijenske katedre u Republici, na Sveučilištu u Münchenu. Lenz je još 1917. godine napisao esej o "rasnoj etici", koji je "völkisch" izdavač J. F. Lechman objavio i poslao među njemačke vojnike na bojište. 1921. godine Lechman je zajedno s Eugenom Fischerom i Erwinom Baurom objavio dvije knjige o rasnim hereditarnim osobinama (eugenici), koje su ubrzo postale standardna djela za tu novu "znanstvenu disciplinu".

U istom periodu (početkom dvadesetih godina), spoj "Freikorps" ideologije i judeofobičnoga studentskog aktivizma urodio je brutalnim protužidovskim akcijama. Autor posebno izdvaja studentskog lidera Leonarda Contia[4], člana ozloglašene "Garde Kavallerie-Schützen Division", koja je ubila R. Luxemburg i K. Liebknechta početkom 1919. godine (okolnosti njihova ubojstva još uvijek nisu u cijelosti objašnjene; nap. Z. G.). Nakon toga Conti je stao na čelo antisemitski raspoloženih berlinskih studenata koji su 1920. godine izvršili "pogrom" protiv profesora medicine Židova Georga Friedricha Nikolaia.

Posebnu pozornost autor posvećuje djelatnosti Philalethesa Kuhna i Hansa Reitera kako bi potvrdio osnovnu tezu svoga rada - da su njemački liječnici, koje uzima za prototip građanske elite, pristali uz nacionalsocijalizam gotovo isključivo iz ideološko-psiholoških razloga, dok su socijalni momenti pritom imali drugorazrednu ulogu. Time se suprotstavio stajalištu brojnih povjesničara, da je njemačke liječnike privukla nacizmu akutna kriza u kojoj se našlo njemačko zdravstvo, odnosno strah od socijalizacije zdravstva, koja bi imala za posljedicu osiromašenje liječnika. Ustvrdio je da su se liječnička udruženja učinkovito suprotstavljala pokušajima socijalizacije zdravstva, te da stoga navedeno stajalište nije utemeljeno u činjenicama.

Smatram da je tvrdnja M. H. Katera da su liječnici pristali uz nacionalsocijalizam gotovo isključivo iz ideološko-psiholoških razloga, a da su socijalni momenti pri tom imali drugorazrednu ulogu, netočna, odnosno da autor ne uzima u obzir činjenicu da su u uvjetima kada je mogućnost dolaska lijeve opozicije na vlasti bila realna, liječnici bili motivirani na potporu NSDAP i snažnim socijalnim razlozima.

Na temelju analize nacističkog zdravstvenoga programa iz 1920. godine Kater zaključuje da je NSDAP zauzela vrlo nejasan stav o zdravstvenim pitanjima. Članak 21. toga programa pozivao je na brigu o zdravlju građana, posebnu zaštitu djece i majki, kao i na održavanje tjelesne kondicije uključivanjem mladih ljudi u sportske klubove.

Nakon dolaska nacista na vlast, zdravstvena birokracija je ubrzo zaključila da nacistički program ne predstavlja temelj za bilo kakvu vrstu konvencionalnog zdravstvenog sustava, odnosno da je zdravstvo u tom programu zanemareno. Sve novo što su nacisti unijeli u već naglašeno rasno obilježeni zdravstveni program iz 1920. godine potjecalo je iz područja eugenike.

Hitlerovi najraniji proglasi o zdravstvu bili su usmjereni protiv utjecaja Židova u njemačkoj medicini. Nacistička propaganda lažno je prikazivala statističke podatke o zastupljenosti Židova među liječnicima, te je čak iznosila nevjerojatan podatak o odnosu 10 : 1 u korist Židova. Nasuprot tome utvrđeno je da su liječnici Židovi činili 16% od ukupnog broja liječnika u Njemačkoj krajem 19. stoljeća, a samo 10% krajem Vajmarske Republike. No, njihova zastupljenost bila je mnogo veća u velikim gradovima kao što su Berlin, Hamburg i Frankfurt, gdje su bili zastupljeni s 30 - 40%.[5]

Autor smatra da su u nacističkom zdravstvenom programu najpoznatiji "nacistički liječnici" prepoznali ozbiljenje rasnog ideološkog koncepta koji se u Njemačkoj razvijao od osamdesetih godina 19. stoljeća, te je bio samo privremeno poražen u I. svjetskom ratu. O tome zorno svjedoče životopisi P. Kuhna i H. Reitera. Obojica su imali "solidnu" ratnu reputaciju. Reiter se borio na balkanskom bojištu tijekom I. svjetskoga rata. Kuhn je 1904. godine u jugozapadnoj Africi sudjelovao u istrebljenju plemena Hereroa. Samo godinu dana nakon svoje "afričke avanture" Kuhn staje na čelo organiziranoga kruga rasista koji su se otvoreno usprotivili rasnome miješanju. Kasnije, na Sveučilištu u Dresdenu, postaje prvi profesor na katedri za rasnu higijenu. Njegov student Heinrich Wilhelm Kranz, koji je kasnije bio profesor u Giessenu i Frankfurtu, postao je jedan od najozloglašenijih zagovornika rasne teorije u Trećem Reichu. U Rostocku Reiter je polučio slične učinke. On je utjecao na formiranje rasističkih stavova kod Kurta Blooma, predvodnika Kappova puča u Rostocku 1920. godine, dok je njegov stariji kolega Wilhelm Klein pokrenuo izgon liječnika Židova iz berlinske bolnice 1933. godine.

Autor naglašava kako bi njegovo razmatranje ostalo nepotpuno ukoliko se rasno-higijenski stavovi liječnika koji su svojim autoritetom podržali nacistički pokret ne bi doveli u vezu s Hitlerovim eugeničkim stavovima. Smatra da je vrlo lako utvrditi da je postojala interakcija između njihovih stavova, ali da je teže odrediti kada i u kolikoj mjeri su se oni prožimali. Hitler, čije je poznavanje mnogih činjenica bilo sinkretističko, bio je impresioniran čitajući radove u kojima je pronašao teorijsko utemeljenje za svoje rasne predrasude. No, tijekom čitanja on je iznijete stavove vulgarizirao, verbalizirao i takve ih prenosio svojim sljedbenicima.[6] U "Mein Kampf" Hitler je podržao rasno-higijensku doktrinu u cilju "održanja germanskog biološkog korpusa". Krajnja posljedica takvog njegova stava bila je monstruozna - medicina je trebala preuzeti ulogu procesa prirodne selekcije, odnosno staviti se u službu uništenja onih ljudskih bića koja su prema rasno-higijenskoj teoriji "bolesna" i "slaba".

Nije samo Hitler bio impresioniran rasno-eugeničkim tekstovima liječnika, već su i oni bili zadivljeni najavljenom provedbom svojih teorija. Tako je F. Lenz, nakon značajnih izbornih rezultata nacista u rujnu 1930. godine, profetski zabilježio da je

Hitler prvi doista utjecajan političar koji je prepoznao rasnu higijenu kao središnji objekt politike i koji će zajamčiti njezinu realizaciju.

Trećega kolovoza 1929. godine ugledni njemački liječnici, članovi i pristaše NSDAP, sastali su se u Nürnbergu, gdje su, nasuprot najvećem liječničkom udruženju "Hartmannsbund", osnovali udruženje liječnika nacista (NSAB) i prihvatili nacistički program javnog zdravstva i preventivne medicine. U to je vrijeme tek svaki deseti liječnik bio član NSDAP, dakle najveći dio liječnika formalno nije pristajao uz nacističku stranku i njezine ciljeve. No, zaključuje autor, u razdoblju od 1919. do 1929. godine, mala ali uočljiva i militantna grupa liječnika, koja se uključila u nacistički pokret, znanstvenom verifikacijom rasne teorije bitno je utjecala na formiranje rasnih predrasuda u njemačkoj javnosti, a kasnije, tijekom II svjetskog rata, i na provedbu socijalne higijene - "konačno rješenje", te se na taj način ogriješila o najbitnije principe humanosti izražene u Hipokratovoj zakletvi.

Schelley Baranowski u prilogu *"Consent and Dissent: The Confessing Church and Conservative Opposition to National Socialism"*, razmatra uzroke neuspjeha konzervativne opozicije u onemogućavanju provedbe najradikalnijih odrednica nacističkog programa.

Ukazuje da moderna njemačka historiografija veliku pozornost posvećuje proučavanju djelatnosti onih političkih stranaka, institucija i pojedinaca koji su djelovali unutar njih, koji su pružili otpor nacionalsocijalizmu. Brojni povjesničari su utvrdili da je nakon uspostavljanja nacističkog režima opozicija bila razbijena i stoga krajnje neuspješna u postizanju svojih ciljeva. Ipak, postojanje prikrivene "lijeve" i "desne" opozicije dovelo je do stvaranja opće predodžbe da su "drugi Nijemci" postojali kao stalno prisutna alternativa nehumanom i destruktivnom režimu. To je imalo za posljedicu da se opozicija nacističkom režimu opisivala gotovo mitskim terminima, kao tragična, herojska, kao glas savjesti i moralno svjetlo u društvu koje je preplavilo zlo, dakle terminima koji transcendiraju konformizam masa prema represivnom sustavu, a ujedno ukazuju na stvarnu političku nemoć predstavnika njemačke opozicije.

Schelley Baranowski smatra da takva interpretacija nedjelotvornosti njemačke opozicije nije u cijelosti točna, jer zanemaruje činjenicu da su u njemačkom društvu postojale snage koje su, na temelju svoga moralnog i ekonomskog utjecaja, u određenom trenutku mogle onemogućiti nacistički režim u provedbi krajnje radikalnih elemenata njegova programa. Stjecište politički relevantne opozicije bilo je među dominantno konzervativnom elitom, koja je upravljala ekonomijom i tako značajnom društvenom i kulturnom institucijom kao što je protestantska crkva.

Kada je u siječnju 1933. godine Paul von Hindenburg imenovao Adolfa Hitlera kancelarom i potvrdio konzervativno-nacistički koalicioni kabinet, konzervativna elita bila je uvjerena u nadmoć svojih stavova u vladi, te je očekivala da će nacistička "masovna baza" biti privučena održanjem konzervativnoga vodstva. Nasuprot tome, nacističko vodstvo se, na temelju pretvaranja NSDAP u najjaču stranku u Reichstagu, osvjedočilo u neuspjeh prijašnjih vajmarskih vlada i ispravnost svoje distance prema ostalim građanskim strankama.

Autor ukazuje da je stvaranje konzervativne građanske opozicije bilo bitno uvjetovano momentom kada je nacistički režim pokušao tradicionalne vrijednosti, na kojima je bilo utemeljeno njezino institucionalno djelovanje, zamijeniti nacističkim ideološkim postulatima, kojima se pripisivala opća valjanost.

To se posebno odnosi na protestantsku crkvu, najautonomniju i prema vanjskim ideološkim utjecajima najzatvoreniju konzervativnu instituciju unutar njemačkoga društva. Baranowski naglašava da je njezin sukob s nacističkim režimom bio samo dijelom ideološke naravi, jer su protestantski lideri, kao i ostali pripadnici konzervativne elite, pristajali uz neke najbitnije odrednice nacističkoga programa, čak i onda kada su postali suzdržani prema njemu, s obzirom na rastući rasni, ekonomski i vojni radikalizam. Oni su očekivali da će Hitler unijeti jasnoću u konfuzno njemačko društvo, dokinuti dekadenciju ponovnim uspostavljanjem moralnih normi i vratiti Nijemcima nacionalni ponos ugrožen "postversajskim" osjećajem krivnje i poniženja, dakle da će ponovno vratiti "vrline" koje je vajmarski režim razarao.

Optimizam protestantskoga vodstva ubrzo se pokazao neopravdanim. Na temelju uvjerenja o potrebi kompromisa s umjerenom strujom sve utjecajnije prorežimske organizacije "Njemačkih kršćana" u srpnju 1933. godine pristali su na donošenje nove crkvene konstitucije, kojom je protestantska crkva podvrgnuta snažnoj centralizaciji, iako su osigurani njezini vjerski i teološki temelji, kao i razlike u liturgijskoj praksi. Hitler je bio vrlo zadovoljan donijetom konstitucijom, jer je postignuta centralizacija omogućila kontrolu režima nad crkvom, a dotada "ilegalna" djelatnost "Njemačkih kršćana" zadobila je legitimitet. Izbori za crkvene općine, krajem srpnja 1933. godine, potvrdili su bitnu nadmoć prorežimske vjerske organizacije "Njemačkih kršćana" u mnogim njemačkim pokrajinama. Oni su postigli velik uspjeh, jer su uspjeli pridobiti one protestante koji su se ranije uzdržavali od glasovanja. Također su poduzeli inicijativu u cilju donošenja vlastitoga plana crkvene "obnove". Umjereni dio članova organizacije koji se tome usprotivio, uvidjevši opasnost unutrašnjeg raskola među njemačkim protestantima, izbačen je iz organizacije. Institucionalne posljedice uspjeha "Njemačkih kršćana" bile su vrlo značajne. Radikalni članovi organizacije, uglavnom teološki neobrazovani, kojima je bilo primjerenije političko organiziranje nego pastoralno djelovanje, uspjeli su istisnuti brojne protestantske lidere iz crkvenih općina.

Protestantski autoriteti uvidjeli su da crkvi ne prijeti samo opasnost od gubitka autonomije, već da posljedice radikalnog popuštanja režimu mogu imati i pogubne religiozne posljedice, odnosno da je njihovo približavanje sekularnim ideologijama narušilo "jedinstvenu i spasiteljsku misiju crkve". Autor naglašava kako se upravo u tome krije bit sukoba između protestantske crkve i nacističkoga režima. Naime, režim je ugrozio temeljne pretpostavke protestantske teologije, prema kojima crkva u konfuznim razdobljima uvijek stoji uz državu, podupire sve njezine, pa čak i represivne mjere, ali zauzvrat zahtijeva striktno poštivanje svoje unutarnje autonomije i potporu države u svom pastoralnom djelovanju. Protestantsko stajalište najjasnije je izložio generalni superintendant Brandenburga Otto Dibelius tijekom proslave "Dana Potsdama" u ožujku 1933. godine, prigodom koje je otvoren Reichstag. Podsjećajući na to kako je

Martin Luter savjetovao njemačke knezove tijekom velikog seljačkog ustanka 1525. godine, Dibelius je upozorio da nova vlada treba primijeniti mjere protiv onih koji narušavaju red i zahtijevao "pravdu", a milosrđe, naglasio je, treba primijeniti tek nakon što bude uspostavljen red. Na kraju je iznio stav da je država, poput njemačkih knezova u 16. stoljeću, baštinik božanskog autoriteta pri iskazivanju svoje moći.

Kada je režim otvoreno počeo narušavati temelje odnosa između protestantske crkve i države, definirane još u 16. stoljeću, najeminentniji predstavnici protestantskih crkvi (luterana, reformista i ujedinjenih crkvi), ujedinjuju se u tzv. "svjedočeću crkvu" (Confessing Church), koja je na svom prvom sinodu u vestfalskom gradu Barmenu, krajem svibnja 1934. godine, donijela deklaraciju (tzv. Barmenska izjava), koja predstavlja najznačajnije teološko svjedočanstvo njemačkih protestanata nakon perioda reformacije. "Barmenska izjava" je afirmirala "Sveto pismo" i temeljne protestantske teološke postavke kao obvezujuće i nepristupačne vladajućim sekularnim ideologijama. Inzistirala je na tome da crkvene općine u svom djelovanju budu potpuno neovisne o režimu. Izjavom je pomno razlučeno područje crkvenog od područja državnog utjecaja. Naglašeno je da je Bog povjerio državi da štiti pravdu i mir, ukoliko je nužno i pomoću sile, ali da država ne smije uzurpirati autoritet crkve i propovijedati Riječ Božju, putem koje se "unosi jedinstven i potpun red u ljudski život". Autor "Barmenske izjave", ugledni švicarski teolog Karl Barth, bio je pokrenut težnjom da postavi temelje za suprotstavljanje totalitarnom režimu, čije su ideološke i političke odrednice počele prodirati u sva područja ljudske egzistencije. Činjenica da Barthova očekivanja u pogledu otpora nisu bila usmjerena samo protiv nacističke infiltracije u crkvene institucije, potvrđuje značaj njegovih oporbenih političkih stavova. No, njegovi stavovi nisu naišli na prihvaćanje "svjedočeće crkve" u kojoj su bili dominantni luterani koji nisu bili spremni na radikalan prekid s njemačkom prošlošću, odnosno s vjerskom tradicijom u kojoj je uloga državne moći bila vrlo naglašena.

Najveći dio pripadnika "svjedočeće crkve" težio je obnoviti "aranžman" između crkve i države, kojim bi država podupirala protestantsku crkvu u njezinoj vjerskoj i kulturnoj misiji u njemačkom narodu, respektirajući njezinu autonomiju. To je utjecalo i na izbor predsjednika sinoda "svjedočeće crkve" vestfalskoga crkvenoga velikodostojnika Karla Kocha. Od Kocha, kao konzervativca i bivšeg predstavnika Njemačke narodne stranke, očekivalo se da će uspjeti nanovo zadobiti povjerenje i potporu režima. Tome je trebala pridonijeti i prisutnost trojice uglednih pravnika u barmenskom vijeću, na temelju čijih se opozicionih uvjerenja može zaključiti da su bili spremni afirmirati "völkisch" ideje sve dok nije došlo do otvorena nasrtaja režima na crkvenu autonomiju. Najistaknutiji među njima, član Vrhovnog suda Reicha Wilhelm Flor, isticao je jasnu razliku između legitimiteta nove vlade i ilegalno-revolucionarne djelatnosti "Njemačkih kršćana". Za novu njemačku državu ustvrdio je da je pravna država (der Rechtstaat). Hans Asmussen, kojega autor smatra najznačajnijim govornikom na sinodu, naglasio je da su temeljne postavke "svjedočeće crkve" potpuno jasne, te da se cilj sinoda, kao i izjave donijete na njemu, ne mogu protumačiti kao pokušaj utemeljivanja nove crkve. Ukazao je da su se na sinodu sastali legitimni predstavnici

regionalnih crkvi, koje je ujedinio zajednički stav prema konstituciji iz srpnja 1933. godine, te da "svjedočeća crkva" od tog trenutka predstavlja postojeće regionalne crkve u njihovoj legalnoj sukcesiji.

Unatoč oprezu s kojim je "svjedočeća crkva" provodila svoju opozicionu djelatnost, njezini protesti protiv "Njemačkih kršćana" nailazili su na sve jasniju potporu ostalih pripadnika konzervativne elite, pa se režim počeo pripremati na obračun s njom. Njemačko sudstvo, još uvijek pod utjecajem konzervativaca, na protuzakonite postupke organizacije "Njemačkih kršćana" odgovorilo je poduzimanjem odgovarajućih zakonskih mjera. Tako su u jesen 1934. godine biskupi Bavarske i Würtemberga stavljeni u kućni pritvor. Oni su još od proljeća 1933. godine otvoreno podržavali režim, što je ubrzo dovelo do njihova promicanja na najznačajnije položaje u crkvenoj hijerarhiji. Uskoro su biskupi oslobođeni pritvora osobnom Hitlerovom intervencijom. Hitler je tim činom sasvim jasno pokazao da više ne namjerava respektirati konzervativnu elitu. Baranowski smatra da je taj događaj označio početak sloma njezina utjecaja u vladi, sudbenim organima i drugim najznačajnijim institucijama. Valja ukazati na činjenicu, koju S. Baranowski ne spominje, da je do sloma političkog utjecaja konzervativne elite došlo još krajem lipnja 1933. godine, kada je njezin najutjecajniji predstavnik Alfred Hugenberg, nakon ukidanja Njemačke nacionalne narodne stranke, kojoj je bio na čelu, napustio nacističko-konzervativni koalicioni kabinet.

Na inicijativu K. Bartha, "svjedočeća crkva" je na svom drugom nacionalnom sinodu, održanom početkom 1935. godine, formirala petočlanu privremenu upravu i utemeljila administrativne organe koji su trebali zamijeniti one koje su zauzeli predstavnici "Njemačkih kršćana". "Svjedočeća crkva" je sve to poduzimala još uvijek u nadi da će biti prihvaćena od režima kao jedini legitimni predstavnih protestantske crkve. No, njezina očekivanja opet su se pokazala uzaludnima. U rujnu 1935. godine, nakon višemjesečnih priprema, režim je formirao ministarstvo za crkvene poslove i na taj način proširio institucionalni okvir za djelatnost "Njemačkih kršćana".

Neuspjeh u postizanju glavnoga cilja - priznanja od strane režima, djelovao je porazno na "svjedočeću crkvu". Tijekom zime 1936. godine dolazi do razdora unutar nje zbog pitanja suradnje s crkvenim vijećima. Naime, crkvena vijeća su svojim rasplamsavanjem regionalnih sukoba onemogućavala djelotvorniju borbu protiv "Njemačke kršćanske državne crkve" koja se stvarala. Luteranske crkve Hannovera, Bavarske i Würtemberga, čija su upravna tijela ostala pod kontrolom biskupa pripadnika "svjedočeće crkve" i crkve koje su potpale pod utjecaj "Njemačkih kršćana", ali je njihova administracija još uvijek podupirala "svjedočeću crkvu", od kojih je najveća bila pruska crkva, tvorile su dvije najznačajnije "stranke" unutar "svjedočećeg pokreta". Ranije je bilo malo primjedbi na pokušaje da se crkvena vijeća pokušaju iskoristiti za ponovno uspostavljanje mira u područjima koja je zahvatio razdor. No, kasnije su "beskompromisni" odbili suradnju s bilo kojom grupacijom unutar "svjedočeće crkve" koja nastavi s približavanjem režimskoj soluciji. Oni su u ljeto 1936. godine uputili Hitleru privatni memorandum koji je vrlo značajan, jer ukazuje na činjenicu da su temeljne pretpostavke "svjedočeće crkve" bile pogrešne. U memorandumu je izraženo

uvjerenje da se Hitler može odvojiti od ekscesa svojih podredenih, odnosno da nije za njih odgovoran, kao i očekivanje da će kancelar Reicha razjasniti u kolikoj mjeri je "dekristijanizacija", čije su najbitnije značajke sekularizacija škola, fanatična mržnja prema Židovima, sveprisutnost policije i postojanje koncentracionih logora za političke protivnike, posljedica službene vladine politike.

Najoštriji, ali ujedno i zadnji otvoreni prosvjed "beskompromisnih" predstavnika "svjedočeće crkve" predstavlja tzv. "Liturgija zagovora", donijeta u rujnu 1938. godine kada je sudetska kriza zaprijetila ratom. U tom dokumentu je izražena molba za božanskim oprostom režimu koji je ugrozio sve tradicionalne vrijednosti i institucije, a nadolazeći rat naziva se kaznom za grijehe nacije. Minhenski sporazum narušio je temeljne pretpostavke "Liturgije zagovora", pa je njezin sadržaj ubrzo bio umjerenije formuliran. Unatoč tome, prvotna verzija dospjela je u strani tisak.

Režimsko odbacivanje "svjedočeće crkve" izazvalo je jačanje opozicionih stavova i kod ostalih pripadnika konzervativne elite. Ekonomski utjecajna konzervativna elita usprotivila se tvrdnjama nacista da ponovno naoružavanje ima pozitivne ekonomske posljedice, unatoč tome što intenzivira proizvodnju. Naime, 1936. godine došlo je do velikog nedostatka sirovina, a posebno goriva (nafte), zaliha hrane, kao i do smanjenja deviznih rezervi. Solucije koje je konzervativna elita zastupala uključivale su privremeno obuzdavanje tempa naoružavanja, smanjenje javne potrošnje a s tim u vezi, smanjenje plaća. No, ispunjenje tih zahtjeva bilo je uvjetovano političkim momentima na koje režim nije bio spreman pristati, ponajprije zbog straha od izbijanja nezadovoljstva niže srednje klase, "socijalnog supstrata" nacističkoga režima. Stoga su ekonomski zahtjevi konzervativne elite naišli na potpuno ignoriranje od strane režima. U proljeće 1938. godine i konzervativna elita u vojnim krugovima doživjela je sličnu sudbinu, jer je Hitler u cijelosti podredio visoku vojnu komandu svom utjecaju.

Otpor koji je konzervativna elita pružila režimu, koji je trajao sve do rješenja sudetske krize, predstavljao je završnicu njezina otvorenog istupanja protiv režimske unutarnje i vanjske politike. Nakon toga ona djeluje "iz podzemlja" (underground), tj. prikriveno, unutar institucija u kojima je obavljala značajne funkcije. Najznačajnije među njima bile su državne institucije - ministarstvo inozemnih poslova, generalštab, državna birokracija i u velikoj mjeri podržavljena protestantska crkva.

Autor naglašava da, unatoč prisutnosti nekoliko "atipičnih socijalista", u opozicionim konzervativnim krugovima nije postojala težnja za zadobivanjem masovne potpore. To svjedoči ne samo o duboku zaziranju konzervativne elite prema masama, čemu je pridonijelo i iskustvo nacističkog režima, već i o nepostojanju mogućnosti da bilo kakva alternativa nacističkom režimu dobije masovnu potporu.

S. Baranowski smatra da je čak i u vrijeme svakodnevnog bombardiranja njemačkih gradova, unatoč umanjivanju Hitlerove popularnosti, većina Nijemaca još uvijek zadržala lojalnost prema njemu, te da časnici koji su sudjelovali u pripremanju atentata u srpnju 1944. godine nisu bili svjesni koliko je njihova odluka jedinstvena i izolirana.[7] U usporedbi s njima, oni koji su činili temelj "svjedočeće crkve" bolje su shvaćali stanje njemačkoga društva od svojih "sekularnih" istomišljenika, te su se

odlučili na drugačije forme otpora - tajnovitost, šutnju i odvajanje od bilo kakve režimske akcije.

U zaključnim razmatranjima autor sažeto definira glavni uzrok neuspjeha konzervativne elite u obuzdavanju nacističkoga režima. Naglašava da je njezina nesposobnost razlučivanja vlastitih interesa od režimskih bila konstantna, a uzrok tome nalazi u činjenici da su stavovi konzervativne elite i režima o potrebi reafirmacije tradicionalnih vrijednosti bili u znatnoj mjeri istovjetni. "Organsko jedinstvo pristajanja i odbijanja", "slaganja i razilaženja" (Consent and Dissent), koje je obilježavalo stav konzervativne elite prema režimskoj politici, bilo je posebno prisutno kod "svjedočeće crkve", a najjasnije se očitovalo u njezinu opreznom stavu prema nekim pitanjima sa značajnim političkim implikacijama[8] i bilo je vrlo često određeno postulatima protestantske teologije.

Michael R. Marrus u prilogu *"The History of the Holocaust: A Survey of Recent Literature"*, ukazuje na pokušaje "zapadnih" povjesničara[9] da rasvijetle uzroke koji su naveli nacistički režim na masovnu eksterminaciju europskih Židova u II. svjetskom ratu. Daje iscrpan pregled bibliografije recentnih radova o tom problemu, objavljenih u periodu od početka sedamdesetih do 1987. godine. Ukazuje na činjenicu da je holokaust[10] bio često razmatrana tema u historiografiji, te da pripada onim problemima kojima povjesničar prilazi s izvjesnom vrstom strahopoštovanja. Navodi stav Nore Levin da je to posljedica ne samo veličine destrukcije - ubojstva šest milijuna europskih Židova, već i činjenice da su ti događaji još uvijek u znatnoj mjeri ljudskom razumu nepojmljivi.[11] Također upućuje na djelo filozofa Emila Fackenheima, koji razmatra u kolikoj mjeri je holokaust utjecao na sliku čovjeka 20. stoljeća o samome sebi. Fackenheim iznosi mišljenje, koje autor podržava, da holokaust nije degradirao u njihovu ljudskom dostojanstvu samo njegove uzročnike i počinitelje, već i samo čovječanstvo, isključujući njegove žrtve - Židove.[12] Povjesničar Michael Brown ustvrdio je da upotreba tog termina ukazuje i na "eteričan kvalitet" tog strašnog događaja, kojem je zbog njegove neshvatljivosti primjerenija metafora nego precizan izraz.[13]

Neki suvremeni povjesničari na drugačiji način su pristupili toj temi, svjesni da se isticanjem "transcendentnih" obilježja fenomena holokausta taj tragični događaj transcendira i iz same povijesti. Početkom osamdesetih godina Dan Magurshak započeo je s nužnim rasvjetljavanjem tog pitanja kada je naglasio da holokaust nije "izvan granica ljudske imaginacije, nedostupan epistemološkom određenju ili inteligibilan u načelu, više nego što su to mnogi drugi tragični događaji u povijesti". Magurshak smatra da sa stajališta teologije, filozofije (etike) i uopće humanističkih znanosti, koje se bave razmatranjem ljudske naravi, sistematsko uništenje tako velikog broja ljudi zacijelo ostavlja mjesto za nerazumijevanje, no da to isto tako vrijedi za brojne druge "epizode" nasilja i destrukcije u povijesti, bez obzira na to koliki je broj nevinih ljudi tijekom njihova događanja uništen. Povjesničar, zaključuje Magurshak, ne smije previše upotrebljavati termine koji premašuju njegovo znanstveno područje, kako se na kraju ne bi našao izvan njega.[14]

Autor zatim ukazuje na niz radova u kojima se razmatraju začeci zamisli o "konačnome rješenju židovskoga pitanja" (die Endlösung der Judenfrage). Kritički se osvrće na rad britanskoga povjesničara Davida Irwinga u kojem je iznijeta tvrdnja da Hitler nije imao nikakva udjela u formuliranju i pokretanju "konačnoga rješenja", da je bio uglavnom nezainteresiran za Židove, te da je saznao za tu strašnu činjenicu tek 1943. godine.[15] Naglašava da je Irwing na temelju nekoliko hipoteza pokušao izvršiti nasilje nad činjenicama, te da to nije karakteristično samo za posljednji period njegove kontroverzne karijere. Irwingov glavni argument počiva na opće poznatoj činjenici da je Hitler davao naloge o "konačnome rješenju" isključivo usmenim putem, odnosno da ne postoje eksplicitne naredbe, potpisane od Hitlera, u kojima se govori o tome da europski Židovi trebaju biti uništeni. Iako Irwingovo djelo nije moglo pokrenuti značajnije kontroverze, naišlo je na niz kritika, među kojima autor posebno izdvaja radove C. W Syndora[16] i M. Broszata.[17]

Student njemačke književnosti Gerald Fleming u svom djelu polazi od sasvim drugačije tvrdnje - ne samo da je Hitler imao ključnu ulogu u formuliranju "konačnoga rješenja", već su njegovi protužidovski stavovi stvoreni još u Austriji (u Linzu), gdje nailazimo na njihove prve manifestacije (tada je Hitler imao samo 15 ili 16 godina).[18]

Povjesničare koji, poput Fleminga, smatraju da je postojao kontinuitet u nacističkim protužidovskim stavovima, te da je za njih najviše zaslužan Hitler koji ih je učvršćivao u okviru NSDAP, a k tome da je u tim stavovima uvijek implicite bila sadržana namjera koja je vodila uništenju Židova, autor naziva "intencionalistima". Taj termin je u historiografiju o nacizmu prvi uveo Tim Mason.[19] Intencionalističku interpretaciju ubrzo je doveo u pitanje Christopher R. Browning, no istovremeno je podržao stav intencionalista o postojanju visokog stupnja konzistentnosti u nacističkom protužidovskom programu.[20]

Povjesničare koji su se svojim gledištima o genezi nacističke protužidovske politike suprotstavili intencionalistima autor naziva "funkcionalistima". Oni su se posvetili razmatranju evolucije nacističkih ciljeva, objašnjenju veze između protužidovskoga programa i unutarnjeg razvoja Trećeg Reicha, za koju drže da nije tako jednoznačna kakvom je žele prikazati intencionalisti.

M. R. Marrus ukazuje da je intencionalizam stvoren u Nürnbergu 1945. godine, kada su saveznički sudski eksperti označili nacističke ratne zločine kao posljedicu dobro organizirana konspirativnoga plana, koji se počeo ozbiljivati istovremeno s izbijanjem rata. Takvo pojednostavljivanje objašnjava težnjom američkih sudskih eksperata da olakšaju posao novoutemeljenom sudu za ratne zločine. U pripremnoj fazi nürnberškoga procesa prokazali su one njemačke organizacije i institucije, za koje su utvrdili da su sudjelovale u pripravi i provedbi zločina koji narušavaju temeljne principe međunarodnoga prava.[21]

Unatoč nemogućnosti intencionalista da nepobitno utvrde da je u raznim formulacijama nacističke protužidovske politike bilo sadržano i "konačno rješenje", velik dio povjesničara priklonio se njihovim tezama. Njima ide u prilog i mišljenje Eberharda Jäckela, vodećeg eksperta za Hitlerove govore i pisana djela, da je Hitler već

u vrijeme objavljivanja "Mein Kampfa" bio za eksterminaciju prije nego za neki drugi način "rješenja židovskog pitanja".[22] Intencionalističku interpretaciju upotpunjuje i Hitlerov "čuveni" govor u Reichstagu, održan 30. siječnja 1933. godine, koji završava riječima: "Danas ću još jednom biti prorok. Ukoliko internacionalni židovski financijeri (kapitalisti) uspiju još jedanput gurnuti nacije u svjetski rat, tada njegov rezultat neće biti boljševizacija zemlje niti pobjeda Židova, već potpuno uništenje židovske rase u Europi."[23] Autor smatra da bi ipak bilo pretjerano u tim riječima prepoznati jasni nagovještaj Auschwitza i drugih logora smrti, jer su nacistički lideri uvijek upotrebljavali kataklizmatične termine, pozivali na drastične akcije, najokrutnije udarce i potpuno uništenje. No, ne dvoji o tome da je Hitler odlučio ostvariti prijetnju upućenu Židovima i to na najbrutalniji način. Stoga formulira kao najbitnije istraživačko pitanje je li to istovremeno značilo i masovno ubojstvo i ako jest kada?

Lucy Dawidowciz, koja je najveći dio svoje znanstvene djelatnosti posvetila tom problemu, smatra da je izbijanje rata 1939. godine označilo početak. Rat je prema njezinu mišljenju imao dvostruki cilj: jedan je bio uspostavljanje "životnoga prostora" na Istoku, Hitlerova često najavljivana cilja (der Lebensraum), a drugi rat protiv Židova, odnosno njihovo potpuno uništenje.[24] Autor primjećuje kako L. Dawidowicz ipak nije objasnila zašto je eksterminacija Židova počela znatno nakon napada na Sovjetski Savez, te da ukoliko netko prihvaća njezino mišljenje treba objasniti zašto se trideset mjeseci čekalo s egzekucijama.

Prema Andreasu Hillgruberu, povjesničaru koji također pristaje uz intencionalističku interpretaciju, rješenje leži u "Barbarossa kampanji". "Konačno rješenje" bilo je najuže povezano s Hitlerovom ideološkom fiksacijom boljševizmom, pa je masovno uništenje trebalo uslijediti nakon obračuna sa Sovjetskim Savezom.[25] U nedostatku pouzdanih podataka o "konačnome rješenju" intencionalisti često različito određuju kada su Hitlerove namjere bile potpuno definirane. No, ipak ih većina, poput A. Hillgrubera, dovodi u vezu s "Barbarossa kampanjom".

Ovom interpretacijom intencionalisti su se znatno približili funkcionalistima, koji također "konačno rješenje" dovode u vezu s "Barbarossa kampanjom", iako je bitna razlika i dalje ostala prisutna. Naime intencionalisti drže da je plan o eksterminaciji donijet znatno ranije, ali da su konačna odluka i provedba nastupili tijekom rata, dok je prema funkcionalistima taj plan nastajao postupno, te je tek u vrijeme pohoda na Rusiju dobio svoj završni oblik.

Funkcionalističke stavove najcjelovitije je iznio M. Broszat u svom kritičkom osvrtu na Irwingov rad iz 1977. godine. Prema Broszatu ubojstva su eskalirala do genocidnog stupnja tijekom pohoda na Rusiju. Hitler se u tom trenutku odlučio za uništenje europskih Židova, ali je još neko vrijeme imao maglovite planove o njihovu protjerivanju na Istok. Za neke od ranih deportacija i getoizacija smatra da su učinjene s tim ciljem. No, lokalni nacistički "satrapi" protestirali su zbog gomilanja sve više Židova u područjima pod njihovom upravom i zahtijevali radikalnije "rješenje židovskog pitanja". Na kraju Broszat zaključuje: "Budući da se vojna broba (protiv Sovjetskog Saveza) činila sve beznadnijom "sudbinski rat protiv Židova" promoviran je kao pravi

rat koji će donijeti pobjedu. Smrt stotine tisuća njemačkih vojnika trebala je biti iskupljena i biološki osvećena likvidacijom znatno većeg broja Židova."[26] Dakle, formuliranje "konačnoga rješenja" Broszat pripisuje lokalnim organima uprave koji su djelovali na temelju uvjerenja da slijede Führerovu volju. Autor smatra da je takav pristup problemu "konačnoga rješenja" prihvatljiv samo onim povjesničarima koji na Treći Reich gledaju kao na policentričnu diktaturu kojom je upravljao psihotični autokrat, čije su intervencije na lokalne organe uprave bile samo povremene. Toj interpretaciji suprotstavlja se činjenica, koja se može vrlo lako potvrditi, da je Treći Reich bio centralizirana država u kojoj su se dosljedno provodile i manje značajne odluke najviših organa vlasti, a posebno Führerove. Stoga se lokalni organi uprave zasigurno ne bi usudili samovoljno tumačiti i radikalizirati Hitlerove upute o "konačnom rješenju".

H. Mommsen zastupa sličnu interpretaciju, samo što on, za razliku od Broszata, tvrdi da Hitler nije imao niti središnju ulogu u formuliranju "konačnoga rješenja". Prema Mommsenu Hitler je bio "ideološki i politički autor konačnoga rješenja", ali samo utoliko što je stimulirao druge da formuliraju i realiziraju njegov "utopijski plan". U Trećem Reichu, smatra Mommsen, birokratski aparat nije bio u cjelini sređen i svrhovit, pa su podređene službe morale pronaći svoje mjesto u "birokratskoj i administrativnoj džungli" kako bi opravdale svoje postojanje. Budući da je jedini putokaz uspjehu bio u podvrgavanju Hitlerovoj "viziji" i njezinu vjernom promicanju, podređeni su se natjecali za naklonost "lijenog lidera", tj. počeli su produbljivati njegove ideološke stavove.[27]

Iako se ne priklanja u cijelosti funkcionalistima autor smatra da su oni u pravu kada tvrde da razvoj nacističke protužidovske politike nije bio konzistentan. On čak misli da je ona u određenim momentima imala "improvizirani karakter". Razmatranja nacističke protužidovske politike učvrstila su ga u stavu da je njezin cilj tijekom tridesetih godina bio "osloboditi" Reich od Židova putem emigracionih projekata. Prvi takav projekt bio je "Ha'avara" ili "Sporazum o preseljenju", sklopljen sa židovskim predstavnicima u Palestini 1933. godine, koji je omogućio nekim Židovima da emigriraju u Palestinu i ponesu dio imovine sa sobom.[28]

Autor naglašava da se povjesničari razlikuju u stupnju prihvaćanja iseljavanja kao krajnjeg cilja nacističke protužidovske politike, posebno za razdoblje nakon izbijanja rata. Ukazuje da su se nacisti zaista ozbiljno bavili emigracionim projektima, a u tom stavu učvršćuju ga podaci o intenzivnim njemačko-židovskim pregovorima u Londonu tijekom 1939. godine. Sadržaj tih pregovora iscrpno je opisao Eliahu Ben Elissar. On je utvrdio da je na tim pregovorima postignut sporazum da se od zapadnih zemalja zatraži prihvaćanje "Ha'avara modela" kako bi se olakšalo iseljenje Židova iz Trećeg Reicha. Na žalost, zapadne zemlje nisu bile zainteresirane.[29]

Unatoč tome nacisti su nastavili podupirati iseljenje Židova, o čemu svjedoče i podaci koje donosi Yehuda Bauer, da je, izmedu izbijanja rata u rujnu 1939. godine i kraja 1941. godine, Treći Reich napustilo 71.500 Židova i to otvoreno, s punim znanjem vlasti.[30] Nacisti su također imali u pripravi "kolonizacione planove", najprije "Nisko ili

Lublin plan", prema kojem su Židovi trebali biti naseljeni blizu demarkacione crte koja je odvajala njemački okupirani dio Poljske od sovjetskog, a kaznije "Madagaskar plan", prema kojem su Židovi trebali biti brodovima prevezeni na Madagaskar, otok u Indijskom oceanu pod francuskim suverenitetom.[31]

Na kraju Marrus naglašava da razmatranje tih planova upućuje na zaključak da je postojala ozbiljna namjera za njihovo provodenje. Prema njegovu mišljenju Christopher R. Browning je najbolje objasnio motive koji su nacistički režim naveli na prihvaćanje "konačnoga rješenja", kao i izbor trenutka otpočinjanja njegove provedbe. Browningov stav naziva "umjereno funkcionalističkim". Prema Browningu Hitler je samo čekao povoljan trenutak za obračun sa Židovima (intencionalistički stav), ali je teško utvrditi da je kod njega bila stalno prisutna zamisao o masovnoj destrukciji, već se prije može govoriti o ideološkom imperativu koji je prizivao konačni obračun sa Židovima na način koji bi zadovoljio nacističke rasne predrasude (funkcionalistički stav). Činjenicu da je odluka o "konačnome rješenju" donijeta u vrijeme "operacije Barbarossa" on objašnjava argumentima drugačijim od Mommsenovih, naime, da nije samo apokaliptični karakter tog pohoda bio uzrok donošenja odluke, već također, i to u najvećoj mjeri, mogućnost da novi milijuni Židova budu uključeni u Reich.[32]

Robert Gellately u prilogu *"The Gestapo and German Society: Political Denunciation in the Gestapo Case Files"*, razmatra ulogu njemačkoga građanstva, tzv. "običnih Nijemaca", u izgradnji nacističkoga totalitarnoga sustava putem zakonski sankcionirane institucije "dobrovoljne suradnje", odnosno političkih denuncijacija.

U uvodnom dijelu rada razvrstava znanstvenu literaturu o Gestapou u nekoliko kategorija: 1) znanstvene studije u kojima se razmatra institucionalna evolucija različitih represivnih organa koji su od 1939. godine ujedinjeni u "Centralnoj upravi za sigurnost Reicha" (RSHA). Ti radovi su u znatnoj mjeri pomogli poslijeratnim sudskim organima da razluče kompetencije pojedinih organizacija unutar "RSHA". Oni također predstavljaju nužan uvod koji omogućava razumijevanje strukture totalitarnoga državnoga sustava, jer zahvaćaju u same početke nacističkoga režima; 2) biografije vodećih ličnosti Gestapoa, Reinharda Heydricha i ostalih; 3) radovi koji razmatraju temu zanemarenu u prve dvije vrste studija - odnos između Tajne policije i njemačkoga društva.

Uzrok zanemarivanju bavljenja trećim problemom autor pronalazi u malobrojnosti i teškoj dostupnosti izvora, ali i u tome što je većina povjesničara imala "legalističko-institucionalni" pristup, tj.bavila se razmatranjem represivnih institucija i zakonskih akata, a spregu između tih institucija i njemačkoga društva gotovo u cijelosti je zapostavila. On smatra da je ta tema od velikoga značaja za objašnjenje nacističkoga totalitarnoga sustava, te ukazuje na to da se njegov rad može uvrstiti u treću kategoriju radova o Gestapou.

Svoje istraživanje utemeljio je na 19.000 sačuvanih tajnih dosjea iz arhiva Gestapoa u Würzburgu, a upotpunjuje ga i preostalom građom iz Düssedlorfa, kao i rezultatima istraživanja drugih povjesničara. Tajni dosjei koji su predmet razmatranja odnose se na političke denuncijante, tj. na one "obične građane" koji su informirali Tajnu policiju o protureživimskim stavovima svojih sugrađana i svih ostalih s kojima su

dolazili u dodir. Posebice je njihova djelatnost bila usmjerena prema onim pojedincima koji su pripadali organizacijama koje je režim proglasio kriminalnima. Među recentnim djelima koja se bave tom temom posebno izdvaja radove M. Broszata[33] i R. Manna.[34] R. Mann je, na temelju podataka iz arhiva u Düsseldorfu, zaključio da su informacije pristigle Gestapou od strane građana bile najzastupljenije (26% od ukupnoga broja).[35] Na to upućuju i rezultati istraživanja D. Peukerta i W. S. Allena. D. Peukert je utvrdio da Gestapo nije bio samo instrument dominacije, Nijemcima nametnut izvana, te da je njegova učinkovitost u velikoj mjeri posljedica pripravnosti velikog broja njemačkih građana na suradnju s režimom. Peukertove ocjene također su utemeljene na izvornoj građi.[36] W. S. Allen je, na temelju proučavanja društvenoga stanja u Northeimu, zaključio da izvanredan uspjeh Gestapa nije zavisio o njegovoj prisutnosti, jer u većini manjih gradova poput Northeima (s oko 10.000 stanovnika), Gestapo nije bio stalno prisutan[37], već o osjećaju straha građana pred njihovim sugrađanima denuncijantima. Allenov zaključak potvrđuju i podaci za Würzburg, koje donosi autor. Ondje je Gestapo imao samo 22 službenika (officials), koji su bili odgovorni za cijelu Donju Frankoniju, koja je 1939. godine imala 840.663. stanovnika. Bez široke lokalne potpore Gestapo zasigurno nije mogao kontrolirati tako veliko područje.

Radove navedenih autora R. Gallately smatra vrlo bitnima, jer podaci iznijeti u njima ukazuju na potrebu ponovnoga promišljanja odnosa između Gestapa i njemačkoga društva. Zatim razmatra način suradnje (modus operandi) između Gestapa i građana, te daje naznake njezina opsega po pojedinim sekcijama "RSHA". Unatoč tome što su protužidovske denuncijacije bile najčešće, povjesničari im nisu posvetili dostatnu pažnju. To se može objasniti činjenicom "nepostojanja" građe. Naime Gestapo je potkraj rata sistematski uništavao posebno tu vrstu tajnih dosjea, kako ne bi mogli poslužiti u poslijeratnim sudskim procesima. No tri glavna lokalna sjedišta Gestapa (u Speyeru, Würzburgu i Düsseldorfu), predstavljaju izuzetak. U Würzburgu spaljeni su svi dosjei osoba čija prezimena počinju slovima "A"-"G", a naknadno i oni s početnim slovom "V". Svi ostali, od "H" do "Z", sačuvani su. Dosjei su vrlo raznovrsni. Neki se sastoje samo od jednog lista ili nekoliko listova, dok drugi imaju mnogo stranica, prijepis, zapisnik istražnog postupka nastao na temelju suočenja denuncijanta i optuženoga, bilješke o sudskom postupku i kazni, čiji se datum izricanja često podudarao s danom slanja u koncentracioni logor. Na temelju zapisnika o istražnom postupku ne može se zaključiti puno o tome koliko je taj postupak bio brutalan, no o tome svjedoče zapisnici poslijeratnih sudova koji sadrže izjave preživjelih žrtava, kao i izjave pripadnika Gestapa.

Veliki broj denuncijacija odnosi se na one Nijemce koji su bili "filosemitski" raspoloženi, odnosno nisu prekinuli održavati veze sa svojim sugradanima Židovima. Interes Gestapa za takve slučajeve bio je u skladu s njegovim ciljem da potpuno izolira Židove od ostalog dijela njemačkoga društva. Denuncijacije te vrste bile su vrlo opasne, jer je prokazana osoba mogla biti optužena za "rasno oskvrnuće"[38], za koje su bile propisane najoštrije zakonske sankcije. Autor donosi tabelarni prikaz izvještaja denuncijanata o "rasnom oskvrnuću" i "prijateljstvu prema Židovima" iz tajnih dosjea

Gestapa u Würzburgu. Od 175 razmatranih izvještaja 84 se odnose na "rasno oskvrnuće", a 91 na "prijateljstvo prema Židovima". Čak 57% izvještaja potječe od građana, bez uključivanja onih rubrika u koje se također mogu uvrstiti građani. Taj postotak znatno premašuje onaj koji donosi R. Mann. Autor to objašnjava činjenicom da denuncijanti nisu svim inkriminiranim djelima posvećivali jednaku pozornost, te da su održanju "rasne čistoće" pristupili s posebnim "zanosom".

Među recentnim djelima o "rasnom oskvrnuću", autor izdvaja rad Sarah Gordon, iako će se kritički osvrnuti na neke najbitnije ocjene iznijete u tom radu.[39] Posebno drži neutemeljenom njezinu tvrdnju da su oni koji su bili optuženi zbog spolnog općenja sa Židovima zaista to i činili, ali su najčešće uspjeli "prikriti tragove". Također smatra neopravdanim njezin zaključak da su svi optuženi bili uvjereni protivnici nacističke protužidovske politike, jer o intenzitetu oporbenih uvjerenja treba prosudivati na temelju motiva, a ne na temelju oštrih sankcija koje je režim primjenjivao za ta inkriminirana djela. Oba zaključka rečene spisateljice autor nanovo dovodi u pitanje. Prvi, ocjenom da je velik broj ljudi bio promišljeno lažno optužen, tj. da denuncijanti nisu raspolagali dokazima, ali se nisu uzdržavali od laži kako bi zadovoljili svoje poslodavce i svoje niske strasti. Drugi zaključak postaje upitan iz istog razloga: naime, ako je gotovo sasvim izvjesno da je velik broj ljudi bio optužen na temelju lažnih dokaza, teško je govoriti o njihovu snažnom odupiranju nacističkoj rasnoj politici.

Najoštrijoj kritici autor podvrgava stupnjevanje intenziteta oporbenih stavova koje je primijenila S. Gordon. Ona je 15% od svih optuženih, koji su završili u koncentracionim logorima, nazvala "protivnicima režima visokog stupnja", a ostalih 85% smješta u "srednji" ili "niži" stupanj, jer, iako su imali problema s Tajnom policijom, nisu snosili teže posljedice. Autor smatra da je klasifikacija S. Gordon neprimjerena, jer ona na temelju posljedica - slanja u logor ili oslobađanja od optužbe, zaključuje o stupnju oporbenih stavova optuženih osoba. Naglašava kako valja imati na umu da se u Trećem Reichu vrlo lako dospijevalo u zatvor, posebno ako se nekog optužilo za kršenje rasnih propisa, te da su se svi optuženi nalazili u vrlo teškoj situaciji, jer nisu mogli znati što ih očekuje.

R. Gellately zatim razmatra odnos nacističkoga režima prema novoutemeljenoj "instituciji dobrovoljne suradnje". Dokumenti koje donosi svjedoče o tome da režim nije imao jasno definiran stav prema denuncijantima, naime ocjene nacističkih vođa kretale su se od krajnje pozitivnih do negativnih. Suprotstavljenost službenih stavova u pogledu svrhovitosti denuncijacija bila je karakteristična za prijeratni nacistički režim. Nakon izbijanja rata donijeti su brojni zakonski akti kojima je znatno proširено područje društvenog života pod kontrolom Tajne policije. Na temelju sačuvanih izvora može se zaključiti da se broj denuncijanata povećao nakon izbijanja rata, svoj uspon zabilježio 1941. godine, zatim se postupno smanjivao, a nakon 1943. godine denuncijacije su bile vrlo rijetke. Autor objašnjenje za to nije potražio u moralnim čimbenicima, već u činjenici da je broj Židova koji su u to vrijeme ostali u Njemačkoj bio neznatan. Ipak, smatra mogućim da su njemački porazi i neizvjesnost daljnjega tijeka rata kod denuncijanata stvorili strah od poslijeratne odgovornosti.

U zaključnim razmatranjima autor analizira motive koji su znatan broj njemačkih građana nagnali na denunciranje njihovih sugrađana. Navodi i ocjene drugih autora. R. Grunberger je utvrdio da se na temelju denuncijantskih izvještaja može uočiti snažni socijalni motiv, odnosno da su denuncijanti bili ispunjeni mržnjom prema pripadnicima gornjeg sloja vlastite klase.[40] M. Broszat u analizi socijalnih motiva ide još dalje, te ukazuje na činjenicu da su denuncijanti najčešće bili pripadnici srednje klase. On zaključuje da je tome uzrok dezintegracija srednje klase do koje dolazi u razdoblju krize Vajmarske Republike.[41] Autor smatra da je Broszat uočio značajnu činjenicu, ali da je nije dovoljno razmotrio, jer analiza društvene pripadnosti denuncijanata ukazuje na to da su bili zastupljeni unutar cijelog "socijalnog spektra", iako je sasvim izvjesno da su pripadali uglavnom onoj socijalnoj grupaciji koja je bila nezadovoljna svojim položajem, pa je očekivala da će novi režim poduzeti "društvenu rekonstrukciju".

Neke građane Gestapo je plaćao za njihovu informativnu aktivnost, te ih treba razlikovati od "dobrovoljnih informatora" i svrstati u kategoriju "povjerljivih informatora" (agenata). Walter O. Weyrauch je posebnu pozornost posvetio razmatranju njihove djelatnosti. Na temelju analize dokumenata frankfurtskog Gestapoa utvrdio je da je bilo samo 1.200 osoba koje su povremeno za svoje informacije bile plaćene. Također je uočio da "tipični nacistički informator" nije bio član NSDAP, niti je bio povezan sa službenom vladajućom strukturom, te da se često pripadnicima njegove okoline moglo učiniti da ne pristaje uz nacistički režim. Neke od tih osoba čak su smatrane prikladnima za istaknute položaje nakon rata. Weyrauch iznosi tvrdnju, za koju naglašava da je šokantna, da su neki Židovi i katolički svećenici bili informatori Gestapa. No ne stvara nikakve zaključke, svjestan činjenice da ti podaci ne predstavljaju temelj za uopćavanja. Naime, iznijete tvrdnje je utemeljio na fragmentarnim podacima "iz drugih dijelova zemlje", a u izricanju osude Katoličkoj crkvi oklijeva, jer zasigurno zna samo za jedan slučaj zloupotrebe sakramenta ispovijedi od strane svećenika.[42] (sic!) Na temelju podatka o vrlo uspješnom djelovanju "povjerljivih informatora" Gestapa među pripadnicima KPD, Peukert, za razliku od Weyraucha, zaključuje da su plaćeni agenti Gestapa unatoč svojoj relativnoj malobrojnosti imali iznimno značajnu ulogu.[43]

Iako je utvrdio da izvori svjedoče o tome da je većina osoba dobrovoljno pristajala na denuncijantsku djelatnost, R. Gellately još jednom razmatra motive takve njihove odluke. Iznosi rezultate R. Manna o motivima 213 denuncijanata: manjina se (24%) denunciranjem počela baviti iz političkih motiva, odnosno bila je spremna poduprijeti provedbu režimske politike; veći broj (37%) bio je motiviran osobnim konfliktima i mržnjom prema pripadnicima uže društvene sredine; no, za najveći broj (39%) Mann nije mogao pronaći motive.[44]

Autor smatra Mannovu procjenu nesigurnom, kao i sve statističke procjene slične vrste, jer misli da je vrlo teško otkriti prave motive denuncijanata, a posebno postaviti granicu između motiva osobne prirode i motiva nastalih na temelju odanosti režimu. Na kraju naglašava da je cilj njegova rada bio ukazati na to da je Gestapo, ta najmoćnija institucija i reprezentant nacističkoga režima, bio vrlo prisutan u

svakodnevnom životu "običnih Nijemaca" koji su pružili bitan doprinos njegovu cilju - stvaranju policijske države.

David Clay Large u prilogu pod naslovom *"Reckoning without the Past: The HIAG of the Waffen-SS and the Politics of Rehabilitation in the Bonn Republic, 1950-1961"*, razmatra pokušaj bivših pripadnika "Waffen-SS" formacija da u poslijeratnoj Njemačkoj (BRD) ostvare socijalno-ekonomsku i političku rehabilitaciju. Prikazuje njihove organizirane pokušaje usmjerene k postizanju toga cilja u razdoblju od 1950. do 1961. godine, kada su bivši pripadnici "Waffen-SS" ostvarili znatan dio svojih zahtjeva. Njihovu djelatnost smješta u okvire općeg veteranskog pokreta za rehabilitaciju.

U godinama neposredno nakon II. svjetskog rata savezničke vlade su odlučile provesti tzv. "4-D" politiku prema poraženoj Njemačkoj. Ona je uključivala demilitarizaciju, denacifikaciju, dekartelizaciju i demokratizaciju bivšeg Reicha. Uspjeh tog socijalno-političkog eksperimenta bez presedana zavisio je u velikoj mjeri o odlučnosti i kompetentnosti savezničke administracije, kao i o pripravnosti samih Nijemaca da prihvate taj eksperiment kao vježbu u samorazumijevanju i "samoočišćenju", a ponajprije kao obračun s prošlošću.

Taj četverostruki eksperiment ubrzo se našao pred brojnim teškoćama. Hladni rat je započeo gotovo neposredno nakon završetka II svjetskog rata, pa je razvoj podijeljene Njemačke postao uvjetovan odnosima među pobjedničkim stranama. U zapadnoj zoni mogli su se nazrijeti začeci procesa opravdavanja nekih ključnih komponenti Hitlerove inozemne politike, a ponajprije njegove kampanje protiv sovjetskoga boljševizma. Jedna od najznačajnijih posljedica "hladnoratne" preorijentacije savezničke politike prema Njemačkoj bila je odluka o ponovnom naoružavanju svake polovice sada podijeljene nacije. Ta je odluka potaknula dugu i mučnu raspravu o tome kakvu pouku treba izvući iz povijesne lekcije; da li se Nijemcima više nikada ne može vjerovati, u pogledu posjedovanja vojske i oružja, ili oni sami po sebi nisu problem, već je to bila njihova zloupotreba od strane tiranskog režima. I ukoliko, u što su mnogi htjeli vjerovati, njemačka vojska (Wehrmacht) nije kriva ni za jedan veći zločin u II. svjetskom ratu, nije li onda poslijeratna odluka o demilitarizaciji, koja je uključivala suđenje bivšim visokim časnicima i suspenziju isplate vojnih mirovina, očevidan primjer klevete njemačke vojske i njezine tradicije? Ta je rasprava izazvala veliku pozornost u Saveznoj Republici Njemačkoj, gdje je velika veteranska zajednica već postavila zahtjev za rehabilitacijom njemačke vojske.

Među veteranskim organizacijama koje su formirane početkom pedesetih godina, autor posebno izdvaja organizaciju bivših pripadnika "Waffen-SS" formacija HIAG (Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit - Udruženje za međusobnu pomoć), utemeljenu 1950. godine. Njezinu kampanju za zakonsku, ekonomsku i "povijesnu" rehabilitaciju drži posebno instruktivnom zbog toga što jasno osvjetljava značajan dio "političkog pejzaža" poslijeratne Savezne Republike Njemačke, često zamršene odnose između ratnih veterana, vlade i političkih stranaka. Povijest HIAG-a također je vrlo značajna i za razumijevanje velikog poslijeratnog konflikta između politike rehabilitacije i politike "samoočišćenja" (politics of self purgation). Ona upućuje i na to da je "obračun s

prošlošću bio često samo pokušaj manipuliranja povijesnim činjenicama ili njihova ignoriranja. Posjet predsjednika Sjedinjenih Američkih Država Ronalda Regana bitburškom vojnom groblju, gdje su sahranjeni mnogi "Waffen-SS" veterani, autor smatra potvrdom za svoju ocjenu da "obračun s prošlošću" nije bio samo njemački problem. Naime, taj posjet predstavlja najznačajniji u nizu poslijeratnih pokušaja savezničkih zemalja da potaknu Nijemce na prekid s prošlošću.

U statutu donijetom 1952. godine HIAG[45] je inauguriran kao predstavnik legalnih građanskih i društvenih interesa bivših pripadnika "Waffen-SS" formacija. Mnogo određeniji bili su zahtjevi koje je HIAG postavio: 1) da svi bivši pripadnici "Waffen-SS" budu građanski i politički izjednačeni s ostalim dijelovima Wehrmachta[46]; 2) njihovo zakonsko uključivanje u onu grupu veterana koja uživa društvena i ekonomska prava na temelju članka 131. Ustava.[47] Organizacija se također obvezala pomoći siročadi i udovicama poginulih pripadnika "Waffen-SS", svojim kolegama osuđenima za ratne zločine, kao i nedavnim oslobođenicima, te promicati potragu za onima koji se još drže nestalima. Naglašeno je odricanje od političkoga radikalizma, čvrsto pristajanje uz novi demokratski sustav, te je izražena nada da će se političke stranke i Parlament suglasiti s njihovim pravom da organizirano djeluju u cilju ostvarivanja navedenih zahtjeva.

Autor naglašava da kod HIAG-a, kao i kod mnogih drugih sličnih organizacija, uredbe i proglasi ne govore sve, te da je stoga potrebno pomnije ispitati njegov statut i način njegove primjene u praksi, kako bi se zadobio cjelovit uvid u "historijat" te organizacije.

HIAG se proglasio predstavnikom svih bivših pripadnika "Waffen-SS", iako je obuhvaćao samo 20.000 od gotovo 500.000 preživjelih pripadnika "Waffen-SS". No, ne može se zanijekati njegov utjecaj i na ostale pripadnike. Snaga organizacije bila je koncentrirana u malim i srednje velikim zapadnonjemačkim gradovima, posebno u glavnim uporištima neonacističke politike u Donjoj Saksoniji i Gornjoj Frankoniji. HIAG je uporno promicao tvrdnju da su "Waffen-SS" formacije bile sastavni dio Wehrmachta, te da nisu sudjelovale u "posebnim operacijama" (Sonderaktionen) i nadziranju koncentracionih logora. Autor ukazuje da je i bez detaljnijeg razmatranja sasvim izvjesno da "Waffen-SS" formacije nisu bile sastavni dio Wehrmachta i da su po statusu bile vrlo bliske "Allgemeine-SS". Kao elitna nacistička vojna organizacija "Waffen-SS" nije upotrebljavala prisegu vjernosti Wehrmachta, već onu koju je formulirala "SS": "Meine Ehre Heisst Treue". Njezini članovi također su bili pod zasebnom "SS" jurisdikcijom. K tome, neke "Waffen-SS" jedinice nadzirale su koncentracione logore (Dachau, Sachsenhausen, Mauthausen, Flossenbürg, Ravensbrük), a sudjelovale su i u brojnim "posebnim operacijama" u Poljskoj, Čehoslovačkoj i Rusiji. Također su sudjelovale u brutalnoj likvidaciji varšavskog geta u proljeće 1943. godine. U vezi s nedavnom "bitburškom kontroverzom" autor podsjeća na činjenicu da su "Waffen-SS" formacije u tzv. bitki za Bulgu, pod komandom pukovnika Jochena Peipera, ubile 12 zarobljenih američkih vojnika nedaleko od belgijskoga grada Malmédy te da je taj događaj imao za posljedicu jedan od najkontroverznijih poslijeratnih sudskih procesa, tzv. Malmédy proces.

No, D. C. Large ipak ostavlja otvorenom mogućnost da su oni koji su nakon 1943. godine jednostavno regrutirani u "Waffen-SS" mogli sebe vidjeti ponajprije kao vojnu elitu, čiji je viši status bio uvjetovan boljom disciplinom i višim stupnjem ideološke čistoće od one u Wehrmachtu. Prisutnost novih i starih pripadnika u "Waffen-SS" omogućila je da se HIAG u poslijeratnom razdoblju pojavljuje s "Janusovim licem", te je izazvala brojne dvojbe u pogledu stvarnoga statusa bivših pripadnika "Waffen-SS" i mnogima učinila nerazgovijetnom razliku između "Waffen-SS" i Wehrmachta.

Kao i ostale veteranske organizacije HIAG nije zahtijevao samo društveno-ekonomska prava za svoje pripadnike, već i amnestiju za više tisuća osuđenih za ratne zločine. To pitanje postalo je posebno značajno kada je većina veteranskih udruženja, uključujući i HIAG, uvjetovala svoju suradnju s vladom, u području ponovnoga naoružavanja, zadovoljavajućim rješenjem toga problema. Kancelar Adenauer nije bio sklon veteranima, posebno udruzi HIAG, no došao je do uvjerenja da je njihova suradnja u ponovnom naoružavanju Njemačke nužna. Pregovori između bonske vlade i zapadnih saveznika, održani u srpnju 1953. godine, imali su za posljedicu stvaranje zajedničke odluke o puštanju 450 zatočenika iz zatvora koje su nadzirali saveznici. Amerikanci su izrazili spremnost da puste i više zatočenika, ali što diskretnije kako ne bi izazvali val protesta "kod kuće". Unatoč tome što je dio njihovih zahtjeva time bio ispunjen, "Waffen-SS" veterani nisu mogli biti sasvim zadovoljni, jer ih je Adenauerova vlada tijekom pedesetih godina odbijala uvrstiti među one veterane na koje se odnosio članak 131. Ustava, svjesna da bi to moglo imati negativne političke posljedice.

Tijekom pedesetih godina HIAG je organizirao niz skupova s težnjom da se široj javnosti predstavi kao demokratska organizacija. Autor ukazuje na evoluciju tih skupova kako bi učinio transparentnim da je ideološki okvir HIAG-a, unatoč prisege novom demokratskom sustavu SR Njemačke, ostao bitno prožet nacističkim idejama, odnosno da je bio neonacistički. Sve do kraja pedesetih godina HIAG je bio oprezan u odnosima s bonskom vladom, ne kritizira njezinu politiku već traži mogućnost za uspostavljanje veza sa stranačkim čelnicima zastupljenima u njoj, poglavito se koristeći njezinim protuboljševičkim raspoloženjem. Međutim, početkom šezdesetih godina HIAG čini nagli zaokret, te otpočinje otvoreno kritizirati politiku vlade. Za upoznavanje tog perioda djelatnosti udruge HIAG autor upućuje na analizu tekstova objavljenih u glasilu organizacije "Der Freiwillige".[48] Ukazuje na tekst objavljen u tom glasilu u srpnju 1961. godine, u kojem je vlada u Bonnu optužena da je cijeli njezin "politički kurs" nakon 1949. godine bio pogrešan, jer je onemogućavao premašivanje podjela unutar njemačkog naroda, kao i ponovno oživljavanje i uspostavljanje njemačkoga nacionalnog ponosa i identiteta. Nadalje, vlada je optužena za kukavičluk i gnjusno samooptuživanje na radiju, televiziji i u tisku. Članak završava riječima: "Ukoliko nam netko može dokazati da vladina politika može imati za posljedicu sretnu i ujedinjenu Njemačku (...), mi ćemo tiho promicati njezine interese."[49] (U to vrijeme zahtjevi za ponovnim ujedinjenjem Njemačke mogli su imati samo negativne političke posljedice, pa se bonska vlada uvijek oštro distancirala od njih). Izjave poput ovih mogle su samo povećati sumnje vlade prema HIAGu i ciljevima njegove djelatnosti.

HIAGova eksploatacija "antiboljševičke teme" bila je mnogo učinkovitija. Tijekom hladnog rata snažni antiboljševizam zahvatio je sve njemačke političke stranke, s naglašenim izuzetkom Komunističke partije Njemačke (KPD). HIAG se težio predstaviti kao "antikomunistički bedem", te na taj način uspostaviti veze s vodećim strankama u zemlji. Te veze su povremeno uspostavljane i tijekom pedesetih godina, ali nikada na način koji bi zadovoljio HIAG. Ono što je HIAG težio postići tim vezama bila je potpora u kampanji za pravno-političku i ekonomsku rehabilitaciju. Političari su, s druge strane, u tim vezama vidjeli povoljnu mogućnost da se iskažu kao osvjedočeni antiboljševici, te da naglase duboku zabrinutost svojih stranaka za sudbinu veterana, poglavito u cilju pridobivanja njihovih glasova u vrijeme izbora.

U prvotnoj vladinoj koaliciji Nezavisna demokratska stranka (FDP) najviše se zauzimala za promicanje interesa HIAGa. Njezini predstavnici u Komisiji za obranu pri Bundestagu su 1956. godine uvjetovali svoj pristanak na zakon o regrutaciji proširenjem članka 131. Ustava na bivše pripadnike "Waffen-SS". Kršćansko-demokratska unija (CDU) bila je mnogo opreznija u odnosu prema bivšim pripadnicima "Waffen-SS". Kao vladajuća stranka držala je da bi puno udovoljavanje zahtjevima HIAGa moglo otvoriti "Pandorinu kutiju političkih neprilika". Članovi CDU ponekad su se pojavljivali na skupovima HIAGa, pa i obećavali potporu, ali stranka u cjelini zadržala je oprezan stav sve do izbora 1961. godine. Njoj bliska Kršćansko-socijalna unija (CSU) imala je sličan odnos prema HIAGu, iako je njezin najznačajniji predstavnik Franz Josef Strauss pružio osobnu potporu zahtjevima HIAG-a ubrzo nakon što je postao ministar obrane, krajem 1956. godine. Odnos najznačajnije opozicione stranke - Socijaldemokratske stranke Njemačke (SPD) prema HIAG-u zaslužuje posebnu pažnju jer otkriva relativno nepoznato razdoblje u poslijeratnom djelovanju te stranke. U tom razdoblju došlo je do velikog obrata, jer se SPD, koja je nakon rata bila "bedem antimilitarizma" tijekom šezdesetih godina pretvorila u "partnera u nacionalnoj obrani".[50] Autor naglašava kako je stav SPD prema HIAG-u, kao i kod ostalih stranaka, bio ponajprije uvjetovan izbornom strategijom. Naime, SPD koja je na saveznim izborima 1958. godine opet doživjela neuspjeh, uvidjela je da je velik broj glasova izgubila svojim suzdržanim stavom prema veteranima, a posebno odupiranjem politici ponovnoga naoružavanja. Na temelju uvida u negativne posljedice takvoga stava vodstvo stranke donosi odluku o načelnom prihvaćanju politike nacionalne obrane. To je dovelo do značajne modifikacije stranačkoga (badgodesberškog) programa, a označilo je i početak bitno novih odnosa SPD s veteranskim organizacijama, posebno s HIAG-om. Početkom šezdesetih godina SPD je bila spremna u Bundestagu poduprijeti djelomično uključivanje bivših pripadnika "Waffen-SS" u onu grupu veterana koja sudjeluje u pravima propisanim člankom 131. Ustava. Nova politička pozicija SPD uvjerila je CDU da ona mora preuzeti inicijativu i omogućiti djelomičnu rehabilitaciju bivših pripadnika "Waffen-SS", posebno s obzirom na nadolazeće izbore na kojima su njihovi glasovi mogli imati bitnu ulogu.[51]

U lipnju 1961. godine zastupnici CDU pokrenuli su u Bundestagu donošenje odluke o primjeni članka 131. Ustava na onaj dio bivših pripadnika "Waffen-SS" koji su u vojnim postrojbama bili najmanje 10 godina (od 1935. godine). HIAG je izrazio

žaljenje zbog toga što je tom odlukom rehabilitiran samo manji dio bivših pripadnika "Waffen-SS", no i uvjerenje da je to samo prvi korak koji vodi k cjelokupnoj rehabilitaciji. No, vodstvo HIAGa bilo je svjesno da donijeta odluka, unatoč samo djelomičnom ispunjavanju zahtjeva organizacije, predstavlja veliko postignuće, ispunjenje bitnog cilja njezina djelovanja.

D. C. Large na kraju naglašava da je povijest HIAGove kampanje za rehabilitaciju bivših pripadnika "Waffen-SS" značajna iz više razloga, a posebno izdvaja tri: 1) iako je HIAG predstavljao relativno malu grupu, često izoliranu od velike poslijeratne veteranske zajednice, njegovi stavovi i taktika karakteristični su za organizirani veteranski pokret u cjelini; 2) kampanja veteranskih organizacija bila je najvećim dijelom uspješna, jer im je Bundestag, prihvaćanjem amandmana na članak 131. Ustava 1951. godine, pružio svjedočanstvo o njihovoj "hrabrosti" i "časnosti" u II. svjetskom ratu; 3) proširivanje članka 131. Ustava na HIAG 1961. godine bilo je od krucijalnog značaja, jer predstavlja završnicu procesa rehabilitacije veterana što je bonska vlada otpočela prije 10 godina.

Unatoč tome što su uspjele u svojoj rehabilitaciji i tako omogućile stvaraje "legende o Wehrmachtu"[52], veteranske organizacije ipak nisu uspjele ostvariti značajniji politički utjecaj u poslijeratnoj Njemačkoj. Naime, njihovi radikalni nastupi nisu u nijednom trenutku ugrozili novu Republiku. Autor smatra da djelatnost HIAGa zahtijeva posebnu pozornost i zbog toga što ilustrira kompleksnost odnosa između bonskih vojnih planera, velikih političkih stranaka i organiziranoga veteranskoga pokreta. Iako bivši pripadnici "Waffen-SS" nisu uspjeli postići potpunu rehabilitaciju, njihovo veliko postignuće bilo je u tome što su uspjeli zainteresirati utjecajne političare za svoj slučaj te postati objekt velike političke pozornosti, pa čak i slavljenja.

Zaključak

Na temelju razmatranja priloga objavljenih u časopisu "The Journal of Modern History", može se zaključiti da je uredništvo časopisa ispunilo namjeravani cilj: ukazati na neke od najbitnijih problema kojima se bavi moderna historiografija o nacizmu.

Autori priloga naveli su najznačajnije radove o temi koju razmatraju u poslijeratnoj ili u recentnoj historiografiji, te su time pružili vrijedan doprinos bibliografiji radova o nacizmu.[53] Kritički su ocijenili neke teze iznijete u tim radovima, ukazujući ili na njihovu neutemeljenost u izvorima ili, još češće, na neprimjerenost površnoga uopćavanja, postupka kojim se, unatoč nedostatku izvora, stvaraju sintetički zaključci. Najviše prigovora te vrste nalazimo u radu M. R. Marrusa, koji je posvetio pozornost najosjetljivijoj temi u historiografiji o nacizmu - holokaustu. U kritičkom osvrtu na ocjene iznijete u redovima H. Mommsena i M. Broszata, Marrus je iznio svoj stav da se pri razmatranju holokausta moraju uzeti u obzir svi relevantni izvori, te da se pri tom ne smije zapostaviti niti zaključivanje "per analogiam", jer, odgovore na mnoga pitanja s tim u vezi, o kojima izvori šute, može pružiti analiza državnog ustrojstva Trećeg Reicha. R. Gallately je, u radu o političkim denuncijacijama, ustvrdio da se i na temelju uvida u relevantnu gradu mogu donositi sasvim proizvoljni zaključci. Poput Marrusa, Gallately ukazuje da

kontroverze nastale u vezi sa žrtvama nacističkoga režima imaju snažne moralne implikacije, te da, osim izgrađenog znanstvenog i metodološkog pristupa, zahtijevaju i visok stupanj moralne odgovornosti (to se posebno odnosi na Davida Irwinga i Sarah Gordon, čije su nevjerojatne teze izazvale oštre reakcije u historiografiji o nacizmu, posebno kod povjesničara Židova).

Rudi Koshar je u prilogu o ulozi "Stammtischa" u fašizaciji njemačke javnosti doveo u pitanje neke uvriježene sheme u interpretaciji fenomena nacizma. Nije zanijekao utjecaj ekonomskih čimbenika na pristajanje njemačke srednje klase uz nacionalsocijalizam, ali je ukazao da je za cjelovito objašnjenje nužna i analiza njezinih sociološko-kulturnih obilježja.[54]

M. H. Kater je ukazao na mogućnost novog analitičkog metodološkog pristupa, da se u povijesnoj analizi umjesto termina "klasâ" primijeni istraživanje "mikrostruktura" (dijelova klasâ), ili čak pojedinih zvanja kao reprezentanta određene klase. Takvim istraživačkim modelom ukazao je na mogućnost novih značajnih spoznaja, ali je samo djelomično izbjegao nedostatke modela koji je težio nadmašiti. Naime, u okviru nijedne "mikrostrukture", to se posebno odnosi na pripadnike njemačke više srednje klase, odnosno konzervativne elite, motivi pristajanja uz nacizam ne mogu se jednoznačno odrediti. Stoga njegov znanstveno-istraživački model, kojim su njemački liječnici predstavljeni kao reprezentant više srednje klase, valja prihvatiti s rezervom. Isto se može reći i za interpretaciju S. Baranowskoga u kojoj je protestantska crkva, kao najzatvorenija konzervativna institucija njemačkoga društva, uzeta kao model za razmatranje odnosa konzervativne elite prema nacističkome režimu.

Kater i Baranowski su dali prednost ideologijskim motivima pristajanja konzervativne elite uz nacistički pokret, a socijalne su zanemarili. U prikazu Katerova rada ukazao sam da su njemačke liječnike, osim ideoloških, k nacizmu privukli i snažni socijalni motivi. Smatram da se interpretaciji S. Baranowskoga ne može uputiti taj prigovor, odnosno da je on točno uočio da su u odnosu protestantske crkve prema nacionalsocijalizmu bili dominantni ideološki motivi. No, upravo zbog toga je mogućnost primjene njegova modela znatno uža nego kod Katera. Naime teško je utvrditi da su i ostali pripadnici konzervativne elite pristali uz nacizam gotovo isključivo iz ideoloških motiva. To se posebno odnosi na velike industrijalce, bankare, vrhove državne birokracije. Njihovo pridavanje prevelikog značaja ideologijskim motivima pristajanja konzervativne elite uz nacionalsocijalizam smatram najvećim dijelom uvjetovanim težnjom za suprotstavljanjem tezama marksističke, ali i dijela "građanske" historiografije, koja je ukazivala na ekonomske uzroke, dok je ideološke motive zanemarila ili ih je interpretirala kao produkt sukoba nastalih u sferi ekonomije. U skladu s takvim istraživačkim pristupom marksistička historiografija je nacizam kao politički fenomen reducirala na analizu društvenih skupina kojima je bilo u interesu da dode do fašizacije liberalne države, a zapostavila je tendencije unutar samih institucija liberalne države koje su vodile k njihovom pretvaranju u autoritarne institucije.(Marksističku interpretaciju fenomena fašizma podvrgnuo je kritici Umberto Cerroni u radu pod naslovom "Za redefiniciju fašizma", objavljenom u zborniku izlaganja s međunarodnoga znanstvenoga

simpozija, održanog na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu 1975. godine: "Fašizam i neofašizam", CDD, Zagreb, 1976., str. 14.).

Nasuprot analitičkom pristupu u istraživanju odnosa njemačkoga društva prema nacističkome režimu i ideologiji, koji predstavlja bitnu metodološku odrednicu radova objavljenih u časopisu "The Journal of Modern History", a očituje se u istraživanju odnosa određenih potklasa zvanja, institucija i istaknutih pojedinaca prema nacionalsocijalizmu, u modernoj historiografiji o nacizmu prisutan je i napor da se njemačko društvo razmatra kao cjelina, ukazivanjem na one zajedničke elemente koji su najveći dio toga društva usmjerili prema nacionalsocijalizmu.

August Winkler, koji je učinio takav pokušaj, u svom djelu o njemačkoj srednjoj klasi, demokraciji i nacionalsocijalizmu iznio je vrlo smionu tezu - da je nedovoljna ukorijenjenost demokratske političke tradicije, u razdobljima velikih gospodarskih i političkih kriza usmjeravala njemačko društvo prema prihvaćanju totalitarnih političkih ideologija. S tim u vezi Winkler ukazuje na bitno pitanje - zašto su u razdoblju velike gospodarske krize (1929-1933.) samo neke od velikih kapitalističkih zemalja postale fašističke, dok su se druge uspjele oduprijeti radikalno desnim ideologijama, ili one u njima nisu imale nikakva značajnijeg utjecaja. Iznosi mišljenje da je glavni uzrok otpornosti "zapadnih nacija" prema fašističkoj političkoj ideologiji bio u snažnijoj prisutnosti demokratskih političkih ideja oko njih. Njemačko društvo, smatra Winkler, zadržalo je velik dio feudalnih ostataka, a to se ponajprije očitovalo u koncentraciji političke moći u predindustrijskim snagama: plemstvu, vojsci i državnoj birokraciji. Srednja klasa nije mogla zauzeti opozicijski stav prema tako strukturiranim centrima moći, jer je i sama zadržala bitna obilježja kasnofeudalnog staleža.[55] Winkler je ustvrdio da njemačka srednja klasa u stvari i nije predstavljala klasu, barem ne "po definiciji", jer su sitni obrtnici, trgovci i drugi njezini pripadnici izražavali svoje interese samo povremeno, uglavnom u razdobljima velikih gospodarsko-političkih kriza, a i tada su u politici najčešće drugi govorili umjesto njih. On uočava postojanje kontinuiteta u stavovima srednje klase u razdoblju između 1871. i 1933. godine, koji se očitovao u tome da se ona nije identificirala ni sa socijalistima niti s kapitalistima, ali se ipak podvrgavala interesima kapitala u socijalnim konfliktima u vrijeme Njemačkog Carstva i Vajmarske Republike. Stoga je ona postala ključni element nacističkoga pokreta, bez kojega on uopće ne bi mogao započeti, no istovremeno je postala i najvećim gubitnikom. Naime, ekonomska politika zaštite krupnoga kapitala, posebno u vezi s ponovnim naoružavanjem Njemačke, teško se mogla uskladiti s glavnim ciljem obrtnika i trgovaca, povećanjem produktivnosti njihova rada. Ocjenu o njemačkoj srednjoj klasi Winkler rezimira u tvrdnji da ju je njezina nemogućnost da profilira vlastite političke i socijalne interese učinila iznimno pogodnim elementom političke manipulacije, te da je NSDAP to vrlo uspješno iskoristila.[56]

Winklerovu interpretaciju naveo sam kako bih ukazao na prednosti sintetičkog metodološkog pristupa, koji omogućava zahvaćanje cjelokupne društvene osnove nacionalsocijalističkoga sustava. No takav pristup ima i svoj veliki nedostatak -

stvaranje shema u kojima se gube važne pojedinosti, na koje su u svojim redovima ukazali Rudi Koshar i Michael H. Kater.

Smatram da se na kraju može zaključiti da radovi objavljeni u reviji "The Journal of Modern History", unatoč navedenim nedostacima, predstavljaju veliki znanstveni doprinos modernoj historiografiji o nacizmu, jer su u njima iskazani rezultati dugogodišnjega rada, pružene vrijedne znanstvene spoznaje, izloženi glavni nedostaci ranijih interpretacija i predloženi novi metodološki modeli.

BILJEŠKE:

1. Richard F. Hamilton: *"Who voted for Hitler?"*, Princeton, N. J., 1982.
2. Thomas Childers: *"The Nazi Voter: The social Foundations of Fascism in Germany, 1919-1933."*, London, 1983.
3. William Sheridan Allen: *"Farewell to Class Analysis in the Rise of Nazism: Comment"*, Central European History 17 (1984)
4. Michael H. Kater: *"Doctor Leonardo Conti and His Nemesis"*, London, 1986.
5. Esra Bennathan: *"Die demographischen und wirtshaftliche Struktur der Juden"*, Tübingen, 1966.
6. Michael H. Kater: *"Hitler in a Social Context"*, Central European History 14 (1981)
7. Najznačajniji predstavnici konzervativne opozicije u generalštabu bili su generali Ludvig Beck i Carl Gordeler, te pukovnik Klaus Schenk von Stauffenberg.
8. To se posebno da zamijetiti u stavu "svjedočeće crkve" prema "židovskom pitanju". Ubrzo nakon donošenja nürnberških rasnih zakona, u rujnu 1935. godine, sazvan je tzv. pruski sinod, na kojem je "svjedočeća crkva" iznijela stav da jedino krštenje, a ne rasna i nacionalna pripadnost, omogućava pristupanje kršćanskoj zajednici. No, sinod je odbio prihvatiti prijedlog nekih teologa da se osude progoni, a progonjenima pruži pomoć.
9. Marrus isključuje iz razmatranja radove sovjetskih i ostalih istočnoeuropskih povjesničara, ali ukazuje na najznačajnije recentne radove iz tog područja (str. 114., bilj. 1.).
10. Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina termin "holokaust" općenito je prihvaćen kao razlikovni termin, kojim se genocid izvršen nad europskim Židovima izdvaja od genocida nad ostalim etničkim i nacionalnim skupinama u povijesti. Prema "Oxford English Dictionary", holokaust (grč.) je termin koji označava žrtvu potpuno uništenu vatrom, koja se tako spržena prinosi na dar bogovima (žrtvu paljenicu).
11. Nora Levin: *"The Holocaust: The Destruction of European Jewry, 1933-1945."*, New York, 1973.
12. Emil Fackenheim: *"The Nazi Holokaust as a Persisting Trauma for the Non-Jewish Mind"*, Journal of the History of Ideas (1975). U svezi s Fackhenheimovom interpretacijom da holokaust predstavlja perzistentnu traumu za sve ne-Židove, valja upozoriti na tezu Hannah Arendt. Ona je 1961. godine za *New Yorker* pisala o procesu Eichmannu u Jeruzalemu - da moralna degradacija, koju su nacisti prouzročili u europskom društvu, nije zahvatila samo one, koji su vršili progone, nego i njihove žrtve (Židove). Tu je tezu potkrijepila podacima o suradnji židovskih vijeća s nacističkim vlastima (usp. H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New York 1965.; *The Origins of Totalitarianism*, New York 1973.), koja je u historiografiji o nacizmu naišla na oštre osude zbog neprimjerena izjednačavanja progonitelja i žrtve - nacista i čelnika židovskih vijeća, prilikom prosudbe njihova čudorednog držanja (usp. Jacob Robinson, *And the Crooked Shall Be Made Straight: The Eichmann Trial, The Jewish Catastrophe, and Hannah Arendt's Narrative*, New York 1965., Friderich A. Krumacher, *Die Kontroverse Arendt, Eichmann, und die Juden*, München 1964.)
13. Michael Brown: *"Metaphor for Holocaust and Holocaust as Metaphor: The Assistant and the Fixer of Bernard Malamud Reexamined"*, Judaism 29 (1980)
14. Dan Magurshak: *"The 'Incomprehensibility' of the Holocaust: Tightening up Some Loose Usage"*, Judaism 29 (1980)
15. David Irwing: *"Hitler's War"*, New York, 1977.
16. Charles W. Syndor, Jr.: *"The Selling of Adolf Hitler: David Irving's Hitler's War"*, Central European History 12 (1979)

17. Martin Broszat: *"Hitler und die Genesis der 'Endlösung': Aus Anlass der Thesen von David Irwing"*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte" 25 (1977)
18. Gerald Fleming: *"Hitler und die Endlösung: Es ist des Führers Wunsch"*, Wiesbaden - München, 1982. Flemingovo djelo objavljeno je i na engleskom jeziku pod naslovom: *"Hitler and the Final Solution"*, Barkely and Los Angeles, 1984.
19. Tim Mason: *"Intention and Explanation: A current Controversy about the Interpretation of National Socialism"*, in *"Der Führerstaat: Mythos und Realität"*, Stuttgart, 1981.
20. Christopher R. Browning: *"La décision concernant la solution finale"*, in "L'Allemagne nazie et le génocide juif., Colloque des hautes études en sciences sociales", Paris, 1985.
21. Za razmatranje američke zakonodavne strategije na nürnberškom procesu, posebno s obzirom na zauzimanje stava da je "organizirana zavjera" postojala, autor upućuje na djelo Bradleya Smitha: *"The Road to Nuremberg"* (New York, 1981).
22. Eberhard Jäckel: *"Hitlers Weltansehanung: Entwurf einer Herrschaft"*, Stuttgart, 1971.
23. Norman H. Baynes: *"The Speeches of Adolf Hitler"*, London, 1942.
24. Lucy Dawidowicz: *"The War against Jews*, 1933-1945", New York, 1975.
25. Andreas Hillgruber: *"Die 'Endlösung' und das Deutsche Ostimperium: als Kernstück des rassenideologischen Programs des Nationalsocializmus"*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 20 (1972)
26. Martin Broszat, *Nav. dj.*, str. 120.
27. Hans Mommsen: *"Die Realisierung des Utopischen'Die Endlösung der Judenfrage' im Dritten Reich"*, Geschichte und Gesellschaft 9 (1983)
28. Francis R. Nicosia: *"The Third Reich and the Palestine Question"*, Austin, Tex., 1985.
- David Yisraeb: *"The Third Reich and the Transfer Agreement"*, Journal of Contemporary History 6 (1971)
29. Eliahu Ben Elissar: *"La diplomatie du IIIe Reich et les juifs"*, Paris, 1969., 1981.
30. Yehuda Bauer: *"American Jewry and the Holocaust: The American Yewish Joint Distribution Comitee, 1939-1945"*, Detroit, 1981.
31. Philip Friedman: *"The Lublin Reservation and the Madagaskar plan: Two Aspects of Nazi Jewish Policy during the Second World War"*, Modern Jewish History, New York, 1972
32. Christopher R. Browning: *"The Final Solution and the German Foreign Office: A Study of Referat D III of Abteilung Deutschland, 1940-1943"*, New York, 1979.
33. Martin Broszat: *"Politische Denunziationen in der NS - Zeit: Aus Forschungserfahrungen im Staatsarchiv München"*, Archivalische Zeitschrift 73 (1977)
34. Reinhard Mann: *"Politische Denunziationen und gesellschaftliche Reaktion: Anzeigen zur Gestapo im nationalsozialistischen Deutschland"*, (Vortrag, April 1979, 19. Deutscher Soziologen Tag Berlin)
35. R. Mann, *Nav. dj.*, str. 246.
36. Detlev Peukert: *"Die KPD im Widerstand: Werfolgung und Untergrundarbeit an Rhein und Ruhr, 1933 bis 1945"*, Wuppertal, 1980.
37. William Sheridan Allen: *"The Nazi Seizure of Power: The Experience of a Single German Town, 1922-1945"*, New York, 1984.
38. "Rasno oskvrnuće" (die Rassenschande), u nacističkom zakonodavstvu definirano je kao prekršaj zabrane spolnog općenja izmedu Židova i ne-Židova (pripadnika arijske rase). Proglašeno je inkriminiranim djelom nürnberškim rasnim zakonima u rujnu 1935. godine.
39. Sarah Gordon: *"Hitler, Germans, and the 'Jewish Question'"*, Princeton, 1984.
40. Richard Grunberger: *"A Social History of the Third Reich"*, (1971., reprint, Harmondsworth, 1974.)
41. Martin Broszat, *Nav. dj.*, str. 225.
42. Walter Otto Weyrauch: *"Gestapo Informants: Facts and Theory of Undercover Operations"*, Columbia Journal of Transnational Law, 24 (1986.)
43. D. Peukert, *Nav. dj.*, str. 121.
44. R. Mann, *Nav. dj.*, str. 249.
45. Sjedište organizacije bilo je najprije u Bonnu, a zatim u Berlinu.
46. Autor smatra vrlo dubioznom tvrdnju da je "Waffen-SS" bio dio Wehrmachta, njegova "četvrta formacija".
47. Članak 131. Ustava SR Njemačke jamčio je da će se savezni organi pobrinuti za rješenje statusa onih zapadnonjemačkih gradana koji su otpušteni iz javnih službi nakon 8. svibnja 1945. godine, a izmedu ostaloga i o njihovim izgubljenim mirovinskim pravima. 10. travnja 1951. godine Parlament SR Njemačke prihvatio je amandmane na članak 131. Ustava kojima su osigurana mirovinska prava, kao i isplate zaostalih mirovina za izvjesne grupe veterana Wehrmachta.

48. 1955. godine HIAG je utemeljio dva glasila: "Der Freiwillige" i "Wiking Ruf".
49. "Der Freiwillige", srpanj 1961.
50. Za uvid u djelatnost SPD u razdoblju od 1945. do 1965. godine autor upućuje na djelo Kurta Klotzbacha: *"Der Weg zur Staatpartei: Programmatik, praktische Politik und Organisation der deutschen Sozialdemokratie 1945 bis 1965"*, Berlin - Bonn, 1982.
51. Početkom šezdesetih godina u SR Njemačkoj bilo je oko 400.000 bivših pripadnika "Waffen-SS". Ukoliko im se pribroje članovi njihovih obitelji, kao i krug ljudi na koje su utjecali svojim pojedinačnim i organiziranim djelovanjem, može se govoriti o višemilijunskoj izbornoj snazi.
52. Autor smatra da su recentna istraživanja zanijekala poslijeratnu "Wehrmacht legendu", prema kojoj je Wehrmacht uspio izbjeći ideološkom utjecaju nacističkog a režima, a posebno o tome da je bio stjecište opozicije nacizmu.
53. Pregled djela suvremene literature o fašizmu dao je A. James Gregor u djelu: *"On Understanding Fascism - A Review of Some Contemporary Literature"*, The American Political Science Review, LXVII/1973. 4.
54. Bibliografiju radova o njemačkoj srednjoj klasi u razdoblju od 1920. do 1930. godine donosi August Winkler u djelu: *"Mittelstand, Demokratie und Nationalsozializmus"*, Köln 1972.
55. A. Winkler, *Nav. dj.*, str. 180.
56. Isto, str. 164.

* * *
* * *

Stanislava ADAMIĆ

Strpljiva molitva

Kako da se obratim Tebi
zastrašujuće jakom
bezgranično zahtjevnom!
U svoj zamislivoj poniznosti -
iz neizrecive želje
za kapljom, za bljeskom nježnosti -
ja - satrvena klečim.

Ne uspijevam izmisliti riječi
da Tebe ganem -
da se iskupim.
Učitelju, Bože strpljivi -
zažari riječ Evanđelja
u ovoj satrvenoj duši

Izbriši umor
Blagoslovi pokušaj i napor
Priznanje da si Ti j e d i n i
i neopozivo zdravlje
i utjeha.

Ne usuđujem se, Bože
Tebi koji si Ljubav
više izreći

Ovaj mali pokušaj riječi
koji bi da bude molitva
ozvuči
za djelić Tvoga neba.

Mladen JURČIĆ

Iz nevidljivoga

Iz nevidljivoga moćno navire krajolik.
Potočna sam svježina - u riječne mu struje
čiste, sržne ulijevam zanose.
Gdje nam je izvor - šumarku i meni,
kakvu to uviru hitamo?

Zapljuskuje me valovlje čistina i krošnji,
srcem okupan, prostirem vedrine.
Kraj bijela gloga mirno drijema djetinjstvo,
šumske jagode mirišu zrelošću,
maslačak i divlji vrhovi daljina
na ušću u milinu svrhe,
gdje govor još nije doplovio,
prem kraljevstvo se utjelovljuje ljepote.
Mucajući, tegobno pjevamo
lake mu, mirisne daške,
najteže proničemo prozirnost visina
(odakle i Bog se jednoč postvario,
već to o Njemu dovoljno je znati,
osjećati: krajolik, svu svjetlost nam bića
zavičajno okružuje Kraljevstvo).

Blago kroz spoznaju titra grahorica,
krhka neprolaznost imele i johe
naravno mi pogled otajstvu rastvara.

Ne drugdje

Nikamo otplovio, ništa dosegnuo ondje
gdje težina neostvarenog ne slama srce.
U sud samotnom, odveć prisnom
krajoliku djetinjstva
i z n u t r a *tek mi je rasuti*
žuđene prizore daljina.

Iza razlistala ružmarina
davni sveci rastvaraju
latice zanosnih tajni,
hrastova šuma tvrđava je dojma,
a iza vrba, u šumu potoka
sudbinska žena mirno prostire
stalnost ljubavnog počela.

Sve je ipak tu -
krila nas šuma uznose
visoko nad ljusku dana,
a jer s tobom sve je središnje
- ruke ti utješnu nježnost polažu
u samo žarko, ganuto
srce ljeta.

Znaci

Svaki grm nam sjeme - kroz ushitnu
sliku
jasna duša tajnu dahne krajoliku,
efemerno vječni trenuci su znamen,
prijestolje vedrine i hrapav je kamen,
ruka ti ljubavnih davnina se sjeća,
u oltarnu zlatu odbljesnuta svijeća
uvid nam potiče što plamsa u spas
- svemirskih pučina tajna je kraj nas,
a s visina znaci slavom ljetnog jutra
padaju u srce, porozno nam sutra
mijenjajuć u krošnju razgranatu, živu,
bitnošću slamaju svu skorenost sivu
- bar jedno nam drvo u šumi gdje sjena
dubine tek riše duha zimzelena.

Tomo VEREŠ

Jeličićeva dva prepjeva

Miloradu za 70. rođendan

Matej* Jeličić (rođen 1927.) jedan je od pokretača riječkoga časopisa "Dometi" i suradnik "Marulića", osobito poznat u hrvatskom općinstvu po svojim brojnim, tematski raznolikim i vrlo kvalitetnim prijevodima s engleskoga, francuskoga i talijanskoga jezika. Izvrstan poznavalac i latinskoga jezika, surađivao je u prevođenju nekih filozofsko-teoloških tekstova Tome Akvinskoga na hrvatski (usp. T. Akvinski, *Država*, Nakl. zavod Globus, Zagreb 1990) i cijeloga *Proslogiona* (Nagovora) Anselma Kanterberyjskoga (usp. S. Kušar, *Srednjovjekovna filozofija*, Izd. Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 299-341). On je također onaj, po vlastitoj želji, neimenovani suradnik u posveti moje knjige "Pružene ruke" koji je znatno pridonio njezinu redakcijskom oblikovanju. Njegov najnoviji, kratki ali magistralni prijevod s talijanskoga jezika "Crkva i samostan sv. Dominika u Zadru" Carla Federica Bianchija, objavljen je kao prilog mojoj knjizi *Dominikansko opće učilište u Zadru 1396. - 1807. Dominikansko sveučilište* (izd. Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996, str. 69-88), dok su naši čitatelji u prošlom broju *Marulića* mogli s užitkom pročitati Jeličićev majstorski prijevod G. Greenove pripovijesti "Natuknica".

Zamolivši ga da prepjeva na hrvatski jedan poznati sonet Tome Akvinskoga i jednu prekrasnu marijansku sekvenciju (posljednicu) Alberta Velikoga, koje je nedavno preminuli dominikanac Rajmund Kupareo već prepjevao, ali se nije htio potpisati kao autor s obrazloženjem da bi isti mogli biti mnogo bolji, Matej Jeličić se rado odazvao pozivu, učinivši nove prepjeve koji su, po njegovu mišljenju, bliži izvornom tekstu. Na našim je pjesnicima i književnim kritičarima da ih prosude i da eventualno ponude još bolje prepjeve.

Riječ je ponajprije o Akvinčevu sonetu "O čestitosti" koji je ispjevan na pučkom napuljskom jeziku u 20. godini života (oko 1245.) kao odgovor svome bratu Rinaldu, glasovitom trubaduru u kraljevstvu dviju Sicilija, koji ga je pjesničkim mamcima pokušao privoljeti da se odrekne svoga dominikanskoga zvanja, ali nije uspio. Toma pod utjecajem Aristotelove *Etike*, koju je upravo završio u Napulju, odbacuje slavu koja nije u skladu s razumom i poštenjem.

Kupareov prepjev toga soneta objavljen je u hrvatskom katoličkom kalendaru "Danica 1979" na str. 76. i u velikoj filozofsko-teološkoj antologiji "Toma Akvinski, Izabrano djelo", (Nakl. zavod Globus, Zagreb 1981., str. 331). Drugi Kupareov prepjev odnosi se na marijansku sekvenciju Alberta Velikoga "Salve, lucis almae stella", a objavljen je prošle godine u "Glasu Koncila", br. 48 (1118), 19. studenoga 1995., str. 8.

Ovdje donosimo obje pjesme dvojezično u novome prepjevu Mateja Jeličića.

* Slavljenikovo je krsno ime Matej, u dominikanskom novicijatu uzima redovničko ime Ivan, a Miloradom su ga zvali u najužem krugu prijatelja, jer ga je tako prozvala njegova majka.

Rijeka, 27. siječnja 1997.

Dragi Tomo,

Sretan ti imendan!

U to ime šaljem ti jedan svoj pjesmotvor iz 1950. Dao mi ga je Fazinić prije smrti.

Šaljem ti original. Da vidiš kako je to bilo i koko smo se rano odušcovali onim što donas cijenimo.

Želim, da ti Majka Marija iznuli da možeš spavati.

Voli Te

Tvoj

Mlaud

P.S.

Primio Leopardija!

Hvala! M.

Sunce sa zapada

Spaljena svojom vatrom mistična feniks ptica rada se stostruko ljepša za jedne noćne bure i zorom suncu leti bez teže i granica... To nije feniks ni ptica... Otac je nove kulture.

Već noć... i šišmiš plahi u vijugama lijeće
i cesta rimska gazi kroz mrak u San Giovanni,
a jeza prvog mraka blijede pali svijeće
za prozorima što su samoćom zamotani.

Tvrđa bdije u muku... A ćelija je zdanje
za zatvor namijenjena - postala crkvom duše.
Do dvije gore vatre: ona s kamina sve manja,
a srca crvenoga sve žarča sja kroz tmuše.

Toma je nasred sobe... i kao da sluša tišinu
Van vremena i prostora. Samo mu oči svjetle.
U njemu teku u muku - stoljeća. Idu i ginu.
Ma zar je novi Prometej to nasmiješeno dijete!

Smješka se tiho Toma, dijete u bijelome habitu,
a simfonija duše goleme ko vasiona
kroz tutanj nebeskog stroja, u idejnom štropotu,
provlači lajtmotiv smirenih Gospinih zvona.

Kakva to lupa, smijeh, tu na stubama koraci...
Što škripe vrata?... Braća, bludnica, srednji vijek...
Tek si dodirnuo zenit - s neba te tvoga baci
teža blatnih nizina, brat tvoj, da, čovjek, čovjek.

O vrata naslonjena zmija sa zelenim očima,
bijele se pune ruke do lakata ogoljene,
iz haljine kokote... I srdžba velja počima,
burka se duša - more, visoko baca pjene.

Gdje je ponizno dijete? Lavovskom glavom stresa
Anđeo razgnjevljeni grabi zublju plamenu:
- otale! Ovdje se Bog spustio sa nebesa,
A njega, luda braćo, ne mijenja se za ženu.

U noć! Tmine u tmine! Pred suncem zamrite!
I tresak vrata i križ za plamen - znamen
na vrata tamne ere, na nove, svijetle zenite:
u ime Oca, Sina i Duha Svetoga. Amen.

Dubrovnik
na sv. Tomu 1950.

Toma Akvinski

Toliko snažna je duha koliko uman je svatko
I čestit je toliko koliko ima vrline
I toliko je dobar koliko za dobro se brine,
Koliko prave ljubavi oko časti je satko.

A pravu ljubav na djelu u ovoj suznoj doli
Resi istinska radost što srca ispunja čista,
A toliko je resi koliko ona zablista
Sličnošću s onim što wistinu voli.

Stoga, tko želi znati koliko časti bi bilo
Dostojno ljudsko biće i koliko slave mu spada,
Nek vidi što je tom biću srcu milo.

Dakako, svaki se čovjek vlastitoj sreći
No, najprije se čelo tom krunom okrunilo
Onom čijim životom čast i poštenje vlada.

Prepjevao: Matej Jeličić

Tanto ha virtù ziascun, quanto
ha intelletto
E a valor quanto in virtù si stende
E tanto ha llhor di ben, quanto l'intende
E quanto ha d'honor gentil diletto.

E il diletto gentil, quanto ha l'effetto,
Adorna il bel piacer, che nel chor scende;
Il quale adorna tanto, quanto splende
Per somiglianza del proprio subietto.

Dunque chi vol veder, quanto d'honore
Altrui è degno e di laude perfecta
Miri in qual distò amante ha il core.

Però ch'esser felice ogni uomo affecta:
Massimamente quel che per l' onore
Verace adopra, tal corona aspetta.

Tol'ko čestit svak je kol'ko um ga vodi
I hrabar koliko krepost svud ga prati
Dobar, ukoliko sve na dobro svrati,
uz čast kad mu i ljubaznost goli.

Ostvarena ljubav, ukoliko čista,
Užitak je divan koji srce blaži.
I koliko sličnost u ljubljenom traži,
Ona dušu resi ako sjajem blista.

Tko znat želi, dakle, kol'ko časti stoga
I hvale je vrijedan, onda motri neka
Onu žudnju tam u srcu ljubljenoga.

Jer svakoga stvora sreća mami neka,
Najviše tog što zbog dostojanstva svoga
Poštenjem se služi: takvog kruna čeka.

Prepjevao: o. Rajmund Kupareo

Fr. Albertus Magnus

1. *Salve, lucis almae stella,*
   Stella maris sedans bella,
   Stella sole clarior;
2. *Salve, verbi Dei cella,*
   Salve, Salomonis sella,
   Caeli torus clarior.
3. *Cordis, oris symphonia*
   Concinat: Ave Maria,
   Spes et vena veniae.
4. *Non calcata viro via,*
   Vultu Rachel, fructu Lia,
   Domus sapientiae.
5. *Salve, consurgens aurora,*
   Per quam prima coepit hora,
   Thearchici splendoris.
6. *Ex te natum solem ora,*
   Rore lucis nos irrora,
   Divini scala roris.
7. *In te, virgo, fit armilla,*
   Qua Leviathan maxilla perforatur
   et ornatur
   Dei patris dextera.
8. *Eia, mare sic tranquilla,*
   Ne Charybdi sive Scylla,
   Demergatur, sed trahatur
   Per te cor in aethera.
9. *Sole mulier amicta*
   De qua sumitur depicta
   Joseph talaris tunica.
10. *Hostem, pugnatrix invicta,*
    Vince simul et delicta
    Pugnantium, spes unica.
11. *Porta templi speciosa*
    Crescens sine spina rosa.
    De spinarum cumulo
    Synagogae populo.
12. *Te laudantes in hac prosa,*
    Virgo, mater gloriosa.
    De sponsali lectulo
    Dita pacis osculo.

Br. Albert Veliki

1. *Zdravo, blagog sjaja zvijezdo,*
   Zvijezdo mora, mira gnijezdo,
   Od sunca ti si sjajnija.
2. *U tebi Riječ se skrila ona,*
   Ljepša od trona Salomona,
   Od modrog svoda sjajnija.
3. *Iz srca raste simfonija,*
   Glasa se zvonko: Ave Maria,
   Ufanje naše, pute k spasu.
4. *Pute kojim muž ne hoda,*
   Rahelo licem, Lio s roda,
   Dome iz kojega mudrost se zasu.
5. *Zdravo, zoro što ishodi,*
   Prva se ura s tobom rodi
   Nove, sjajne, Božje vlade.
6. *Zamoli Sunce što ti ga nosi,*
   Nek rosom svjetla nas orosi,
   Stubište Božje rose i nade.
7. *Sulica je u te bila*
   Što je zmaju grud probila,
   Po tebi se proslavila
   Boga Oca desna ruka.
8. *Daj nek se smiri mora sila,*
   Da Haribda, a ni Skila
   Ne bi srce odvratila
   S pravca gdje je tvoja luka.
9. *Suncem ogrnuta ženo,*
   Po toj slici je i načinjeno
   Josipovo svečano odijelo.
10. *Nesmiljena pobjednice vraga,*
    Oslobodi i nas sad od ljaga,
    Nado naša, jedina zacijelo.
11. *Divna si, vrata si Božjeg hrama*
    Ružo bez trnja, dao te nama
    Trnovit grm je Jahve-Boga,
    Prastari narod sinagoga.
12. *Slavimo te ovom pjesmom,*
    Djevo i majko, da budeš česmom
    Što naša žeđ je treba i bira:
    Podari nam cjelov mira!

Prepjevao: **Matej Jeličić**

Napomena uredništva

Na prijedlog našeg dugogodišnjega suradnika, dominikanca o. Tome Vereša, donosimo i druga dva prepjeva sekvencije Alberta Velikog, koji je, kao i prevoditelji o. Rajmund Kupareo te o. Drago Kolimbatović, redovnički subrat patra Vereša.

Sv. Albert Veliki - marijanski pjesnik

Da je dominikanac Albert Veliki (1193-1280) znameniti teolog, filozof, mirotvorac, crkveni naučitelj i nebeski zaštitnik svih prirodoznanstvenika, općenito je poznato. Da je on jedan od najznajčajnijih mariologa srednjega vijeka, koji je svojim djelima utjecao i na mnoge hrvatske teologe, znadu samo istaknuti mariolozi, npr. franjevci o. Karlo Balić i Bruno Korošak (usp. *Mariologia s. Alberti Magni*, Romae 1954). Ali da je njemački velikan marijanski pjesnik koji je sastavio tri prekrasne i ljudsko-kršćanske sadržajem bremenite posljednice (sekvencije) u čast Blažene Djevice Marije, općenito je nepoznato, a uvjerljivo dokazuje suvremeni njemački teolog Albert Fries. Stoga u povodu blagdana sv. Alberta Velikoga (15. studenoga) donosimo u prepjevu s latinskoga jezika na hrvatski posljednicu *Zdravo zvijezdo divnog žara* (Salve, lucis almae stella). Prepjevao ju je jedan ugledni hrvatski pjesnik koji želi ostati anoniman.

(Glas Koncila XXXIV. Br. 48 (1118) 19. XI. 1995. str. 8)

Albert VELIKI

Zdravo, Zvijezdo, blagog sjaja

1. *Zdravo, zvjezdo, blagog sjaja,*
   Zvjezdo mora, uzdo rata,
   Od sunca si sjajnija.
2. *Zdravo Božje Riječi mjesto,*
   Zdravo Salomonov prjesto,
   Od sveg neba svjetlija.
3. *Suzvučje od srca s rječi,*
   O Marijo, zdravo!, jéči,
   Nado i put oprosta.
4. *Ne taknuta muža djelom,*
   Rahel likom, Lija plodom
   Hram si Božje mudrosti
5. *Zdravo zoro što se budi,*
   Prva ura s tobom rudi,
   Savršene rasvjete.

Zdravo zvijezdo divnog žara

Zdravo zvijezdo divnog žara,
Zvijezdo mora što mir stvara,
Od sunca si sjajnija!

Zdravo Riječi Vječne mjesto,
Salomonov snažni prijesto,
Od svemira krasnija!

Zdravo Djevo opjevana!
Da je milost svima dana,
Po tebi se doznaje.

Nętaknuta stazo dična,
Raheli i Liji slična,
Hram si Božje spoznaje.

Zdravo zoro rosnog čara,
Ishodištem Božjeg dara
Zauvijek si ostala.

6. *Moli sunce što ga rodi*
Rosom svjetla nek nas bodri,
Skalo Božje rashladbe.

7. *Na te, Djevo, stoji grivna,*
Kao kopljem neman silna
Probodena urešena
Višnjeg Boga desnica

8. *Nek po moru ploveć mirnom*
Ni Karibdom niti Scilom
Ne potopi već privuče
Srce prema vječnosti.

9. *Žena suncem odjenuta,*
Kao uzor postavljena
Pri izboru Josipa.

10. *Pobjednice klete moći,*
Budi konac svakoj zloći,
Nado borca svakoga.

11. *O presjajna hramska vrata,*
Bez trnja si ružom rasla,
Slobodna od sviju zala
Sinagoge naroda.

12. *Dok te ova hvali pjesma*
Djevo i Majko preslavna,
Zaručničkim vezom svojim
Cjelov mira daruj nam!

Prepjevao:
Drago Kolimbatović

Moli onog koga rodi!
Da nas staza k Njemu vodi,
Stubištem si postala.

Levijatan nestao je,
Jer štit snažni ti si što je
Božjim prstom udešen.

Daj, ti more mirno što si,
Srce da ne gine himbom
Među Scilom i Haribdom!
Nek u nebo žar ga nosi.

Žena suncem okrunjena,
Po kojoj bi učinjena
Josipova odjeća.

Ruši snagu dušmanima!
Grijehe naše briši s njima!
Sve nas na te podsjeća.

Ti si vrata Božjeg hrama,
Bez trnja si ruža sama
I iz grmlja židovskog
Cvijet si vrta nebeskog

Tebe vjernih uvijek četa
Pjesmom hvali, Majko sveta!
Sve nas mirom obdari
i poljupcem podari!

Prepjevao:
o. Rajmund Kupareo

Joja RICOV

Jato sarmatskoga sokola

Još jedna zajednička knjiga poezije liječnikâ Hrvatâ, zaokupljenih ponajviše brigom za grudu osakaćenu, ozračjem i odjecima rata. Inicijativa za ovaj pothvat ide i opet nositelju odabira tekstova, provjerenu redateljskom oku prof. dr. Zijada Durakovića. Prva skladba zbirke nadjenula je i ime pregledu: "Lijet sarmatskog sokola". Čeoni joj stihotvor - idem *in medias res* - autoportraitni je odsjev potpisnika ASAFA DURAKOVIĆA ali, smješten u prethodnicu, postaje proklamnim motom hrvatskog pjesnika danas. Jer o pjesniku je, ne liječniku, zbor. Zato ga pomno pratimo u iskoraku i već na startu uočujemo: premda ga, ali samo ponekad, "razbije / Čežnja za onim prostorom / Kuda u lijetu ne smije", premda, ne stideći se, priznaje i nemoć dosega svoje želje, poet Prometej ne skriva "otkritu tajnu" i daje na znanje nemilima koje odlikuje slijepost "Da tama ne zastire lijetove / Vječnog sokola Sarmata". Stopu tek podalje, *Autocestom kraj Okućana* bodrit će pak svoje navještajem nove, njegove a naše, Hrvatske: "Razumijevam u ovom danu ljeta / Da vječnija je tratinčica svaka / Od tenkova, granata i metaka."

Njegov *Hercegovački poskok* znamen je čuvara djedovskoga praga, uzvratnika bòji napadaču, osvetnika otimaču:

Dirnuše zemlju poštenu i mirnu
Što trpi u svom jadu preživljenja
A nema rane što nam srce dirnu
Ljuće od one iz našeg kamenja.

A ne zna zločinac da zemlja ova
Zna dar za svakog tko joj rane vrijeđa
U ljutoj rani od ljutog otrova
Nema im bijega preko naših međa.

Omarska, opjev stratišta, pogled je ne samo na zloglasni srpski konclogor žrtava sviju spolova i dobi, nego i "zemlju uvrijeđenu":

Spaljena sela i ognjišta stara
Sada su pepeo sivi
Gdje samo gladna zvjerka tumara
Gdje samo gavran živi.

Bolesni starci i nejaka djeca
S rezom na grlu od kame
Vranama hrana, dok zemlja jeca
U času krvi i tame.

I opomena zlotvoru:

Svojih se sjena u noći straše
Zbog krvi prolivene
Jer slute da će iz zemlje naše
Za njima letjeti stijene.

Stresno je kontrastom prosvjedan Asafov *Pad Srebrenice:*

I nastavlja se Bosanska strahota
Dok ispred tihih Europskih kavana
U vinu piju krv jadnih sirota
Užgane kuće. Grla prerezana.

A mirno igra šaka probisvijeta
Šahovsku igru nad zemljom što plamti
Gdje gore kuće. Kuda smrt prolijeta
Što krvava je zemlja ne zapamti.

Šokantna, optužbena prizora:

Dok četrdeset tisuća žrtava
Na praznom nogometnom igralištu
Uzalud čeka da sa neba plava
Doleti pomoć što je oči ištu.

I ne znaju da pomoć obećana
Od podlog svijeta diplomatske laži
Nikada neće biti dočekana
Kad zaštita se od izdaje traži.

Uz nagovjesni zloslut za UN ("Čitam znakove strašnih dana što svijetu dolaze"), još jedan zavitlaj korbačem na bešćutni East River:

Slobodom smrti, paleža i klanja
Što daše žednom Balkanskom vampiru
Svjetski se poredak sa Manhattana
Smiješi iznad sirota što umiru.

A s argumentiranim zlogukom:

Jer kako danas Srebrenica pada
U krvi djece i jadnih staraca
Nema nijednog zaštićenog grada

Na svijetu koji u propast koraca.

Jer kada smrt se bez osude sije
Kada su djeca slijepog svijeta žrtve
Znaju i podle združene nacije
Da bi im lakše bilo da su mrtve.

Rafrain taj opombeni odmnijet će i dalje:

A ne vide gdje u dubini noći
Iz svake kapi krvi prolivene
Sa Zlovrha da gledaju ih oči.

Mrtvozornim klatnom doba kad "I u snu čovječanstvo kraju pliva" ročit će to i *Getsemanska molitva,* što usporednom slikom s Ješuom nazaretskim upire prstom na gluhoću svijeta:

A danas ko i tada svijet spava
Pred milostima koje ne prestaše
I opet dušu molitva ranjava
Kad spava svijet u ružne dane naše.

I *Plač Melhizedekov,* također, s proročki aluzivnim predskazom neizbježna smaka:

I vidjeh svijet u lijetu svih vremena
Kako se vara svojim zaboravom
I vidjeh kako pustinja kamena
Nova će carstva zastrijeti prahom.

Ali i bezumna, suicidna bratoubilačkog (f)akta:

I vidim vrijeme nevolje i rata
Gdje isti narod istoga imena
U krvi i u smrti brat na brata
Prezire milost vječnoga imena.

S usudom pradjedovske Bosne prispodobna poruka- prijet *Jedanaeste ploče:* kroz glinen okular zôr u pradavne kulture poharane Ninive i semitskoga pisma, gluha kralja Uruka i Noahove lađe usred općeg potopa.

Asaf do u pokaznicu nad mrzodušjem zloduha izdiže i stoliči neiskorjenivost nasrnute Lijepe kroz njen izdržajni raslinski biser što zovu ga *Trsteno:*

A niti arboretum niti cvijeće
Ni biljke sa svih strana zemljovida
U stoljećima vremena što teče

Ne satra mržnja koja tamnom sjenom
Leti nad našom zemljom izranjenom
Gdje prkosi joj Trstensko drveće:

Sjajni su pa stoga i nepreskočivi putopisno krajolični i povijesno uobraziljbeni zaleti u bliskoistočnu *Masadu:*

Nasmiješih se u kamenoj samoći
Kada prepoznah sjenu što me dira
Kroz prijateljske mučeničke oči
I smiješak Eleazara Ben Jaira.

A *Beduinski šator?*

Dok sunce siječe kamenje i pijesak
U gluhom muku Sinajske pustinje
Ni traga sjene. Samo vrući bljesak
I tvrda trava. Trnovo raslinje

A usred škrapa i razdrtih stijena
Gdje samo pauk i škorpion čame
Smeđa je trava oku sakrivena
I ovce pasu u svijetu osame.

I nema kraja daljini bez sjene
Suhe ko život što svježinu ne zna
I nisam sam kad ove hrde stijene
Jedini drug su mog životnog bezdna.

Ili meditacijski mlaz u pustoši bez kraja:

Jer sav je život kao ibrik vode
Bogatiji od nabujalih rijeka
Od kojih svaka kap u beskraj ode
A za njima te samo pijesak čeka

I sjećanje me poput noža bode
Kada se srce svih svježina sjeća
I kad svi dani svježi poput vode
Prođoše kao ugašena svijeća.

A *Stazama Sarmata?*

Jer samo se iz srca uzdignuta
Prenose tajne što stazama vode
Nijedna knjiga do njih nema puta
Gdje sakrivene vremenom prohode

I zato često zastajem sred staza
I predajem se tajnim znakovima
Što kazuju mi kako do prolaza
Koraci stižu svojim bespućima.

Jer, moram i to znati:

Ni Elamska, ni Akadska pismena
Ni kuniformna slova iz Perzije
Nemaju znanja od pradavnih sjena
Kuda se tajna naše biti krije.

Jer prije pisma i sviju znakova
I sviju carskih dvorova od zlata
Manje je riječi drevnog blagoslova
Nego na pustim stazama Sarmata.

BRUNO BARŠIĆ, didaktičke svijesti, domoljubno prožet, bugàri dahom tek što ne guslara iz puka. Zblenut pred mamlazima balvànije, bojama života, hrli Domovini u zaklon

Poći ću tamo gdje bagremi cvatu,
Tamo gdje djeca ne govore o ratu,
Tamo gdje ljudi borove sade,
Ne ruše jele za barikade.

i nježnošću brižnoga joj sina vida njene rane. Na stopi Šopa (*Božićna pjesma*), Kranjčevića (*Ja domovinu imam*):

Sad vjetrovi hladni nose gnjevne riječi,
Ljubavi malo, neki mrak ju priječi,
Kako ćemo dalje? - strepnja ta nas slama,
Kraj toliko ljudi zemljo ti si sama.

Grabovčevski uzbiban, prijatelj junaka zaboravljenih:

A kad jednom odu na poljane snene,
Kada u vazi zadnji cvijet uvene,
Uz rubove groblja smještaju ih često,
Ali zato nebo pamti baš to mjesto.

Ovako Baršić skicira Božić '91:

Tužan je Božić nad poljima mojim,
Ljudi danas ne postavljaju stol.
Bdiju sivi u svojim podrumima,
Pritisla ih tuga, jad i bol.

Zasebno svježom i tečnom, a naivnom, možda najvećom Barišićevom draži zrače njegove kajkavske skladbe osuvremenjena, blagovijesna štiha, poglavito ona *Tak sem videl v Apokalipsi:*

I sedem je trublji zabrenčalo glasno,
I videl sem Hune, Vanadale tak jasno,
Bič božji po zemli je prince posmical,
Smrt je carevala, zmaj svoj žolter klical.

Videl sem sultanske daveže i strele,
Videl sem križare i škofe debele,
Gledel smrti lice, belo kakti kreč,
Al na koncu konca pobedila je reč: "Aleluja!"

Videl sem Vukovar, Kruševo, Angolu,
Videl sem ljude vu strahu i bolu,
A gda se je bližil smrtni hropec svetu,
Tri ajngela su došla vu pobedničkom letu. "Aleluja!"

I onda sem videl nuovo sve zeleno,
Solza ni bilo, zlo je pozableno,
I videl sem gdi brat je zagrlil si brata,
Ni več tu bilo ni vike ni rata,
Ni bilo nigde ni kmeta ni roblja,
Nisu se vidli špitali i groblja.
Videl sem liehe črlenih georgina,
Zrak je dišal dahom ružmarina,
A puce z orhidejah vu lasih,
Popevale su srečnih glasih "Aleluja!"

Ili "popevka" tako suzvučna, menuetno dražesna, piruetna:

Nišće mi ne bu zel popevku zelenu,
Senjivo v megli znad reke kraj trepeče,
Nišče mi ne bu zel te veržuše bliske,
Zlatom pisane te kaplice sreče.

Nišće mi ne bu zel to znamenje domovine!

Domovinu nosim v knjigi spod miške.
V pesmi kaj crkvi popevleju deca,
Domovina moja v temu živi,
Vu svakoj svojoj reči domovina spi.

EMIL BOBINAC - iznimno žovijalna, grabancijaškoga kroja, antologik kajkavskih opjeva dijagnostičke nomenklature: riječ što kroz smijeh tjera i suzu na oko.

Kakav je?

Zavidan u svome materinjem "kaj", profesijski samoujediv, dosjeteno humoristički navinut, duhovit i šarmantan, neprispodobiv!

Kak v peklu ogenj je pripekel,
pod tabanom gorjuča žerjavka,
človek se denes friga kak liga.

V špital je došel,
humanistima prehumanitarnim,
kak se šika:
gosponu asistentu, docentu, primarijušu,
profešuru i ekstraordinarijušu
i pucami,
kaj zgledijo kak fijolice dišeće.
Človek se v špitalu kak doma šeče.

Z latinščinom svojom gosponi humanitarni
behandlali su človeka kaj črez ogenj gledi.
I kerv su mu zeli
Z mozga su tečevinu mu puščali
i sokov sakih črez creva i bubrege pun škaf
človek je v habtaku dal,
v kmici na ringli je stal.

A coprnjaki jeni,
medikamenti sakojaki, kak gverca piti su dali,
z iglami spikavali
i tak - se si premišlavali,
al nigdo nigdar ni znal,
zakaj je ogenj stal.

Kad si gruntal seh putov konec i kraj,
človek je rezervjeral stan i koštu v nebu.
Niš stoga ne bu!

Gosponi doktori sa svojih prepisali su nota
tak lepe i fest zvučeče:
Febris e causa ignota.

Ili:

Z črev kak dežd je snoćka lijalo,
a gospon doktor su zdiktjerali:
Si se nažrl i nažveglal,
kakti hahar v bilikum glediš,
griža te strefila bu.
Na blazinu, naj si legni tu!

V tebi klic je sih fela:
kampilobakter i šigela,
z njimi salmonela - pravi šlamperaj!
I, fakin stari, znaš ti kaj,
cviboka, čaja i ajnprenicu,
buš si zel žlicu po žlicu!

Kak slaprček, želudec je prazen
i ni za niš.
Zakaj tak mora biti,
da gemišta ne smeš piti?

Naj cendrati, gladuš, jalnuš i cafuta,
vre si mogel znati da buš imel
Enterocolitis acuta.

A Dg: Ni med klicam ni pravice?

Strepto, stafač, koli, galženjak,
francuzlivec bu ti sak,
rota, rino, mikso, retro,
z njimi moraš biti tak.

Buš si del na gubec beli rubec,
pitšen, razmeš, ti bedak,
fajde ne bu, sreče ni,
kak pri svojoj hiži,
kužna klica v tebi spi.

Zato, naj se puntat, jazbec stari,
navek tak bu,
če spomeneš klice,
vražje coprnice.
Ni med njimi ni pravice,
do Harmice od mitnice.

Budan etiam in tempore belli, duhovit i u užasu, haiku odjeće:

Metle u stranu,
sad se gradovi čiste
mitraljezima.

Krepak:

Farovi golfa
preorali su maglu
na autoputu.

Izraza nježna, ljupka do u osmijeh:

Bucmasti mjesec
okružen zvijezdicama.
Djeco, laku noć!

Mangupskog jezičca:

Nisu umakli.
Mlade je ljubavnike
stiglo svitanje.

Otrovan a moćan:

S gumi-defektom
ostao je autobus,
a prevozi mir.

Slobodnim lijetom Sarmatskoga sokola, "kraljevske ptice", ZIJAD DURAKOVIĆ u čeonome iskoraku ouverture okviri se u i zemljovidno zaobljenu Hrvatsku:

Granice na zapadu od modrog Jadrana
Dravom na sjeveru, stijenama na jugu
Drinom na istoku, uz zemlju crnih vrana
Sokol piše lijetom povijest našu dragu.

Blitz u lice harane i sječene, nikad umorene Naše (*Brčko*):

Mezari preorani u nebesa streme
Kosti razbacane, zločince da satre
Za kaznom vapeć, kunu usne nijeme
Šejtana da stignu Džehennemske vatre.

"Nepotopivi" - kako s ponosom veli za Hrvate kao svoj, tvoj, njegov i naš narod, s bratom u suglasju i leksikom i duhom Zijad se i prorijekom Durakovićem kazuje:

Ezan se ori za danom i u dan
Ezan se čuje nad svakim sokakom
Kojeg više nema. Otvara se bezdan
Zločincu što bdije već nad svojom rakom.

Logik i racionalist ekspresionističke geste i palete, egzaktnim redateljskim slijedom on, ne rijetko, perom kao skalpelom naturalistički reže:

Opet šume i panjevi. Otkinute glave
Lutaju lica ko utvare, od mejita žuća
Noć puna krikova iz središta strave
Između sna i jave, a nema svanuća.

Uznik leži, prekla ruka ga prokleta
Po zemlji ih tisuće u šejtanskoj tami.
Duše se rastaju od licemjernog svijeta
Od kog vajde nema, i dalje smo sami.

(*The twilight zone*)

Svjetla bijela još uvijek ni za lijek!

Crni se crna noć, crne drveća ruke, tračci svjetla crna crne se tamom. Osjenjen umbrom pokrova skeletne zemlje, prostrijeljen kóbi njenom, munchovski lipsa "u mračnom drvoredu" i "širokom pustopoljinom" posrće ususret "sivu, čeličnu obzoru".

Asafu uz bok, krijepi se nadom, na kraju, upućen i on k Svjetlosti:

Prašina nebeska po sudbama pada
I čini malenim teret svakog dana

Zaborava nađe u prostranstvu nade
Svako biće patno, što terete nosi
A velika svjetlost nudi da mu dade
Sjaja od nutrine, što dušu uznosi.

Sin Anselma Ravnokotarskog, guslara Radićeve ere, MILE KLARIĆ ushitan je domoljubni krik discipulusa Kranjčevića, Ujevića, Matoša, stekliš zakleti življenjem, djelom, slovom:

Buknulo
smrzlo očajanje
djedovskih davnina

Bljesnula Oluja
zavjetno naviještena
rezom
domoljubna pera
Silvija, Antuna, Tina

Slobodom uobličena

D o m o v i n a.

Bodritelj nepopravljivi posustalih:

Ne boj se nikog
od svih si jači
kada se braniš
s vlastitoga praga.

Kronik zuluma nad rájom, steklišijom naravno:

drugi ti iz ruku otimali
kruh
tvoj

mlatili te zakonima
palicom
uredbama...

Akvarelist izbrušen i jedar kamenjara s Velebitom Jadranu na dohvat, dramatski kontrastan u rísu:

Na vrhu vrška
koštele granate
list jedan
jedar
moćno samuje

u modrini neba
u zlatu sunca
zvijezde priželjkuje

Oblak mrak
težak
nadnese se
niizotkud
vjetar olujni
munja i tresak
mrak kroz podne
kapi ledene
grad leden

List i vjetar
u sraz
u kovitlac
niz vododerinu
u mulj

Plitki mulj bare
umulji list
i
okova ga

zauvijek.

Ili:

U sjevernom kantunu
učetvorenog vrta
u kojem rastu žuti i modri
sikavci
zob
i slatak
omotan uz vlati raži
nabočio se na suhozid
moćno granat
plećat bajam

Na uzak puteljak
s one strane suhozida
kojim se Crkvi ide
suncem ogrnut
o Velikoj Gospi

stere sjenu
za odmor
za odušak
hlad prošarani
šarak

S proljeća
kad se protegne
pčele gosti
medom cvjetova bijelih
Suncu okrenut.

(*Div stogodišnji*)

Vidrićevski tanan, bukolik ugodaja u krajobrazu, pictor "Jeseni", "Podnevnog akvarela", "U vinogradu":

Sunce izbi za Ćurkušom
puče sjena zore nad Širokom njivom

Grozdovi pamukom rose
umivaju sunce...

TOMISLAV MARETIĆ - *Dolazak čeličnih gubica*, 1972.

Zloguka, alegorijski aluzivna slika iz karađorđevinskog obrata "proljeća" '70/71-e, u kojoj ojaden hrvatski poet riga otrov na majmuniziranu postojbinu "zelenih kapucinera", "mokrih babuna", "premudrih pavijana":

tik tak crni zdenko jaše ljubičastog konja
on kaže džiha džiha pa se strovali
crno je crno ne vidiš prst pred nosom
utovljeni gibon priđe lutki i otkine joj nogu
i to prebijena masa nakraju nazva
jedinim mogućim postupkom

oko nas zidovi žalosnih gorila

predsjednik je pozdravio namjesnika
elegantno se objesivši repom za luster
našto se ovaj do zemlje
histerično trudio histerično trudio
da nešto kaže popljuje i smrvi

oko spaljenog grada nepregledni
bedemi čovjekolikih majmuna...

U nedvosmislenu hudbinu pirovanju rafal *U dobu policajaca* - "poludjeloj kugli vremena, / u trulom mrtvačkom sanduku / istinitom kao punjena papiga, /preglednom kao tisuće stalaža s dosjeima..."
Skladatelj pamtivih sentencija:

Ovdje je bio još netko prije nas
da nas rastavi u nemoćno mnoštvo.

Zar nam je zajedništvo uzaludno?

Ili:

Kad se sjećamo mrtvih to je naš pogled
prema natrag. Za nas oni su kamen život,
smrznuti kipovi, naše ukočeno sjećanje.

Ali:

S Nebom u očima, mrtvi nisu stali.
Prekoračili su prag, sada bez bojazni
idu visoko nad nama nasmijani.

A po zapisu s do jučer potencijalno fatalnih, frontnih predjela Banovine (*Jutro Nove godine 1992*), gdje su "kuće pretvorene u uništavilo", gdje je "zaustavljeno vrijeme", rasan kajkavski u-griz jugoservijanske "alatljike" belluma:

Zamazana moja zoljo,
kulike sem te moljo,
da rokneš,
da šlajfneš
(onak feš)
da rineš vsu tvoju moč
v temnine noči!
Da ne spiš,
neg kak ašpiš,
kak ljuta kača
da skočiš
v gliblinu trpetlave
pogibelne kmice,
v železnog pozoja
ki se dotepel
na črevec-ketačima,
ognjeni smertonosec
z klačima,

na gusjenicam
vsesmerskavajočeg oplazivanja...

Duhovite, živc sačme dijaloga u humornu zadirkivanju starca s mladcem u rovu:

Hej Deda, kaj iskaš tu med mladcima tim
na pervoj certi fronta?

Čuj mali, naj se nervozirati,
rajše ohladi jajca v merzloj Kupi,
Deda bu dopeljal smradoljube do sloma!
Gde si ti picek bil dok smo
kak mladenci prehajali brege
terali biede v daline prek Drine.
Kak delal sem negdar zdavnja rad,
delal bum bormeš i sad.

Hej Deda, zemi ovaj kockasti barjak
pak beži prek certe fronta šir,
morti bu nekom z druge strane
pukel čir!

(*Skradnji posel*)

Ili onaj ron u tajnu života kroz *Prvi susret* s novorođencem, u trojstvo obitelji - grozdni nukleus čovječanstva:

Dolaziš uz oznojeno, prelijepo i blaženo
njeno lice, iza dalekih vrhunaca
nejasne domovine.

Ti dolaziš već u spremljen svijet,
odjeću i susjedstvo,
pjesme i stihove,
prije svega, u našu ljubav.

Ti dolaziš malen i plav
i smiješ se nepoznatom svijetu kroz plač.

DUBRAVKO MARIJANOVIĆ - cerebralan lirik ludens.
Uz kameni oris kadrova *Baranje*, Dubravko Marijanović reducira se na riječ koja, svrstana uz druge redom, nizanjem samih imenica opijeva krajolik:

ravnica žitnica oranica granica
vinograd voćnjak ribnjak pašnjak
šuma močvara livada bara
šljivik dudik topolik vrbik

Bajkovit, anegdotičan, basnovit:

U jutro doskače zec i prepozna glas jeke.
Pretrči pustinju i dođe propovjedniku.
Ovaj nije znao zečiji jezik
pa ulovi, oguli, ispeče i pojede zeca.
Obriše usta i nastavi propovijedati.

Etimologik metaforičke optike:

magle kad magle
snijezi kad zniježe
ledi kad lede
kiše kad kiše

tvoje su suze
u mojim očima

Sržne usmjerenosti izrijeka:

Hvala sjemenu trave
hvala bremenu krave
hvala jajetu zmije
hvala mladuncu lije.

Racionalističke strukture mîsli:

sjećam se

vreline tvoje topline
vedrine tvoje tišine
visine tvoje taštine

prikaze svjetlosti u mrak mame
na svjetlu nestaju utvare tame.

Dubravko Marijanović refleksivac je dvojna jastva ljubavi:

? jesmo li mi svjetlosni blizanci ?
? jedinstva svijesti ?

? jesmo li svemirski brat i sestra ?
? sjedinjene stvarnosti ?

prélac upita nečuvenih:

koje znanje
svitanje sunca daje planini?

koji osjet
jutarnja kiša nosi oranici?

smjerova bez poredbe:

iz tebe idem u sebe.

U jednoj jedinoj pogrebnoj povorci trostihâ naslovljenoj *Tragovi* DUŠKO MATAS, grla utrnula od grcajâ, hitrolovnim potezima haikua ocvilio je grč, prah, tišinu poharana ognjišta Didovine: *corpus delicti* pomahnitale, maligne veleservijanske mitomanije. Evo ih u sprovodnome nizu:
Počivalište *aeternitatis:*

Stablo nad križem
s grana súze kapi
na lišće humke.

Dom:

Zid kuće strši
bez krova i prozora
ulaz zgarištu.

Vrt:

Osušene su
u zelenu korovu
glave kupusa.

Dvorište djetinjstva:

U olupini
auta gnijezdi se
stara kokoška.

Svoju (a tvoju ne?) nemilu ratnu noć:

Prasak svijetli
noć u dan, lica maske
iščekuju muk.

Bdijenje u zaklonu:

Noć je sklonište
djeca u snu, stariji
osluškuju rat.

Ispraćaj u nepovrat:

Sprovod mladiću
u šutnji pjev slavuja
prati korake.

Nekadanji raj:

Škripa vratnica
iz poharane kuće
java aveti.

Užas pod nogama:

Križ s vijencem
i svijeće uz cestu
usmrćen dječak.

Povratak?

Srušeno stablo
odron planinske staze
prošla oluja.

Baladno sjetopojni TOMISLAV MIŠIR, potresne nježnosti, precizan je, možda čak najprecizniji svirac opojna, čežnjobudna Dunava:

Mirišu lipe u noći
Dunav protječe lijeno,
Kao da vrijeme toči,
Kao umorno tijelo.

Čuje se tiha pjesma
Kao da Dunav diše,
Kao da srce dira,
Svirajte tiho,
Još tiše.

(*Vukovar nekad*)

Mišir je suzobudan rapsod usuda čovjekova na neumitnu slazu u nepovrat:

Kaldrma od glatkog kamenja kao krljušti ribe
protegla se ulicom i suzi
i oplakuje ju kiša...

Po kaldrmi odzvanja zvonki zvuk potkova
i tupi zvuk seljačkih kola,
koja voze jednog bolesnika koji je krvario
naboden na rogove bika,
a sada više ne krvari, niti jauče, niti zove...

a nebo plače i plače i plače
umjesto njega,
za njim... za njim...

usuda psa zajedničkog usudu nedužnih ljudi u ratu:

Kad su granate padale na Vukovar,
jedan pas lutalica
bez imena, vlasnika i pedigrea
doskitao se u podrum
kod nekih ljudi
uplašenih lica.

Pas bi nekada izlazio na dvorište
i kad se vratio
okomito nakostriješene dlake
duge nekoliko centimetara
od repa sve do vrata,
zakolutao očima,
zacvilio
i sklonio se pod stepenice.
Svaki puta
za par sekundi
u ono dvorište
pala je granata.

Iz onog podruma nitko nije poginuo
jer pas je bio čovjekov prijatelj
u Vukovaru,
u ovom ratu.

Pas nije ostavio ljude
kad su u podrum došli vojnici
i tjerali ljude iz podruma
na kamion,
jer će ih voziti na Ovčaru,
kao na neku zamjenu.

Pas je cvilio i režao
na hordu bradatu,
a onda se nakostriješio,
zakolutao očima,
skočio iz kamiona
i pobjegao kroz minsko polje cvileći,
tako da su se bradonje smijale
kako je pametan ustaški pas,
i nisu za njim pucali...

Djed Mijo više ne pije i ne puši,
jer ne smije zbog živaca,
samo uzima lijekove i grize šibice
i samo od sebe
ili od suza
orosi mu se lice
kad počne priču
o životnom putu psa lutalice.

Pričalo se
da možda još uvijek luta bojištima,
da se ne miče s Ovčare, kao da nešto čuva...

Mišírov epilog:

Kad se vratimo
Djed Mijo neće nikome dozvoliti
da ga veže,
jer to ti je isto
kao da vežeš čovjeka.

ŽELJKO REINER - kada ne grize, mjeri i razlučuje:

Ima li što ljepše od svježine mrkve u praskozorje
Ima li što ljepše od tvojih grudi kad postaju moje.

Evo onog najčešćeg, satirno ujedne besjede za susjede mu što iskazahu se pred svekolikim svijetom tko su:

Hromog su vuka uzeli za božanstvo
Govoreći da su pleme vukova

Horvatski naivan, još uvijek u nedoumici:

Da li je zlo došlo odatle?

Prosvjedno tužbovan, Reiner će prijatelju Štambuku:

Na hrvatskom križu od pletera danas
Moj Drago
I previše je raspetih...

a nakaze kokardne s Vastòka prokazat će za povijest pred kojom će se zanavijek ubilježiti kao tužitelj ubojicâ ne samo Bogorodice nego i sina Jahvina:

S prašnoga slavonskog raskrižja
Donijeli su raspelo...

A rane žarkocrvene budu oči
Kraj njih nove
Od metaka
Po tijelu Gospodnjem
Ponovno ubijenom...

zloćudna potomstva onih iz maspokovskog nevremena, za koje jasno reče:

Opsjenjivači su preuzeli stvar
U svoje ruke i...

Željko Reiner ostat će i jednim od izvjestitelja najtužnijih Božića, kada si bio prisiljen upitati se:

Smije li netko danas piti
Ledeno vino
Kad mraz i u vatru zalazi

Iz jaslica
Mnogi se pastiri vode kao nestali

(*Badnja večer 1992*)

Kronik, kojeg i da htjedneš - nećeš uspjeti zaboraviti:

Početkom rata načinio sam nastavni film za Gardu
O bojnim otrovima
U njemu su glumili prvi dobrovoljci
Kad su došli na dopust
Godinu kasnije gledao sam ga na videu
I svi su moji glumci već bili mrtvi.

TOMISLAV ŠOŠA - solipsist zgoljno individualističkoga kroja, izdanak pozan Moderne:

Brojao sam postojane stijene
pred valigom neznanoj oluji
ćutio sam zimu kako huji,
u hladnoći vâlja vlažne sjene

U rèfulu nasukanog spruda,
u ždrijelima tamnomrkog vala
ćutio sam večer što je pala
iz šipraga da već nema kuda.

Višeosjetnom percepcijom, uz Mišira, Maretića, Matasa izdvaja se Šoša kao pejzažist ogledno čista rîsa, kristalne geste pera:

Na zrcalu probuđenih voda
pogled vrbe plovi
uz padinu otežalog brijega
zaspala je magla.

Najdubljim osobnim nítima, kao samotar nedodirni, ostat će ipak, nadasve, sanjar prisnosti intérieura:

Toplom riječju probuditi hoću
mir nastambe šišmiša i sova
na gredama ispod sniježnog krova
gdje sjećanja mračno lebde noću

Sa par crta zagrliti hoću,
potopiti među prazna slova
pregršt želja, maštanja i snova
da ih krilom uma štitim noću.

Refleksivno pokrenut:

Može li se more oduzeti brodu
dok podatnoj njivi meke usne sijeće
i oluku klokotavu vodu
što kristalna iz oblaka teče

Tomislav Šoša potvrđuje se simbolistom sredozemna vrutka, smione metafore:

Zbija se prašina krila
k peći umornog sunca
a s noža brda, kroz utore sred vrhunca,
pršti nektar večernje palète

ako ne natkrili ga drugi, sukladan, tusta skladbena tkiva, glazbene prede versâ, matično umnosna naboja:

Demonska je dograbila ruka
pa čelični prsti mirne sanje dáve
a misli se napnu ko tetiva luka,
u grlu se njišu od pelina trave.

S krikom svjetla odškrinuti oči
iz pustoši smrtne što nastava tuge
niz kotlinu sunce mokru raskoš toči,
horizonti gore, lijevaju se dúge.

Jezikom u leksici, morfologiji deklinacije, kolažnoj ugradbi polilingvističkoga spektra od antike nadalje, navlastito pak dijalektskom ustoličenju u sveprihvaćeni književni standard DRAGO ŠTAMBUK otkriva se govorno najsmionijim hrvatskim pjesnikom među našim liječnicima danas. Po stilskoj tankoćutnosti s druge strane, kultu uporabna termina i općem sluhu za riječ rijetki mu stoje uz bok.
Alegoričan, slapovne misli razlijevane mlazevima podoba, sučelično svježih, neposrednih zaziva - panopticuma apstrakata a realijâ. Evo kako mni a gleda ("slijepo oko"!) uz vodoskočni Manduševac (*Imenovanje mrtvih*):

Ocean od tebe smišljam, rasutu bašćinu skupljam u zrcalo.
Konkavno, sažimljuće, crno. Bunar povijesti, zdenac života.
Nevoljko dok tečeš, kaplji umornih dostaje za sve vjekove.
I Omphalos i Kastalija u zagrljaju vlage, plimi poljubaca.
Pupče Hrvata, izgubljena grančice sa zlatnom šišarkom,
razgolićena skutrena dušo, ribice čovječja gotovo istrijebljena
vrsto. Kako te samo gledaju i zasiplju sitnim i krupnim
novčanicama, kako li bulje u tebe opsjenjeni, opsjednuti
probuđenom vlastitošću...

Alegoričan, slapovne mîsli izlijevane mlazevima podoba, sučelično.
A kako predaje se "glasna bol", "otrgnuta/misal, pup lijepe tuberoze u ovoju dvora / Štambukovih":

Imenuj me, kako ti drago, misao sam iz znatno
veće krletke, pjev iz najbližeg srca.

Sjena sam tvoje sjene, korijenje premetnuto,
u kosu, težina trupla sve za let i sanjke.
Pridjevima, kao perjem, oblijepljen urehno,
različnošću umnažam snagu za potisje, skok,
posijelo i okruženje ognja. Ljubljah te oduvijek
i sjedit mi je, šutljivom, u vodenom domu Eumenida.

(*Podmetač nebeskih požara*)

Sućutnik pregazom usmrćena zeca, Drago Štambuk autoportretira se, dijete, *Putovanjem vrhom Brača:*

Mračno predjutrje. Ledene zvijezde još svijetle u visini.
Autobus brza kroz ježurnu, izdišuću noć, zaravnjenim leđima
okočenutog otoka.
Na prednjem sjedalu, utonuo u kaput, sav u očima, drhturim
zbijajuć se uz oca koji me zagrlio i šuti...
I ovog će jutra duh umorenog stvora, na proplanku iza Huma,
tražiti svoju majku.

Jasna viđenja, moćne prispodobe, nepromašenih evokacija:

... Naša tijela, dva mora, otrudnjela od obilja soli, grle se,
prepliću. Vilinski moreuz, tijesnac spasenja,
skuše u redovima kao Grci u Marathonu.

Crnika, pače smrč (*smrič* - kaže pjesnik!) makijskog guštika zavičaja, Štambuk je induktivan prelac putanje stvarî in tempore, igla raskošna maštopleta što znače se *in re* kao objektu pod sitnozorom.
Prizivno razgaljen, narativan do u čvor oznamenjene biografske anegdote:

...Jaše jacera. Vade moji opeke
iz peći, kikiriki i marune. Potonje
oljušte i pojedu, a matune kao teške
kruhove umotaju pomno u pamučne košulje,
i kao stlačenu djecu studi, podmotaju
u podnožje posteljâ. Bio si za nju štuva,
a zva te i žeravom dok zakapala je
nožne prste medu tvoje gležnjeve...

Mare - biće povjesno, milo u pjesnikovu pamćenju - krili se do u hiperbolu istoimene vode, što hoće reći môra, kakono krstiše ga didi - kraljevi nam Domovine:

Mravi oglodaše sve pred sobom, zbijeli se kost.
Trzalica s prednjeg, odvaja ti se, zubala, brže
no ikada prije. Angjeli istjeruju uroke i strah,
dok u disku, pred dvosmislenim plakatom, klečiš,
milosti i nedužnosti puna...

Pješačim, Mare, u magmi tople noći, pozad Gospom,
kojoj ove godine ne utaknuše zreli grozd.

Žedan od srca, prisluškujem žubor, šum čežnjivih
struja među cipresima...
Mare moje prerušene mladosti, neobjašnjivo
usvijetljenih pločnika, kraljevska perisko
u suhoj pržini; Mare serafina i keruba, igračice
prijestupnih noći, ogrlice od rogačevog sjemena,
u svoju te dušu spuštam i njišem, grlim te,
mare nostrum.

(*Shodnja vremena*)

Romanse, bugarštice brat túži a poje, prelijetom minulih lijeposti i kultura, kao prorocima dijak - Biblija u jeci.
Zagonetka pogdjegdje, velelibar svuda, guste razmišljajne čipke, daleko ili podno "potuljena brijega", budan u samo svojim, štambukovski "bešumnim snovima".
Snajperist riječi poizbor za "misal", poizbor za sliku.

Kad sve poljupce odljušte, i zrak,
ostati će mrtva pokožica, živo žilje, gar.

Poet subesjedničkog solilokvija, draguljne zamjedbe pojedinostî, klik nezadrživ zavičaja:

...O kako
vapijem te, bračko kamenje, u kapeli Svetog Georgea
u Windsoru, dok čuvar tvoje makije i hridina pitòmi
posljednjeg zmaja i češe ga kopljem po ljuskavim
slabinama...

(*Viscera*)

Rođen u "voću mjesečinâ" ovako riše Božić svoje kristalne juventutis, okom i srcem *in excelsis*:

Po tihim konopima mjeseca
penju se duše jedna uz drugu.

Maleni rodio se Bog
i vrata su se crkve zatvorila.

Ko rimski patriciji, dvije duše,
dva druga, rukom pod ruku.

Sarmatski sokol upravo je sletio na tle.

*

Ovu knjigu pisali su liječnici. Ljudi su to koji po naravi posla što ga obavljaju, ne samo etičkom odgovornosti po datoj Hipokratovoj zakletvi, moraju biti savjesni i marni, stabilni u potezu. Oni smiju biti veći ili manji znalci - krivotvoritelji nipošto!

Iz spomenuta profesijskoga razloga, budući da prate čovjeka od njegova začeća do smrti, u najbolnijim i najkritičnijim trenucima života, oni mogu biti i umorni i odsutni, "škrti" i tajnoviti, mogu biti i narcisi, čak i "šminkeri" - lašci nikada! Ova je knjiga dakle njihova istina u vremenu. Ali - valja odmah reći - i o vremenu, u prostoru koji je i naš. Mogli smo se o tome, tijekom predstavljanja pregleda, ne jednom osvjedočiti.

Načelom "Vodi kritik, ali autor neka govori!" prevršio se ovdje uobičajen predgovorni okvir, zato što se namjerno željelo i htjelo baš šire citiranim stihovima, poglavito budućim antologičarima našeg nacionalnog poja, svratiti pozornost i na ove pjesnike.

Učinilo se to i zbog većine potencijalnih slučajnika - povrh ljubiteljâ verbuma - koji možda neće imati strpljivosti a ni vremena do kraja pročitati knjigu.

Prohodnosti neposredne percepcije radi, dakle značenjskih razloga radi, iskreno žalim što primjer Tomislava Maretića u tumačenju manje poznatih pojmova ili riječi (osobito u skladbama kajkavskoga idioma) nisu slijedili i drugi.

Ovaj svezak nezaniječivo, idejno i estetski, ali i politički i mudroslovno, bogati hrvatsku umjetnost i kulturu, u prvom redu književnost i jezikoslovlje, poeziju napose. U isto vrijeme on kazuje kako ma koji zapis u versu, posebice lirski, nije samo čuvstveni izljev autora nego, uz privatan, i njegov javan građanski akt koji reflektira totalitet potpisnika, njegov povijesni, etnički, vjerski i društveni personalitet. Ne dakle struka - čovjeka pečati duh.

Hrvatski liječnik u ovom svesku stanica je u strukturi vlastita nacionalnog organizma, dijeli u cijelosti njegov usud dana. Pismenim svojim tragom, otiskom *animae viventis*, on se još jednom potvrđuje ne samo kao bojovnik u rovu nego i kao odvjetnik najgromkijeg glasa pred gluhim čoporima Gee upravo tvoga stoljeća.

"Lijetom sarmatskoga sokola" i pred stotinama udružno registriranih pojaca u Domovini, prognan iz antologija (pa njegova je medicina, ne književnost i politika!), hrvatski liječnik - patos? - gori i plamsa kao dokazana (jer očevidna!) svijest i savjest svog naroda danas.

U Rahorači (Kali), 1. listopada 1996.

Branimir ŽGANJER

Običan prizor na nebeskom svodu

Gle tu je Sjever i Velika kola.
U njenom rudu sja i zvijezda beta.
Da spomenem još ribe, nije šteta,
i niz zvjeradi različitog spola.

Odmakni pogled od sjevernog pola!
Ris, zmaj.., žirafa nije izuzeta,
a mitski Pegaz vrlo malo smeta.
O tom nas uči astronomska škola.

Sve propada kao mjehur od sapuna.
Da nije pukla u svemiru buna?
Ne! Nestalo je u blještavu sjaju.

Astronomi to vrlo dobro znaju
i zato svima priznajmo na kraju:
Tu svjetlost šalje naša stara LUNA.

Božo KUKOLJA

Buntovnik

Pucam u noć

I noć se preobražava
u dan

Pucam u dan

U dan se preobražava
u san

I tada
dan i noć - ja pucam
u san
da izbrišem noć
i da se dan
zauvijek preobrazi u san

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

Barbara TANODI KUKOLJA

Čovjek i sjena

Svatko od nas ima svoju sjenu
Što nas prati i koja je od nas nedjeljiva

Zbog toga
i sjena ima svoje tijelo
i svoje ruke i svoje noge
pa napokon i svoju glavu
(naravno ako čovjek ima glavu)
i svoj šešir što ga samo ponekiput skida,
kada čovjek nekog pozdravi
ili kad se spusti tama
jer tada sve što sjena ima nestaje
i ona nas više ne prati.

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

XII.

Srbska pravoslavna crkva je "tvorac ideje o Velikoj Srbiji" (Ljubica Štefan) i "duhovna JNA" (Mirko Kovač).

Francuzki pisac PAUL GARDE kaže da je, dok je pisao knjigu *Život i smrt Jugoslavije* (Pariz, Fayard, 1992.) sanjario o tomu da može *ne rabiti* riječ nacionalizam. Nu to, nastavlja on, nije u svojoj knjizi mogao izbjeći. Kako tu neželjenu i mrzku mu riječ nije mogao izbaciti, protumačio ju je ovako: "Pod nacionalizmom razumijevamo dvije stvari i naravno je da se one ujedinjuju, jer su one nedjeljive. S jedne strane to je ljubav prema vlastitim korijenima, s težnjom da se neki narod razvija u povoljnim okolnostima i da bude neovisan, a s druge strane izključivost toga naroda, prezir i nesnošljivost prema drugim narodima, te stvaranje mitova u korist vlastitoga naroda, a protiv drugih. Uvijek obstoje ta dva lica nacionalizma - jedan ima pozitivne posljedice, drugi negativne, opasne. U skrajnjem poimanju nacionalizma veoma je rijetko, da jedan njegov oblik obstoji bez drugoga."

U Hrvatskoj, smatra Paul Garde, prevladava negativni dakle opasni oblik nacionalizma, koji je urodio nekim neutemeljenim mitovima. Prvi je mit, kako misli Garde, odgovornost zapadnih sila za sukob između Srba i Hrvata te između Muslimana i Hrvata. Drugi je mit, da velike sile žele obnoviti Jugoslaviju. Istina je, priznaje ipak Paul Garde, da su Amerika, Engleska, Francuzka i druge velesile krive što nisu shvatile i nisu imale hrabrosti posredovati, bile su ravnodušne i nedjelatne, bile su kukavice. Reći će Garde i to, da je odgovornost srbske strane i Slobodana Miloševića mnogo veća od odgovornosti svih drugih, ali da su i ti drugi - znači žrtve - imale svoj maleni udio odgovornosti.

Mi moramo odgovoriti Paulu Gardeu i svima koji misle kao on, da se srbski nacionalizam stubokom razlikuje od nacionalizma žrtava srbskoga napadajnoga i genocidnoga divljaštva. Srbski nacionalizam ima samo jedno lice - ono negativno. Za razliku od srbskoga hrvatski je nacionalizam, kako reče dr. Ivo Korsky, *obrana hrvatske zajednice i hrvatskih predaja od svih nutarnjih i vanjskih snaga koje žele toj zajednici oduzeti njezin posebni povijestno oblikovani značaj. Taj nacionalizam jača kao obranbena vrsta, kada postoji veća ugroženost. A slabi, kada te ugroženosti nema.*

Razumljivo je da Paul Garde brani Zapad i svoju Francuzku od težkih obtužbi za pomaganje genocida nad Hrvatima. Nu nije nam jasno zašto on ne pušta na miru hrvatskoga kralja Tomislava, koji je vladao još u davnomu desetomu stoljeću. Jedan je od hrvatskih mitova, veli Garde, hrvatski kralj Tomislav o kojemu povjestnici prilično malo znaju a mit uključuje mnogo podataka koji nisu točni i koje povjestnici nisu potvrdili. Te tobožnje mitske povijestno nepotvrdene podatke Paul Garde ne navodi.

Od podataka koje *povjestnici potvrduju* o kralju Tomislavu, a kojih nije tako malo, iznosimo:

"Tomislavova vladavina odrazuje ne samo prilike u 10. stoljeću nego i trajne povijesne ciljeve hrvatske politike: teritorijalno sjedinjenje, unutrašnju konsolidaciju (sredidbu), tvarni i duhovni napredak te međunarodnu afirmaciju (potvrdu). Složena i promišljena istočna politika uključivala je osjetljive postupke u obrani državnoga područja prema uvijek nesigurnom i nesredenom balkanskom prostoru. Izgradujući državu izmedu Drave i Jadrana, Raše i Drine, oslonivši je na snažnu kopnenu vojsku (sto tisuća pješaka i šezdeset tisuća konjanika) i mornaricu (osamdeset velikih i sto manjih brodova), kojoj su djelotvornost povećavali neretvanski ratnici i pomorci dalmatinskih gradova, mogao je Tomislav Hrvatskoj osigurati međunarodno priznanje, prvenstveno od papinstva, i položaj u uzburkanoj Europi, i to na jednoj od njezinih neuralgičnih (veoma osjetljivih) točaka, na jugoistočnom stjecištu Istoka i Zapada, te je uzdignuti na kraljevinu 925., s kojim se činom tradicionalno vezuje njegova krunidba na Duvanjskom polju.

Tomislav je sjedinjavanje uspješno rješavao kako ratovima tako diplomacijom. Još kao knez suzbio je Mađare, koji su iz Podunavlja bili zaprijetili zapadnoj i južnoj Europi, i sjedinio sjevernu i južnu hrvatsku kneževinu. Savez s Bizantom donio mu je upravu dalmatinskih gradova i izlaz na more na čitavoj istočnojadranskoj obali s prometnim lukama, ali ga je i uvukao u sukobe s Bugarskim Carstvom. Kada su 924. Bugari napali Srbiju, Tomislav je pružio zaštitu i utočište njezinu knezu i mnogim bjeguncima, nastavivši istočnu politiku svojih predhodnika. Nakon dvije pak godine u sjeveroistočnoj je Bosni potukao bugarsku vojsku.

Od ne manjega je značenja njegova unutrašnja politika, kojom je omogućio narodni razvitak dalmatinskih gradova, u koje se naseljivalo sve više Hrvata, Slavonije i rubnih područja te crkvenom politikom državnu konsolidaciju. Na crkvenim je saborima u Splitu 925. i 928. uvedena jedinstvena crkvena organizacija na cijelom državnom području od mora do Drave i od Raše do Kotora. Na čelu joj je bio splitski nadbiskup, a na saborima je sudjelovao i zahumski knez Mihajlo Višević. Kako su se u bogoslužju, pored latinskoga jezika i latinice, sačuvali crkvenoslavenski jezik hrvatskog obilježja i glagoljica, bili su položeni temelji razviku hrvatske narodne kulture i njezinu trajnom prožimanju zapadnoeuropskim civilizacijskim (uljudbenim) i kulturnim utjecajima i tekovinama (stečevinama)." (Trpimir Macan, *Hrvatska povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb 1995., str. 28. - 31.).

U prenesenu značenju pojam mît znači: bajka, priča, izmišljaj, prikaz nekih događaja nedostojnih vjere. Ni jedno od ovih značenja ne može se odnositi na kralja Tomislava, kako ga je opisao Trpimir Macan. Samo za jedan jedini podatak Macan kaže, da nije povijestno potvrden, a to je krunidba kralja Tomislava na Duvanjskomu polju. Tu krunidbu potvrduje jedino tradicija ili predaja. A tradicija nije mît. Ona je *usmena predaja povijestnoga gradiva, povijestno iskustvo naroda*. Predaja o krunidbi kralja Tomislava na Duvanjskomu polju i danas je veoma živa u hrvatskomu narodu, posebice stanovnika Duvanjskoga kraja.

O mitovima Paul Garde doslovce kaže: "Mitovi se temelje na misli da je nacija koja sad postoji uvijek postojala s istim ljudima, da današnji ljudi imaju pretke (praoce)

koji su pripadali istoj naciji, koji su imali istu nacionalnu svijest kao i sadašnji ljudi, da su uvijek imali državu, isto ime i sadržaj, da je vlastita nacija u prošlosti bila veća. Recimo, hrvatski mit da Srbi iz Hrvatske i BiH nisu Srbi nego Vlasi romanskog porijekla (podrijetla)..." ("Vijenac", broj 74./IV., Zagreb, 7. studenoga 1996., str. 5.-6.).

Tvrdnjom da je kralj Tomislav mitska osoba i da Hrvati njegova doba nemaju ništa zajedničkoga s današnjim Hrvatima, Paul Garde nas ne priznaje povijestnim narodom. Njegov zaključak je jasan: Ako Hrvati nisu povijestni narod, nemaju pravo na svoju posebnost i samosvojnost pa prema tomu ni na svoju državu. Oduzeti narodu državu, znači oduzeti mu slobodu. Narod bez države niti je slobodan niti je narod. Paul Garde osuduje Hrvate, da budu prirepak nekoga drugoga, tudega naroda. On Hrvate tjera iz povijesti u ništavilo, izčeznuće u drugim narodima.

Drugom tvrdnjom da Srbi iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine nisu podrijetlom Vlasi, Paul Garde prikriva - htio on to ili ne - pravu narav svetosavske Srbske pravoslavne crkve i njenu osvajačku i genocidnu ulogu u povijesti. Ta njezina osvajačka i genocidna uloga osobito je došla do izražaja u ratu od godine 1991. - 1995., u kojemu Srbi pokušaše zauzeti Hrvatsku i pokoriti je. U tomu je ratu Srbska pravoslavna crkva, kako je rekao srbski književnik Mirko Kovač, odigrala ulogu "duhovne JNA".

Narav i ulogu te Crkve u posrbljivanju Vlaha opisao je hrvatski povjestnik i književnik Miroslav Brandt ovim riječima:

"Apsolutno nema nikakva temelja za srpske pretenzije (pravo) prema Bosni, naprotiv, u cijelom tom historijatu ima jasnih svjedočanstava da je Bosna u svom političkom razvitku nastojala okupiti drevne (pradavne) hrvatske zemlje zapadno od Drine i stvoriti novo svehrvatsko kraljevstvo koje bi nadomjestilo ono Hrvatsko kraljevstvo kojem su na čelu bili ugarski vladari.

Poznato je da do pada Bosne pod tursku vlast u Bosni nije bilo Srba. To se znade po tome što ondje sve do turskih vremena nije bilo samostana, ni crkava, ni srpskog žiteljstva i nigdje se srpski velikaši ne spominju kao velikaši koji bi imali bilo kakve pozicije u Bosanskom kraljevstvu. Prema tome, u Bosni sve do pada pod tursku vlast nema Srba. Postojalo je samo prastaro žiteljstvo Bosne, koje je bilo prvobitno katoličke vjere a zatim je jedan dio toga žiteljstva prihvatio određenu koncepciju (shvaćanje) koje nazivamo 'Bosanski krstjani'...

Već sam rekao da do pada Bosne pod tursku vlast pravoslavlja u Bosni praktički nije bilo. Kako dolazi do prodora pravoslavlja? Dolazi u svezi s načinom kako je turska vodila osvajačke ratove. Ona je naime u prvom redu nadirala konjaničkom vojskom. Njezini konjanički odredi bili su napadačka snaga koja je išla na juriše, gazila teritorije koji su bili namijenjeni osvajačkim podhvatima. Tu konjicu (konjaništvo) pratila je pješačka vojska. Njezina je uloga bila da bude predhodnica, da vrši opsade tvrdih gradova, dakle da sjedi pod bedemima i kulama i izgladnjuje branitelje itd., a kad se povuče napadačka glavnina (glavni dio) vojne snage, da onda ostane na tom terenu kao čuvar osvojenih područja. Sada treba reći tko je sačinjavao (tvorio) tu pješačku vojsku. Turska napadačka ili osvajačka vojska regrutirala je svoje pomoćne pješačke čete uzimajući ljudstvo iz svih zemalja koje je predhodno pokorila. Tako iz Male Azije, Sirije, Grčke, Bugarske, Rumunjske, ali i iz Srbije, i svi su ti ljudi kao prateća snaga sudjelovali u osvajačkim podvizima Turske konjaničke jezgre (tzv. vojnici ili martolozi).

Tko su bili ti ljudi po vjerskoj pripadnosti? Budući da su bili iz Grčke, Bugarske, iz Rumunjske i Srbije, bili su pravoslavci. Nisu to bili samo Srbi. Srbi su bili samo jedan dio tih vojnih odreda. Bilo je tu mnogo Rumunja, Vlaha, Grka, mnogo kršćanskih pravoslavnih maloazijaca, i sva se ta snaga valjala na zapad. Kad se povuče konjanička osvajačka jezgra, ti ljudi ostaju na terenu i tu se naseljavaju. Oni se bitno razlikuju od domaćeg žiteljstva time što su pravoslavne vjere. Na osvojenom su području dobili zemlju jer je turska vlast vršila čistku terena, ubijala i odgonila katolike, a ljudi su i sami bježali s tih terena pod turskom osvajačkom silom. Na njihovo je područje turska sila naseljavala to strano, pravoslavno žiteljstvo. Pri tome se to novo, pravoslavno žiteljstvo naselilo na karakterističan način na teritorij Bosne. Kad gledate današnji raspored pravoslavnog žiteljstva u Bosni vidjet ćete da ga ima najviše na zapadu, što znači na granicama turskog carstva prema kršćanskom svijetu i neposrednoj granici Srbije uz Drinu.

Centralna (središnja) područja su muslimanska ili su ostala katolička. To znači da je ta lavina turskog osvajaštva postavila svoje pješake da budu ovdje panduri, da drže osvojeni teritorij da izvrše otimačinu od odbjegloga ili pobijenog stanovništva i da se tu trajno nasele. Svi ti ljudi nisu bili Srbi sve do 19. st. Tek u 19. st., nastankom obnovljene srpske kneževine i poslije kraljevine, Srpska pravoslavna crkva, budući da su ti ljudi bili pravoslavne vjere, počinje njih sustavno uvjeravati da su zapravo Srbi. I tako se u višedecenijskom procesu tu razvila određena umjetno stvorena nacionalna svijest, premda ti ljudi povijesno nisu bili Srbi... Oni su bili rumunjski Vlasi, a Srpska pravoslavna crkva, kad je postala sluga ekspanzionima (osvajalaštva) srpske države, proglasila ih je Srbima, a oni su u to povjerovali i tako se opredijelili.

Interkonsesionalni (međuvjerski) odnosi imaju utjecaja na najnovija strašna zbivanja u Bosni toliko što pravoslavna vjera i Pravoslavna crkva, koja je po svojoj strukturi autokefalna (samostalna), nije internacionalna nego je podložna državnim vlastima u svakoj državi. Tako je i Srpska pravoslavna crkva od 19. st. postala instrumenat srpske političke vlasti, a srpska je državna vlast već u Garašanina i Vuka Karadžića izgradila svoju koncepciju takozvanog oslobođenja balkanskih Slavena i pripajanja tih zemalja srpskoj državi, s ciljem da se obnovi Dušanovo carstvo, tu na zapadu, a ne na jugu, kamo je Dušanovo carstvo bilo prošireno, jer se Dušanovo carstvo prostiralo na grčke zemlje sve do blizine Egejskog mora, i tu je onda, zapadno od Drine, ta konfesionalna (vjeroizpovjedna) pripadnost doseljenika pravoslavnoj vjeri postala instrumentom (sredstvom) velikosrpske osvajačke politike. U tome smislu to pravoslavlje postaje snaga za porobljavanje naroda i osvajanje nesrpskih zemalja.

U tragediji Bosne bitna je odrednica ekspanzionizam srpske države. Bez toga ekspanzionizma srpske države nikakva prisutnost pravoslavaca u Bosni ne bi mogla dovesti ni do kakvih osvajačkih rezultata. Radi se tu o politici srpske države koja instrumentalizira (posredstvuje) srpsku Crkvu, instrumentalizira mladu srpsku inteligenciju i njih baca u osvajačke podvige. Valja misliti na to kako je došlo do I. svj. rata, *Mladu Bosnu*, na ulogu srpske inteligencije i srpske Crkve u budenju nacionalne svijesti, u obnavljanju i zamisli o osveti za Kosovo, o potrebi oslobadanja svih onih krajeva gdje ima i jedan srpski manastir itd. Dakle tu se radi o politici srpske države, a ostalo su efemerne (prolazne) pojave...

Velikosrpska propaganda (promičba) radi na tome da razdvoji katolike i muslimane kako bi pobijedila jednoga po jednoga, osamljene i bez savezništva. Srpska propaganda huška Muslimane protiv Hrvata, a pokušava i kod neinformiranih (neupućenih) Hrvata pobuditi uvjerenje da je islam zapravo neprijatelj kršćanstva, i da prema tome ne može biti nekog paktiranja među njima, nego se treba boriti da se Muslimane istjera s Balkana. To je dakle, ja mislim, podmukla velikosrpska propaganda, kojoj ne treba nasjedati...

U staroj Jugoslaviji Beograd je držao cijeli teritorij Jugoslavije do Alpa. On je već tada imao jasan program srbizacije cijelog tog prostora. Jedna od zapreka toj srbizaciji bilo je postojanje muslimana. I zbog toga je beogradska službena politika nastojala uvjeriti političke vođe u Bosni da su oni zapravo porijeklom (podrijetlom) Srbi, muslimanske, islamske vjere i prema tome treba da se oslanjaju na srpsku nacionalnu bazu i da vode srpsku politiku... No došlo je doba drugog svjetskog rata, kad su muslimani smjesta podpali pod četnički nož i ta su zlodjela pridonijela uvjerenju da između srpstva i muslimanstva ne može biti nikakve bratske veze, da je to krvno neprijateljstvo i da će Srbi muslimane kad-tad nastojati uništiti, fizički likvidirati (uništiti) ili prevesti na pravoslavlje... Svi smo znali što nam Beograd sprema, jer smo imali iskustva iz 1945., kad su se vršili masovni pokolji i progoni Hrvata iz Hrvatske. Znali smo da Srbi ne će mirovati dok nas ne istrijebe, jer su nam to najavili još početkom stoljeća govoreći: 'Borit ćemo se do istrage (propasti) vaše ili naše.' Objavili su to usred samog Zagreba! Vidjeli smo što su nam spremili ubojstvom Radića, što su nam spremili i ubojstvom Hebranga, koji je bio komunist, ali hrvatski komunist. Vidjeli smo što su napravili u Bleiburgu i na Križnom putu, što su napravili 1967. s Deklaracijom, što su napravili 1971. s brahijalnim (nasilničkim) uništenjem 'hrvatskog proljeća', i Hrvatska je znala što od Srba može očekivati i da je riječ o bratstvu obična prevara, te da nam spremaju koljački četnički nož...

Sarajevski atentat bio je jedna od etapa u velikosrpskoj osvajačkoj politici... Federalističko uređenje Habsburške Monarhije predstavljalo je za velikosrpsku zamisao strašnu opasnost. Ako, recimo, Hrvatska a pogotovu Hrvatska zajedno s Bosnom postane jedna samostalna politička cjelina u Habsburškoj Monarhiji, nikad više ne bi bilo nade za srpsko osvojenje Bosne. Budući da je Franjo Ferdinand, nećak cara Franje Josipa I. bio bliz federalističkoj koncepciji, to je u Srbiji shvaćeno da njegov dolazak u Sarajevu navješta buduću slobodu Bosne i Hercegovine, posebne ili u zajednici s Hrvatskom, u okviru federativnog uređenja države. I zbog toga ga je *Mlada Bosna* kao produžena ruka velikosrpske ekspanzije, uklonila. *Mlada Bosna* je pročetnička odnosno prosrpska organizacija... Onda se, dakako, iz toga umorstva u Sarajevu rađa prvi svjetski rat, tako da je Srbija nepobitno krivac za I. svjetski rat. Ona je upalila fitilj za eksploziju baruta.

Od 1945. dalje, formiranjem komunističke države Jugoslavije, koja je imala firmu komunističku, ali je u biti bila velikosrpsko-četnička, vodila se sustavna politika ispražnjavanja svih teritorija na kojima živi nesrpsko stanovništvo. Vodila se takva ekonomska politika prema Hrvatskoj da se hrvatski živalj pauperizira (osiromaši) i onda kao takav prisili na iseljenje, što se i ostvarivalo u masovnim razmjerima. Time su hrvatski krajevi ostajali prazni, ili pak naseljeni starcima, dok je mlada snaga otišla u svijet. A rezultat toga je imao biti da se na ta ispražnjena područja nasele srpski

doseljenici. Ta ekonomska politika pauperizacije vođena je paralelno s političkim terorom. Svatko tko je bio Hrvat i poznat kao Hrvat, on je bio smjesta proglašavan neprijateljem, gonjen, mučen, zatvaran, utamničen i izgonjen iz Hrvatske... Svim tim mjerama taktično je vršeno iseljavanje Hrvata iz Hrvatske. Ta ista politika vodila se i u Bosni i Hercegovini... Tako se i bez noža ispražnjavala Bosna od Hrvata, i Muslimana, a onda kad je počeo rat, tome se dakako pridružio i koljački nož. Beskrvni genocid, zatim krvavi genocid, koji je jedinstven po cilju. Jedan se na drugi nastavlja u eskalaciji zločinaštva, koje kulminira onim što se zbiva danas.

Moje je mišljenje da je upravo Srbija dovela II. svj. rat na Balkanski prostor... Srbija je 27. ožujka (1941.) izvršila svoj ustanak, onaj poznati puč u Beogradu, koji je zapravo bio puč protiv postojanja Banovine Hrvatske. Jer neposredno pred rat, ugrožena jačanjem Njemačke, Srbija se plašila da bi mogla biti dezintegrirana (razjedinjena) i onda je napravila koncesije (ustupke) i dopustila osnivanje Banovine Hrvatske pod vodstvom Hrvatske seljačke stranke. Ali glavne srpske snage, u prvom redu njezino četništvo, koje je u pozadini sveukupne srpske politike, a i Pravoslavna crkva, iskoristili su taj nekakav narodni revolt (pobunu) zbog sklapanja pakta s Njemačkom, a taj je pakt mogao sačuvati mir na Balkanu. One su podigle taj ustanak sa svrhom da likvidiraju ono što je prethodno vladavina kneza Pavla postigla u dogovoru s Hrvatskom seljačkom strankom i formirala Banovinu Hrvatsku. Dakle, 27. ožujka (1941.) je u političkoj biti bio ustanak protiv postojanja Banovine Hrvatske, koja je bila početak federalizacije jugoslavenskog političkog prostora...

Srpska pravoslavna crkva je faktično (stvarno) ekspozitura (izpostava), duhovna JNA (kako je rekao srpski književnik Mirko Kovač), koja djeluje na političkom 'osvještavanju' pravoslavaca kao Srba i prema tome kao ljudi koji trebaju biti u prvim redovima osvajačkih podhvata. Valja uvijek misliti na to da postoji bitna razlika između Katoličke i Pravoslavne crkve. Katolička je univerzalna (obća). Ona nije nacionalistička organizacija: ni talijanska, ni francuska, ni hrvatska, ni mađarska, ni poljska. Ona se zauzima i bori za sveljudsku ljubav i istinsko bratstvo naroda, dok je Pravoslavna crkva nacionalna crkva, u službi političkih vlasti svake pojedine države. I ona je dužna služiti interesima te države..." (*Za Boga i Hrvatsku*, Intervjui, HKZ "MI", Zagreb 1997., str. 118. i 121. - 128.).

Prof. Ljubica Štefan, pisac (publicistica), dobitnica najvećega židovskoga priznanja nežidovima *Medalja pravednika*, o korijenima velikosrbstva i njegovu izvoru kaže ovo:

"Znate, kada danas Vojislav Šešelj priča o srpskoj granici na liniji Virovitica-Karlovac-Karlobag, tada je to još i skromno. Vuk Drašković jednom je rekao da bi Srbi mogli ići i dalje od Zagreba, ali ne će. Odakle svima njima taj suludi san? Moram ovdje prenijeti rečenicu srpskog patrijarha Pavla, koji se obratio javnosti u povodu ujedinjenja Srbije i Crne Gore, što donosi *Politika* od 30. IV. i 1. i 2. V. 1992., kojom je prilikom rekao i ovo: 'Kao patrijarh Srpske pravoslavne crkve u' - obratite pozornost na ovo - 'oblastima Pećke patrijaršije, uvek sam za jedinstvo našeg naroda u njegovim matičnim zemljama i krajinama'. Eto, o tome se radi. Postoji samo jedan srpski patrijarh i samo jedna patrijaršija - Pećka. Velika Srbija nadahnuta je dakle obuhvaćanjem Pećke patrijaršije. U zgradi Patrijaršije u Beogradu na zidu u glavnom hodniku veliki je

zemljovid Pećke patrijaršije. I svaki Srbin koji tamo ude, a ulaz je u taj dio slobodan, vidi da taj zemljovid Pećke patrijaršije iz 1553., pod patrijarhom Makarijem Sokolovićem, koji je rođeni brat velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića, obuhvaća sva područja na kojima su tada bili Turci ili do kojih su došli: Vojvodinu, Slavoniju, Bosnu, Dalmaciju zapadno od Nina, zapadno od Karlovca i Zagreba, zapadno od Varaždina, u Mađarsku do Budima, pa prema Temišvaru i natrag u Srbiju. Tri stotine godina trajala je ta suradnja s Turcima. Evo što piše Vasa Ćubrilović, član *Mlade Bosne* i jedan od sudionika u atentatu na nadvojvodu Ferdinanda: *'Pećki patrijarh ima veliku vlast i duhovnu i političku. On uživa zaštitu turskih upravnih organa, ima oružanu pratnju janjičara i turske mu vlasti pomažu u sabiranju vjerskih prireza*,te da je *'Pećka patrijaršija'* nakon godine 1557., kada je dobila *'od Carigrada povlastice'*, stjecala nove teritorije i tako proširena *'daleko je prelazila pod Turcima granice Patrijaršije iz doba Nemanjića'*. Taj citat imate u knjizi *Srbija i Albanci*, knjiga I., na str. 81. i 83. A na stranici 81. imate i citat iz udžbenika za V. razred srpske pravoslavne bogoslovije, u kojemu se kaže i ovo: *'Mnogi naši manastiri sačuvali su i umnožili svoja imanja pod turskom vlašću'*. A to je i moglo biti kada *'za koju desetinu godina u drugoj polovini XVI veka'*, kako kaže Ćubrilović, *'ljudi iz iste kuće zauzimaju položaje visokih državnih funkcionara, a stoje na čelu crkve. Dok jedna grana bratstva Sokolovića, kao poturčenjaci, sada na najvišim položajima Turskog Carstva... dotle druga strana upravlja pravoslavnom crkvom* na Balkanu...'. Eto, iz svega toga proizlazi: dokle su Srbi došli s Turcima, dotle sežu granice zamišljene Velike Srbije. Stoga mislim da je ispravno upravo Srpsku pravoslavnu crkvu smatrati tvorcem ideje o Velikoj Srbiji. Pa ako je Nikolaj Velimirović godine 1935. naizgled pomirljivo rekao da mač ima pravo ići samo do granica otadžbine, to zapravo znači do Zagreba, jer je za njih granica tu: Novi Zagreb je Srbija! Dotle to ide. Zato je i episkop Lukijan mogao doći još na vrela zgarišta u Dalj i blagosloviti temelj nove pravoslavne crkve. A danas neki dolaze amo iz Beograda i pričaju da ne znaju što se zapravo dogodilo, poput onih 'nezavisnih' novinara koji su usred Zagreba tvrdili da nisu znali što će se dogoditi. Rekla sam im tada da to nije istina jer su bacali cvijeće na tenkove koji su išli na Hrvatsku..." (*Za Boga i Hrvatsku dragu*, Intervjui, HKZ "MI", Zagreb 1997., str. 191. - 192.).

Profesorica slavistike sveučilišta u Varšavi Joanna Rapacka u svojoj knjizi *GODZINA HERDERA. O Serbach, Chorwatach i idei jugoslowianskiej (VRIJEME HERDERA. O Srbima, Hrvatima i jugoslavenskoj ideji*), Warszawa 1995., kao jednu od bitnih razlika između Hrvata i Srba navodi različitu zamisao države te položaj vjere i crkve u odnosu na državu. Nakon turskoga osvajanja crkva je za Srbe ostala jedina kulturna ustanova i duhovni auktoritet. Tijek ponarođenja (etnizacije) religije, inače svojstven za pravoslavnu samostalnost (autokefalnost), u takvim se uvjetima pojačao. Srbska vjera i srbska država proglašene su svetima, pa se i srbski kraljevi slave kao sveci. Pojam svetosti proširio se i na srbsku zajednicu, na cijelu srbsku naciju. Sveto je postalo i srbstvo kao takvo. Od Srbske pravoslavne crkve srbska je pučka kultura preuzela sliku prošlosti, koja je pomoću usmene književnosti prodirala u narod. Mitske slike prošlosti, koje je Srbska pravoslavna crkva unesla u pučku kulturu i širila u narodu, ta ista je Crkva te svoje vlastite mitske slike prošlosti preuzimala iz pučke kulture u svoju crkvenu promičbu i time prouzročila uljudbenu (civilizacijsku) zaostalost Srbske pravoslavne

crkve. Mitsko-vjerskim odnosom prema prošlosti, nastalim u vrijeme turske vladavine, Srbi su ušli u postupak oblikovanja moderne srbske nacije i suvremene srbske kulture. Položaj mitomanske pučke kulture nije se promijenio, on je premoćan ne samo među srpskim pukom nego i među srbskim nacionalnim izabranicima (elitom).

Kakvim je posljedicama urodila mitomanska slika srbske prošlosti, koju je u srbski narod ucijepila svetosavska Srbska pravoslavna crkva, možemo pročitati u banjalučkomu dnevniku školske nastavnice Ružice Hrnjkaš tiskanu u Zagrebu pod naslovom "Nesrbi, van!". Ružica Hrnjkaš rođena je u Kupresu i u njemu je provela djetinjstvo. U Osijeku je, živeći u stričevoj obitelji, završila gimnaziju. Pedagošku akademiju završila je u Banjoj Luci i tamo ostala, udavši se za Srbina. Kada su Srbi započeli osvajački rat u Bosni i Hercegovini, bosanski Srbi su joj sina unovačili u svoju vojsku iz koje je pobjegao u Norvešku. Ona sama, sa svojom malodobnom kćerkom, uspjela je u rujnu 1993. pobjeći u Zagreb. Donosimo neke ulomke iz njezina dnevnika, koje navodi u svojoj izjavi za novine:

"U početku dok su Srbi, moje komšije i prijatelji u Banjoj Luci, samo pričali i prijetili, mislila sam da su to samo lude tlapnje pojedinaca, da ima dosta razboritih Srba, da će jednom prevladati razum. Kasnije sam prestala vjerovati u njihovu pamet i poštenje, ali sam pomislila kako svijet ne će dozvoliti takve neviđene zločine. Kada mi je i ta nada propala, vjerovala sam da Bog ne može dopustiti takvu nepravdu. Napokon, shvatila sam da ih je sve spopalo nekakvo kolektivno ludilo i da je bijeg jedini način spašavanja golog života... Za Srbe u Banjoj Luci bila sam 'ustašica', a muž je bio slab Srbin... Morala sam otići zato što mi je život postao nemoguć... Kada sam uvidjela kako nas Srbi mrze, i što nam sve rade, zgadili su mi se mnogi, a najbolnije mi je bilo razočaranje u muža i njegovu obitelj. Moj muž nikada nije pokazivao nikakvu mržnju, niti netrpeljivost prema Hrvatima i muslimanima niti bilo komu. Ali, kada je pao Vukovar, pročitala sam veliku radost u njegovim očima, što je bilo sasvim suprotno velikoj tuzi koja me cijelu prožela. Od tada je među nama sve prešutno 'puklo', postali smo dva svijeta, koja nemaju ništa zajedničko... Jednom sa znancem Zlatkom (bivšim oficirom JNA, sinom Ličana i majke Slovenke, zadrtim Jugoslavenom odgojenim u katoličkoj vjeri, oženjenim Srpkinjom - kćerkom oficira JNA) sjedim i govorim kako je rat glupa stvar, pa mu rekoh: "Možeš li ti i zamisliti da Zadar i Dubrovnik budu srpski gradovi?'. On mi poče objašnjavati da su Dalmacija, Lika, Banija, Slavonija, od pamtivijeka srpski krajevi, a da je Dubrovnik srpski to znaju i mala djeca. I kralj Tomislav bio je Srbin. Bosna je srpska još od dolaska Slavena, samo je pola Bosanaca prešlo na tursku, a pola na katoličku vjeru, a sve je to skrivio Kaptol i Vatikan, tamo su sami lopovi.' Pa, dobro bolan Zlatko, ima li igdje Hrvatske i Hrvata?', pitam ja sva uzrujana. A on će: 'Ima, ono što se vidi sa zagrebačke katedrale!', ponovivši u to vrijeme u Banjoj Luci vrlo popularne Šešeljeve i slične velikosrpske parole. I još mi reče 'mi Srbi moramo širiti istinu i s tom istinom upoznati svijet', te da i on piše 'dnevnik istine' i šalje ga u Nizozemsku nekom Srbinu, koji to tamo objavljuje u novinama i na radiju. Ova me spoznaja zaprepastila. Bože, što li on to piše!? Kakva je njegova istina u ovoj nesretnoj Banjoj Luci u kojoj Hrvati i Muslimani nemaju pravo na život, gdje svaka srpska šuša ima vlast nad našim životima i svime što posjedujemo? Tada sam odlučila da i ja pišem dnevnik, ali zaista dnevnik istine... Nikoga nisam ni ocrnjivala, ni osuđivala, jer svima

nama koji preživimo kao i onima koji ne prežive sudit će Bog i vrijeme, jedina pravda u tom vremenu i prostoru nepravde...".

Ulomci iz Dnevnika Ružice Hrnjkaš, koji je ona vodila u "gradu u kome život Hrvata i Muslimana ne vrijedi ni izlaska policije na mjesto ubojstvo":

"Strah je bio svakim danom sve veći, a ubojstva i progoni nesrpskog stanovništva postali su dio svakodnevnice. Svatko je noć čekao sa strahom. Pijani četnici, posebice rezervisti koji bi došli na odmor s bojišta, a osobito kada im je netko poginuo, upadali su danju i noću u stanove Nesrba i odnosili što im je volja, ili bi naprosto ušli i ubili ili pretukli prvu osobu na koju naidu. Pucali su po prozorima, razvaljivali kućna vrata, psovali 'Šokce' i 'balije'... Svi zaposleni morali su imati potvrde, koje su bile i dozvole za kretanje gradom, a ostali, koji nisu imali tih dozvola, nisu smjeli izlaziti u grad!... Danas (7. listopada 1992.) opet odjekuju rafali. Puca se, pije, slavi se, jer je 'osloboden' Bosanski Brod... Lešinari po običaju pljačkaju. Kamionima dovlače opljačkane štednjake i druge kućne stvari, dovlače i drva za gorivo, koja su na velikoj cijeni... Ako Hrvat ili Musliman iseljava mora prije nego što 'dobrovoljno preda stan ili kuću' donijeti u općinu potvrde da je platio odvoz smeća za cijelu godinu, iako se smeće i ne odvozi, da je izmirio porez, da je platio telefon, da nema tekući račun u banci, da nema obrta, i tako, nekih petnaestak potvrda koje se sve plaćaju u markama. Stvari se prodaju budzašto, a ponijeti se može jedino što stane u najlon vrećicu. Na granici s Hrvatskom iseljenike ponovno pretresaju do gole kože i oduzimaju im zadnju marku, sve dokumente, čak i obiteljske slike... Jučer je sahranjen katolički svećenik, neki Grgić, odveden s mise i ubijen. Blago njemu, govore Banjalučani. Jer, živjeti ovdje nije nikakva sreća... U hladnim stanovima živi se i kreće u zimskoj odjeći. Od vatre najviše ima pucnjave, jer pucaju ako slave, pucaju kada gube, pucaju dok ubijaju i pljačkaju. Svi su naoružani. A zakona za Nesrbe nema. Najgora je noć, jer tada najradije ubijaju i pljačkaju četnički vampiri..." ("Vjesnik", god. LVII broj 17674., Zagreb, 29. prosinca 1996., str. 13.).

U siječnju 1997. u Prištini je završen treći svesrpski narodno-crkveni sabor, a kojemu bijahu nazočni i veledostojnici Srbske pravoslavne crkve. Predstavnici Crkve nisu osudili strašna genocidna zlodjela učinjena Hrvatima, Muslimanima i drugim nesrpskim narodima. Umjesto toga nazočni vladika Atanasije - uz nazočne vladike Artemija i Amfilohija - bacio je "kletvu na Miloševića", nazivajući ga "beskarakternim, neduhovnim, neotesanim, opakim, nasilnim, samoubojicom i poltronom", jer nije ostvario njihove velikosrpske snove. Upozorivši na "izdaju koja nas prati", vladika Atanasije okomio se i na "beogradske gospodičiće, koji su se pobunili oko izbora, a nisu kad je pala jedna, druga, treća krajina". Sabor je kao jedinu srpsku državu pozdravio Republiku Srpsku.

(Nastavlja se)

Stanislava ADAMIĆ

Svejedno ako od sjete

Svejedno, ako od sjete
ili promašene mete -
Žongliramo
Gutamo sjene i žeravicu boja
Svi smo, manje ili više
na udaru vremena-bremena
jedni drugima otuđeni
u želji bliskosti kolebljivi.

Banalno počinje dan:
ustajanje, pranje, programiranje -
obveza ova ili ona,
najzad i s t e stvari
kupnja, izjalovljena slutnja
dojam - ne kao trenutak prije
Zar se vid kvari?
Ravnoteža nije

Zadubljena u priču želja (ne znam
čas prije ili od iskona)
okrzne me sudar (zamišljeni susret)
zvuk / mišljah da je blagdan -
da će razdragati zvona

Bio je - ulični sprovod.

Svejedno, ako je od sjete
Prepoznah turobnu molitvu
Ne sročih stih od riječi
Pjesma, nečujna
mene je bujicom preplavila.
Razblažih se na viziju:

Opet sam mala
Raskriljenih rukû
trčim pred obzorima
Hvatam boju
sad plavu, sad bijelu sad ljubičastu...
Srebrne ptice
u letu okružuju mi glavu
Sad će, upravo sad
Anđeo samo m o j
sa mnom kleknuti
Ponudit će mi uzletište svojih krila
Ja ću - zauvijek -
sve zavoljeno v i d j e t i.

Subota 2. studenoga (Dušni dan) 1996.

Diana DOBRAN

Suton

Kad godine odu
misao tišinu zamijeni.
Voli me,
bez riječi i utjehe
što pružao si nekada meni.
Ali kad suton
života naših
u druge vode krene,
ponesi tad sobom
te divne uspomene.

Tomislav ŽIGMANOV

Novi molitvenik i pjesmarica u Bačkoj

U OZRAČJU DVIJU OBLJETNICA

(250 godina od pojave prvoga molitvenika i 50 godina od izlaska posljednje molitvene knjige u Bačkoj na narodnom jeziku Hrvata)

Svako ljudsko djelo ima svoju povijest. To vrijedi na osebujan način i za svaku knjigu, kao *par excellence* čovjekovo djelo. Povijest, pak, kao oznaka za ono što se događalo u vremenu, očituje se na primjeru ljudskih djela kroz različita susretanja povijesnih nanosa i čovjekova odnosa spram njih. Drugim riječima, na različite načine događaju se susretanja skupnoga i nataloženа iskustva stvaranja djela, recimo knjige, u vremenu prošlom i čovjeka koji stvara novo u sadašnjosti.

Jer, ono se povijesno u novome zgotovljenome djelu-knjizi sabire i prikazuje na dvije razine: Jedna je razina individualna i "pripada" autoru-spisatelju. Ova povijest govori o rađanju ideje za nastanak djela-knjige, o stvarateljevoj odluci za tako što, te o tijeku procesa pisanja knjige. Preko i u toj povijesti pisac u djelu-knjizi očituje i zrcali svoje znanje i umješnost. Druga, pak, razina sabiranja i prikazivanja onoga povijesnoga u stvorenome, u onome novome djelu-knjizi, prelama se i živi kroz teško uočljivo očitovanje tajnog "života" nanosa koje ostavlja za sobom skupna povijest samoga prisustva jednovrsnog djela-knjige na određenome duhovnome i kulturnome podneblju. Dakle, ove dvije razine sabiranja i prikazivanja povijesnog u nastanku novog djela-knjige otkrivaju se u višestruku susretanju različitih djela koja su nastala ranije i novoga autorova rada.

Naime, djela iz povijesti u vidu predložka stoje pred knjigostvarateljem sa svojim ukupnim, desetljećima i stoljećima stvaranom, talogom iskustva, dobrim i lošim stranama, manjkavostima ili prednostima. Drugim riječima, ta djela predstojc kao osnov, kao građa na koju se naslanja, knjigo-stvaratelj, pisac ali stvaralački. Jer, uvijek kada je u pitanju nastajanje novoga, što osobito vrijedi za nastanak djela-knjige, tada se ne radi o pukom autorovu mehaničkom kopiranju tuđega, ili, u ovome slučaju, prepisivanju staroga. Prije svega, ovdje je na djelu dokaz za ljudsku potrebu posjedovanja sigurnosti, za oslonac u stvaranju, imanju referentne točke, koja donosi mogućnosti usporedbe novoga u stvaranju i onoga što iznosi tradicija, a poradi izbjegavanja ranijih pogrešaka i nedostatnosti. S druge strane, spisatelj se jednoga novoga sadržaja mora suočiti i s imperativom vlastitog vremena kako bi, recimo kao u radu na pisanju novoga molitvenika, udovoljio suvremenim potrebama vjernika, a napose suvremenom učenju Crkve. Riječju, i na onome što prethodi čovjek gradi novo. Ovo je samo dokaz za istinu starog rijeka da čovjek ipak nije tvorac *ex nihilo*.

Ovo čudnovato susretanje već postojećih djela i rada različitih autora, ovo gotovo nevidljivo sabiranje i prikazivanje u povijesti nataloženа materijala i čovjekova rada u

i kroz novo djelo, na primjeru molitvenih knjiga, događa se u Bačkoj točno 250 godina. Jer, kontinuirana povijest prisutnosti, pisanja, objavljivanja i rabljenja molitvenih knjiga na narodnom jeziku Hrvata u Bačkoj traje toliko godina. Kao najsvježiji dokaz toga i takvoga kontinuiteta povijesti molitvenika i kao svojevrstan zbrajajući plod dvjestopedesetgodišnjega sabiranja i prikazivanja povijesnog iskustva jest i novi Katolički molitvenik i pjesmarica "Slava Božja" autora Stjepana Beretića, koji je u Subotici ove godine izašao u izdanju Instituta "Ivana Antunovića".

A predstavljajući teškoću prilikom imenovanja onoga djela-knjige koju možemo smatrati prvom molitvenom knjigom, iz duge i vrlo bogate povijesti postojanja knjiga među Bunjevcima u Bačkoj, otklonili smo točnim određenjem što sam molitvenik jest. Jer, trebamo znati da su prve knjige spisatelja "budimskog kruga", koje su, dakle, napisane ne na latinskom već na materinjem jeziku, bile književna djela isključivo nabožnog sadržaja. Naime, počev od prvih takvih knjiga, Radnićevih "Razmiscglagna pribogomiona od glivbavi Boxye..." (Rim, 1683.) i "Pogargegne izpraznosti od sviyeta..." (Rim, 1683.), preko Bračuljevićevih knjiga "Uzao Scerafinske (nascki) goruchie gliubavi..." (Budim, 1730.) i "Dobar put putovagnia karstianskogh u rai vicsgniegs uxivagnia..." (Budim, 1730.) i Stjepana Vilova "Razgovor prijateljski među kerstjaninom i ristjaninom..." (Budim, 1736.) do knjige Nikole Kesića "Epistola i Evangjelia priko sviju nedilja, i blagi dneva svetih godissnji..." (Budim, 1740.), sve one jesu vjerskog sadržaja, ali nisu molitvene knjige u strogom smislu te riječi. One su prije svega, ponovimo, nabožna djela različita sadržaja u kojima su pretežito sadržani prikazi iz Biblije, iz života svetaca, zatim tu su razne moralne poduke, kao i temeljne istine katoličkog nauka o vjeri. Dakle, nedvojbeno je da je njihova krajnja svrha u svakom slučaju religiozna: potaknuti ljude da žive krepostan život kroz iznošenje osnova i istina vjerskoga nauka, te na primjerima drugih pokazati kako se ono u životu i ostvaruje. No, što molitvenik ili molitvena knjiga jest ?

Ako se molitvenik, na primjer, odredi na tragu Jeronima Šetke pisca trilogije "Hrvatska kršćanska terminologija", (Šibenik-Makarska, 1940-1965), kao "knjiga iz koje se moli" (III. tom, str. 86), onda, da bi ispravno odredili značenje pojma molitvenik, moramo prvo otkriti što jest ono moliti se. Taj, pak, glagol on razumijeva u smislu "smjerno iskati, tražiti što od koga; tražiti nešto od Boga, razgovarati s Bogom, slaviti Boga i zahvaljivati Bogu" (III., str. 85), iz čega se onda nadaje i značenje same molitve kao osobita bogoobraćajućeg čina, kao "uzdignuća srca i duše k Bogu, razgovor s Bogom, prošnja, zahvala Bogu" (III., str. 85). Na tragu ovoga, pravilno određenje molitvenika jest da je on knjiga u kojoj se nalaze zapisani sadržaji i za razgovor, i za prošnju, i za slavljenje, i za zahvalu Bogu. Iz ovakvog određenja proizilazi da je osnovna namjena molitvenika iznošenje misaonih sadržaja u obliku molitava za čovjekovo različito obraćanje Bogu: za saobraćanje s Bogom, za traženje i prošnju od Boga, za slavljenje Boga i za zahvalu Bogu.

Dakle, glavna svrha molitvene knjige u sebi sadržava i nešto drugo, nećemo reći značajnije, od djela koja smo pomenuli. Kakvih, međutim, molitava, misaonih sadržaja za različita saobraćanja s Bogom poznajemo? One, naime, mogu biti različite. Jer, na

tragu povijesti razabiremo ih kao: temeljne kršćanske molitve, svakodnevne molitve, molitve za obraćanje pojedinim svecima, molitve kao blagoslov za neku radnju, molitve za određene nakane, zatim molitve koje služe da bi se moglo pratiti i aktivno sudjelovati u liturgijskim obredima (recimo obreda sprovoda ili krštenja)... Sam, pak, broj i vrsta molitava u molitvenicima mogu biti, kako naslijede i pokazuje, različite.

Knjigâ koje prate takav pojam molitvenika, koje dakle u sebi sadrže pretežno molitve, bilo je na narodnom jeziku Hrvata u Bačkoj, a na temelju bibliografske građe "Bunjevačko-šokačka bibliografija" Ivana Kujundžića, (Rad JAZU 355, Zagreb 1969.), ukupno šezdeset i sedam. Oni se mogu podijeliti na osnovu principa opsega ili veličine i namjene ili funkcije udovoljenja u tri skupine. Prvu skupinu čine molitvenici koji su velikog obima i, da tako kažemo, općenite namjene. To znači da oni u sebi sadrže veliki broj molitava različite vrste i namjene i za različite prigode. U drugoj su skupini, po ovome kriteriju podjele, molitvenici manjeg obima, ali također univerzalne namjene, budući da u sebi sadrže manji broj molitava, dok su u trećoj skupini molitvenici isto manjeg obima ali koji sadrže molitve za manji broj namjena (npr. molitvenici određenih redovničkih bratstava, molitvenici za štovanje određenog sveca ili otajstva...). Ovdje ćemo, kako zbog prostora tako i zbog činjenice da Beretićev molitvenik spada u skupinu velikih molitvenika univerzalne namjene, prikazati samo takve molitvenike koji su mu prethodili. Njih je, po gore iznijetom izvoru bilo ukupno 10, a imali su 21 (22) izdanja. Ovdje ih donosimo po kronološkom redu pojavljivanja.

1. Antun Josip Knezović: "Duhovno nemoise zaboraviti od mene. Iliti knjixica molitvena koiase zove Put nebeski. Iz razlicsiti knjixica izabrana i u jedno sastavita, koja ukazuje svakom grishnom csoviku put dobrog xivljenja, a slidićim milost vikovicsnjeg spasenja". Ovaj molitvenik je izašao u Budimu 1746. godine na 794 strane (vidi u "Bunjevačko-šokačka bibliografija", u daljnjem tekstu BŠB, bibliografska jedinica pod brojem 11, str. 682/3). Ivan Kujundžić u navedenom djelu u istoj bibliografskoj jedinici navodi da je drugo izdanje ovoga molitvenika izašlo isto u Budimu 1816. godine, na XIV strana predgovora + 637 strane s molitvama. Međutim, on također navodi u zasebnoj bilješci 96. na strani 694. da se od ovoga autora drugi molitvenik javlja 1818. godine pod nazivom "Molitvena knyiga pod imenom Put nebeski. Negda iz razlicsiti knyixicah izabrana i u jedno sastavlyena po mlogo poshtovanomu i plemenito rodgyenomu gospodinu Antunu Josipu Knezovicsu u kalacskom arci biskupatu dushah pastiru. Sad pako bolye popravlyena, drugiput na svitlost izlazi". Njega je, istina, nakon smrti Knezovića priredio za tisak Blaž Subotić, a izašao je na 646 strane. Ovaj podatak stvara nedoumicu: je li bilo dva ili tri izdanja ovoga molitvenika.

2. Franjo Bodolsky: "Vertao gizdavi to jest: knjiga pod imenom ovim: jerbot, kakogod u lipom vertlu nalazese strukah svakojakog lipog cvitja, tako i u ovoj knjigi, nalazese priko cile godine lipe molitve, pisme, litanie, i poboxna dila, koja jesu kalacske arcibiskupatie svete stolice sloboshtinom na svitlost izdata 1857. Godine, 1. sicsnja". On je izdat u Subotici na 726 strana (BŠB 110, str. 696). Drugo izdanje ovoga molitvenika, po navedenome izvoru, izašlo je u Baji 1866. godine.

3. Franjo Vujković Lamić: "Duhovna Manna illiti knjiga bogoljubnih molitvica i pisama iz različiti knjiga sabrana i usmložena". Molitvenik je izašao u Subotici 1874. godine na XXV + 684 strane (BŠB 135, str. 699). To je, bilježi Kujundžić, treće izdanje, dok su godine I. i II. izdanja nepoznate. Ovaj molitvenik je imao još 4 izdanja: IV. - 1878.; V. - 1878., VI. - 1887., a VII. izdanje bilo je 1890. godine. Otisak "sedmo izdanje" imala su tri različita izdanja (vidi obrazloženje u navedenoj bilješci kod Kujundžića), što znači da ih je bilo ukupno devet. Kao mjesto izdavanja kod svih javlja se Subotica.

4. Nepoznati autor: "Veliki vinac angjeoski. Molitvena i ujedno pismena knjiga. Iz različitih knjigah dopušteni od sv. majke Crkve, sabrana, i ujedno sastavljena na duhovnu korist bunjavačka i šokačka naroda", koji je izašao u Subotici 1882. godine na 706 + XIV + 10 strana (BŠB 615, str. 733).

5. Ivan Antunović: "Čovik s Bogom u svojih molba i prošnja", objavljen je u Kaloči 1884. godine, a izdan nakladom pisca na VII + 897 strana (BŠB 161, str. 702).

6. Lajčo Budanović: "Slava Božja u molitvama i pismama. Kršćansko-katolički molitvenik", izašao u Budimpešti 1902. godine na XVI + 701 strana (BŠB 200, str. 705).

7. Lajčo Budanović: "Velika Slava Božja u molitvama i pismama. Kršćansko-katolički molitvenik". Izdan je u Budimpešti 1908. na XVI + 798 strana (BŠB 219, str. 707).

8. Blaško Rajić: "Velika Duhovna manna ili duše hrana u molitvama i pismama za kršćane katolike". Izašao je u Subotici 1908. godine XVIII + 855 strana (BŠB 224, str. 708). Iste godine, po Kujundžiću, pojavilo se i drugo izdanje ovog molitvenika.

9. Grgur Cserháti i Antun Piszlinger: "Duhovna radost. Molitvenik i pismarica za kršćansko katolički narod", objavljen je 1940. godine u Budimpešti na 640 strana (BŠB 388, str. 719).

10. Isti su 1962. godine izdali u Budimpešti "Dođite k meni... Molitvenik i pismarica za kršćanski katolički narod" na 524 strane (BŠB 500, str. 726).

Osim ovih molitvenika koji su bili velikog obima i univerzalne namjene, bilo je, kao što smo napomenuli, i veći broj molitvenika opće namjene ali manjeg sadržaja, to jest oni su po obimu manji. Kujundžić ih bilježi 14. Prvi među njima je "Molitvena knjiga s nikim pismam duhovnim" Emerika ili Mirka Pavića iz 1769. godine (BŠB 38, str. 687). Isto tako, bilo je, po Kujundžićevu izvoru, i popriličan broj molitvenika za jednu ili više nakana: za slavljenje i štovanje određenog sveca (20 molitvenika), za štovanje određenih otajstava (7), za članove određenih crkvenih redova (3), molitvenika za pomoć pri sudjelovanju na obredu (7), za blagdan Velikog petka i nakanu (1), za štovanje sveca i nakanu (1), za određenu starosnu dob (1), te molitvenika za zasebne nakane (3). Oni su u načelu manjeg obima. Prvi u ovoj heterogenoj skupini bio je molitvenik Stjepana Grgića: "Bogoljubni shest pisama na poshtenje Blaxene Divice Marie ponajvishe za bratinstva od svete krunice spravljene" iz 1859. godine koji je na 16 strana objavljen u Subotici (BŠB 113, str. 696). Ovakvih molitvenih knjiga, manjeg ili većeg obima, Kujundžić je, dakle, zabilježio ukupno 43.

U ovom kontekstu važno je uočiti i da posljednji molitvenik, koji je izašao u Bačkoj prije Beretićevog, pripada ovoj skupini molitvenika. To je molitvena knjiga "Božja pastirica. Mali životopis b. Ozane Kotorske s vjenčićem molitava" koja je objavljena u Subotici u izdanju "Subotičke matice" 1946. godine (BŠB 432, str. 721).

Ovaj podatak, naime, ukazuje da je Beretićev molitvenik "Slava Božja" u ozračju dvije obljetnice: on se, naime, pojavio 250 godina od pojave prvog molitvenika i 50 godina od posljednjeg izdanja nekog molitvenika na narodnom jeziku medu Hrvatima u Bačkoj. (Naravno, ovdje ne uzimamo u obzir gore navedeno izdanje iz 1962. godine molitvenika "Dođite k meni..." jer je on objavljen u Madarskoj. Također, ovim ne kazujemo da drugih molitvenih knjiga medu hrvatskim katolicima u Bačkoj nije bilo, ali one nisu bile izdavane u Bačkoj).

Treba također istaknuti da je ova bogata i duga povijest sabiranja i prikazivanja povijesnoga iskustva u molitvenicima "rodila" kao dobro rješenje glede raznovrsnije mogućnosti upotrebe sljedeći strukturalni moment molitvenika, a koji je prisutan i u Beretićevom. Naime, jedan dio molitvenika u sebi sadrži, pored molitvenog dijela, i dodatak u vidu pjesmarice. Ova značajka vrijedi za sve molitvenike opće namjene, dakle i za male i za velike, a u većem broju slučajeva i za molitvenike iz treće skupine. Prve pjesme, skupa s molitvenim dijelom, nalazimo već 1769. godine kod Emerika, Mirka Pavića u njegovu djelu "Molitvena knjiga s nikim pismam duhovnim" (BŠB 38, str. 687), koji je tiskan u Budimu. Svakako moramo ovdje pripomenuti da je bilo izdavano i zasebnih pjesmarica, kojih je, na tragu ovoga izvora, bilo ukupno 15. Prva među njima datira iz 1819. od Đure Arnolda pod nazivom "Pismenik illiti skupljenje pisama razlicsiti, za nediljne, svetcsane, i ostale dneve priko godine podobni, za vechju slavu Boxju, i kriposti dushevne naroda illyricskoga ucsinjeno po Gjuri Arnoldu, u slobodno-kraljevskoj varoši M. Theresiopolitanskoj poglavite cerkve S. Theresie kora upravitelja", koja je objavljena u "Osiku" na 208 strana (BŠB 97, str. 694).

Neosporno je da bi u ovome kratkome prikazu povijesti prisutnosti molitvenika na narodnom jeziku među Hrvatima u Bačkoj bio veliki i čak nedopustivi propust ne ukazati, makar tek u osnovnim naznakama, i na druge, vrlo značajne, uloge molitvenika koje su imali u kulturi ovoga naroda. Jer, pored gore iznijete, svoje osnovne namjene i svrhe postojanja, molitvenici su očitovali i druge, prije svega ovozemaljske, kulturološke funkcije s dalekosežnim značajem. Naime, budući da su pisani narodnim jezikom, oni su neprocjenjivo pridonosili očuvanju narodnog identiteta Hrvata u Bačkoj za cijelo vrijeme svoje prisutnosti u puku, od polovice XVIII. stoljeća do danas. Nadalje, zasigurno je da su uveliko pridonijeli i obogaćenju leksičke grade u procesu stvaranja književnoga jezika Bunjevaca, osobito u XVIII. i početkom XIX. stoljeća. Isto tako, budući da su se preko njih prelamala i brojna druga jezikoslovna pitanja i problemi, a povrh svega pitanja ortografije, oni su odigrali, doduše neizravnu ali značajnu ulogu u procesu standardizacije hrvatskog jezika ne samo na ovome području. Također, imali su i nezaobilaznu ulogu u procesu prosvjećivanja hrvatskoga puka u Bačkoj jer su mnogi Bunjevci i Šokci upravo preko njih naučili čitati, ili su, pak, ono naučeno znanje, prilikom korišćenja, molenja, upražnjavali i tako ga čuvali i razvijali. Ušli su oni čak i u etnografsko naslijede jer su stari ljudi sahranjivani i s njihovom "svetom knjigom"...

Kao što se dalo vidjeti, postojanje molitvenika među bačkim Hrvatima ima dugu i bogatu povijest. Imali su oni veliku i raznovrsnu ulogu u povijesti ovoga naroda, od kojih gotovo nijedna nije u cijelosti rasvijetljena, niti zahtjevno znanstveno obradena.

Ali, nije prijeporno da je usprkos tomu novi molitvenik Stjepana Beretića "Slava Božja" izrastao na toj bogatoj baštini, pojavio se na postojanome temelju što su ga stvarali prethodni molitvenici, te na taj način dostojno nastavio dugu i vrijednu tradiciju. Poželimo mu, na koncu, da bude prihvaćen na način i obujam na koji su to bili i molitvenici prije njega kod naših starih, te da bude samo nagovještaj i budućih sličnih ili istih izdanja Instituta "Ivan Antunović".

Duško MATAS

Lišće
(haiku)

Šuma obzora
oslikana je lišćem
staroga zlata.

* * *

Ljuljanje grana.
Šušti uvelo lišće,
smeđi tepisi.

* * *

Krošnja bez lišća
gnijezdo i imela
pomiješani.

* * *

Vise u šumi
obješeni o grani
lišće i snijeg.

* * *

Lišće stabala
i trava različito
ozelenjeli.

* * *

Pirka vjetrić
na stazi maknu listić
zelen-žabica.

Krošnje borova
okićene su lišćem
bjelogorice.

* * *

Unaokolo
suho lišće pod stablom
grane rasule.

* * *

Deblo bez grana
još obgrljuje bršljan
zelenim lišćem.

* * *

Stablo nad križem
s grana suze kapi
na lišće humke.

* * *

Vidokrug spaja
zelenilo okolja
lišće i travu.

* * *

Maslinove su
grančice zataknute
za okvirima.

Mirko POPOVIĆ

Tiho, vrtom

Možda korača putem što vodi u zagrljaj, otrgnut i nestao kao što nestaju brodovi na obzoru, kao što nestaju rasprsnute čipke smisla jednom podešena protjecanja kroz prste i ljiljane sna.

Ili je ponovno u djetinjstvu, i duša treperi prvim plavim uzletima dok je bose kiše k lijeposti modra vidika odnose: "Povedi, još dalje me povedi - *usque ad infinitum* - glasu galeba, kormilu oluje, koralima, bonacama, daljinama..."

Možda se jedno sunce zlati nad Korčulom. I ona sad silazi stubama večeri. Sa svijećom u kosi i zvijezdom u dnu vidika u zamak samoće tone. Možda svojom sjenom otvara prozor za sutonom, za katarkama, za tamnim grivama vjetra, za Zdravomarijom, za njegovom slikom još urezanom u okvir zvijezde i juga. Imao je devetnaest kad je počelo. Sada su mu 23 - treperi njena kretnja prema suzi, gonetajući: "Tamo u hladnom nevidu, u povorkama planinskim, u gnjevu topova ostati živ!?"

Prije rata ju je često posjećivao, skraćujući joj tugu osame. Da imam sestru ili brata, da imam bilo koga tko bi joj samoj, ostavljenoj poput usahla panja, donio pregršt razgovora, riječi, osmijeha, nadanja, radosti - govorio je iz vrtloga staza, s praga uništenja. Iz te ratne drame, iz porinuća razuma mogao se samo javiti pismom. Veoma rijetko. Te bi joj poruke neodgonetnutim kanalima nakon mnogo vremena stizale: "Pući će obruč Zla, jednom će pući. Pobijedit ćemo. Moraš izdržati, u tome je smisao", igrala su slova u njezinu suzom zamagljenom oku.

Možda čita pismo od njega, pismo u kome je ponovno pokušava tješiti pretjerujući u uljepšavanju jezive zbilje krvava grada (grada u kome se zaustavio jedne jeseni kad su gomile zlatnih oblaka nad otocima - sjećanje na njih ponio je kroz čitav život - za njim pružale zavičajne ruke pozdrava. Jedno zbogom i nikada više nazad).

Ili možda samo jutarnja zimska svjetlost s prozora pokreće njeno poluukočeno lice.

Možda...

Jer usne joj se pomiču u smješak. Onda se taj žižak lagano gasi poput lahora u večernjim granama borova i ona otvara oči, ostajući nepomično ležati s pogledom prema prozoru.

- Je li jesen? - upita iznenada, osjetivši njegovo prisustvo. Stajao je nad njom. Rano, svako jutro, ulazio je u njenu sobu kako bi joj bio od pomoći u njenoj potrebi da se okrene u krevetu, da sjedne, ili da nepokretni dio tijela postavi u željeni položaj.

- Nije jesen, majko - odgovori sjetivši se da je i jučer spominjala jesen. Zima je. Na samom kraju. Uskoro će proljeće - govorio je, pokušavajući izvedriti lice.

- Proljeće? Stići će nekome... Tebi. Zaslužio si nakon svega. Meni... - htjede nastaviti, ali samo mahnu rukom.

- Za sve nas - hrabrio ju je. - Zar ga ti nisi zaslužila?

Pokušala se predati težini pomicanja, moždanim udarom pošteđene polovice tijela. Ta joj je sada jeziva složenost pokreta nekada bila sasvim normalna. Znao je da joj određeni položaj zadaje bol u oduzetim udovima, pa ju je pažljivo postavio u sjedeći

položaj i sjeo na krevet preko puta njenog. Sjetio se kako su mu javljali kako vene i duševno i tjelesno, da je počela buljiti u poznata lica kao u utvare, da hoda šumom iznad kuće, puteljcima i govori: "On više nije živ." Gledao je njeno lice-žrtvu, taj ukočen put koji ne vodi nikamo, životnu bilancu otisnutu na bjelini papira: *Hemiparesis gravis.*

U njenim isplakanim očima za njim zatečenim u čeljustima reinkarniranih na-balkanskim-prostorima-neumrlih-etničkih-sukoba on ne vidi gnjev. Samo su te oči u sobnoj studi plave i duboke... poput rajskih slika što ih je nekada crtao... poput ognjišta ugašenih želja kroz koje pokušava dočitati lice u jutarnjem sumraku koji čini skladnu sponu s njenom novom, pokrenutom, u suzama samoće i dugih noći čekanja isplakanom nutrinom. Sjetio se svojih riječi u ranijim pismima: "Moramo se učiti još većem strpljenju. I u takvu teškom stanju, u Bogom datim okvirima, može se naći mir, dotaći sreća, osmisliti samoća... Nastaviš li tako, poludjet ćeš, krhkog si zdravlja, još ćeš dublje i drastičnije nestajati."

Sve su riječi bile uzaludne. I sada samo gleda u bezmjerje uzaludnosti utopljene svoje priče da svaki fizički nedostatak mora pokušati nadoknaditi na drugoj, duhovnoj strani, te na taj način pomoći sebi, uspostaviti sklad, dobiti snagu i volju za život. Ništa nije moglo promijeniti njen odnos prema usudu doživotne vezanosti za krevet.

- Sanjala si nešto... Smijala si se u snu - rekao je blago se smiješeći.

Slegla je ramenima poželjevši ponovno leći.

- Prelijepo je jutro. Da te obučem. Mogla bi malo na zrak... to bi ti prijalo. Poslije ćemo zajedno doručkovati.

Glavom je dala znak neprihvaćanja.

Pred blještavilom travanjskoga snijega okupana suncem, trgla se pogledavši na zidni sat.

- Nije jesen, kažeš? - Jedno oko joj je bilo veće, ono na pokretljivoj strani tijela.

- Uskoro je proljeće. Rođendan mi je. Dvadeset treći. Zar si zaboravila, majko?

Gledala je sat na kojemu su kazaljke zaustavljene prije tisuću dvije stotine šezdeset dana, onda kad je on otišao u rat.

- Htjela si nešto upitati? - primjetio je. Šutjela je. Bila je u dobu davnom: Hoću li saznati kad ćeš doći? Nije pitao o čemu to priča, samo ju je gledao začuđen, s tugom.

- Sama sam. Tako dugo. Dugo...

Stajao je i dalje nad njom i pitao se: Saznati? Što se može saznati od rumenila neubranih jabuka u zaraslu vrtu; od kreveta na katu pokrivenog naslagama prašine, paučine i godina; od moralnog pada čovječanstva; od zamišljenih, lednih povorki ljudskih lica na ekranu Vremena? Pusti... pusti okrutan, nerazumljiv Svijet. Pusti... - pogled mu se zaustavi na tekstu poderane novine: "U Sarajevu danas golim okom možete vidjeti razaranje kakvo po razmjerama a i po dubini nije zabilježeno u svem iskustvu povijesti."

- Odakle... ovo!? - upitao je zbunjeno. Slegla je ramenima.

- Ja sam tu. Uz tebe. Nakon svega. Živ - govorio je uvjerljivim i tihim glasom kao što je tiho njeno već ravnomjerno disanje na putu, možda, što vodi u njegov tako dugo željeni zagrljaj, koji je za nju nestao kao što nestaju svi brodovi na obzorju, kao što nestaju rasprsnute čipke smisla jednom podešena protjecanja kroz prste i ljiljane sna, kao što nestaju svi ideali.

Mirko POPOVIĆ

Cvijet

Jedan galeb iz visine, iz dubine neba najedanput se, poput strijele, okomito sunovrati prema pučini...

On se trže. Bliska mekoća njezina maznog pokreta ga smiri. Sedef njene bakarno-tamne kože nastavi se privijati uz njega.

Je li to galeb kriknuo? Plavičastu, u izmaglici gotovo izgubljenu crtu između morskog obzorja i neba izbrisao je njegov skamenjeni pogled pred kojim se otvori nebo i roj bijelih oblačaka sleti na njenu kosu rasutu u mirisu maestrala. Ponese ga zov njene ljepote. Koraci im se stope sa šumom večernjih valova što lijeno zapljuskuju hrid. Zagrli ih tamno-zelena obala uronjena u noćnu razglednicu na kojoj je šum valovlja sve tiši i nježniji.

Plamteći, sagaraju do jutra u narančastu plamenu zvijezda.

Okrenuo se, gotovo skočivši. Još jedan dan potone u blaženstvo južnoga plavila. A visoko, jedan galeb bijel. On mu let prati žmireći kroz rijetko tkanje prozirne zavjese koja lepršа zasuta prašinom i vjetrom, prahom zvjezdanim, od strahovite eksplozije potisnutim zrakom.

- Draga... - prenu se i promuca, pa ponovi, zovne još jednom, a glas mu se rasipa, bez eha je. - Andrea! dolje sam, u vrtu ruža! Čekam te, knjiga te nepročitana, otvorena naletom vjetra, čeka...

Okrenuo se, ponovno. Za njim nahrupiše valovi brodice sivkastosvijetle hridi u blizini, bijeli plamičci malih jedara, orkestar cvrčaka u šavovima podneva u tamnim bojama borova s kojima je izjednačen po visini i još tamniji i još tanji, kao tanka je nit s pozadinom brodovlja nad koje dolepršа krilo galeba i kao strijela ustremljeno nestade dolje u prozirnoj morskoj vodi među školjkama.

Što je tako jak propuh? U trenutku je raznio, poobarao sve stvari u sobi! Nosi prašinu u kojoj gore iznad njega plovi njena kosa rumenim potocima. Skoči. Zadihan.

Vidjevši da je nema u krevetu, brzo se sjeti da je morala uraniti radi vode. Treba čekati u redu, treba donijeti par kanistera. Njega je pustila da se odmori jer je tek stigao s fronta. Danas je godišnjica braka. Prva godišnjica. Ako stigne i bude mogla, kupit će za tu prigodu konzervu, nekoliko listova kupusa ili loze, riže imaju, to neće kupovati, ali svakako će pokušati priuštiti kutiju cigareta, nisu je dugo vidjeli na svom stolu. Ni najmanju količinu kave neće moći. To je već veliki luksuz. Trebalo bi se trampiti. Možda bi trebalo dati košulju, pa čak i odijelo, a još ima samo jedno. Jedno je dao za vreću drva. Snaći će se ona nekako, pomisli i pogleda kroz već otvoren prozor. Otvoren? Kako?! Nad morem koje iščeznu, galeb sjuri i nesta u procjepu vjetra. Sunovraćen u stvarnost gledao je, nijem. Odozdo, s asfalta, i Andrea je gledala široko otvorenim, nepomičnim očima...

- Andreaaaaaaa... aaaa... - ispusti promuklo, luđački.

- Bit će dobro - nečiji glas doluta do njegova uha i nastavi ga tješiti s ostacima noćne more, s iskomadanim bljeskovima bivših ljeta, sa škripom vrata, s ljuljanjem folija na prozorima, s treperenjem zidova od detonacija kojih postade svjestan kad ga osu plamen krvi, rumen raznesene ruže, njen mrtav, gotovo nasmijani pogled nad kojim, sučeljen s još jednom, najstrašnijom ratnom epizodom, poče teturati čineći drhtavi dio interijera dnevne sobe u prizemlju nebodera B.

- Bit će dobro - u ograncima svijesti ponovi šumno nestajuće njihovo ljeto, cvijet nad pučinom u koju se iz visine poput strijele sunovrati jedan galeb, bijel: perje, latice sjećanja...

Alojz BULJAN

Knin

Na snijegu vrapci
nožicama izvezli
hrvatski pleter.

Veliki Tabor

Veliki Tabor
Jabuke ispred dvorca.
Dolje Desinić.

Sarajevo

Golubovi i
jablani ne odlaze
s Baščaršije.

Trilj

Tanušna crta
mosta visi nad vodom,
u njoj je sunce.

Ključ

Ključ. Sana. Gore
stoje kule Stjepana
Tomaševića.

Nadomak Vrgorca

Vitki jablani
ispresijecali
cik-cak rijeku.

Lipovljani

Sivi krovovi
izbjegličkog naselja
bljeste na suncu.

Samostan u Cerniku

Pod arkadama
sam sa stoljećima sam.
I one samuju.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Crni i bijeli rudari

Uz godišnjicu smrti nobelovca Ive Andrića*

Uskoro će trideset godina otkad sam dužnikom prema dugo već pokojnom Ivi Andriću, jedinome dobitniku Nobelove nagrade za književnost na južnoslavenskim prostorima. Nosim taj dug kao teret i zadaću koju nisam izvršio, ne samo svojom krivnjom, već uz dobranu pripomoć onih koji nisu razumjeli ljudsku dimenziju želje i obveze malog prema velikom čovjeku. U više navrata pokušavao sam, naime, objaviti autentičan zapis razgovora s nobelovcem što sam ga vodio u svibnju 1968. te ponovio i proširio istoga mjeseca 1969. godine.

Tada sam kao mladi novinar i pjesnik, zajedno s piscima i novinarima iz svih republika i pokrajina bivše SFRJ, pripremao prigodne emisije na Dan mladosti za II. program RTB. Imao sam tada dvadeset godina i razlikovao sam se od nekih iz današnje generacije mladih jedino po tome što sam puno pisao i još više čitao. Zahvaljujući toj činjenici, dvije sam godine uzastopno bio suradnikom tih svečarskih emisija. Nisam od onih koji, radi današnje probitačnosti s ograničenim rokom trajanja, mrze svoju prošlost, da bi dokazali mržnju prema zemlji u kojoj su rođeni, pa mi te godine i dalje ostaju u lijepoj uspomeni kao godine drage, nezaboravne i nikad ponovljive mladosti.

Elem, svoj boravak u Beogradu koristio sam i za neke druge aktivnosti, koje u drugom vremenu i na drugom mjestu ne bih mogao obaviti. Tako sam, uz obilazak povijesnih spomenika i institucija, posjetio i jednu - za razliku od danas - tada poznatu ličnost.

Posjetio sam svog imenjaka i prezimenjaka, nobelovca Ivu Andrića. Dolazak sam najavio telefonom, ne vjerujući mnogo u mogućnost brze realizacije. No ljubazni domaćin pozvao me u svoj dom istoga dana u 15 sati. Kolegu iz omladinske redakcije koji je slušao taj razgovor gotovo je zaprepastio neuobičajeno brz pristanak velikog književnika na razgovor s mladim novinarom. Nije mi povjerovao kad sam mu rekao da Andrića ne posjećujem u novinarskoj, već u čisto zemljačkoj ulozi, što bi se narodnim jezikom kazalo.

U dom Andrićevih, u bivšoj ulici Proleterskih brigada 2a (danas Andrićevom vencu), stigao sam te 1968. godine u zakazano vrijeme. Dočekala me gospođa Milica Babić, Ivina životna suputnica, draga gospođa u poodmaklim godinama. Nobelovcu je tada bilo 77 godina i već je ozbiljno pobolijevao. Teško se kretao i to je bilo prvo što sam zapazio prilikom našeg susreta. Moram priznati da mi je osobna mladalačka pokretljivost u odnosu na Andrićevu staračku sporost razbila početnu tremu koja je gotovo nezaobilazna pri takvim susretima.

Ivo Andrić me pozdravio kao mladog zemljaka koji dolazi iz zemlje u kojoj je rođen i gdje je proveo teške, ali lijepe godine djetinjstva i prve mladosti. Premda smo samo zemljaci i, kako se to u Bosni, kaže imenjaci, iskazao mi je u tom prvom susretu gostoljubivost kakva se ne iskazuje nepoznatu mladiću koji dođe po svojoj želji i na svoju odgovornost. Svojim je pristupom ostavio na mene dojam obična čovjeka, kome ni godine a ni loše zdravlje nisu razlogom za udaljavanje od drugih ljudi.

Razgovarali smo o više tema, ali se na kraju cijeli razgovor sveo na jednu: na temu koja dominira u njegovu opsežnom književnom djelu, na temu koja se zove Bosna. Pričali smo, zapravo, za cijelo vrijeme mog boravka u njegovu domu, o Bosni. Malo o Bosni iz njegova vremena, jer je o toj i takvoj Bosni puno pisao. Tema našeg razgovora bila je Bosna s kraja šezdesetih, burnog dvadesetog stoljeća. Andrića je ta Bosna zanimala jer to razdoblje njene povijesti mogao je pratiti samo iz novina. U Bosnu je usput navraćao, no to je bilo malo da bi je bolje upoznao.

Zanimalo ga je moje viđenje unutarnjeg bića Bosne i Hercegovine kao izravnog sudionika aktualnih zbivanja. Dok me propitivao o pojedinostima, imao sam osjećaj da ta pitanja postavlja samome sebi, ali ne starom, već mladom iz godina naukovanja u Bosni, onoj iz vremena Austrougarske vladavine. Zato sam pri davanju odgovora vagao svaku riječ da bih što realnije odslikao stanje u Bosni iz toga vremena.

Posebne teme našeg razgovora bili su Sarajevo, gdje sam živio i Tuzla, gdje sam se rodio te proveo veći dio mladosti. Sarajevo je Andrić dobro poznavao. Pamtio je brojne detalje iz vremena svoga gimnazijskoga školovanja. Sjećao se svega što je u vrijeme njegova življenja u Sarajevu izgrađeno. Sa sjetom je pričao o nekim ljudima koje je poznavao. Uglavnom je spominjao ljude kojih više nema među živima. Sjetio se da je njegov gimnazijski profesor iz Sarajeva dr. Tugomir Alaupović odselio u Tuzlu, gdje je jedno vrijeme radio kao profesor i direktor tuzlanske gimnazije.

Pitao me ima li u Tuzli Alaupovića. Rekao sam da ima, na što je on dodao da su to vjerovatno Tugomirovi potomci: "Djeca, a možda i unuci". Interesirao se i za Zuku Džumhura, vječitog putnika i zanesenjaka te vrsnoga karikaturistu i slikara koji je lutao Bosnom i Hercegovinom nebi li našao duši mira i srcu radosti.

Najveći broj pitanja odnosio se na Tuzlu, o kojoj je puno čitao i slušao, a tako malo znao, jer u njoj nikada nije boravio. "Grad koga ne posjetite i ne upoznate, moj imenjače, (tako me najčešće oslovljavao), isti je kao i čovjek koga niste vidjeli, a o kome ste mnogo toga čuli ili pročitali". Zanimalo ga je tone li Tuzla tako intenzivno zbog vađenja soli, "ili to novine preuveličavaju da bi izazvali sažaljenje kod onih koji tu so kupuju i jedu".

Odgovorio sam da Tuzla zbiljski tone i da su odavno već srušene mnoge zgrade koje su činile dušu grada i označavale njegovu bogatu povijest. Kopanje soli u to je vrijeme bilo toliko intezivno da je praktično glad i žed za razvojem pojela tkivo staroga dijela grada. Kad sam mu rekao da je zbog tonjenja srušena i stara gimnazija u kojoj je radio profesor Alaupović, otkrio mi je da je uvaženi profesor, koji je umro 1958. godine u Zagrebu, roden u Docu kod Travnika, koji se uzima kao mjesto i njegova rodenja. "U toj je gimnaziji radio i Meša Selimović. On je rodenjem Tuzlak" - podsjetio me Andrić. "Meša sve bolje piše i drago mi je što piše o Bosni i bosanskom čovjeku. Malo se o ljudima piše na način kako to zaslužuju". Uz Selimovića je spomenuo imena još jednog broja Tuzlaka koji su tu rodeni ili su tu stvorili svoja najbolja djela. Poznavao je slikara Ismeta Mujezinovića, književnika Derviša Sušića i još neke poznate Tuzlake o kojima sam tada manje znao.

* Ivo Andrić je umro 13. ožujka 1975. godine u Beogradu (op. ur.).

Znatan dio vremena razgovarali smo o rudarima. Rekao sam mu da je Tuzla valjda jedini grad na svijetu koji ima crne i bijele rudare. Crni kopaju ugalj, a bijeli sol. U to se vrijeme sol kopala na sličan način kao i ugalj. Tek kasnije se prešlo na kontrolirano izluživanje. Zanimalo ga je kako to izgleda, jer sam mu rekao da sam kao učenik srednje kemijske škole odrađivao praksu u rudniku uglja i u rudniku soli. Opisao sam način kopanja uglja i soli, napominjući usput da mi je otac rudar u rudniku uglja, a ujak rudar u rudniku soli. Njegov je komentar bio: "Znači i vaši potkopavaju Tuzlu". No da me ne bi uvrijedio, dodao je da Tuzlu izgleda ljudi potkopavaju da bi preživjeli. Pitao me za oca rudara: "Je li mu težak posao rudarski, kakve su zarade, može li se od toga živjeti"? Kazao sam da može i da se rudarskom plaćom uspijeva nekako vezati kraj s krajem. Njegov komentar na to sveo se na jednu rečenicu: "Težak je život rudarski".

Te sam riječi često slušao i od oca i od majke, kad bi mi djeca (a bilo nas je četvero), tražili novac za knjige ili za kakve druge obveze. Živjelo se, a samo mi znamo kako nam je bilo. To se ne može ni opisati, ni doživjeti u svjetlu u kako je stvarno bilo. Primijetio je to i Ivo, pa mi je, da izbjegne dalja propitivanja o toj tegobnoj temi, predložio da pišem o rudarskome životu: "To je tema o kojoj se malo piše. Skoro da i nemamo pravog romana ili priče o životu rudara". Rekao sam mu da sam napisao više pjesama o rudarskom životu i obećao da ću mu ih poslati. Podržao je tu ideju uz napomenu da će ih nakon čitanja dati nekom od urednika koje poznaje da bi se objavile u jednom od književnih časopisa. Kasnije sam mu poslao te pjesme, ali zbog bolesti i vlastitih obveza nije se mogao angažirati oko njihova objavljivanja. Obavijestio me o tome pismom 22. 6. 1971. godine*. Pjesme sam kasnije objavio u nekim listovima i časopisima, a jedna od njih koja govori o teškom, ali časnom rudarskom životu moga pokojnoga oca Mije i naše obitelji, uvrštena je u antologiju poezije o rudarima što je objavljena prije desetak godina.

Na kraju susreta zamolio sam nobelovca Ivu Andrića da posjeti Tuzlu. Obećao sam ishoditi službeni poziv općinskih vlasti. Poziv sam ponovio i za vrijeme drugoga susreta Ivi Andriću 1969. godine, ali on, zbog sve lošijeg zdravlja i drugih obveza nije uspio ispuniti ni svoju želju da vidi Tuzlu, niti moju da ga u svojoj sredini vide rudari.

Te sam godine ponudio svoje dopunjene bilješke razgovora s Andrićem jednom sarajevskom listu, ali ih nisu objavili. Ponovio sam to šest godina kasnije, nakon smrti nobelovca. I tada su ih prešutjeli, misleći valjda da su proizvod moje mladenačke mašte ili da su rezultat imenjačkih povlastica, odnosno što nosim ime i prezime moga davno preminulog djeda od koga sam ga najmanje svojom voljom ili krivnjom naslijedio. Takav je to u nas običaj i ja taj običaj poštujem. Drugima taj običaj ne bi trebao smetati.

Nakon sedamnaest godina, za vrijeme stravičnih granatiranja Sarajeva, kada su ljudski životi i ljudsko dostojanstvo izgubili cijenu, pronašao sam zapise razgovora s Andrićem. To me, uz sve ostale muke i nesreće, potaklo da još jednom, sada temeljitije nego za školsku lektiru, pročitam sabrana djela Ive Andrića. Želio sam tim čitanjem potražiti odgovor na pitanje koje se naročito u zadnje vrijeme postavlja pri spomenu njegova imena. A to pitanje na koje, barem danas, nema odgovora glasi: Čiji je pisac Ivo Andrić i kome on zapravo pripada, kao čovjek i kao književnik? Pošao sam od opore i teško shvatljive istine da se Andrića gotovo svi odriču i da ga u toj i takvoj situaciji Srbi zdušno svojataju pa čak i slave.

* ljubaznošću našega suradnika to pismo donosimo na str. 331.

Je li se Andrić toliko zamjerio Bosni i Bošnjacima da ga pojedinci proglašavaju neprijateljem islama i muslimanskog Bošnjačkog naroda, ili je to proizvod neograničene ograničenosti onih koji mu podmeću da je jedan od rodonačelnika genocida?

Je li Andrić zbog svoga internacionalizma i odanosti ideji zajedničkoga življenja naših naroda u jednoj državi, zbog koje je iz Zagreba preselio u Beograd, zatajio svoje hrvatsko katoličko porijeklo, pa ga značajan broj hrvatskih intelektualaca ignorira kao pisca, a napose i kao čovjeka određenog predznaka stečena rođenjem i ozvaničenog krštenjem (Andrić je u knjizi krštenih, župne crkve u Travniku upisan pod imenom Ivan, a ne Ivo, s danom rođenja 9. listopada 1892. godine od oca Antuna Andrića i majke Katarine Andrić rod. Pejić)?

Na temelju onoga što sam pročitao u Andrićevu obimnom djelu, što sam čuo ili pročitao iz pera drugih ljudi, posebno njegovih objektivnih kritičara, a manjim dijelom iz onoga što mi je u dva razgovora pričao i što me o Bosni pitao, moj je zaključak da se Bošnjaci na Andrića nepotrebno ljute, da ga se Hrvati bezrazložno odriču, a da ga Srbi neosnovano svojataju.

U prilog tome zaključku u posebnom ću napisu iznijeti određene argumente i činjenice, bez namjere da branim Ivu Andrića, jer nobelovca najbolje i najpotpunije brani njegovo djelo. Taj ću napis ponuditi uredništvu, jer ga uzimam kao dug čitateljima koji su ovaj prilog pročitali, a posebno onima koji su štovatelji imena i djela nobelovca Ive Andrića.

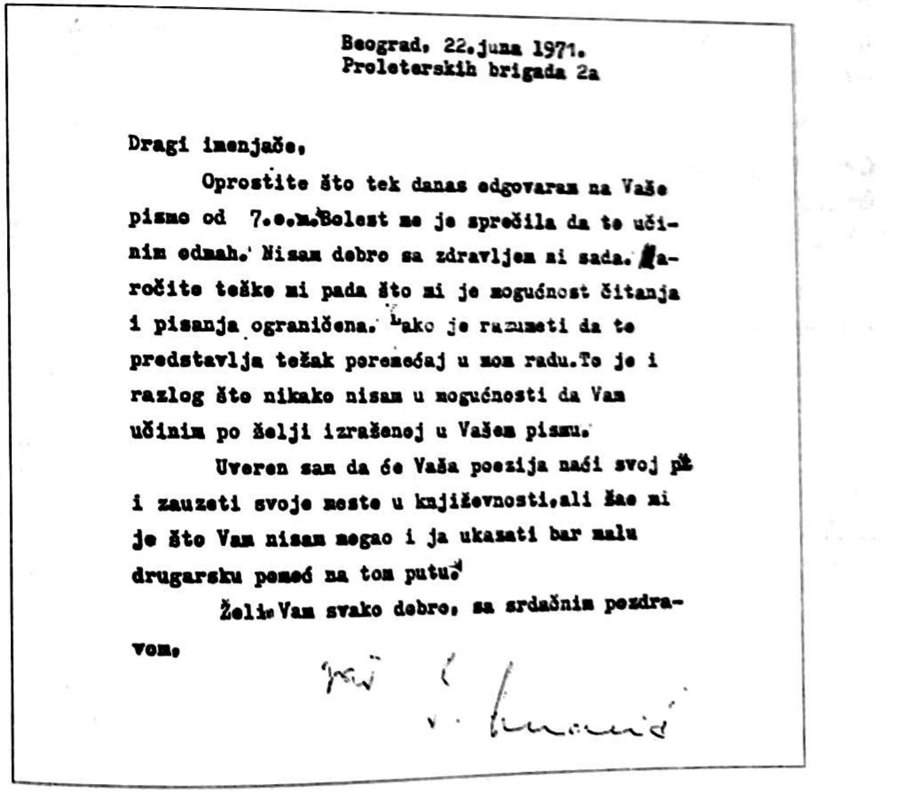

Beograd, 22.juna 1971.
Proleterskih brigada 2a

Dragi imenjače,

Oprostite što tek danas odgovaram na Vaše pismo od 7.o.m. Bolest me je sprečila da to učinim odmah. Nisam dobro sa zdravljem ni sada. Naročito teško mi pada što mi je mogućnost čitanja i pisanja ograničena. Lako je razumeti da to predstavlja težak poremećaj u mom radu. To je i razlog što nikako nisam u mogućnosti da Vam učinim po želji izraženoj u Vašem pismu.

Uveren sam da će Vaša poezija naći svoj put i zauzeti svoje mesto u književnosti, ali žao mi je što Vam nisam mogao i ja ukazati bar malu drugarsku pomoć na tom putu.

Želim Vam svako dobro, sa srdačnim pozdravom.

Vaš I. Andrić

Tomislav MARETIĆ

Sitnopjesni

Rana jesen.
Sav u svoju pjesmu
prelazi popac.

*

Jesenski lahor
njiše trave u polju -
drač pun plodova.

*

Poslije posla
u ogrtaču; šum
tople kupelji.

*

Pračak ribice
u akvariju podsjeti
me na ljeto.

*

Čempresi groblja
koračaju do Tebe. -
Ah, uspomene!

*

Taj tren vječnosti
za molitve u vrtu! -
Zatim ustane.

*

Obljetnica društva
Sv. Jere - sjećanja
izviru iz svjeće.

Mnoštvo pahulja
nestane tek što takne
plohu rijeke.

*

Sve je prekrio:
grad i selo - zajedno
s ljudskim brigama.

*

Zapuh podiže
novi snijeg sa starog.
Šeću kaputi.

*

Noseć usnulo
dijete u krevetić osjećam
se zagrljen.

*

Na svakom listu
platane što se još drži
tanak sloj snijega.

*

Ruž zalazećeg
sunca tinja u plavom
snijegu livade.

*

Rojevi snježnih
pahulja pod svjetiljkom
tkaju tišinu.

Lovorka ČORALIĆ

Hrvatska zajednica u Mlecima i bratovština sv. Jurja i Tripuna (Scuola degli Schiavoni)

Uvod

Tijekom prošlih stoljeća nezaobilazno mjesto u proučavanju hrvatskih prožimanja sa zemljama europskoga Zapada pripada hrvatsko-talijanskim povijesnim i kulturnim vezama. Povezanost hrvatskog i talijanskog naroda povijest je dviju susjednih zemalja te je ta činjenica - uz sve ostale sastavnice - temeljni ključ razumijevanja čestoga dvojstva koje je ispunjavalo njihovu zajedničku prošlost. S jedne je strane prirodna upućenost jadranskih obala pridonosila upoznavanju, zbližavanju i pozitivnoj komunikaciji, prožimanju kulturnih pregnuća i sveukupnom obogaćivanju povijesne baštine. S druge je strane, susjedstvo - kako to često biva u primjerima većine granicama povezanih državnih i nacionalnih cjelina - nerijetko iskazivalo tamniju stranu odnosa, ispunjenu međusobnim nepovjerenjem, otvorenim neprijateljstvom i ratovima. Sve su se te sastavnice i uvjetovanosti pojavljivale i trajale istodobno, u suglasju i proturječnostima čije je stvarne obrise moguće otkrivati tek kada se stvori prijeko potreban povijesni odmak. Konstanta koja nesumnjivo ostaje jest činjenica da je o hrvatskoj i talijanskoj povijesti nemoguće govoriti bez njihova obostranog poznavanja. Hrvatsko-talijanski odnosi stoga su povijest svakog naroda u zasebnom razvojnom luku, ali i jedinstvena cjelina obogaćena medusobnim prožimanjima i utjecajima.

U idućim prilozima nastojat ću predstaviti neke još uvijek nedovoljno proučene i poznate vidove hrvatsko-talijanskih povijesnih veza. Riječ je o prisutnosti hrvatskoga iseljeništva na talijanskom prostoru kroz prošlost, njihovim zajednicama, udrugama i ustanovama (bratovštinama, zavodima), načinu uklapanja u romanski kulturni krug i općem hrvatskom doprinosu talijanskoj kulturnoj i duhovnoj baštini. Za problematiku hrvatskih iseljavanja na zapadnojadransku obalu karakteristično je da započinju vrlo rano (još u ranom srednjem vijeku), ali svoj najjači intenzitet dostižu u doba osmanlijskih prodora u dubinu hrvatskog etničkog prostora (XV. i XVI. st.). Tijekom toga vremena nastaju diljem Apeninskoga poluotoka brojne iseljeničke kolonije izbjeglih i prognanih Hrvata. Najveći dio tih, nekada brojnih i dobro poznatih zajednica, s vremenom je iščeznuo i u cjelosti se asimilirao u talijanski nacionalni korups te su danas male enklave u pokrajini Molise jedino svjedočanstvo o nazočnosti i udjelu hrvatske manjine u prošlosti. Hrvatske nacionalne skupine u Furlaniji, Venetu te srednjoj i južnoj Italiji, razasute diljem tamošnjih gradova i sela, danas se mogu prepoznati tek po kojem spomenu lokalne toponomastike i u zaboravljenim vrelima arhiva i knjižnica. Prilozima koji će slijediti nastojat ću oživjeti spomen na barem neke od njih, vjerujući da će u budućnosti zanimanje za njihovu povijesnu sudbinu biti veće i djelotvornije od strane istraživača s obje strane Jadrana.

Hrvatska zajednica u Mlecima i bratovština sv. Jurja i Tripuna (Scuola degli Schiavoni)

Nazočnost Hrvata u Mlecima pojava je, koja se, uzevši u obzir slojevitost okolnosti kojima je uslovljena (zemljopisno jedinstvo jadranskih obala, stoljetna zajednička državna uprava, trgovačko-prometne veze, katolicizam kao podloga vjerskoga jedinstva, bogatstvo kulturno-umjetničkih prožimanja), može promatrati tijekom dugog trajanja povijesnog razvoja. S obzirom na učestalost iseljavanja s hrvatskih prostora u Mletke i brojnost iseljenika u pojedinim odsječcima, moguće je izdvojiti više etapa[1]. U razdoblju ranoga srednjeg vijeka nazočnost Hrvata u Mlecima nije znatna te se pretežito odnosi na pojedinačne primjere. Početkom XV. stoljeća raste učestalost iseljavanja, a vrhunac dostiže u razdoblju druge polovice XV. i tijekom XVI. stoljeća. Neki Hrvati u Mletke dolaze samo privremeno, obavljajući različite poduzetničke poslove (trgovina, pomorstvo), najčešće su bez obitelji i obično se kasnije vraćaju u domovinu. Veći dio iseljenika, poglavito onih skromnijih gospodarskih mogućnosti, nalazi sigurniju budućnost u trajnom ostanku u gradu na lagunama te se ondje stalno naseljava, zasniva obitelj i zapošljava se u nekoj djelatnosti. Brojnost njihova iseljavanja raste usporedo sa sve zaoštrenijim vojno-političkim stanjem u zemlji te će stoga u razdoblju najizrazitijih osmanlijskih prodora, useljavanja u Mletke dostići vrhunac. Nastupom XVII. stoljeća te poglavito po završetku kandijskoga i morejskoga rata - kada je turska granica odmaknuta od obalnih gradova - opada broj Hrvata stalno nastanjenih u gradu na lagunama.

U mletačkim izvorima Hrvati su najčešće zabilježeni oznakom *Schiavone (Schiavon, Sclavon)*, koja se u onodobnom poimanju etničke pripadnosti poglavito odnosila na doseljenike podrijetlom iz "ilirskih" zemalja *(nazione illirica)*, tj. iz Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne. Kada je riječ o podrijetlu doseljenika prema krajevima i gradovima iz kojih dolaze, vidno prednjače Hrvati s područja mletačke stečevine na istočnom Jadranu (Istra, Dalmacija, Boka Kotorska). Na prvome su mjestu Bokelji iz gradova Kotora, Dobrote, Prčanja i Perasta, te iz južnih dijelova istočnog Jadrana (Budva, Bar). Bokelje slijede stanovnici glavnog dalmatinskog grada Zadra te, u nešto manjem broju, Splićani, Trogirani, Šibenčani, Hvarani i Bračani[2]. Brojem iseljenika približno su izjednačeni doseljenici iz istarskih gradova (Poreč, Pula, Buzet, Rovinj, Umag, Labin, Oprtalj, Vižinada), sa sjevernojadranskih otoka (Krk, Cres, Osor, Lošinj, Rab, Pag) te iz srednje i južne Dalmacije (Klis, Omiš, Makarska, Poljica, Neretvansko područje, otoci Korčula i Vis). Posebnu skupinu iseljenih Hrvata čine Dubrovčani (i doseljenici s poluotoka Pelješca, Dubrovačkog primorja i Elafita), koji se brojnošću mogu usporediti sa Zadranima i Splićanima[3]. S područja koja se (uz Dubrovnik) nisu nalazila pod mletačkom upravom, primjetan je nemali broj doseljenika iz Frankopanskih gradova Senja i Modruša, zatim iz Slavonije (Požega), Zagreba i - u manjoj mjeri - nekih drugih hrvatskih gradova (Varaždin, Koprivnica, Jastrebarsko)[4]. Naposljetku, hrvatsku koloniju u Mlecima čine i Hrvati iz Bosne, čiji se gradovi najčešće ne navode pojedinačno[5].

Važan čimbenik okupljanja iseljenih Hrvata bilo je mjesto njihova stanovanja. U mletačkim se izvorima dijelovi grada označavaju nazivom predjela (*sestiere*) i župa (*confinio, contrada*). Doseljenici s istočnog Jadrana najčešće su zabilježeni kao žitelji

istočnog gradskog predjela Castello. Smješten je uz dugačku i za pristajanje brodova najpogodniju mletačku obalu koja je svoje ime stekla upravo po hrvatskim iseljenicima (*Riva degli Schiavoni*). U tom se predjelu nalazio i mletački arsenal, tada zasigurno vodeći vojno-pomorski kompleks na Sredozemlju, mjesto zapošljavanja tisuće iseljenika iz hrvatskih krajeva, a u srcu predjela osnovana je i bratovština hrvatskih iseljenika sv. Jurja i Tripuna. Prema podacima iz mletačkog arhiva, hrvatska je kolonija u Castellu činila brojčano važan dio ukupnog žiteljstva, poglavito kada je riječ o pojedinim župama unutar predjela. Može se uzeti da su u vrijeme najjačih migracija s istočne obale Jadrana u Mletke, u župama s. Pietro di Castello (katedrala do 1807. god.), s. Giovanni in Bragora, s. Giovanni Novo, s. Antonino i s. Martino, Hrvati činili između 15 i 20 posto ukupnoga žiteljstva. Iako ni približno toliko učestalo, hrvatske iseljenike izvori bilježe i u središnjem gradskom predjelu s. Marco. Ovdje je poglavito riječ o doseljenicima koji su dolazili s nemletačkih područja (Dubrovačka Republika, Hrvatsko Primorje, Kvarner itd.), a od župa u kojima stanuju izdvajaju se s Moise, s. Fantin, s. Salvatore, s. Vitale, s. Maurizio, s. Giuliano i dr. Nešto manje od predjela s. Marco prisutni su u strukturi mjesta stanovanja Hrvata predjeli Cannaregio (poglavito župe s. Canciano, s. Sofia, ss. Ermagora e Fortunato, s. Geremia i s. Marziale) i Dorsoduro (župe s. Pantalon, ss. Gervasio e Protasio, s. Barnaba, s. Agnesa i s. Gregorio), dok su u preostala dva mletačka predjela (s. Polo, s. Croce), hrvatski iseljenici zabilježeni rjeđe. Izvan uže gradske jezgre, Hrvati se bilježe i na otocima mletačke Lagune: Chioggi, Giudecci, Muranu, i dr.[6]

Zanimanja hrvatskih iseljenika u Mlecima prvenstveno su bila usmjerena na djelatnosti koje su tradicionalne i u njihovoj domovini. Većina je nalazila sigurno zaposlenje u škverovima državnog arsenala, gdje se uvijek osjećala potreba za umješnim drvodjelskim majstorima, graditeljima brodova, tesarima, izradivačima jedara, vesala i brodske opreme, kao i za vještim pomorcima - mornarima, veslačima, kormilarima i kapetanima. Brojni doseljenici opredijeljeni za pomorske djelatnosti ostajali su izvan državne službe, baveći se samostalnom brodarskom djelatnošću. Posjedovali su manja plovila (brodiće i gondole) s kojima su sudjelovali u prometu uzduž kanala i Lagune. Neki su se priključivali samostalnim brodograditeljima, radili u privatnim škverovima te nakon nekog vremena otvarali vlastite radionice za popravak i gradnju brodova. Uz ovu, brojčano veliku skupinu pomoraca, u Mlecima su živjeli i brojni kapetani, vlasnici i paroni brodova, kojima grad na lagunama najčešće nije bio mjesto stalnog boravka[7]. Mletke su pohodili i brojni trgovački poduzetnici (poglavito Bokelji i Dubrovčani), koji su dovozili i prodavali proizvode dalmatinskoga zaleđa i balkanskih zemalja. Najduže tragove ostavili su bokeljski brodari i trgovci, čije su istaknute pomorske obitelji (Dabinović, Florio, Đurović, Ivanović, Kamenarović, Lazzari, Luković, Marović, Radimiri, Tripković, Verona, Zbutega i dr.), pokoljenjima održavale učestale trgovačke i kulturne veze između gradova istočne i zapadne jadranske obale. Brojni Hrvati su se u Mlecima bavili različitim vrstama obrta (obućari, krojači, podstrigači, bojadisari sukna, tkalci, prelci, užari, krznari, škrinjari, pekari, brijači, kuhari, svjećari, oružari i dr.) te sitnom trgovinom. Takve su djelatnosti redovito bile brojnije ljudstvom i donosile manje prihode te su njihovi nosioci pripadali srednjem i nižem društvenom sloju (pučanima). U tu, brojčano najveću, skupinu gradskog stanovništva Mletaka, ubrajao se najveći dio iseljenih Hrvata.

Nazočnost Hrvata u Mlecima trajno je zabilježena kroz stoljetnu memoriju grada, nazivlja ulica, trgova, prolaza, mostova i drugih javnih gradskih prostora s kojima su naši ljudi bili mnogostruko povezani[8]. Većina takvih objekata smještena je u predjelu Castello. Već na Rivi degli Schiavoni (nasuprot hotela Danieli), na kamenoj ploči za privez brodova, nalazi se natpis koji svjedoči kako je taj dio obale namijenjen isključivo brodarima s otoka Hvara i Brača (*FINE DI STAZION DEI ABITANTI DELLA BRAZZA E DI LESINA*)[9]. U susjednim ulicama i prolazima svoje su proizvode izlagali trgovci iz svih hrvatskih krajeva. U dubini predjela, poglavito prema stolnoj crkvi sv. Pietro di Castello, nalaze se ulice i trgovi čija imena svjedoče o hrvatskom podrijetlu negdašnjeg stanovništva (*Calle Schiavona, Calle Schiavoncina, Corte Schiavona*). Ovdje se nalazilo i nekoliko manjih zatvorenih trgova (*corte*) koji su imena stekli po Hrvatima (s otoka Hvara i Šolte te s poluotoka Pelješca) - nekada uglednim žiteljima ovih gradskih četvrti (*Corte Pietro di Lesina, Corte del Solta, Corte Sabbioncella*). Uz kanal *Fondamenta degli Schiavoni i Calle dei Furlani* nalazila se crkva sv. Ivana od Hrama (*s. Zuane del Tempio*), poznatija kao crkva sv. Ivana od Furlana (*s. Zuane dei Furlani*), ujedno i prvo sjedište hrvatske bratovštine u Mlecima. U predjelu Dorsoduro, nedaleko od crkve Madonna dei Carmini nalazi se *Corte, Ponte i Calle dei Ragusei*, spomen na nekada brojnu koloniju dubrovačkih trgovaca. U središnjem predjelu s. Marco, u blizini crkve s. Luca, nalazi se ulica *Calle delle schiavine* koja je dobila ime po grubom suknu (*schiavina*) za izradbu pokrivača i ogrtača, karakterističnom za odjeću hrvatskih useljenika (tzv. moda *alla schiavonesca*)[10]. Naposljetku, od javnih objekata koji su svoje ime stekli po nekom od hrvatskih iseljenika, potrebno je spomenuti most u središtu otoka Murana (uz *Fondamenta dei vetrai*), nazvan po staklarskom majstoru, Splićaninu Jurju Ballarinu (*Ponte Ballarin*)[11].

Brojni i raznovrsni tragovi hrvatske nazočnosti u Mlecima zabilježeni su u župnim crkvama i samostanima predjela Castello. U katedrali s. Pietro di Castello i danas se u lijevoj pobočnoj kapeli uz glavni oltar nalazi grobnica ugledne kotorske pomorske obitelji Ivanošić iz XVIII. stoljeća. U istoj su crkvi brojna sjedala ispisana prezimenima obitelji i pojedinaca hrvatskoga podrijetla (Torchinovich, Gersich, Gugovaz, Schiavon), a nekoliko članova pokopanih u grobnici tamošnje bratimske udruge Duše čistilišta također pripadaju našoj iseljeničkoj skupini. U crkvi s. Angelo nalazi se grob kotorskog plemića Stjepana pok. Jerolima Buće (1762.), dok je njegov sugradanin, ugledni trgovac Stjepan Tartaro, pokopan u crkvi s. Severo (1519.). Spomenuta obitelj staklarskih majstora Ballarin u Muranu, čiji su potomci u kasnijim stoljećima imali značajnu ulogu u mletačkoj povijesti (u XVII. stoljeću Ivan Krstitelj je kancelar i poslanik Republike u Turskoj, a istu službu obnaša kasnije i njegov sin Dominik), ostala je zabilježena po vlastitoj kapeli i grobnici u muranskoj dominikanskoj crkvi sv. Petra mučenika. Kapelu je dao sagraditi krajem XV. stoljeća utemeljitelj obitelji - Splićanin Juraj Ballarin. Naposljetku, u dominikanskoj bazilici ss. Giovanni e Paolo u Mlecima pokopan je najveći hrvatski renesansni komediograf - Dubrovčanin Marin Držić (umro 1567)[12].

Posebnu važnost mletačkog svakodnevlja činile su javne gradske svetkovine (*feste*). U danima u kojima su se održavale svetkovine su bile snažan činitelj jedinstvenosti gradskoga puka, a svojim su vizualnim izražajem ostavljale dubok utisak na onodobne

žitelje. Na svetkovinama su organizirane različite igre i zabave, od kojih su nadaleko poznate bile šakačke bitke stanovnika predjela Castello, s. Marco i Dorsoduro (zvani Castellani) protiv žitelja Cannaregia, s. Pola i S. Croce (zvani Cannaruoli ili Nicolotti). U tim su igrama učešće imali i hrvatski iseljenici, a opis igre i pravila zabilježio je anonimni pisac iz Dalmacije početkom prošlog stoljeća (*Breve Disertazione sopra l'origine delle Forze d'Ercole sostenute dai Castellani e Nicolotti scritta dal Dalmata F.C.D.M.*, Venezia 1816.)[13]. Pučanstvo su na svetkovinama zabavljali lokalni pjevači, recitatori i oponašatelji. U XVI. stoljeću poznat po učešću na svim važnijim svetkovinama u Castellu bio je recitator Antonio Molino zvan Burchiella, koji je svoje dramske komade i pjesme izvodio i na hrvatskom jeziku. Čini se da je učešće hrvatskih doseljenika bilo najizrazitije u pučkim plesovima. Tako je u Castellu jedan od trgova (*Campo delle Furlane*) nazvan po doseljenicama iz Furlanije (među kojima je bilo i Hrvatica), čije su pjesme i plesovi, upečatljivi po snažnim plesnim pokretima, dominirali ulicama i trgovima Castella u dane pučkih zabava. Posebnu živost svakodnevnom i svečarskom životu pučana u Castellu davale su gostionice (osterie, trattorie). Najpoznatije su se nalazile u *Calle delle Rasse*, gdje su posjetitelji uglavnom bili dalmatinski trgovci i pomorci. U istoj se ulici i danas nalazi gostionica "Kod Hrvata" (*Al Schiavone*), spomen na nekada živu trgovačku djelatnost hrvatskih iseljenika u tom dijelu grada. Hrvati su bili i vlasnici nekih glasovitih gostionica. Tako je vlasnik *Orsette*, smještene kraj bazilike Madonna dei Frari, bio neko vrijeme Antonio Radić. Slavne mletačke gostionice i danas čuvaju uspomene o svojim čuvenim posjetiteljima. Jedan od njih je bio i hrvatski političar Frano Supilo, koji je u gostionici *Colombo* (predjel s. Marco) boravio tijekom prvoga svjetskog rata[14].

* * *

Mletačke bratovštine bile su važan čimbenik okupljanja svekolikog žiteljstva gradskih predjela i župa, ali i sigurno sredstvo kojim je središnja vlast nadzirala društvena gibanja te u određene vidove javnog života ravnopravno uključivala najveći dio stanovništva - pučane. Prema svome bogatstvu, ugledu i broju članova dijelile su se na Velike (*Scuole grandi*) i Male (*Scuole piccole*). U Velike su se ubrajale bratovštine sv. Marka, sv. Roka, sv. Ivana Evanđeliste, sv. Teodora, Gospe od Milosrđa i Blažene Djevice Marije od Ljubavi. Mnogo je više bilo Malih bratovština, ustrojenih na osnovi istovjetne profesionalne djelatnosti članova (npr. bratovštine obućara, krojača, drvodjelaca, ribara, mornara, pekara i dr.), prema etničkom podrijetlu članova (tzv. nacionalne bratovštine) te isključivo poradi štovanja određenog sveca zaštitnika (npr. marijanske bratovštine). Od bratovština ustrojenih prema etničkom načelu izdvajaju se udruga Albanaca (s. Maurizio), Grka (s. Zorzi dei Greci) te bratovština hrvatskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna. U mletačkim se izvorima naša bratovština bilježi raznim imenima, najčešće kao *Scuola degli Schiavoni*, *Scuola dei ss. Giorgio e Trifone*, *Scuola del nazione illirica*, *Scuola Dalmata*, itd. Osnovana je 24. III. 1451. godine i službeno priznata odlukom mletačkog Vijeća desetorice 19. V. iste godine[15]. U prvom stoljeću po utemeljenju bratovština je imala sjedište u crkvi sv. Ivana od Hrama (Furlanska crkva), koja je nakon ukidanja templarskog reda pripala vitezovima sv. Ivana. Hrvatska je

udruga u toj crkvi imala pravo na četiri grobnice za pokop svojih bratima i jedan oltar za služenje svete mise. Predstojniku crkve Bratovštine je svake godine davala na blagdan sv. Jurja simbolične darove: četiri dukata, dva kruha i jednu voštanicu. Članovi bratovštine mogli su biti svi doseljenici s istočnojadranske obale, a glavninu su činili žitelji mletačkih posjeda na hrvatskoj obali. Brojem članova, zastupljenošću u vodećim tijelima udruge te visinom materijalne potpore i darovnicama Bratovštini, izdvajali su se doseljenici iz Boke. Njima se pripisuje i poticaj kod mletačkih vlasti koji je doveo do službenog priznanja udruge, a po glavnom kotorskom svecu (sv. Tripun), Bratovština je dobila svoje ime. Bratovština je zarana stekla značajnu podršku i priznanje istaknutih crkvenih uglednika. Već 1464. godine kardinal Bessarion (1402.-1472.), istaknuti bizantski humanist i zagovaratelj protuturskih ratova, čije se sjedište tada nalazilo na mletačkom otočiću s. Giorgio Maggiore, podjeljuje Bratovštini oproste (indulgencije), koji su se odnosili na blagdane sv. Jurja, sv. Tripuna, sv. Jeronima, Presvetog Tijela Kristova i na prvu nedjelju nakon Uzašašća Blažene Djevice Marije. Godine 1481. papinski izaslanik Bertuccio Contarini podjeljuje udruzi drugu značajnu darovnicu. Zauzvrat, članovi su se obvezali novčano ili izravnim učešćem pripomoći žiteljima Rodosa, koji se tada nalazio pod turskom opsadom. Godine 1502. zabilježena je darovnica uglednog plemića i zapovjednika mletačke ratne mornarice Paola Valaressa, koji Bratovštini poklanja vrijednu relikviju sv. Jurja, do tada vlasništvo jeruzalemskog patrijarha. Iste je godine novu indulgenciju udruzi darovao apostolski legat Angelo Leonini, biskup Tivolija. Odnosila se na oltar sv. Jurja, a njome se davao oprost vjernicima koji na dan sv. Jurja, sv. Tripuna, sv. Jeronima, sv. Ivana Krstitelja te svake druge nedjelje u mjesecu pohode spomenuti oltar i iskažu štovanje zaštitniku Bratovštine.

U prvoj polovici XVI. stoljeća Bratovština je sve češće dolazila u sukobe s predstojnikom crkve sv. Ivana od Hrama. Kako je brojnost članova Bratovštine upravo u tim godinama dostigla svoj vrhunac, praćen velikom gospodarskom snagom udruge, odlučeno je da se podigne novo sjedište i crkva. Godine 1551. podignuti su, neposredno uz crkvu sv. Ivana od Hrama i uz kanal *Fondamenta degli Schiavoni*, novo sjedište i crkva. Crkva je sagrađena u stilu kasne mletačke renesanse, a tvorac nacrta bio je ugledni protomajstor arsenala Giovanni de Zan. Tijekom prve polovice XVI. stoljeća nastaje umjetnički najvrijedniji ukras Bratovštine - ciklus slika mletačkog renesansnog majstora Vettorea Capraccia s prizorima iz života sv. Jurja (sv. Juraj ubija zmaja, trijumf sv. Jurja, sv. Juraj pokrštava žitelje libijskog grada Selene), sv. Tripuna (čudo sv. Tripuna), sv. Jeronima (sv. Jeronim dovodi lava u samostan, smrt sv. Jeronima), sv. Mateja (poziv sv. Mateja) i sv. Augustina (vizija sv. Augustina). Carpacciova djela i danas se nalaze u Bratovštini, ukrašavajući prizemlje njenog sjedišta.

Današnje sjedište Bratovštine sastoji se od donjeg dijela ili prizemlja (crkva, sakristija, dio arhiva, Carpacciov ciklus) i prvog kata na kojem je smještena dvorana za okupljanje bratima prilikom zajedničkih sjednica. Na katu se nalazi i veći dio arhiva Bratovštine. Na stubištu koje vodi iz prizemlja u dvoranu na katu nalazi se nekoliko slika mletačkih majstora, od kojih se izdvaja prizor bitke u Patraskom zaljevu, zavjetni dar bokeljske obitelji Ivanović 1751. godine. Slika je rad škole mletačkog slikara Francesca Fontabassa, a nastala je u spomen na pobjedu mletačkog viteza Marka Ivanovića (prikazan u medaljonu donjeg dijela slike) nad turskim brodovljem. U svečanoj dvorani

nalazi se niz slika koje zaslužuju pažnju. Izdvajaju se radovi pripisani školi majstora Andrije iz Vicenze: "Djevica Marija s Djetetom, sv. Tripun i jedan bratim u ratničkoj odjeći", "Raspeti Isus, Djevica Marija, sv. Ivan, Marija Magdalena, sv. Pavao, portret jednog člana i u pozadini obrisi Zadra" i "Djevica Marija s Djetetom, sv. Kristofor, jedan bratim i obris grada Raba". U sakristiji se čuva posebno dragocjen pisani izvor o postanku Bratovštine - Statut (*Mariegola*) - koji osim svoje umjetničke vrijednosti (srebreni reljef na koricama, brojne minijature), ima iznimnu važnost za proučavanje osnutka i razvoja udruge. Statut je potvrden odlukom Vijeća desetorice 1455. godine i sadrži 53 osnovna članka i 12 dodatnih, koji predstavljaju odluke Velikog vijeća donesene od 1456. do 1497. godine. Statut sadrži pravila o ustrojstvu i osnovnim zadaćama Bratovštine, službama i načinu izbora dužnosnika te pravima i obvezama članova.

Razvoj Bratovštine odvijao se neometano tijekom svih stoljeća opstojnosti Mletačke Republike. Opasnost za opstanak Bratovštine zaprijetila je 1797. godine, kada s povijesne pozornice zauvijek nestaje Republika sv. Marka. Dolaskom pod francusku upravu ukinute su gotovo sve mletačke bratovštine, gostinjci i ubožišta, a njihova je (znatna) imovina zaplijenjena. U tim se prijelomnim trenucima predstojnik Bratovštine Josip Žuanić zvan Bratine 1806. godine obratio predstavnicima francuske uprave. Razloživši povijesni razvoj i ciljeve djelovanja Bratovštine, Žuanić je naglasio kako je u ovim teškim vremenima udruga "posljednji bedem Hrvata u Mlecima" te zamolio da se povuče uredba o prestanku njezina rada i zaplijeni imovine. Vrhovni ravnatelj državnih dobara u Veneciji molbu je rješio pozitivno i opozvao odluku o ukinuću Bratovštine. Udruga je nakon toga nastavila s uobičajenim radom, održavajući svoje redovite aktivnosti (godišnje skuštine s izborom novih dužnosnika, primanje novih članova, izdavanje redovitog časopisa i prigodnih publikacija i sl.). Danas udruga nosi ime *Scuola Dalmata dei SS Giorgio e Trifone* i nema više one nacionalne značajke po kojima je bila prepoznatljiva u prethodnim stoljećima.

Za povijest hrvatsko-talijanskih povijesnih i kulturnih prožimanja postojanje i djelovanje bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima ima nemalu važnost. Stoga je izučavanje temeljnih sastavnica iz bogate prošlosti nekada vodeće hrvatske iseljeničke udruge na talijanskom sjeveru više nego potrebna obveza proučavatelja hrvatske povijesti i kulture.

BILJEŠKE:

1 L. ČORALIĆ, *Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest FFa Zagrebu, sv. 26, Zagreb 1993, str. 39-78.

2 L. ČORALIĆ, *Zadrani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 35, Zadar 1993, str. 63-119; *Trogirani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća*, Vartal. Časopis za kulturu, god. III, br. 1-2, Trogir 1994, str. 51-90; *Splićani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća*, Božić-Bužančić zbornik. Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Danice Božić-Bužančić. Grada i prilozi za povijest Dalmacije, sv. 12, Split 1996, str. 109-156.

3 B. KREKIĆ, *Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV. stoljeću*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. 28, Dubrovnik 1990, str. 7-40; L. ČORALIĆ, *Dubrovčani u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća*, ibid., 32/1994, str. 15-57.

4 L. ČORALIĆ, *Doseljenici iz Požege u Veneciji u XV. i XVI. stoljeću*, Osječki zbornik, sv. 21, Osijek 1991, str. 87-98; *Senjani u Veneciji od 15. do 18. stoljeća*, Senjski zbornik, sv. 20. Senj 1993, str. 79-102; *Zagrepčani u Veneciji u XV. i XVI. stoljeću*, Iz starog i novog Zagreba, sv. 7, Zagreb 1996, str. 19-34.

5 L. ČORALIĆ, *Prilozi poznavanju prisutnosti i djelovanja doseljenika iz Bosne u Veneciji od XIV. do XVII. stoljeća*, Historijski zbornik, sv. 46 (1), Zagreb 1993, str. 31-60.

6 L. ČORALIĆ, *Hrvati u Chioggi od 15. do 18. stoljeća*, Radovi Zavoda za Hrvatsku povijest, sv. 28, Zagreb 1995, str. 71-83.

7 Brojne podatke o vezama hrvatskih pomoraca s Mlecima vidi u: N. ČOLAK, *Hrvatski pomorski regesti (Regesti marittimi croati)*, sv. I-II, Padova 1985, 1993.

8 O tragovima hrvatske toponomastike u Mlecima vidi: M. DE BIASI, *Toponomastica a Venezia. Criteri per una generale revisione*, Venezia 1985; G. TASSINI, *Curiosità Veneziane*, Venezia 1990; G. SCARABELLO - G. ZORZANELLO, *Denominazioni stradali del sestiere di Castello*, Ateneo Veneto, god. 170, N. S., sv. 30, Venezia 1992, str. 231-268.

9 M. ZANINOVIĆ, *Zapisi o Hvaru i Veneciji*, Hvarski zbornik, sv. 4, Hvar 1976, str. 197-202.

10 A. VITALI, *La moda a Venezia attraverso i secoli. Lessico Ragionato*, Venezia 1992, str. 345-346.

11 O obitelji Ballarin vidi: L. ZECCHIN, *Vetro e vetrai di Murano*, sv. I, Venezia 1987, str. 202-205; sv. II (1989), str. 159-167; sv. III (1990), str. 59-62, 203-204, 358-361.

12 A. CICOGNA, *Delle iscrizioni veneziane*, sv. I, Bologna 1982 (pretisak izdanja iz 1824.), str. 43, 131, 143; sv. II, str. 109, 151, 159, sv. III, str. 101, 175-176; V. ZANETTI, *Guida di Murano*, Venezia 1866, str. 38-39; L. ČORALIĆ, *Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća*, str. 74-76.

13 G. TASSINI, *Feste, spettacoli, divertimenti e piaceri degli antichi Veneziani*, Venezia 1961³, str. 35-40.

14 H. BARTH, *Osterie. Guida spirituale delle osterie italiane da Verona a Capri*, Roma 1910, str. 52-53; E. ZORZI, *Osterie Veneziane*, Venezia 1967, str. 114, 119, 127, 199, 218-219.

15 O hrvatskoj bratovštini u Mlecima vidi najosnovniju literaturu: N. LUKOVIĆ, *Bratovština bokeljskih pomoraca sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, sv. 6, Kotor 1957, str. 33-43; R. PALLUCHINI - G. PEROCCO, *I teleri di Carpaccio nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni*, Venezia 1961; G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni*, Venezia 1964; L. ČORALIĆ, *Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 27, Zagreb 1994, str. 43-57.

Marija HORŽINEK

Čovjek bez doma

Čovjek bez doma
K' o list je na vjetru
Kiše ga liju
Vihori metu.

Na raskrižju mračnom
Raspelo je tuge
Samotni putnik
Nevidljiv za druge.

Čovjek bez doma
Ranjena je ptica
Što letjeti želi
Probodena srca.

Ivan BERISLAVIĆ

Jesen starca siromaha

Minuše ljeta. Zgrada dotrajala.
Trusi se žbuka. Trošna vrata cvile.
Razbitim oknom stud i vlaga mile
u dom gdje mrtva radost je i šala.

Sam samcat starac guli napol gnjile
krumpire, juhu bez kosti i sala
sebi sad kuha: mirovina mala
jednom na mjesec jedva je za pile.

Ljudska i biljna jesen krati dane.
Na zapušten vrt tek vrane dolijeću.
Bez lišća višnja mašta o proljeću

kad opet brojne razlistat će grane.
Premnoge stare bole starca rane
dok budan bdije uz posljednju svijeću.

Zahvala za još jedan dan

Otvaram oči. Opet dan je. Velim
svim srcem: Bože, hvala za još jedan!
I nek' mi plodan bude, i vrijedan
vedre modrine nad brdima bijelim.

Daj, Bože, da i danas se veselim
življenju i još, možda, mnogi tjedan,
i zdrav da budem, i oran, i predan
stvaranju jave u snovima smjelim.

Nek' se veselim uz rad svoj i ptici
u vrtu i u sobi maćuhici,
nek' raduje me i smiraj tišine

i raskoš boja na jesenjoj slici.
I onda, Bože, kad mi vrijeme mine,
primi me k Sebi u sjajne visine.

Enver MEHMEDAGIĆ

Nevjesta Hrvatske

(Mojoj prijateljici Kaji Pereković i svim robijašicama za Hrvatsku)

Neću ti plesti
krunu od zlata
jer ju je usud
spleo od trnja
na putevima Krista
očaja i jada
u jamama blata
mladosti Hrvata

Iza rešetaka
sputanih ruku
očiju suhih
u klancima tuge
tražila si dugu
u srebrenoj zvonjavi
prkosa i volje

Krhkog srca
prišla si oltaru
nada novih
u buđenju Hrvata

Marija Maja ĆOSIĆ

Nebo se nakrivilo
pa prosipa plavo.
Jeseni moja opet si me
sustigla
i ne mariš za moja ljeta.
A plavo sa svoda
postat će voda
u nečijem modrom oku.

Živko PRODANOVIĆ

Onog dana kada sunce nije izašlo

Negdje u svojoj bolnoj, jaukom razderanoj nutrini Feliks je osjećao da ima krivo. To je onaj prokleti osjećaj kojega čovjek, iako ne može sve razlučiti u smislene detalje, ipak dobro prepoznaje i ne može mu lako izbjeći. Nikakvo pretvaranje, samom sebi u lice i svima drugima, ne pomaže, osjećaj je tu i reži iz dubine duše. A to je još više razjarilo Feliksa. Dobro, dobro, možda nije baš u svemu u krivu, ima on još nešto u svojoj glavi. I može razložno objasniti sve što se večeras dogodilo. Svidjelo se to nekome ili ne. Neće se svidjeti? Vjerojatno neće. To je tako. I što onda? Ako sada prizna da je bio u krivu, svi će mu se rugati, pljuvati po njemu, osuđivati ga, iživljavati se svojim glupim mudrim rečenicama. Zna on njih vrlo dobro. S istog su betona. Svi su takvi. Sve možeš reći, ali nikada nemoj drugima priznati da si potpuno krivo postupio. Nećeš dobiti oprost. Osim toga, zašto su svi protiv njega? Kao da su se udružili u nekoj kvarnoj nakani. Nije to slučajno i nije od danas. To traje već neko vrijeme i mora imati neku pozadinu. Zaista, jesu li oni njegovi pravi prijatelji kada sada tako odvratno grakću na njega?

- Dečki, to tako više ne ide - odlučno izgovori, čvrst u svojoj odluci da on bude taj koji će diktirati razgovor. Nije ga tražio, nije ga molio, oni su došli k njemu s tom namjerom, ali to ne znači da će im popuštati i dozvoljavati im da ga kinje. Bio on kriv ili ne. Uostalom, o veličini svoje krivnje sam će donositi odluke. Jest da su oni njegovi prijatelji, ali on im neće dati da mu svrdlaju po mozgu i kopaju po duši. Jest da su oni njegovi jedini prijatelji, ali i to ima svoje granice tolerancije. I u davanju i u uzimanju. Ili, možda, i u tome ima krivo? Kao i u svemu do sada? Varaju se oni, ne, to ne može biti.

- Tako više ne ide - čvrsto ponovi svoju rečenicu.

- Oho, a zašto ne bi išlo? - podrugljivo upita Oto i nagne glavu na stranu kao da uhom posebno pažljivo hvata njegov odgovor.

- I što to više ne ide? Možda logika iz tvoje tvrde glave? - još podrugljivije se naceri Ante i lupne se triput kažiprstom po čelu. Lice mu je bilo nasmiješeno, ali su oči ostale vrlo ozbiljne.

- Pa, ne može biti da sam ja... mislim da vi nemate pravo ...kako bih vam to objasnio... uostalom, što da vam pričam kada nećete ništa shvatiti! - Feliks je brzo izgubio željenu oštrinu glasa i s dva-tri duboka uzdaha pokušao se od napadača pretvoriti u nadmoćnog i neshvaćenog usamljenika, zatvoriti se u patetiku nerazumijevanja. Iako je u sebi, jasno, vrištao od muke zbog tog glatkog poraza.

Pa, da, znaju oni vrlo dobro kako treba s njim. Nije im smio otvoriti svoje srce. Ne sada. Tu pogrešku učinio je davno ranije, u djetinjstvu, u mladenaštvu, kada su otvoreno razgovarali o svemu: i bitnom i nebitnom. I beskrajno raspravljali o životu, o djevojkama, o raznim događajima, o budućnosti, o putu koji ih čeka; o vlastitim mislima i osjećajima; o međusobnim odnosima i društvu u kojem se kreću. Sada oni znaju kako diše, kojim moždanim prolazima struje njegove misli i što će iz toga proizaći. I režu ga tamo gdje je tanak.

- Dečki, ja zahtijevam da se o tome više ne govori. Pustite me. Dosta je bilo! - Feliks je učinio još jedan pokušaj, makar se prilično znojio od same pomisli da će ga glas izdati i da će naredba izgubiti čvrstinu i pretvoriti se u molbu: - Dosta. Dosta!

- Uh, gospodin se izvoljeva ljutiti. Gospodinu nije pravo. Gospodin bi sada sve zaustavio. Kao da ništa nije bilo. O, da, gospodin bi htio imati povlašteni položaj - zafrče nezadovoljno Slavek.

- Ništa je ne tražim. Meni ne treba povlašteni položaj, prosim fino. Ali, eto, sada tvrdim da vi ne možete shvatiti sve što se dogodilo. Trebao bi potrošiti sate i sate dok vam ne bih sve objasnio. A pošto to nema veze s vama, možda, eto, ne kažem da ne, ali možda ne bi shvatili. I onda na čemu smo? - Feliks je pogledao u njihova lica, pokušavajući odgonetnuti kakav su rezultat polučile njegove riječi. Jer, ako oni znaju njega, zna i on njih. Po licima će prepoznati približavaju li mu se ili udaljuju.

- A što bi to trebali shvatiti i prihvatiti? - Slavek je bio već vrlo ljutit. - To da si izudarao Nežu s nekim neobično važnim razlogom? To bi trebali shvatiti? Ti si istukao Nežu i mi bi to trebali samo tako prihvatiti? Jesmo li do toga došli? Je li to ono zbog čega više ne bismo trebali razgovarati, jer mi moramo prihvatiti da ti tučeš Nežu i da mi to ne možemo shvatiti. Mi smo dakle, po tvojem, trojica umno zaostalih klipana koji ne mogu shvatiti jednog intelektualca koji je do krvi isprebijao svoju ženu. I ti njegovi razlozi su tako uzvišeni i nedokučivi da... a kakav uopće može biti razlog da se učini nešto takvo?

- Možda je u biti u pravu. To se ne može shvatiti - cinično dobaci Ante.

- Razloga je bilo. Bilo je! - uznemiren ovim riječima Feliks je gotovo zaurlikao. - Bilo je!

- Pa, vjerojatno je nečega i bilo, jer bi te inače morali odmah zatvoriti u ludnicu da si nekoga istukao bez ikakva razloga. No, to bi bilo tek najljepše da si je izudarao iz čista mira. Međutim, daj ti nama objasni kakav to može biti veliki razlog za tako velike batine? - nastavljao je Slavek svoja nemilosrdna pitanja, ona ista koja si je u biti i sam Feliks postavljao nakon nesretnog događaja. Ali ova pitanja su bila izrečena na glas, pred drugima, pred svjedocima. Feliks je svoja, nimalo drugačija pitanja, postavljao samome sebi, ali je onda, braneći se od sebe sama, ne sačekavši prave odgovore, gurao ih u stranputice mozga i tamo pokapao lažnim isprikama i mutnim opravdanjima.

- Ona je...ja...ona nije...što se to uopće vas tiče? - Feliks je bio u potpunu rasulu. Prebacivanjem razgovora možda će nešto zaokrenuti u neke druge duge rasprave. Jer oni bi sada trebali tumačiti jedno, on će drugo, pa će negiranjem, tobožnjim neshvaćanjem i traženjem dodatnih objašnjenja ublažiti njihove nasrtaje. Stoga će umjesto svojih odgovora stalno postavljati pitanja: nova i nova, dok se ne utope u njima. - Imamo li uopće pravo o tome razgovarati? Tko smo mi da o tome razgovaramo?

- Neža je naša prijateljica. Mi je kao takvu volimo i poštujemo. Ona nama nešto znači u životu. Razumiješ, ti budalo prokleta? - odgovor je bio previše jasan da bi Feliks mogao jednostavno nastaviti sa svojom strategijom prebacivanja razgovora. Stoga je opet pokušao pokazati zube.

- Čuj ti...pazi što govoriš! Ja ću te...

- Da ne bi možda i nekoga od nas udario? Možda bi mene, onako kako si Nežu, vidim da smo te razljutili. Pokušaj, molim te, pokušaj. A onda kada te ja zgromim! -

zareži Oto i ljutito pogleda sa svojih metar i devedeset centimetara visine na Feliksovih metar i šezdesetosam. - No, to bi mi pružilo kolosalno zadovoljstvo.

- Samo prijeti. Lako ja vama...velikim... - Feliks se ne bez zebnje pitao bi li ga gorostasni Oto lupio, unatoč prijateljstvu. A očevidna zavist u njegovu glasu ukazivala je i na to da bi on sam, da je snažan kao Oto, drugačije s njima razgovarao.

- A što misliš kako je njoj bilo? - zapita tiho Ante.

- Nisam je jako.

- Ah, kako si jadan.

- Zbilja, dečki, nisam je jako udario.

- Je, nisi jako, tek toliko da joj sada šivaju lice u Traumi. A da si je jako, onda bi je ubio?

Feliks uzdahne. Kako da im objasni neobjašnjivo, razloži nerazložljivo, utuvi u glave neutuvljivo. Što je bilo, bilo je. Žao mu je da je do toga došlo, ali vrijeme se ne može vratiti natrag. Žao mu je! On voli Nežu. Agneza, draga Neža je njegova žena. U dobru i u zlu. S njom ima dvoje zlatne djece. Sve je s njima u redu. Nema problema. Osim u nekim situacijama. Ponekad, ne uvijek. A to se tiče samo njega i Neže. I nikoga više! Zaime svega, to je njihov vlastiti problem, te stvari se rješavaju doma, u obitelji.

- I sada... u redu, u redu, udario sam je, možda prejako... sada je tako, kako jest. Nisam ni prvi, ni posljednji koji je učinio tako nešto. I sada ja...no, ja ne bih niti vlastitu ženu smio udariti...no, krasno, još i to...drugi će mi određivati što ću ja raditi...uostalom nisam napao nekog nepoznatog bez veze! - zagrglja Feliks.

- O, blagi Bože, otvori zemlju i progutaj ovu zmiju - usklikne s gađenjem Slavek.

- Samo nemoj dragog Boga uvlačiti u ovu priču - prkosno odgovori Feliks. - Jedno je ova priča, jedno je ono što se dogodilo između Neže i mene, a Bog je nešto sasvim drugo. I kad već spominješ Boga, onda da ti velim - pardon, ja redovito idem u crkvu, a tebe tamo baš ne viđam. Ti mi nemaš što Boga spominjati.

- Ti, Feliks, ideš u crkvu? Kome?

- Kakvo glupo pitanje. Zna se zašto se ide u crkvu. I zašto se ne ide i kakvi su ljudi koji ne idu u crkvu!

- Ma nemoj. Ti misliš da ako netko ide redovito u crkvu da je onda sve u redu. Ili ako ja ne idem u crkvu da ja onda manje vjerujem. Trebao bi malo razmisliti o tome. Sam dolazak ne znači ništa. Sve zavisi o tome što unosiš sa sobom. Sebe ili privid.

- Ili pokušavaš sebe prikazati drugima drugačijim nego što jesi. Ne možeš me uvjeriti da si dobar kršćanin samo zato što mi mašeš s nekom potvrdom o redovitom odlaženju u crkvu. Pravi si kršćanin ako živiš po onome u što vjeruješ.

- Možeš ti, Felikse moj, izlizati crkvena vrata otvarajući ih i zatvarajući, pa opet to neće ništa značiti. Poslušaj me, što više razgovaramo, to mi je više mučno od tebe. Reci mi, tko je veći kršćanin - onaj tko ide u crkvu, a kod kuće tuče ženu i maltetrira obitelj i prosipa zloću oko sebe ili onaj tko ne ide u crkvu, a živi skladno sa svima oko sebe, poštuje tuđu osobnost i što je najvažnije svoje probleme ne rješava nasiljem? Jer nije li rečeno - ono što si učinio najmanjem, učinio si meni!

- U pravu si, ali dosta o tome - odsječe Ante. - Nismo ovdje da bi vodili rasprave o tim pitanjima.

- Tako je, prijatelju, vratimo se bitnom.

- Ovaj je nasilni kreten...što me gledaš, još sam blagu riječ upotrijebio... ovaj je kreten izudarao svoju ženu, a našu prijateljicu iz djetinjstva, dragu i dobru susjedu, prijateljicu naših žena. Što ćemo sada s njim?

- Iako sam ja protiv svakog nasilja, ja bih mu odvalio odmah nekoliko šamara da vidi kako se osjeća onaj tko dobiva batine. Tek potom bih razmišljao što bih s njim - reče Oto i pogleda svoje krupne šake. Pritom napravi pokret rukom kao da će zaista ostvariti svoju prijetnju.

- Ne...neeeee... - propišta ustrašeni Feliks. On je taj pokret shvatio najozbiljnije. Sjećao se iz ranijih, mladenačkih dana, onih dana kada su se ulične klape često tukle po gradu i napadale druge i kada je Oto bio njihov glavni oslonac i zaštitnik, kakav je on znao biti opasan suparnik u tučnjavi i snažan udarač.

- Cviliš? - podrugnu se Slavek.

- Ne, Oto, to nikako ne smiješ učiniti. Molim te, budi priseban. Kada bi ga sada udario, onda bi bio ista svinja kao i on - reče Ante i stane između Feliksa i Ota. - Iako bih ga i ja vrlo rado...potpuno te shvaćam Oto, nije baš jednostavno suzdržati se.

- Dečki, a zašto se mi uopće svađamo? Već su i prijetnje tu. Kao da smo izgubili pamet. Zar nismo prijatelji? Ja vam kažem...dobro, odnosno, nije dobro, ali što je, tu je...udario sam Nežu, povrijedio sam je i dosta o tome. Zaslužila je. Zaslužila je! Vjerujte mi na riječ. Jest da smo nas četvorica i Neža cijeli život bili jedna složna klapa, da smo najbolji prijatelji bili i da ćemo to i ostati. Ali ja vam ne mogu sada samo tako razlistavati svoj obiteljski album nesporazuma. Pa i sami znate da u tim albumima ima svega i svačega. Nije sve za tuđe oči i uši. I ne treba to povlačiti po ulici. Svaka obitelj ima svoje brige. Nitko nije savršen. Nemojte ni vi previše očekivati od mene. Jedno ostaje - vi ste moji najbolji prijatelji. Cijeli sam život proveo s vama.

- Ne bih baš kazao da posljednjih godina previše vremena trošiš na naše društvo - promrmlja Slavek.

- Moje probleme ostavite meni.

- I Nežu tvojim batinama? Čovječe, ona je sada u Traumi na šivanju. Možeš li ti to konačno shvatiti?

- Neću je nikada više udariti. Eto, sada smo sve riješili. Dogodilo se, što se, nažalost, dogodilo. Više je nikada neću udariti. Imate moju riječ.

- Zakletva pijanca! - grubo odgovori Ante.

- Pa, što je to sada...zar mi ne vjerujete? I zašto me vrijedate? Ja imam svoje dostojanstvo. Moja riječ je moja riječ. Kažem vam, vjerujte mi.

- Feliks, reci, jesi li u zadnjih nekoliko godina bio trijezan duže od tri dana?

- To se tebe ne tiče. Nikoga se ne tiče. I to nema veze s ovim našim razgovorom - muklo zareži Feliks, jer je osjetio da se razgovor približava točci u kojoj on gubi sve.

- Možda nas zbog toga i izbjegavaš?

- Nikoga ja ne izbjegavam.

- A zašto si onda sve češće s nekim sumnjivim tipovima, a sve manje s nama? - zapita Slavek.

- Tebi je važno samo tko plaća piće - prisnaži Ante.

- Lažeš! - uskliknu bijesno Feliks. U sekundi mu se pred očima razlista cijeli niz zbivanja u posljednje vrijeme i shvati da su oni u pravu. Stoga zaviče iz sveg glasa - Lažeš!

- Ja lažem, a ti mi dokaži da nije tako.
- I da Neža nije jednom plakala zbog toga!
- Dečki, a zašto uopće razgovaramo s njim? To više nema smisla. On je...no, da, izgubljen slučaj. Trebamo razgovarati s Nežom i uvjeriti je da treba ostaviti tu krpu.
- Možda ga ipak prelako otpisujemo - muklo izgovori Oto.
- Prijatelj je prijatelj.
- On je sebe sam otpisao - odreže Slavek.
- M-da. Bit će da je tako - otežući prihvati Oto. - Sada je najvažnije da doznamo kako je Neža, što joj treba i što ona misli o cijelom događaju. Tu su i djeca. Netko noćas mora biti s njima. Ne bi smjela biti sama u kući.
- Nisu sama! - viknu Feliks. - I vi ne smijete sa mnom tako razgovarati. Feliks sjedi sam na klupi. Otisci samo njegovih koraka na snijegu vode do nje.
- Nemate pravo! Što si vi umišljate? Tko ste vi? Ona je moja! Ona je moja! - jedan za drugim urlikom gubi se u snježnoj noći.

Feliks utihne. Sada mu se čini da lica prisutnih prijatelja postaju prijaznija, da oni ipak na kraju počinju pokazivati suosjećanje s njegovom situacijom. Zbog toga tiho ponavlja: "Ona je moja. Ona je moja. Sve će biti u redu, vjerujte mi, od sutra sve će biti u redu."

Zatim potpuno zamukne. Štogod da su mu grubo rekli, ipak su oni njegovi prijatelji. Najbolji i jedini prijatelji. Oto, Ante i Slavek.

Ustaje s klupe i grli ih. A, ne našavši ništa čvrsto, pada licem na snijeg i ostaje tako ležati. Kada se probudi Neža će mu oprostiti, dečki su s njim, život je u biti vrlo lijep i zato treba mirno dosanjati jutro.

Još mu se u mozgu vrti veliko obećanje: nikada više neću udariti Nežu... nikada više neću udariti Nežu.

Bilo je to onog dana kada sunce nije izašlo, a magla se sve do podneva vukla prisavskom ravnicom i kada Neža nije plakala nakon što su joj javili da su u obližnjem parku pronašli smrznutoga Feliksa.

Bernarda KANIŽAJ

Ako jednom odem

Ako jednom odem
možda će biti kasno za
ave riječi i molitve.
Ako jednom odem
sve će ti biti jasno.
Ako jednom odem
ne traži me u zalasku sunca,
ni u proljetnoj dugi,
ako odem
neću reći kamo idem,
otići ću tiho, s razlogom i
u tugi.

Ivan LENDIĆ

Svjetlost i tama Vukovara

(Balada)

Jučer je
glas i svjetlost tvoje strune
uz smijeh raspjevana salaša obasjavala svijet...
Danas je
prah tvoj zalog nespokojnosti, boli naše
rasut beskonačnim ravnicama ranjenih duša
bez živodajnosti...
Posvuda psovka otrovna, riječi blasfemne, grob do groba...
Krv, rane, smrt... posvuda obnemogao rascvali život, posvuda!

Skrajnosti što se u tebi dodiruju, VUKOVARE NAŠ,
HEROJU PRKOSA vampirima otrovnih spodoba. Al' rodit će se
rod - narašatj novi i ti ćeš biti srce ugaslih želja...
TI, NESLOMLJIVI, JUNAČE!

Sniješ san pravednosti u idili uplakana vala
što grli tvoje tuge i nosi pozdrav iz daljina...
ta nevina rijeka
rijeka - krvavog DUNAVA.

Ti si vjekovima tu
usred sada usnulih salaša, što plamte vatrom groma s neba
i munje mržnje spalit ih neće
nek' iskre i iskre od iskona...
Tražim predah da uza te sjednem,
mučeniče, svojih nevinosti,
spokoju svih patnji...
I nek' moje svirke pletu brane tvojih bujica
stravičnom ludilu BARBAROGENA
ispojenih krvlju nevinih žrtava
tvojih pradjedova.

Naša ljubav je još jača,
plamti kao užareno nebo kad ga zapara raznobojna duga
i kad minuta više nema.
Sekunde vječnosti...
Kazaljke na satu stale.
Mrzla ruina kao košuljica svilena lana,

tišina grobna uz pepel crni slijeva se
u oglas sveopće tužaljke:
BIT ĆEŠ, VUKOVARE, ZAUVIJEK
U NAMA.

Bogomolje, sveta zdanja, sve kuće izgubile su oblik,
ni daha više posvuda nema,
sijači smrti ispleli su vjence... za otrovane ribe,
ispisali svoje ime krvlju tvojih pragova
što zure čađom omotani,
bez vrata, bez prozora, krova:
avet je tu pet godina i više.
Svježi zrak struji prazninama,
a ZASTAVA slobode uz nujni povjetarac
na ranjenu koplju
u veselom se plesu njiše...

I radost bi bila još veća
i svi ludi od sreće
da nije bilo tih pet godina za Vukovarčane
i više...

Srce je naše na njegovu pragu,
našem dragom Vukovaru.
Vraćamo se tebi, Vukovare, al' bez mržnje...
HVALA TI, GOSPODINE!

Zadvarje, studeni, 1996.

Božo KUKOLJA

Zaljubljenici

Oni za koje život nosi ime
najljepšega cvijeta
Oni za koje noć dariva svoje tijelo
najljepšem od svih dana
Oni za koje dan dariva svoje svjetlo
svemu i svima

Oni jedini znaju
zbog čega ovaj svijet
ima upravo takav oblik.

Radovan TOLJANIĆ

Sunce u bisagama

Moj otac će donijeti
Sunce
u studen našega doma

Samo za nas
noćas će toplinom sjati
bisage maslina pune

Karakterizirala ju je dobrota

Uz 30. obljetnicu smrti prof. Antice Juras (1898-1967)

Još i danas, iako je prošlo preko pola stoljeća otkako je morala napustiti Split, a i trideset godina od njezine smrti, stariji splitski intelektualci - i ne samo oni! - nisu zaboravili prof. Anticu JURAS!... I još uvijek ljudi pamte njezinu zauzetost u školi kao i njezinu ljubav prema mladim ljudima kao i uopće njezinu d o b r o t u!... Jer, ako bismo htjeli kratko definirati tu ženu, majku sedmero djece, profesoricu, društvenu radnicu, publicisticu, književnicu..., moglo bi se reći da je to d o b r o t a. Dobrota prema mladim ljudima, prema svima koje je susretala... Zbog mladih ljudi koji možda nisu čuli za nju, reći ćemo neke osnovne podatke o toj iznimnoj ženi.

Antica Juras r. Ljubić poznata je profesorica prirodoslovlja. Započela je službovanje u Splitu nakon prvog rata i djelovala tu do 1941. kad je tu obitelj talijanski okupator protjerao iz Splita. Otada do smrti živi i djeluje u Zagrebu. Do kraja aktivna i agilna, do kraja neumorna, do kraja uspješna i učinkovita...

Bila je gđa Antica najprije uzorna supruga i majka. Sama je Providnost, tako reći, namjestila da se to dvoje idealnih bića, ona i njezin suprug prof. Ivo, sretnu i spoje. On idealan mladi čovjek, ona idealna djevojka. Oboje puni dobrote, tolerancije, ideala... Bio je to skladan i harmoničan brak, bogat ljubavlju i razumijevanjem. I nisu, dakako, u toj idealnoj bračnoj vezi mogla izostati ni djeca. Supruzi Juras izrodili su čak sedmero djece, četiri sina i tri kćeri. Iako svestrano profesionalno i društveno angažirani, našli su brižni roditelji uvijek vremena za svoju djecu, za njihov odgoj, razvoj, duhovni rast... Treba ipak reći da je supruzima Juras nenadoknadivu pomoć u kućanstvu i odgoju djece pružila sestra gđe Antice. Odgajali su djecu brižni roditelji zauzeto i odgovorno i djeca su stasala pod njihovim budnim okom. U Splitu se tih godina općenito smatralo da je to uzorna i idealna obitelj, a njihov su obiteljski dom u Kvaternikovoj ulici smatrali oazom sklada i ljubavi. I djeca nisu, dakako, nipošto iznevjerila očekivanja roditelja, normalno su rasla, razvijala se, učila, završavala škole pa i fakultete i postali iznimni stručnjaci. A ništa manje i izgrađene ličnosti, koje su to što su primili u roditeljskoj kući unijele i u svoje obitelji...

Bila je gđa Antica iznimna profesorica, koja je godinama uspješno predavala prirodne nauke. Trudila se da se što više približi učenicima, a i da im i što više približi pa i oživi svijet prirode, svijet biljaka, životinja... Nije nipošto išla za tim da đaka ulovi u neznanju, nego da ga nauči. Ali i da mu probudi ljubav prema prirodi. A kao visoko izgrađena vjernica nastojala je da preko prirode kod mladih ljudi probudi pa i produbi osjećaj vjere, osjećaj divljenja prema Stvoritelju koji je sve to tako divno stvorio. Stvorio za čovjeka...

Nije bila ona ništa manje zauzeta pa i uspješna i kao razrednica... Nastojala je da učini sve kako učenik ne bi napravio prijestup. A kad se to ipak dogodilo, nastojala je problem što bezbolnije riješiti. I u tom je smislu sustavno nastojala učenike što je moguće kompleksnije etički izgrađivati, upućivati na dobro. Činila je i to, kao i sve drugo, najprije osobnim primjerom, lijepom rječju, blagim prijekorom...

Dobra profesorica Juras!...

Zbog neospornih pedagoških kvaliteta bila je draga učenicama i one su je bezgranično voljele. Zavoljele za cijeli život i nisu je nikada zaboravile. Pa i kad su odavno napustili školske klupe, svi su se sjećali dobre profesorice. Rado bi se s njom zaustavili i popričali. I saopćili joj svoje radosti, povjerili tjeskobe i brige. A i ona bi se rado zaustavila s njima, saslušala ih, veselila se, a i tugovala s njima...

Koliko je voljela svoje učenice, dokazuje i posveta njezine knjige "Zgode i nezgode Ciplića Njuškalića", jer je knjigu posvetila "mojoj djeci i mojim učenicama".

Nije se svakako plemenita profesorica u svojoj ljubavi zaustavila na svojim učenicima. Voljela je ona SVE mlade ljude. I svima je bez razlike nastojala pomoći. Rano je, naime, uvidjela da su mladi ljudi, djevojke posebice, pogotovo one koje dolaze sa sela u grad, neiskusne, izvrgnute raznim opasnostima i da im treba uvelike pomoći. I pomagala je kad god je mogla. Poznato je da je često znala dovesti kući, a slično je radio i njezin plemeniti suprug, nezbrinuta mlada čovjeka, neiskusnu izgubljenu djevojku sa sela, ukonačiti ih, nahraniti,... I zadržati kod sebe sve dok se izgubljeni mladi čovjek ne bi snašao ili bolje dok mu ona sama ne bi našla rješenje za egzistenciju. Bila je i inicijator osnivanja društva služavki u Splitu uoči zadnjeg rata, a i svoj je vlastiti dom stavila u službu svojevrsnog internata za djevojke koje su iz raznih europskih zemalja dolazile u Split; kao takav, njezin je dom bio i registriran u medunarodnom adresaru spomenute organizacije... Priskakala je u pomoć i u duševnim pa i moralnim potrebama mladih ljudi, posebice djeci iz razrušenih brakova. I svima koji bijahu u bilo kakvoj potrebi... Pred sobom je uvijek vidjela čovjeka koji treba n j e z i n u pomoć. Veselila se svakom spašenom mladom čovjeku, svakom spašenom obiteljskom gnijezdu, vrijednom književnom djelu... I uopće svakoj manifestaciji dobrote. A najteže joj je bilo kad se u određenom slučaju, određenom mladom čovjeku nije moglo pomoći...

Predstavila se najzad prof. Juras i kao publicistica i književnica, čak plodna pa i uspješna u tom smislu. Objavila je određen broj pjesama, više priča, pa veći broj članaka i osvrta i nekoliko eseja. Suradivala je u nizu katoličkih časopisa i zbornika: *Za vjeru i dom, Mladost, Obitelj, Dom i svijet, Križ na Jadranu, Danica*. I u tom svom publicističkom i književnom radu bavila se uglavnom onim što ju je i inače zaokupljalo: problemima mladih... Tiskala je, dalje, čuli smo, i jedan dječji roman "Zgode i nezgode Ciplića Njuškalića" - podmorske tematike, ali pisan s očitom pedagoškom i etičkom namjenom: govoreći o životinjama, autorica govori o ljudima, osobinama ljudi, društvenim odnosima s ciljem da ukaže na neke pozitivne slučajeve postupaka životinja, ali i da upozori na neke negativnosti i negativne postupke iz svijeta životinja. Taj je roman doživio dva izdanja; drugo je izdanje tog romana izdalo HKD sv. Jeronima čiji je vrlo agilan član-radnik uz to dugogodišnji član Nadzornog odbora bila dugo vremena.

Ne treba posebice ni istaći da je profesorica Juras bila ne samo duboka vjernica nego, kao i muž joj prof. Ivo, i izrazit rodoljub. Teško je proživljavala tragediju i nevolje svog naroda, počevši još od nesretnog ujedinjenja i prve i druge Jugoslavije. No nećemo pogriješiti ako pretpostavimo da je, optimist kakva je bila, vjerovala ipak i u tom smislu u pobjedu dobra i u budućnost hrvatskoga naroda...

Tako je ta plemenita žena, čineći dobro, maksimalno osmislila svoj život i s punim pravom zaslužuje da je bar ne zaboravimo i da joj ostanemo vječno zahvalni...

P. s. Da nije nipošto zaboravljena, dokazuje ne samo to da je pamte svi koje je učila i koji bijahu s njom u nekim kontaktima, nego i još nešto vrlo važno: plemenita profesorica predviđena je i za HBL (obradio ju je odavno autor ovog članka). Tako će i na taj način ona i njezino djelo ostati zapisano za buduće naraštaje.

Stanislava ADAMIĆ

I rana sanja

Jesam li
k a k o
bljesak
mala iskra
krhotine boje!
Gospode, samo Tebi je znano
Danomice - kao svi
skupljam svoje mrvice
gomilam krpice
trice i sitnice

Raste cvijeće i smeće
Od klice šuma
od potoka
ubistveni slap.

Jesam li kap
potočnica potokom razdragana?!

Nisam li s onim nagovještajem poplave
sva ja
samo krhotina i rana
što sanja, sanja...

Sanja ANDRIČEVIĆ PINTARIĆ

Molitva Anđelu čuvaru

Pala je noć i blistaju zvijezde,
raširi krila, Anđele, pogledaj
dolje na nas, tu, gdje spava Hrvatska.

Preleti, Anđele, preko ravnica i šuma,
planina i livada, do mora i otoka,
štiti nas i čuvaj, tu, gdje spava Hrvatska.

Anđele dobri, odagnaj sve zlo i nedaće,
otjeraj bolesti i ratove, probudi dobrotu,
poštenje i ljubav, da sjaje i bdiju
nad nama, tu, gdje spava Hrvatska.

Anđele čuvaru mili, usliši moju molitvu,
zakrili nas i čuvaj, ostani vječno s nama,
tu, gdje spava Hrvatska.

Sanja ANDRIČEVIĆ PINTARIĆ

Dolina tišine

Sjećanje na Ninoslava Junaševića poginulog
na osječkom bojištu u prosincu 1991.

Dobro jutro, vi hrabri dečki iz Doline
tišine, čudan je mir na vašim visinama,
sjetite li se Zagreba, platana na Zrinjevcu,
snijega u Maksimiru?

Vi moji mili dečki, dragi prijatelji,
jeste li uspjeli zaboraviti Glinu i
Petrinju, Vukovar i Konavle?

Sjećaš li se Nino, Tvoje mame i mene
kako sjedimo u kuhinji, bilo Ti je
devet godina, sjećaš li se engleskog
i košarke, onih dugih popodneva i
neugaslih sutona?

Reci mi Nino, kad baciš pogled u
naše dubine, u ovu tužnu i svečanu
Dolinu tišine, jesu li Tvoje suze
kapi rose s neuhvatljive nebeske visine?

Izborio si sve bitke, pobijedio sve
strahove, a Tvoja mama i ja već se
dugo više ne smijemo.

❤ ❤ ❤ ❤

Barbara TANODI-KUKOLJA

Snohvatica

Prisluškujem kako prolaze
dani
i ništa baš ništa
ni otkuda ne čujem.

Samo ptice na granama
stabala
i mrave što skupljaju svoje mrvice.

A čovjek?

On je već premoren
od svoga zagonetnog lutanja.

Grga RUPČIĆ

Kruščić Prvog B

Razredi su se uistinu potrudili. Uredili su svaki svoj štand što su bolje znali i mogli. Bilo je kruhova najrazličitijih vrsta, peciva, kolača, jabuka, krušaka pa čak i grožđa. Oko štandova natiskivali su se učenici svih razreda. Rasle su im zazubice od ugodnih mirisa. Ali nije se smjelo ništa dirati dok ne prode blagoslov. Trebalo je, znači, čekati točno dvanaest sati ili drukčije rečeno - podne.

Sve je teklo po planu. I kada je vjeroučitelj Stjepan Zeba izrekao: "Amen": nastala je prava pravcata gozba. Ruke su se sudarale u zraku, križale, blago dodirivale... sve tamo do trenutka kada je kod mnogih zatomljen osjećaj gladi. Ubrzo je nastalo pravo opuštanje. Poneki od učenika nutkao je profesore da probaju baš njegov proizvod.

Ja sam se dao u potragu za crnim kruhom. Našao sam ga na štandu Prvog B razreda. Nitko ga nije ni dotaknuo onako obla, slična ovećoj pečurci. Neki su mi se učenici bezazleno podsmijehnuli, s glasnim upitom: - Zašto baš crni? Nisam bio oran da obrazlažem svoje zdravstvene razloge, otužnu priču o povišenom cukru i tako to. Pažljivo sam ga spremio i ponio kući. S toplom šalicom vrućа mlijeka bit će to ukusna večera. Spremao sam se za nju kao za neku svečanost. S razlogom!

Kada sam negdje prije "Dnevnika" sjeo za stol, prinio ustima vruću vareniku i zalogajnio od moga kruščića dogodilo mi se slično kao Proustovu junaku s čajem i "madelaine" keksom. Otvorio mi se pogled u svijet djetinjstva. Ugledao sam najprije skroman ormarić pričvršćen za gredu u kutu male i dosta mračne sobice. U njemu je majka držala kruh i to pod ključem. Kada bi se uputila prema njemu reagirali smo refleksno. Znali smo da će svatko od nas dobiti svoj komad kao nadomjestak za sve moguće slastice ovoga svijeta, nama siromašnima nedostupne.

Druga slika - prostranstvo naših njiva i proljeća koja bi nastupala sa ševinim dizanjem u nebo i pjesmom koju smo mi djeca pretakali u riječi: sij, sij, sij, ori, ori, ori, vrši, vrši, vrši...

Kada bi žito dozrijevalo, slavila bi ga prepelica svojim strasnim pućpurikanjem, zamamnom poezijom ljeta i vrućine. Različak bi se svojim nebeskim plavetnilom udijevao u pogled kao kapi najčistijeg lazura umivena srpanjskim rosama. Noću bi šturak iskivao tanahnu žicu za zlatno prstenje za vjenčanje neba, sunca i naših žitnih polja.

I na kraju slika vršidbe i prvih koraka u potrazi za mlinovima koji imaju dosta vode da od zrna stvore brašno za najveću blagodat - kruh. Nekada je to znala biti prava avantura. Potoci bi u to doba godine bili posve suhih korita. Otešica pretanka da bi mogla pokrenuti makar i jedno mlinsko kolo. Jedina nada bili su mlinovi između Klanca i Karudelovca. Ali doći na red bila je prava lutrija. Ponekad se čekalo i više dana...

Eto, sve mi je to prostrujalo kroz svijest te večeri, pijući toplo mlijeko i blagujući kruščić Prvog B razreda.

Grga RUPČIĆ

Kukuruzovnica

Bilo nas je devetero djece u rasponu od dvije do dvadeset i dvije godine. Narodsk rečeno, jedno drugom do uha. Grunt je poslije diobe oca i stričeva postao premalen d bi mogao prehraniti brojna gladna usta. Stoga su stariji braća i sestre morali razmišljat o odlasku u svijet, trbuhom za kruhom. Tako je i bilo. Rijetko smo kada bili svi zajedno. Nismo se iskupili ni kada je majka umrla. A umrla je što od tuge za starijim mojim bratom, koji je nestao u ljeto 1942. godine poslije upada jedne od vojski u selo koje su se na ovom prostoru u kratkim vremenskim razmacima smjenjivale, što od brojnih trudnoća koje su je potpuno iscrpile. Neimaština i naporan rad do duboko u noć učinili su svoje. Žmiru u našoj kući zaticali su drugi pijetlovi. Zakašnjeli prelci vidali bi kroz maleni prozorčić moju majku udubljenu u pletenje ili predenje vune. Trebalo je naplesti za toliki broj dječice.

Taj moj brat bio je određen za izučavanje dimnjačarskog zanata na Korčuli. Tamo je već bio moj polubrat koji je učio za cukerpeka. Tetka koja je živjela u Zagrebu pomogla je ocu opremiti ga kupivši mu novu robicu, dugačke gaće i kapu.

Početak rata doveo ga je opet kući. Još i danas se sjećam očeva i njegova razgovora za koji sam iako dijete osjećao da je mučan i težak.

- On je meni reka da idjem ća! ponavljao je
- A što si drugo moga? - razložno je odgovarao otac

Još dugo je u našoj kući bio bratov pleteni kofer i široki kožni pojas koji je ocu služio za natezanje ustre.

U bratovu odsustvu rodila se moja najmlađa sestra. Sjećam se da joj je davao svoj komad slanine da učini prve korake. Sve mi je to bilo nejasno i nerazumljivo.

Njegov nestanak majku je potpuno skršio. Mene je slala svuda gdje bi se moglo nešto saznati o njemu. Nisam to rado činio, ali sam želio majci udovoljiti. Bila je u visokom stupnju trudnoće ili kako su govorile seoske žene - zbadna. Poslije jednog odlaska kod mog najstarijeg ujaka u susjedno selo, koliko da podjeli bol s njim toliko da podsjeti ujnu da bi trebala vratiti posudeni biljac prilikom udaje svoje kćeri, odnosno ujakove pastorke, pri povratku pozlilo joj je. Jedva je stigla do mog drugog ujaka. Kada je vidio u kakvom je teškom stanju moja majka, upregao je konje pod kola i dovezao je kući.

Čuvao sam blago na tzv. Kućištu; livadi ispod same šume. Već se spuštala večer. Sunce je potpuno iščezlo i s najudaljenijih vrhunaca ličkog sredogorja. Blago je mirno paslo. Ugledao sam moju mlađu sestru kako ide prema meni. Kad sam je bolje osmotrio nešto me je zaboljelo u srcu. Obuzele su me zle slutnje. Bila je oblivena suzama. - Goni blago kući, mama je umrla. Od ovih nekoliko riječi srušio se moj svijet. Uvukao se mrak u dušu. Dugo poslije susjedi su komentirali moj glasni plač. Kažu-Jagnjica (šuma iznad sela) se orila.

Već sam bio gimnazijalac kada bih došao kući najradije bi odlazio kod strine Roje kojoj je kuća bila ispod same Jaginjice. Ona je bila susjeda moje majke dok su bile neudane. Svaki moj susret s njom i nekim od njezinih osmero djece s kojima smo se odlično slagali, završio bi podsjećanjem na moju žaljku i suosjećanjem:

- E, da te pokojna vidi kako bi ti se obradovala. Teško je bilo suspreći spazam u grlu. Prebacio bih razgovor na drugu temu da sakrijem ganuće nad samim sobom.

Godinama sam bio pod teretom gubitka majke. Plakao bih kad god bih se osamio ili bih se namjerno osamljivao da se isplačem.

Jedan san prati me čitav život. Sanjao sam ga te sumorne ratne jeseni 1942. godine. Majka i ja sami kod kuće. Predložim da mi skuha palentu pokazujući na vreću kukuruzna brašna koja je bila pred nama.

- Ne bi je mogli zajedno pojesti - odgovorila mi je s tugom u glasu. I onda i danas shvaćam to kao duboku simboliku. Kao vjerojatnost da živimo u paralelnim svjetovima. Da mrtvi nisu mrtvi, nego su tu negdje blizu nas. Brinu o nama i bdiju nad nama. Tako sam nekako osjećao prisustvo duha svoje pokojne majke.

Već sam bio u višim razredima gimnazije i stanova u dačkom domu, kad bi mi se znalo dogoditi da me netko od prijatelja bez zadnje namjere upita:

- Zašto si sinoć plakao? Naravno, nisam priznavao i činio se čvršćim nego što jesam.

Školska lektira, primjerice Ivan Cankar: "Šalica kave" često puta mi je natjerala suze na oči. Prisjećao bih se, kao i junak ove pripovijetke, događaja iz djetinjstva.

Naša mala soba bila je namještena sirotinjski: škrinja, velika postelja, koja je zakrčivala polovicu sobe, stolica i nekoliko tronožaca, zidana peć u kutu i ormarić obješen o gredu. U škrinji se čuvala bolja roba i još neke kućne dragocjenosti. Zato je bila uvijek pod ključem. U ormariću je bio ražovni, a rjeđe suražovni kruh pod ključem. Peć je imala trumbu, danas bi rekli rol. Bila je ovalna oblika. Između trumbe i zida bio je mali, tijesni prostor zvan zapećak. Za njega smo se mlađi brat i ja često otimali. Tu je bilo najvruće. Postelja je bila previsoka i za najmanje nedostupna, ako ih netko ne podigne. To je bio posao starijih. Tu bi spavali roditelji i po nekoliko najmanje dječice. Odrastanjem gubili bi pravo na postelju i morali bi spavati na škrinji ili podu, a za toplijeg vremena, na štali, u sijenu. Spavanje na podu nije bilo nimalo ugodno. Mala niska kućica bi se ohladila tijekom noći pa bismo se smrzavali. Zato smo se otimali za mačku. Onaj kome pripadne grije noge ,što je bila prava blagodat.

Za osvjetljenje sobe, u kojoj je moj najmlađi ujak, inače gora od čovjeka, dopirao do grede, a stric rukom do poda, služila je petrolejka. Mala bočica petroulja, stijenj povučen kroz malu, tanku limicu, koja bi ga držala na površini goreće tekućine i to je bilo osvjetljenje. Kako bi stijenj dogorijevao trebalo ga je svako malo, govorilo se, "useknjivati".

U takvom ambijentu odvijale bi se naše skromne večere. Pogotovo poslije sv. Terezije kada bismo umjesto tri obroka imali dva. Kako bi dan biva sve kraći, užina odnosno ručak pomican je za kasnije pa bi se spajalo vrijeme za oba obroka. No, noći su bile preduge pa se majka trudila na sve mile načine da smiri naše gladne želuce. Nekada bi ispekla pola, nekad odrezala svakom komad kruha, a najčešće skuhala kukuruznu kašu. To s kašom uvijek je završavalo "incidentom" između starijeg brata i mene. U prohladenu kašu majka bi, u žlicom izdubljenu rupu, usula mlijeko. Brat bi brzo srušio "pregradu" i varenika bi se, po zakonu spojenih posuda, prelila kod njega. Reagirao bih grlato što me koštalo njegove osvete petkom kada bi roditelji otišli na sajam u Gospić.

Ponekad bi nam mama ispekla kukuruzovnicu. Kako je samo mirisala i bila žuta kao dukat čim bi je izvadila ispod peke, malo prohladila podijelila bi nam svakom po komad. Jelo se u slast.

Jednom, ne znam zašto, sklonio sam se u vrijeme diobe. Htio sam, valjda, skrenuti pažnju na sebe.. Znam da to djeca nekad čine. Nerado se utapaju u bezličnu gomilu. A nas je bila prava gomila. Ne sjećam se je li sebi išta ostavila. Kada sam se pojavio za zahtijevom za svoj dio izazvao sam zaprepaštenje. Prvenstveno njeno. A ja sam bio potišten, "zanemaren", "zaboravljen"... Koliko sam bola majci nanio s tim nepromišljenim gestom shvatio sam to mnogo kasnije i iskreno se pokajao. Kajem se i sada. Kajat ću se čitai život.

Nevenka BAKOŠ

Hrvatskoj za Dan državnosti

Svi blagoslovi Neba nek se danas spuste
na svaki pedalj zemlje Hrvatske nam mile.
Ljubav, Mir i Sloga nek je uvijek krase,
nek uzmaknu pred njom sve paklene sile.

Prošla je kroz patnje neizmjerna bola,
napojila krvlju svaku svoju grudu,
umivala suzom ojađena srca.
O, Bože, nek ta žrtva ne bude zaludu!

Nek prolaze godine i vjekovi dugi
u miru i sreći nad Hrvatskom dragom.
O, čuvaj je Bože i stalno je krijepi
svojom dobrotom i svim dobrim blagom.

Zaboravljeni egzodus

U svekolikom evidentiranju zala počinjenih od komunističkih vlasti odmah nakon drugog svjetskog rata, jedno veliko zlo uopće se ne spominje. Ono je tim veće što je učinjeno bez ikakva valjana povoda i bez vidljive svrhe. Naprosto zločestoća kao emanacija prirode totalitarističke vlasti. Radi se o progonu nekoliko obitelji iz Rastoke, Bužima i Trnovca sa svojih ognjišta u Glinu i okolicu. Obrazloženje je bilo krajnje cinično: mogu biti potencijalno utočište neprijateljskim vojnicima zaostalim po "šumama i gorama..."

Žrtve se toga progona i dan danas živo sjećaju svih pojedinosti užasnog putešestvija po bespućima Korduna i Banije, kao i ljudi s kojima su se, htjeli- ne htjeli, morali doticati.

Jedna od žrtava toga besmislenog egzodusa, prosvjetna radnica u mirovini Marica Prica, nosi te dane u srcu kao nezacijeljenu ranu. Ono - zašto? - ne silazi joj s usana kada se bilo kojim povodom povede razgovor o tome. Kako ona, tako i njezin brat Braco (Frane) Jelić. Njemu su četničke granate potpuno razorile kuću, zapravo dvije. Jednu prijeratnu koju mu je izgradio otac povratnik iz Amerike nakon čega je ubrzo umro, ostavivši njega i dvije sestre na brizi majci. Komunističke vlasti nametnule su mu stanare kojih se nikada nije mogao riješiti. Stoga je za svoju obitelj morao graditi još jednu kuću. Sve je to prožderao plamen u jednom od bezbrojnih bombardiranja Gospića iz četničkih uporišta Ostrvice, Barleta, Počitelja, Metka, Divosela. I umjesto da pod starost sabire plodove svoga mukotrpnog rada, mora se iznova kućiti. Njegovo je sjećanje na bezdušni čin neprijateljske mu vlasti začinjeno beskrajnom gorčinom. Čitav svoj vijek provodi u pomaganju drugima na što je, po prirodi svoga posla - bolničar je - prisiljen ali nije prisiljen na dodatnu ljubaznost koje kod njega ima u izobilju i koju ništa nije moglo pomutiti. Svoju bol drži duboko u srcu, jednako kao sestre mu Marica i Anka. U rijetkim prilikama otvori dušu i poteče gorčina...

Marica je svoje sjećanje, na moju sugestiju, pretočila u zapis koji slobodno prepričavam: -"Bilo mi je samo deset godina kada sam pošla u prvi razred gimnazije (današnji peti osmogodišnje). Rat je tek završio. 1946. je godina. Za mnoge je to bilo oslobođenje, a za mene i moju obitelj, kao i još mnoge druge - pakao. Otjerali su nas s ognjišta. Da, dobro ste čuli - s ognjišta. I to tko? Moji susjedi, seljani, znanci i neki rođaci. I to oni isti koji su tijekom četverogodišnjeg rata u našu kuću rasporedivali i po četiri partizana na hranu i to više dana uzastopce. Drugi su bili iz ovih ili onih razloga pošteđivani (više djece, siromaštvo). Bilo je neizdrživo.

Bila je kasna jesen. Spremala sam se u školu. Kako je moje selo Rastoka daleko od Gospića morala sam stanovati u gradu. Moja starija sestra Anka i ja morale smo se stiskati u najskrovitijem ćošku naše vlastite kuće (drugu i prostor okupirali su "predstavnici" nove vlasti). Opazila sam iz dubine Smiljanske ulice zaprežna kola puna čeljadi u pratnji dva vojnika - partizana. Na njima puške i bajonete, a oko pasa po dvije bombe. Prepoznala sam moju majku i očuha. Pogled na troje male dječice potpuno me ošamutio. Sestra po majci, Maša imala je svega šest godina, Luka četiri, a Josip dvije.

S njima je bio i moj stariji brat Braco (Frane), roden 1934. godine.

Sestra i ja pritrčale smo i u jedan glas upitale:

- Za Boga, kuda ćete?

- Ne znam - plačući je odgovorila majka - tjeraju nas!

Jedan od vojnika obratio se majci krajnje grubo:

- Jesu li to vaše ćeri?

- Jesu!- jedva čujno izusti majka

- Penjite se!- odreza kao sabljom.

Tad je za mene završio prvi razred gimnazije. Stigli smo na željezničku stanicu. Tu smo zatekli druge obitelji, iz Rastoke Pavlesini, iz Bužima obitelj Martina Biljana, iz Smiljana Nikolaja s obitelji, iz Trnovca Jerko Dašin sa svojom obitelji, zatim obitelj Pavelić, za koju pretpostavljam da je iz Trnovca. Druge nisam poznala.

Svi su se pitali - zašto? A oni, da bi se nekako opravdali, čitali su s nekakvog papira da te obitelji imaju nekoga u ustašama. Da su za vrijeme rata pomagali neprijateljsku vojsku i da za neko vrijeme moraju biti iseljeni. Budući se sve to nije ticalo moje obitelji obrazloženje je glasilo: "Mi gradimo socijalizam i nećemo dozvoliti da kulaci žive u njemu." Znači, to su nam stavili u grijeh. Znam samo da mi je otac umro 1936. i da se majka nakon tri godine udala. Rodilo se još troje djece. Očuh se cijeloga rata skrivao i uklanjao od svih vojski, jer se trebalo brinuti za šestero djece. Svi smo morali raditi u kući i na polju i ne znam od čega se to sastojalo naše kulaštvo. Cijelog rata morali smo predavati partizanima po dva sitna grla stoke. Najtužnija sam bila za jednom juničicom, Golubom. Bila je šarena, a mi je djeca razmazili. Stalno nas je pratila u stopu očekujući koru kruha ili soli. I ona je otišla njima. Sićam se, majka bi ispekla kruh pod pekom kao kotač. Jedva bismo čekali da se ohladi. Ali, začuli bi se psi i mi bismo znali da to iz šume dolaze partizani. Što ne bi pojeli, ponijeli bi sa sobom. Za sve nam je to sada nagrada.

Potrpali su nas u stočne vagone i otjerali na Baniju - stacionar Glina, sela: Vlahović, Grabovac, Lušćane.

Iza nas je ostao veliki konj po imenu Pram koji je koristio cijeloj Rastoki i susjednom Otešu. Tko god nas je molio, mi bismo ga posuđivali, ali sami zobili. Našim progonstvom Pram je dodijeljen jednom Podoteškom partizanu, a ovce su pokrepale, jer se nitko nije htio za njih brinuti. Kuća je opustošena od prvih susjeda.

Po dolasku u Glinu raspoređeni smo po kućama da budemo sluge. Najgore je prošao moj četrnaestogodišnji brat Braco. On je dodijeljen ljudima koji su imali zadrtu kćer. Kada je saznala odakle smo i zašto smo prognani, zaprijetila je da će ga zaklati. On je pobjegao. Tri noći je spavao pod vedrim nebom. Tražio je majku. Kada ju je na koncu pronašao, odbornik ga je rasporedio kod još starijih ljudi vrlo, vrlo zapuštenih. Majka ga je morala svaki dan presvlačiti i čistiti od velikih bijelih ušiju. Ja sam dodijeljena kod jedne udovice u poodmaklim godinama koja je imala sina Petra zvanog Majan. Žena mu se zvala Stana, a nevjesta kojoj je muž poginuo Mara. Svi su me dobro prihvaćali osim Majana. On bi, kad bi se naljutio, a to je bilo često, potezao bič na mene i psovao mi majku ustašku.

Jednom, bila je susnježica, dotjerala sam kravu s paše. Nisam primijetila da ju je posisala već odrasla junica. Njega je to razbjesnilo i potjerao me u sumrak. Bila sam izbezumljena od straha i studeni. Na nogama sam imala samo neke šlapice. Očajno sam

dozivala majku. Sutradan je baba Sava došla po mene pravdajući sina da je živčan. Nema, kaže, svoje djece pa ne voli ni tuđu..

Tijekom zime brat nije mogao više izdržati. Smišljao je kako pobjeći. Nakon tri mjeseca zlopaćenja smislio je da se ukrca na teretni vlak koji je vozio do Karlovca. S njim je pošla i mala Maša. Nije se nikako dala odvojiti od njega i nije mu bilo druge, nego da i nju povede. U Karlovcu su nabasali na nepoznatu, ali dobru ženu, koja ih je uputila kako će dalje do Gospića. Kada su stigli u Gospić svratili su kod nekih rodaka i u našu kuću. Ali novi stanari (imenuje ih) su ih istjerali.

Prozebao, gladan, gotovo bos uputio se u Rastoku. Mašu je morao cijelog trinaestkilometarskog puta nositi na leđima. Toliko su izgledali jadni da ih gotovo nitko nije odmah, prepoznao. Ono što su zatekli kod kuće bilo je više nego strašno: namještaj pokraden, prozorska stakla polupana, a ono nešto preostala blaga krepavalo je od gladi. Susjedi su krave muzli, ali hranili tek toliko da ne lipsaju.

Nakon nekog vremena vratila se i najstarija sestra Anka, a ubrzo mama s Lukom i Josipom. Očuh i ja ostali smo još šest mjeseci, jer se on bojao da ga ponovno ne vrate.

Sjećam se i danas kako je sunce grijalo, snijeg se prošarao po njivama. Proljeće je nastupilo i kalendarski i vremenski. Srce mi je kliktalo od radosti. Vraćamo se kući. Nije bilo mjesta za skeptična pitanja, - našto se vraćamo? Nitko nas nije pitao zašto smo se vratili i tko nas je pustio...

Ta mi je školska godina propala. Ponovno sam se upisala u prvi razred gimnazije školske 1947/48. godine. Tijekom školovanja imala sam lijepih i ružnih trenutaka. Među lijepe ubrojila bih dobar odnos pojedinih nastavnika, koji ničim nisu pokazivali da im je bitno išta drugo, osim da dobro učimo i dobro se vladamo. Posebno me je volio direktor Juhas i nastavnica Zora Androjić. To je izazivalo zavist nekih učenica iz Metka pa su me svakom prilikom šikanirale. Psovale mi majku ustašku. Jednoj od njih, tamo šezdesetih godina vratio se ujak iz Engleske. Ubrzo se pokazalo da je bio krvavi četnik i da ima na duši više ubojstava. Sam se objesio u zatvoru. Naravno da bih joj vratila uvrede, da sam tada nešto o tome znala. Ali tko se tada usudio posumnjati u njihovu partizanštinu.

Moje su na selu tjerali u seljačke radne zadruge. Majka i očuh nisu htjeli ni čuti pa su im rađene svakojake psine: tjerali ih na "dobrovoljne" radove, zaračunavali mnogo veći otkup od nužnog. Ali, svejedno, nisu nas mogli uništiti. Svi moji su voljeli i znali raditi i uskoro opet imali više od mnogih mještana koji su se svojim postupkom ogriješili o nas..."

Tako otprilike završava Marica svoju ispovijed. Svoje nekadašnje "stanare" ponekad sretne i bez zlobe priupita: pod kojim bi uslovima pustili nekog u svoje kuće (svi imaju kuće i druga bogatstva). Njihov odgovor je predvidiv - nikakvim. Ali ono što je žalosti: oni ni danas nisu bez udjela u vlasti i u diobi društvenog kolača.

Zaključno, držao sam potrebnim podsjetiti na vid stradanja običnog malog čovjeka od tiranskih i totalitarnih sustava za koje je jedina pravilna alternativa - demokracija. Prava i suštinska demokracija. Ona se može svojim instrumentarijem suprotstaviti despociji, ma kakve provenijencije ona bila.

Tatjana VRANIĆ

Ratna premišljanja

Rat - rat i krv! Nikada se neću moći načuditi čovjeku. Dobro, recimo da je čovjek nesavršena božanska slika i prilika. Jedino Gospod je savršen i bezgrešan. I zato jer je čovjek nesavršen i jer sveci po zemlji ne hodaju, on je sposoban uništiti drugoga čovjeka. A Isus je naredio: "Ne ubij!" i onaj koji je u stanju prihvatiti božanski zakon, izborit će život vječni u nezamislivu raju, gdje je sve nebrojeno puta ljepše nego na Zemlji, gdje nema nečistih tjelesnih potreba, gdje je sve sterilno i prožeto blaženstvom.

Rat je, rat i krv, a ja razmišljam o raju i o Isusu, koji je pružio i drugi obraz te rekao: "Tko tebe kamenom, ti njega kruhom!". Taj je kruh, naravno, više od kruha jer svaka od tih izreka ima višeslojno značenje. Kruh je bogatstvo i materijalno i duhovno. Kruh je ono što možemo suprotstaviti divljaštvu, barbarstvu i nečovještvu. Kruh je vječna pozitivna kategorija. On je Isus koji je sišao s neba, on je život. I gleda li se tako, tko tebe kamenom ti njega Isusom, ti njega vjerom koja te vodi u život vječni, ti njega dobrotom i svjetlošću, ti njega životom, u nadi da će se i on možda prosvijetliti i progledati i ostaviti se kamena. Savršeno jednostavno i logično, kada bi se borba zaista mogla rješavati dobrotom.

U svom tom razmišljanju ja se uvijek iznova pitam u što ja, ustvari, vjerujem? Ja jesam katolik, jer su me roditelji, dok još ništa nisam znao niti bio svjestan, krstili u katoličkoj crkvi, ja jesam katolik jer sam svoju pripadnost svjesno potvrdio crkvenim brakom, ja jesam katolik, jer su Hrvati, od raspada crkve na Zapadnu i Istočnu, ostali vjerni Papi kroz sva burna minula stoljeća. Ja jesam katolik, jer cijenim katoličke blagdane i držim se, koliko god mogu, deset zapovijedi i grize me savjest kada učinim bilo što, što bi se moglo okvalificirati lošim. I konačno, ja vjerujem u Boga pa čak mogu svjesno prihvatiti i Presveto Trojstvo: Boga Oca, Sina i Duha svetoga, jer mi je jasna potrebitost i veličina takva vjerovanja, ali, ipak, jesam li uistinu katolik, u punini značenja te riječi? Ne mogu se predati bezrezervnom vjerovanju i s potpunim uvjerenjem izgovoriti sveto katoličko "Vjerovanje", a da pritom ne pomislim je li Marija odista rodila samo Isusa ili je Isus, kao što sam negdje pročitao, trinaesto dijete Marije i Josipa-muža, a ne zaručnika. I ne mogu sam sebe uvjeriti da moram vjerovati u Boga, koji je čovjeka učinio na svoju sliku i priliku, dakle Boga po liku slična čovjeku - čovjekolikoga boga (a čovjek je, dakle, bogoliki). Meni je amorfni Bog, sila koja vlada nad svime, daleko bliži. A katolička crkva bi rekla za mene da mislim na način prirodne filozofije ili da vjerujem u bezličnoga boga koji nije bog na katolički način pa da sam, ustvari, nevjernik. Možda je Crkva odista u pravu. A, opet, otkud Crkvi pravo da mene proglasi nevjernikom? Ja odista vjerujem u Boga svemogućega, stvoritelja neba i zemje, svega vidljivog i nevidljivog. Moje velike dileme zovu se Isus i Marija.Isus na islamski način, kao božji prorok, ponekad mi se čini prihvatljivim, a ponekad se čudim svojoj gluposti, koja me čini slijepcem, koji ne može jednostavno vjerovati u čudesa i u to da je za Boga sve moguće pa i to da s određenom namjerom utjelovi dio sebe u Isusu Kristu, čovjeku, da bi ljudima na direktan način pokazao put svjetlosti, kojim treba ići i kojeg treba slijediti na putu do vječnosti.

Oko mene rat i krv, a ja razmišljam o načinu svoga vjerovanja i o tome zašto se ne mogu pomiriti sa crkvom i svećenicima. Još kao dječarac uvjerio sam se da svećenici mogu biti veoma grešni ljudi pa čak i zli, jer sveci po zemlji ne hodaju. Još i sad mi to djeluje nevjerojatno, ali svaki je čovjek pa i svećenik gospodar svoje savjesti. No, sve te priče što sam ih slušao od starijih i moja loša iskustva od vjeronauka do danas, dovele su do mojeg raskida sa crkvom, naravno, ne u doslovnom smislu. Ponekad obidem crkvu, pogotovo na blagdane. Ali, inače, klonim se svećenika. A na ispovijed ne idem jer svećenici imaju gadnu naviku da svoje ovce ispituju s velikim zanimanjem o spolnom životu. A kakvo pravo ima on, pa bio i stotinu puta Božji pastir, da mene ispituje o stvarima koje se tiču samo mene i Gospodina? Trudim se živjeti po Božjim zakonima, u nečemu ponekad pogriješim, obraćam se Bogu svakodnevno, živim s njegovim prisustvom u mislima i ne osjećam potrebu kleknuti u ispovjedaonicu gdje je svećenik sakriven pregradom, a ja u odvratno podređenom položaju osuđenika kojeg se gleda i istražuje (čini se da nisam dovoljno ponizan niti skrušen pred čovjekom). Radije priznajem svoje grijehe onome koji sve vidi, sve čuje i sve razumije, bez posrednika.

Bože mili, nalaze li ta moja obraćanja Tebi, put do tebe? Nije li svećenik onaj kanal kojim do Tebe putuje pokajanje? Ne, ne mogu vjerovati da bi me Ti mogao ostaviti na cjedilu samo zato što mislim ponešto drugačije od običnih Božjih ovčica. Konačno, ti si me stvorio drugačijim. Tebi posvećujem svoje misli, svoje dileme i svoja traženja. Tebe molim da mi pokažeš put i da mi dadeš hrabrosti za borbu. Čak i sada, kada je moj prvenac, moj jedini sin, mrtav, a da nije ni odrastao, ja nisam prestao vjerovati, nego uporno tražim svhu. I tješim se da je možda za njega i bolje tako. Možda bi ga odnio ovaj krvavi rat, na mnogo teži način, nego što je smrt, proizašla iz bolesti.

Da, rat! Mnogo je lakše, kažu ratovati i ubijati nego razgovarati, razmišljati, pokušati doći do rješenja mirnim putem. Odlučiš tako osvojiti svijet, nametneš se, jer si u ludosti dovoljno jak, za vođu, i povedeš svoj narod u propast. Krv teče potocima, a ti govoriš da cilj opravdava sredstvo. "Pa, što! - kažeš - ti će ljudi ionako umrijeti. Ovako samo umiru nešto ranije i k tome za moj sveti cilj." Bože dragi, što Ti na sve to kažeš? Da, slušam, raja na Zemlji nema, jer kada bi ga moglo biti, onda onaj na nebu ne bi niti bio potreban i ne bi se imalo čemu stremiti. I tako: uljuljkaš se u svoj mirni, ubavi život, radiš za neku plaću, rađaš dječicu, ljubiš ženu, gledaš Sunce i slušaš pjev ptica i misliš da će sreća vječno trajati, a onda u tvoj život uleti rat, kojeg ti nisi započeo ni želio i sve u što si vjerovao izokrene iz temelja. Dojučerašnji susjedi postaju tvoji ljuti neprijatelji, jer su druge vjere i nacije, i sam počinješ osjećati mržnju prema drugom čovjeku zato jer je druge vjere i nacije, mada mu u žilama kola topla, crvena krv, kao i tebi i čovjek je, kao i ti, barem biološki, ali ti nisi kriv što se strah uvlači u sve pore i postaješ sasvim drugo neko biće, čovjek prilagoden ratnim uvjetima.

Bože, hoću li preživjeti ovaj rat ili, važnije, hoće li moja obitelj preživjeti ovaj rat ili će sve propasti u bezdan, u mrak? Zapravo, ne bojim se poginuti. Ali se bojim umrijeti besmisleno. Kada bih pred sobom vidio cilj za koji se vrijedi žrtvovati, možda bih se mogao pretvoriti i u ratnika, mada je ratništvo meni uvijek bilo strano. Ali, bojim se da u ovom ratu ne vidim takav cilj. Nijemci su ipak okupatori. A nijedan okupator ne može mi biti drag, barem ne ako je u istom povijesnom trenutku sa mnom. Aleksandra Makedonskog mogu prihvatiti, jer iz ove povijesne perspektive vidim i ono dobro, što je proizašlo iz njegovih osvajanja. Jednako tako Napoleonu mogu danas možda i

zahvaljivati za Iliriju, ali za što bih ja danas mogao zahvaljivati Hitleru? Za ovaj mrak oko mene? Za pucnjeve koji pretežno znače strijeljanja i svaki pucanj jedan život manje u svemiru? Za stotinu godina možda će netko moći i nešto pozitivno izvući iz ovog, za mene potpuno besmislena rata, ali ja sam sada u tom govnu i ne mogu vidjeti svjetla. Da, imam Hrvatsku, ali to nije ona slobodna Hrvatska, kakvu sam sanjao i želio. Jadna moja Hrvatska, još nije dohvatila svoju sretnu zvijezdu. Ante je morao dati dobar dio našeg mora za nekakvu nazovislobodu i kada rat završi pa čak i da Nijemci i Talijani pobijede, teško da će Ante moći dobiti natrag te dijelove Hrvatske. Morski apetiti su preveliki. Svi su uvijek, tijekom duge i krvave hrvatske povijesti željeli to naše prelijepo more i otoke. A Srbi nam ga nikako ne mogu oprostiti! Ne mogu se pomiriti s činjenicom da su Hrvati prvi stigli do mora i zauzeli cijelu obalu. Želio sam vjerovati u nezavisnu državu Hrvatsku, ali ono što nastaje u ratu teško može imati budućnost, pogotovo u ratu protiv Amerike i Engleske. Koje li strahote! Moja je Hrvatska američkom snu navijestila rat! Toga sam se dana neopisivo užasno osjećao. Amerika je novi svijet, Amerika je konglomerat naroda, Amerika mora pobijediti!

Bože, zašto si hrvatsku državu izvukao iz velikosrpskoga zagrljaja, a bacio je u novi pogubni zagrljaj? Nijemci jesu sposobni, Nijemci jesu jaki, Nijemci mogu mnogo, ali američki san naprosto ne mogu pobijediti. Iz jednostavnog razloga što se budućnost ne može pobijediti, a Amerika je budućnost. U Ameriku dodeš i svim srcem postaješ Amerikanac. Možeš slobodno sačuvati svijest o svojem porijeklu, ali američki san je iznad svega. On znači jednog dana ujedinjene narode, zaista, ujedinjene narode zemaljske loptice što se kotura svemirom, a to znači i ujedinjenu Europu, u kojoj će svi s ponosom govoriti da su Europljani, a istovremeno će ostati Francuzi, Talijani, Hrvati. Mogu li se Srbi pomiriti da budu Europljani, umjesto da Europa postane Srbopa? Ovoga časa su inferiorni, jer su Nijemci oni koji su nadmoćna rasa, ali kada dođe njihov čas, možda će Nijemcima uspjeti objasniti da su i oni Srbi.

Bože, kuda sam to skrenuo? U meni je vječan taj otpor prema velikosrpskim pretenzijama i to je jedini rat koji bi mene mogao učiniti ratnikom. Ovaj rat to nije. U šumi su partizani koji se bore protiv Nijemaca, ustaša i domobrana. Kažu da je njihov san zaista slobodna Hrvatska, bez ičijeg patronata, ali do mene stiže još više glasova u prilog nekakve druge Jugoslavije, koja bi, navodno, bila bolja od one prve Srboslavije. Ne, niti njihov rat nije moj rat. Među njima prevladava komunistička pokvarena mafija, koja djeluje kao rak i uništava svo dobro tkivo. Ja sam taj ružni san odavno odsanjao i smjestio među promašaje. Ako komunizam pobijedi ovdje, kao i u crvenoj Rusiji, Hrvatska se nema nadati ničemu dobrome. Jadna moja Hrvatska! Bože, kako ćemo sve to preživjeti? Hoću li uspjeti ostati neutralan u ovom ratu, u kojem se traži svrstavanje uz neku stranu? Čak i pod cijenu da me svi proglase kukavicom, ja želim ostati izvan tog rata.

Oko mene je zid i ne vidim nikakva puta. Samo rat, rat i krv.

(Odlomak iz veće cjeline)

Đuro BOŠNJAK

Quo vadis, Croatia?

Ljuti Vas zar ne, kad Vam netko kaže da spadamo u balkanski sklop. Mene također ljuti. Ne dam si to reći. Odmah planem. Barem dok malo ne promislim. Jer, u kontekstu u kojem se danas upotrebljava izričaj "balkanac", "balkanski" ili pak analogno, "bizantinac" ili "bizantinski", svakog iole kulturnog, poštenog i časnog čovjeka s pravom smeta, jer je postao sinonim za prijetvornost, podlost, sirovost, bezdušnost i sl. Nadajmo se da smo sve to ostavili u baštinu onima koji su nam to desetljećima servirali, i koji su, bojim se, i nas donekle inficirali tim virusom.

Jesmo li se mi baš u potpunosti oslobodili tog, balkanskog mentaliteta?

Sjećam se, bijah još pučkoškolac kad su mi u školi govorili o junačkim pjesmama, pisanim u desetercu, o "junacima" koji su iz zasjede dočekivali, robili i morili "dušmane" koji su nerjetko bili tek obični trgovci, samo druge vjere. To se još donekle, u onim "junačkim" vremenima, kad su Turci vladali onim krajevima, recimo i moglo tolerirati, ali zlo je što je taj mentalitet tu ostao i do danas, t.j., ti naši dojučerašnji susjedi nisu ga se odrekli. Nastavak učenja u mojoj pučkoj školi, bila je "junačka" borba naših "oslobodilelja" koji su također iz zasjede mučki napadali "mrske okupatore" i "domaće izdajnike". Ratnih zarobljenika, naravno, nije bilo.

Već tada su se u mojoj dječjoj glavi motale različite misli i mnoge nejasnoće. Jedno sam učio u školi, drugo u obitelji i na vjeronauku, a budući da sam volio čitati viteške romane, u meni su se ne rijetko sukobljavali pojmovi kao viteštvo, plemenitost, dobrota, pravednost s grubošću, "snalažljivošću", sebičnošću... Kasnije, kad već udoh u pubertet, počeo se koristiti, najprije u športu, a kasnije i svakodnevno, iskrivljeni engleski izraz "fer". Mi, mladi, koji još imasmo ideale, vrlo rado smo ga rabili a i u većini slučajeva, kao ondašnji idealisti, u tom duhu pokušavali živjeti. Što iz nutarnjih poriva, a bit ću iskren, i kao i svi mladi cijelog svijeta, automatski smo bili protiv nametanih nam vrijednosti i pravila ponašanja.

U zrelim godinama konačno dočekah, toliko željenu i žuđenu svoju vlastitu, samosvojnu i samostalnu domovinu Hrvatsku. Bijah sretan što se konačno otrgnusmo od Balkana, ponadah se da zauvijek raskrstismo s balkanskim mentalitetom, da "Bizantu" i "bizantincima" rekosmo zauvijek zbogom. No nakon "triježnjenja" uvidjeh da još podosta tog balasta osta među nama. Primjera koliko hoćete.

Podsjeća li vas na nešto kad vas, doslovce u zasjedi, dočeka prometna policija. Nemate nikakve šanse da se izvučete bez kazne. Istina, osim što su lijepo odjeveni, zaista su vrlo ljubazni. Ali budite sigurni da ćete nakon "rutinske kontrole" platiti kaznu ili završiti kod prekršajnog suca. Jer, naći će se već neka vaša greška ili prekršaj, a pokušate li objasniti da niste krivi, to ćete po uvrijedenom "naputku" onoga koji vas je zaustavio, morati dokazati na sudu. Uz to bit ćete detaljno obaviješteni koliko ste negativnih bodova "zaradili": To vrijedi samo ako ste bili propisno vezani i vozili dopuštenom brzinom, jer ako ste vozili prebrzo, i niste se mogli zaustaviti, dobro ste prošli. Još čujem komentar jednog policajca kako je vrlo nezgodno zaustavljati one u "dobrim" autima koji prebrzo voze, jer, navodno, takvi su spremni i pucati (?!?!). Prema tome, ako ste

zaustavljeni, platit ćete "ceh" i za one koji su prije vas projurili. A platit ćete sigurno, jer priča se da ti lijepo odjeveni mladići, koji vas čekaju u zasjedi, imaju normu, koliko "utrška" od kazni moraju donijeti nakon smjene...

Nije mi poznat ishod, nemilog događaja u Đakovu, kad je skupina naoružanih policajaca-specijalaca, pretukla mladež, bolje rečeno djecu, u jednom disko klubu, bez ikakva razloga, a potom demolirala ugostiteljski objekt. Zar je viteški tući i nanositi tjelesne ozljede nedužnim djevojkama?!? Očevi, kako biste reagirali da se to dogodilo vašoj kćeri?

Svjedoci smo najnovije kampanje protiv pušenja. Nisam pušač i pozdravljam to. Međutim, pogledamo li kioske u bilo kojem našem gradu, na bilo kojem lokalitetu, što ćemo vidjeti? Cigarete, teško, ali zato daleko razornije sredstvo za trovanje mladeži - pornografska izdanja. U celofanu ili bez njega. Kamo to vodi?!? Zdravom odgoju, pripremi mladih na brak i obitelj, ili pak na životinjsko iživljavanje, na srozavanje dostojanstva osoba na nivo životinje ili najobičnije robe. Na bolesno zadovoljavanje frustriranih osoba s jedne strane i brzo bogaćenje vještih i "sposobnih" menedžera s druge . I, koliki je korak, između pornografije i svodništva odnosno prostitucije?... A to smeće ama baš nitko da pomete s naših ulica. Je li to možda naličje demokracije, ili pomanjkanja hrabrosti za sukob sa "porno-mafijom"?

O današnjem najvećem zlu koje neumoljivo svakim danom odnosi sve više mladih života - drogi, nekako se u medijima sve manje govori. Jamačno se to već počelo smatrati "deplasiranim" ili se pak za to okrivljuju roditelji i škole, a one se uzajamno "prepucavaju" o tome, tko ima veći udio u odgovornosti. Mladež, budućnost ovog naroda, propada nam (Bogu hvala ne sva) a dileri se bogate... Je li i to jedna od "blagodati" uveženih sa zapada?

Što reći o našoj "specifičnosti", kriminalu u sferi famozne pretvorbe i privatizacije, kad je već gotovo sve rečeno. I pored afera u javnosti, bitne se promjene ne uočavaju, izgleda po onoj arapskoj "Psi laju - karavana prolazi", dodao bih, a ljudi ostaju na ulici gladni i bez posla...

Naslušasmo se i načitasmo o duhovnoj obnovi. Što je to? Nagle masovne posjete crkvama i manifestiranje vjerskih običaja? Ili pak nešto u nama samima. Rekao bih ovo drugo. Oslobodimo se svi mi, svaki od nas, od najmanjeg do najvećeg, od običnog djelatnika do najvišeg dužnosnika, oslobodimo se "našeg bizantinca i balkanca" koji čuči negdje u nama, protjerajmo ga iz svoje nutrine kao što su naši hrabri branitelji protjerali zlotvore iz lijepe naše. Vratimo se Onome od koga smo stvoreni. Vratimo se zasadima europske kršćanske tradicije, njenim izvornim vrijednostima, pa ćemo se vratiti i u okrilje Europe kojoj smo oduvijek pripadali.

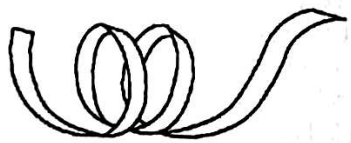

Ivan PEKLIĆ

Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka (III.)
Dr. Janko Šimrak i agrarna reforma

Uvod

Dr. J. Šimrak bio je nakon završetka Prvog svjetskog rata živo uključen u politički život Hrvatske i tadašnje novostvorene Kraljevine SHS. On ulazi u Središnji odbor Narodnog vijeća SHS, gdje je izabran u odbor 28 članova Narodnog vijeća koji odlaze u Beograd. Sudjeluje u radu P. N. P. te Jugoslavenskog odbora i aktivan je u formiranju Hrvatske pučke stranke.

Bio je član Povjerenstva za agrarnu reformu, u svojim istupima na sjednicama PNP bori se za što pravednije i bolje sprovođenje agrarne reforme. Njegova zasluga je u tome da je ustao u odbranu hrvatskih seljaka koji su se pobunili protiv žigosanja stoke, a čiji uzrok treba tražiti i u slabom sprovođenju agrarne reforme.

Prema podacima iz 1895. g. u Hrvatskoj su uglavnom prevladavali sitni posjedi. Na području Hrvatske i Slavonije postojala su 407 403 posjeda. Od toga broja 180 175 (44,23%) bili su posjedi manji od 5 jutara. Posjeda između 5 i 20 jutara bilo je 192 656 što čini (47,30%) posjeda; posjeda između 20 i 50 jutara bilo je 30 603 tj. (7,52). Posjeda od 50 do 200 jutara bilo je 3 380 (0,81%). Većih posjeda od 200 jutara bilo je 589 tj. svega 0,14%. Većina tog posjeda bila je u privatnom posjedu a država je imala 688 595 jutara.[1] Kada se vidjelo da će se Austro-Ugarska raspasti pojavilà se nada za rješenje agrarnog pitanja.

Šimrakov rad u sustavu povjerenstva za agrarnu reformu u NV SHS

Prije nego što će doći do ujedinjenja u novu državu pojavila se problematika podjele zemlje. Akciju je tako poduzelo i Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Tako je već u listopadu 1918. formirano Povjerenstvo za agrarnu reformu. U to povjerenstvo ulazi i dr. Šimrak.

"Na osnovu zaključka Narodnog Vijeća od 28. X. 1918. priopćujemo Vam da ste izabrani u Povjerenstvo Narodnog Vijeća za agrarnu reformu te Vas umoljava da izvolite doći na prvu sjednicu Povjerenstva u srijedu 11. t. mj. u 4 sata poslije podne u ured povjerenika NV SHS narodno gospodarstvo Zagreb, Markov trg."[2] Na sjednici Narodnog vijeća SHS od 24. XI. Šimrak se uključuje u raspravu o agrarnom pitanju: "Agrarno pitanje ili pitanje feudalnih velikih dobara crkvenih i svjetskih, stoji u najužem savezu s pitanjem kolonizacije. U našim zemljama žive stotine hiljada proletaraca, koji bi si rado sa znojem lica zaslužili koricu hljeba, ali ne mogu, jer nemaju zemljišta. Prva je briga naša, da izradimo za sve naše jugoslavenske zemlje dobar plan za kolonizaciju. U tu svrhu treba osnovati i jedan novčarski zavod, koji ne će biti kapitalistički ureden."

Središnji odbor Narodnog vijeća SHS donio je zaključak glede agrarne reforme u kojem traži: 1) likvidaciju feudalnih odnosa; 2) parcijalizaciju i kolonizaciju svih

zemljišnih posjeda koji se mogu smatrati velikim posjedima i sva imanja stečena za vrijeme rata; 3) reformu seljačkog nasljedstva; 4) osiguranje uvjeta da se obraduje sva zemlja; 5) izbor Povjerenstva za agrarnu reformu, koje je već formirano u listopadu.[4]

Djelovanje Janka Šimraka u PNP na rješavanju agrarnog pitanja

Prilike nakon stvaranja Države SHS bile su na selu vrlo teške i napete. Hrvatska je 1918. g. bila izrazito poljoprivredna zemlja. Po podacima iz 1921. g. bilo je 72,6% poljoprivrednog stanovništva od ukupnog broja stanovnika, tj. na današnjem teritoriju Hrvatske živjelo je 3 427 268 stanovnika, od toga 2 486 900 pripadalo je poljoprivrednom stanovništvu. Veći dio stanovništava živio je i radio na malim i sitnim seljačkim posjedima.[4] Nova država također se morala angažirati u sprovodenju agrarne reforme, a u tome sudjeluje i Šimrak. Na sjednici PNP od 17. ožujka Šimrak je upozorio na teško stanje seljaka i na moguću pobunu, koja se i dogodila sljedeće godine. Dr. Šimrak je podnio interpelaciju ministru za socijalnu politiku Vitomiru Koraću: "U krajevima zagrebačke, modruško riječke, ličko krbavske i varaždinske županije vlada medu seljačkim narodom najveća bijeda.

Davno prije svjetskoga rata moralo je na stotinu tisuća naroda iz ovih prenapučenih krajeva bježati sa rodene grude u Ameriku i druge strane krajeve, da si zasluži teškim radom koricu crna hleba. Glavni uzrok bijede i seobe u Ameriku bio je u tome što seljak nije imao dovoljno zemlje, da ishrani sebe i svoju porodicu.

U krajevima gde je provedena segregacija kmetovskih zemljišta, od vlastelinskih, vlastela su ugrabila najbolja polja i šume, a seljacima su date male krčevine i baždrljci po šumama. Dok su se držale stare seljačke zadruge i zajednički život u njima, mogli su seljaci kako tako živjeti. Medutim do skora su se počele cjepati stare zadruge, u kojima je po pet porodica živjelo u miru i blagostanju. Državna vlast, kojoj je bila dužnost da zakonom zaštiti život zadruga i da ih na pravoj osnovi reformira išla je u svemu na ruku onima, koji su ih raskidali. Tako na mjesto imućnih zadruga nastali su mali domovi s jednom porodicom. Posjedi su se stali cjepati bez kraja i konca javnim, a još više tajnim diobama.

Tako su nastali mali posjedi s po jutra i manje zemljišta, na kojima vlada neopisiva bjeda i glad. Na tisuće porodica nije se moglo na svom zemljištu toliko priraditi (privrediti op. I. P.) da se preživi od jeseni do Božića. Sve veća i veća pustoća baš u ovim krajevima uvećala je bijedu.

Ovaj svjetski rat bacio je bijednog malog posjednika na prosjački štap: bivša Austro-Ugarska sve mu je rekvirirala i nadarila ga papirnim novcem, koji nema gotovo nikakve vrednosti. Mjesto zemljišta, volova za oranje, krave i teladi imade danas naš seljak austrijske monete, za koje ne može ništa da kupi. Naš je seljački narod pozdravio s najvećim optimizmom stvaranje mlade države na osnovu narodnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca, jer je bio uvjeren da će se izbaviti iz nevolje ljute, iz ropstva i da će postati na svojoj zemlji slobodni gospodar. To je već dobro uvidalo Narodno Vijeće u Zagrebu. Ono je gotovo u svim svojim javnim pozivima na narod uvjeravalo siromašni seljački svijet, da će mu se što prije pomoći. Medutim do današnjeg dana objelodanjeni su samo glavni principi agrarne reforme. Široke narodne mase gube malo po malo

povjerenje i padaju u razočarenje. Tu se imadu izmedu ostalog tražiti uzroci dogadajima od 5. decembra 1918. god. i od 9. marta ove godine. U tome je razlog, što seljaci danas u Zagorju pale i plijene vlastelinska imanja, ako se što prije ne pritekne u pomoć bijednim seljacima, mogu se očekivati u gornjoj Hrvatskoj najozbiljniji dogadaji.

Radi toga pitam gospodina Ministra za socijalnu politiku, šta je do sada radio i šta misli uraditi, da ublaži seljačku bijedu u gore pomenutim krajevima, napose pitam:

1) Kane li se odmah prije konačnog riješenja čitave agrarne reforme podjeliti veliki posjedi medu male zemljoradnike u najsiromašnijim krajevima?

2) Je li izraden nacrt kolonizacije seljačkih maloposjednika koji u svom kraju ne mogu dobiti dosta zemljišta, u druge krajeve gdje ima zemljišta."[5]

23. ožujka Šimrak opet postavlja pitanje Koraću koji je svojim povjerenicima Stanku Henću, Većeslavu Vilderu i Hinku Krizmanu povjerio diobu zemljišta u Slavoniji i Hrvatskom zagorju. Nespojiva je dioba zemljišta sa svojstvom narodnog poslanika, jer se to može koristiti u stranačke svrhe, i pita da li će se sporazumno sa PNP formirati stručno povjerenstvo za diobu zemljišta i da li će se dosadašnja dioba smatrati ništavnom.[6] Dr. Šimrak je također izabran u Agrarni odbor (24. travnja) od strane PNP-a koji se je prvi puta sastao 28. travnja 1919.[7] Na pitanje o agrarnoj reformi Šimrak se osvrnuo na Glavnoj skupštini Hrvatskog katoličkog narodnog saveza, održanoj 8. V. 1919.: "... ona se danas kuša rješavati prema stranačkim interesima, a ne prema potrebi naroda. Tako ju je rješavao Korać, a tako ju sada rješava i dr. Poljak (ministri za agrarnu reformu op. I. P.). Agrarna reforma mora se rješiti pravedno. Gdje seljak nema zemlje, treba mu je dati, a gdje nema zemlje dosta treba provesti kolonizaciju. Ali na sve se ovo danas ne misli. I mi treba da sudjelujemo kod rješavanja agrarne reforme. Naša omladinska društva treba da načine plan za komasaciju i kolonizaciju. I komasacija je, koja će skupiti pocjepani seljački posjed od prijeke potrebe. Razvijanjem udrugarstva dat ćemo seljaku u ruke ličnog kredita, a to će ga oteti iz ruku lihvara. Sve ove ideje spojene s idejom vjerske obnove našega naroda, neka nas spoje u Savezu."[8]

Na sastanku od 4. srpnja 1919. ponovno se je raspravljalo o agrarnoj reformi. Ovaj puta postavljeno je pitanje isplate naknade bivšim vlasnicima. Šimrakova briga za seljaka očituje se i na 48. sjednici PNP-a gdje se Šimrak buni protiv rekvizicije živežnih namirnica koju provodi Ministarstvo za ishranu i obnovu zemlje.[9]

Na pedesetdrugom sastanku PNP-a 10. VI. 1919. J. Šimrak se zauzima za problem seljaka u Hrvatskoj. Nakon što je utvrdio da je 600.000 seljaka emigriralo u Ameriku te ustvrdio da je položaj seljaka osobito težak u ličko-krbavskoj, modruško-riječkoj, varaždinskoj i zagrebačkoj županiji, prešao je na komentiranje odredbi hrvatskog bana i vlade o kolonizaciji. Uredbom bana je odredeno da pravo na kolonizaciju imaju:

"1) Svi koji u posljednjih pet godina nisu prodali niti dražbom izgubili svoga posjeda,

2) koji nisu kažnjeni zločinom iz kristoljublja,

3) koji nisu pljačkali ili nasilno okupirali vlastelinsko zemljište,

4) koji posjeduju neku imovinu u zemlji ili gotovu novcu,

5) koji se obavežu na pohadanje posebnog gospodarskog tečaja."

Šimrak je ovako prokomentirao te odredbe: "Pravo na zemlju nemaju seljaci koji su se iz nevolje zadužili, a čifta im je prodao zemlju. Zločin iz koristoljublja daje veliku

mogućnost zloupotrebe jer će se o kolonizaciji brinuti općinski bilježnici tj. pijavice naroda koji će se osvećivati svakom tko im ne daje ništa: pljačka vlastelinstva je smicalica jer je to bio logički revolt seljaka i pod tu stavku, kojom se zaštićuje vlastelinstvo, mogu se podvesti oni koji su tjerali marvu na vlastelinsku ispašu i sjekli ogrijev za zimu, a zna se kako su mnoga vlastela prilikom segregacije naprosto otimala zemlju seljacima: točka četri je apsurd jer oni koji imaju zemlju i novac nemaju potrebu za seljenjem, a točka pet je neizvediva."

Šimrak tvrdi da su tečajevi neizvedivi, jer nema dovoljno učitelja, a naš seljak zna dobro orati i sijati. Kao primjer zloupotreba u Vrapču i Šidu navodi: "Agrarni odbor, na primer u Vrapču, sastavljen je od samih vikača. Odbornici čekaju na sednice u gostionici nekoga Semena u Vrapču, tamo sklapaju pogodbe i primaju mita. Tako je predsjednik odbora Ignac Prišlin dobio 1000 kruna da jednom seljaku ostavi 3 jutra zemlje što ju je isti zasijao, a odbor mu ju je htio oduzeti, premda imade brojnu porodicu."

U Šidu je pak ministar za Agrarnu reformu Korać dijelio zemlju, ali tako da je onima koji imaju oko 10 jutara dao još oko 5 jutara, a onima koji su siromašni dao je dva jutra. Nakon toga Šimrak nastavlja diskusiju o šumskom pitanju. Tako je donešena odluka ministarskog savjeta da u državnim šumama seljaci imaju pravo ispaše, pravo na drvo za gradnju i gorivo. U Žumberku se tih odredbi nitko ne drži i seljaci su podvrgnuti globama tri puta većim nego pod mađarskom vlašću. Na kraju svojeg izlaganja Šimrak je predložio sljedeće:

1) ministarstvo za Agrarnu reformu sprovest će zakon u kojem se kaže da seljaci imaju pravo na pašu i na drva za građu i ogrijev,

2) osnivanje posebnih ureda u sjedištima pokrajinskih vlada ili gdje to prilike zahtjevaju,

3) stupanje na snagu naredbi kojima se ograničava kolonizacija,

4) provodenje istraga o radu agrarnih povjerenstava u pojedinim mjestima, a osobito u Šidu.[10]

Na 55. redovnoj sjednici od 10. VII. 1919. Šimrak je uputio pitanje ministru šuma i ruda Pavlu Marinkoviću, o plaćanju globa seljaka koji napasaju stoku u državnim šumama. Ministar je odgovorio da još ne može dati potpuni odgovor, jer predsjedništvo nije još prikupilo sve podatke. Šimrak je također upozorio na slične pojave u Posavini.[11]

Briga za seljaštvo očituje se i u pitanju koje je Šimrak uputio ministru saobraćaja. Naime seljaci iz Slavonije i Srijema ne mogu doći do vagona kako bi prevezli svoju ljetinu, a veliki trgovci podmićuju činovnike na željeznici, koji im daju vagone. Ministar Vulović je odgovorio da je formirana željeznička žandarmerija i komesarijat, pojedini slučajevi se ispituju, te da je jednog činovnika i trgovca iz Vinkovaca prijavio sudu. Na istoj 57. sjednici Šimrak je postavio i drugo pitanje ministru poljoprivrede u kojem ga pita zašto je zabranjeno seljacima da namaču kudjelju u Bosutu koji je zakupljen radi ulova ribe. Ministar je odgovorio da će sve poduzeti kada dobije izvještaj od zemaljske vlade u Zagrebu.[12]

Dana 26. III. 1920. narodni zastupnik J. Šimrak uputio je pitanje ministru za agrarnu reformu i dr. Ivi Krncu:

"Je li poznato gospodinu Ministru da su rasparcelirana dva velika posjeda u županiji varaždinskoj, kotar Zlatar i to: u Gataldovcu, imanje grofa Erdodya, općina

Budinšćina, i u Zajezdi imanje Halpera, općina Budinšćina, ali nijesu seljacima data u zakup nego su ostala prazna i pusta, premda je poznato da su seljaci u onoj okolici veoma siromašni i ne imadu toliko zemlje da si mogu priraditi koricu hleba?

Ako je to poznato gospodinu Ministru, te ga pitam da li je voljan odmah izdati potrebite naloge da se pomenuta imanja dadu okolišnim seljacima u zakup."[13] Nalog da cijeli slučaj ispita od Ministarstva je dobio agrarni povjerenik za kotar Zlatar Ivan Filipović. Nakon što je poslana i molba seljaka Budinšćine, zemlja ipak na kraju nije podjeljena. Naime Ivan Filipović odgovara da je seljacima s Halperova posjeda dato oko 62 kat. jutra, a njemu je ostalo još oko 510 kat. jutra,[14] dok je s Erdodyeva imanja dato oko 85 kat. jutra, a ostatak je ostao Erdodyu.[15]

Dr. Janko Šimrak i pobuna hrvatskih seljaka u rujnu 1920. g.

Godine 1919. vojno ministarstvo je protegnulo srpske vojne zakone na teritorij cijele nove države. Jedna od točaka tog zakona nalagala je obavezan popis tegleće stoke. Budući da su se konji i volovi upotrebljavali za vuču oruda i vojne opreme na vojnim vježbama i u ratu, hrvatski seljaci su već bili na to navikli u vrijeme Austro-Ugarske. Međutim, u Srbiji je popis također uključivao i žigosanje stoke, da bi se razlikovala ona grla koja su sposobna za vojnu upotrebu od onih koja nisu sposobna. U Hrvatskoj je dakle žigosanje bilo novost, a seljačko neshvaćanje tog postupka i njegovih ciljeva i učinaka bilo je veliko, pa su problemi počeli čim je vojska stala sredinom kolovoza 1920. g. raditi na popisivanju. Hrvatski seljaci su se još sjećali kako su im austrougarske vlasti nedavno plijenile stoku, a sada to od njih traži i nova država u koju su polagali puno nade da će biti pravednija. Osobito ih je ljutilo što je jugoslavenska vlada zahtjevala da se iz svakog kotara dade određeni broj konja, koji će se tobože upotrijebiti u dvomjesečnoj vojnoj vježbi, premda su seljaci znali da se u sjevernoj Albaniji i dalje vode vojni sukobi u kojima stoka može stradati. Seljaci su se također bojali da će žigosanje ozlijediti stoku, a također su vjerovali da će potencijalna tržna cijena stoke koja će biti žigosana s 0 biti niža. Uz sve to predstavnici vojnih vlasti koji su provodili taj postupak ponašali su se arogantno, uopće se ne trudeći da seljacima objasne svrhu tog postupka i da im kažu kolika će biti naknada, što je zakon inače predviđao.[16]

Šimrak je o tome govorio na 128. sjednici PNP-a. Dva su razloga pobune: prvo što se narod nije obavijestilo, a drugo što su se dogodile mnoge nekorektnosti prilikom samog žigosanja. Šimrak je iznio jedan primjer iz kotara Zelina: "Imalo se rekvirirati u Sv. Ivanu Zelina i njegovoj okolini četri konja i dvoja kola i rešilo se da te konje i ta kola imaju dati tamošnji vlastelin, i krčmar Antolković. Međutim kasnije među narod se raširio glas da, ni vlastelin, ni krčmar Antolković neće dati ništ, jer su vlastelin i krčmar podmitili kotarskog predstojnika i da mu je dao vlastelin 10 metričkih centi sijena. Takovi glasovi su se širili i tako se je govorilo. Žandari su međutim u selu Psarjevu, u nedjelju 5. rujna htjeli rekvirirati od seljaka Imbre Pavelića dvoja kola, čemu su se seljaci opirali i bunili i to se brzo proširilo po čitavoj okolici. Došlo je i u sam Sv. Ivan Zelinu. Znate, što se tamo dogodilo. Prema mom izvještaju seljak Posavac i još jedan umrli su u zatvoru od batinjanja žandara, a žandari su razglasili da su se objesili. U Zagorju su isprebijani mnogi seljaci pa su docnije nakon svršene istrage pušteni na slobodu, jer nije dokazana nikakva krivica te su proglašeni potpuno nevinim."[17]

Neraspoloženje je započelo krajem kolovoza 1920. g. Općinski službenici su dojavili da seljaci sprečavaju popis stoke u selima Strašnik i Marinbrod (27. kolovoza). U Taborištu, općina Hrastovica, 31. kolovoza pojavio se letak kojim se seljaci pozivaju da se odupru žigosanju stoke. U Kostajnici su vlasti dojavile da seljaci tri sela: Bobovec, Žreme i Sunja očekuju revoluciju.

Početkom rujna 1920. izbila je pobuna seljaka u bjelovarsko-križevačkoj, zagrebačkoj i varaždinskoj županiji. Pobuna je počela 2. rujna u općinskom mjestu Veliki Grdevac, gdje su se skupili seljaci iz sela Rača, Kovačice, Drljanovca i Orlovca. Do pobune je došlo i u drugim mjestima: općina Grubišno polje, općina Ivanjska, općina Severin, općina Velika Pisanica, općina Farkaševac i drugdje. Seljaci su se pobunili protiv žigosanja stoke radi upotrebe u vojsci i rekvizicije.[18] U vezi s tim događajima dr. J. Šimrak je otišao banu Matki Laginji te u ime Pučke stranke "... protestirao protiv nesvjesnih elemenata koji huckaju narod na nemire, ali je ujedno prigovorio što upravni organi nijesu uputili narod, da žigosanje blaga ne znači rekviziciju. Nadalje je prigovorio, što se žigosanje obavljalo u sijelu kotar, što je seljaštvu vrlo nezgodno dok se moralo obavljati u sjelu općina kao do sada. U pojedinim slučajevima rekvizicije seljaštvu se nije plačalo u novcu, kao što je bilo prije."[19]

O tom pitanju raspravljalo je Privremeno narodno predstavništvo. Veliki govor održao je Bukšega na 127. red. sjednici. Na 128. sjednici o tome je diskutirao Šimrak koji je ustao protiv pisanja beogradske štampe: "U jednom dijelu štampe, osobito u Beogradu, naglašava se da se ovi nemiri u Hrvatskoj imadu promatrati sa plemenskog stajališta." Šimrak je naprotiv smatrao da su nemiri rezultat loše gospodarske politike.

"Ja bih mogao kazati da je ovo karakter gospodarske politike, koja gotovo nikad ne ide za tim, da ispita seljačke žuljeve, koja ne ide za tim, da vidi siromašnu seljačku dušu, koja ne ide za tim, da ispita da seljak ne može 200 glava izgubiti iz kakve objesti i da se taj seljak ne može pobuniti iz ne znam kakvih razloga, nego da treba tu sjekiru metnuti na korijen, metnuti na ranu ljutu travu pa ispitati, koji su osnovi i povodi ovim nemirima." Šimrak je također protestirao protiv toga što se zbog vojnih bjegunaca zatvaraju žene s djecom. Također je odgovorio jednom zastupniku srpskih seljaka koji se čudi kako hrvatski seljak ne može shvatiti svoju dužnost prema državi. Šimrak kaže da se pobuna dogodila u najsiromašnijim krajevima, gdje na jednom i pol ralu živi 12 ljudi. Ističe da seljaci nemaju novaca. Sve što proda je jeftino, a proizvodi koje mora kupiti su skupi, kao npr. željezo. On smatra da je jedan od glavnih uzroka ovih nemira i nefunkcioniranje upravne vlasti. Navodi primjer kako je hrvatski ban smijenio predstojnika Jevrića u Šidu i poslao ga u Ogulin, međutim ministar za agrarnu reformu postavlja ga ne samo za svojeg povjerenika u Šidu nego i u Mitrovici.[20]

Rasprava se je nastavila na nekoliko sljedećih sjednica PNP-a, da bi na 132. sastanku 12. listopada 1920. bila izabrana komisija za istraživanje nemira u Hrvatskoj. Za članove komisije su izabrani dr. Đuro Šurmin, dr. Lavoslav Hanžek, dr. Janko Šimrak, Jovo Banjanin, dr. Dušan Peleše, Vilim Bukšega, dr. Edmunda Lukinić, Večeslav Vilder i Masko Rošić.[21] Komisija nije nikada postigla neke značajne rezultate.

Možemo zaključiti da je zalaganje Šimraka za rješenja pitanja agrarne reforme kao i briga za hrvatskog seljaka u datim okolnosima bila velika. Njegova borba protiv srpskog hegemonizma i centralizma osobito je došla do izražaja na sjednici Ustavnog

odbora. Na sjednici odbora 9. veljače 1921. kada je u ime Pučke stranke i Bunjevačko-šokačke stranke izjavio: "... da smo mi najveći protivnici slovenačkog i hrvatskog separatizma, ali isto tako dopustite mi da izjavim posve bratski i iskreno, da smo mi protivnici i imperijalizma i hegemonije srpske." Na istom sastanku ističe: "Ja sam nedavno čitao u jednom beogradskom listu, a to se i drugdje nastavlja u beogradskoj štampi, da su Hrvati i Slovenci dotično hrvatske i slovenačke mase jedno roblje, koje nije sposobno za slobodu i koje ne može slobodu shvatiti. Gospodo moja, ja mislim, da se ovakova shvatanja ne slažu nipošto sa istorijom slovenskog i hrvatskog naroda. To je što mogu najmanje reći. Hrvatski je narod u davnim danima organizovao svoju nacionalnu državu i imao jake svoje nacionalne kraljeve."[22]

BILJEŠKE:

1 M. Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948*. Zagreb, 1990. str. 11.
2 Narodno vijeće S. H. S. Arhiv Hrvatske br. 1501. od 4. XII. 1918.
3 B. Krizman, *Zapisnici Središnjeg odbora N. V. S. H. S.* str. 379. i 257.
4 M. Maticka, *nav. dj.* str. 12-13.
5 Stenografske bilješke PNP 3. redovni sastanak 17. III. str. 29.
6 Nada Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva SHS*, Zagreb, 1989. str. 147-48.
7 *isto* str. 131.
8 Glavna skupština Hrvatskog narodnog Saveza, Narodna politika, II/1919. br. 124. str. 4.
9 Stenografske bilješke PNP od 5. jula 1919. str. 161.
10 N. Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva SHS*, str. 150. Stenografske bilješke, 52. sastanak str. 246-247; Seljačke novine, II/1919. br. 30. str. 1-2.
11 Stenografske bilješke PNP, 55. red. sastanak od 10. VII. 1919.
12 Stenografske bilješke PNP, 57. red. sastanak od 18. VII. 1919.
13 Arhiv Hrvatske, Fond za agrarnu reformu, kut. 60.
14 Šimončić-Bobetko Zdenka, *Agrarna reforma na području Hrvatskog zagorja, Međimurja i Podravine u međuratnom razdoblju (1918-41)*. Povijesni prilozi VII/1988. br. 1. str. 64-65.
15 Arhiv Hrvatske, Fond za agrarnu reformu, kut. 60.
16 Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, 1988. str. 236.
17 Stenografske bilješke PNP, 128 red. sastanak, str. 513.
18 Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, str. 236-238.
19 Narodna politika III/1920. br. 165. str. 2.
20 Stenografske bilješke PNP, 128 red. sastanak od 29. IX. 1920. O ovom pitanju postoji brojna literatura a navest ću samo nekoliko radova B. Janjatović, *Represije spram hrvatskih seljaka 1918-21*. ČSP 1993. br. 1., str. 25-43.
B. Janjatović, *Izvještaj bana Matka Laginje o pobuni seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u rujnu 1920*. ČSP. 24/1992. br. 1. str. 257-297. Pisan s marksističkog i jugoslavenskog stajališta je rad B. Hrabak, *Radikalizacija seljaštva u Hrvatskoj i Slavoniji 1919. i 1920.*
Zbornik historijskog instituta Slavonije 1973. br. 10.
21 N. Egelsfeld, nav. dj. str. 231.
22 Neven, XXXIV/1921. br. 35. str. 1.

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XIII

Opet o gladi

Moj uspjeh u Miholjcu toliko je značajniji što je došao unatoč jednoj velikoj zapreci, a to je opet bila hrana. U Litanijama svih svetih moli se zaziv *Od kuge, glada i rata, oslobodi nas Gospodine*. Od ta tri zla za moga miholjačkoga školovanja vladala su dva: rat i glad. Rat smo osjećali samo rubno, a tako i glad. Ona nije vladala u svoj svojoj strahoti, nekima je možda i bilo dovoljno ono što smo dobivali, ali meni nije bilo. Glavninu su hrane salezijanci sami privređivali. Imali vrt i veliku njivu koju smo i mi obradivali. Sa pšenicom je bilo lako, tu mi nismo imali mnogo posla. Malo je teže bilo s kukuruzom jer je njega trebalo okopavati, i to ručno. Preteško ipak nije bilo jer je zemlja uz Dravu bila sipka, često kao pepeo, nas mnogo pa su redovi brzo odmicali. Kako je i običaj u Slavoniji, svaki drugi red graha, a svaki šesti dumlek (tikve). Odmiče Zubović preko svake mjere, a po mojem računu u njegovu redu trebala se sastati sva tri usjeva. Gledam ja, a iza njega samo kukuruz. Dođem ispred njega, a ono zaista sve troje. Pokažem mu ja što radi, a on kaže da nije znao, kod njih u Dalmaciji nije tako, a nitko mu nije ni pokazao što je grah, a što bundeve pa on mislio da je sve ostalo trava.

Hrane je bilo, ali se dijelila na porcije, a ja nikada dovoljno sit. Dnevno smo dobivali samo po dvije kriške kruha. Jednu za doručak, obično sa šalicom čaja ili prežganom juhom, a jednu za užinu u četiri sata. Ručak i večera bili su bez kruha, zamjenjivao ga je krumpir ili tjestenina, a moj je djed Mika govorio da se krušni kut u želucu ne da ničim ispuniti osim kruhom. Repeta obično nije bilo. Bile su tri kuharice Slovenke od kojih je samo jedna bila bolja, a jedna izrazito štedljiva da ne kažem škrta. Najviše se štedjelo na mesu i masti. Ja ni sada bez mesa ne mogu. Ne jedem li ga nekoliko dana, osjećam organsku potrebu za njim. Kad me jednom kći Zrinka pitala ne bismo li prešli na vegetarijansku prehranu, ja sam rekao da pristajem ako se smije jesti meso. Jelo je bilo i slabo masno, u nas govorilo cabreno, pa bih za pojačanje donio od kuće lončić masti, držao je u pretincu pod stolom pa kad dođe toplo jelo na stol, ja u njega žlicu masti, ona se rastopi i pojača jelo, ali je masti brzo nestalo, Oriovac nije bio blizu, a ja pomalo gladuj. Ručak je bio u jedan, a ja već u pola dvanaest prestao s učenjem i stao misliti na ručak: što će biti za ručak, hoće li biti dosta, hoće li se dobivati repete. Rabelais to lijepo kaže u Gargantui:

Zatim je učio koje traljavo pola ure; oči su mu počivale na knjizi, ali (kako kaže komediograf) duša mu je bila u kuhinji.

Večera u sedam, a ja u pola šest prestao s učenjem i stao opet misliti na jelo. Umjesto da učim, ja sam vrijeme trošio tako što sam svaki dan po tri sata razmišljao o jelu, i to mjesecima. Danas je to teško i zamisliti.

Da sam to rekao ocu, on bi sigurno preko polugodišta došao koji put u Miholjac i donio mi hrane, kod kuće je hrane bilo dovoljno, a kao željezničaru trošak mu ne bio

zaprekom. Ali kako da se u tome izdvajam od drugih, a za sve ne bi mogao donijeti. Najeo sam se bar za praznike kad sam bio kod kuće. Slabu hranu spominje i L. Buturac u svome pismu, a ja se ne sjećam da smo o tome mi pitomci medusobno razgovarali, vjerojatno što nekima glad nije bio problem. Ne znam zašto mi nikada nije palo na pamet da to kažem poglavarima. Možda zato što sam smatrao da tako treba biti. Poglavari su vjerojatno mislili da dobro dijele ono što imaju, a da je tko to i spomenuo, možda bi rekli da se treba malo svladavati, trapiti, postiti. Čuo sam jednom zgodom od njih kako se don Bosco nikada nije htio za ručkom najesti do sita jer da onda ne bi mogao raditi. Ja to tada nisam mogao razumjeti.

- Od gladi se ne može raditi, a ne od sitosti - mislio sam u sebi.

Ja sve tamo negdje do pedesete nikada nisam bio fizički tako sit da ne bih mogao još. Prestao sam samo što sam znao da je red prestati, a ne što bih bio sit. A spavao poslije ručka u mlađim danima nisam nikada niti sam osjećao kakav umor od sitosti. Tek negdje poslije šezdesete sam počeo poslije ručka osjećati težinu i pospanost i tek tada shvatio don Boscov postupak.

Kakav sam bio jelonja neka potvrdi i ova zgoda. Kad nam je punica preuzela domaćinstvo, kuhala je dobro, ali štedljivo. Procijenila bi koliko komu treba i prema tomu skuhala. Meni tri punjene paprike, supruzi dvije, sebi i djeci po jednu-dvije, jednu-dvije još za svaki slučaj i to bi bilo sve.

Vidi ona da meni nikad dosta pa pita:

- Pa koliko bi ti mogao?

- Skuhaj dovoljno pa ćeš vidjeti.

Skuha ona obilno, a ja pojedem dvanaest. Pita ona bi li mogao još, a ja kažem:

- Što ne bih, ali je dosta.

Zašto jelo u mojem životu ima tako veliku važnost, saznat ćete kad budem stigao pričati o svome ranome djetinjstvu, a sad da nastavim s hranom u Miholjcu. Mislim da je vrijedno ispričati još dvije-tri zgode.

U Zavodu su bile dvije vrste pitomaca, mi stariji, tzv. zakašnjela zvanja, zvali smo se Marijini sinovi, imali smo unutrašnju gimnaziju, a drugi, kojih petnaestak, bili su obični đaci, išli su u građansku školu, a u domu samo stanovali. Oni su bili iz obližnjih sela i često odlazili kući i donosili hranu, ponekad bi i nama što dali, ali rijetko jer su bili mlađi i drugoga usmjerenja pa se mi nismo s njima mnogo ni družili. Jedino kad nisu htjeli uzeti svoje redovite porcije, onda bi zapale nas. Često je jelo bila kuhana slatka repa, a malo tko ju je jeo, osobito konviktorci pa je to zapalo one koji su trebali više. Jednom za ručak ja se najeo do sita, a jedan sam tanjur stavio u podstolni pretinac da mi bude za užinu. Dođe užina, a ja po repu, repa hladna, ali ja ne marim, pojedem ju, a meni zlo. Godinama poslije nisam mogao jesti slatke repe, a i ne sjećam se da sam je ikada poslije i jeo, bar ne posljednjih četrdeset godina, možda samo u vojsci. Repe sjeća se i Lojzo: "Sjećam se da sam želudac napunio samo kad je bila ona smrdljiva slatka repa, koju đaci iz građanske škole, čije kuće nisu bile daleko, nisu mogli jesti. Tada je meni dopalo pet-šest porcija."

Druga je zgoda s uskršnjim jajima.

Kako su se osjećali drugi, ne znam, ja svoju glad u Miholjcu nisam nikada nikomu ni spomenuo sve do pred koju godinu, kad sam se i sam iznenadio da sam nekada toliko mislio na hranu. Vjerojatno smo pričali i o hrani, ali jednoga Uskrsa sigurno jesmo. Netko je iznio misao da nitko ne može pojesti mnogo kuhanih žumanjaka. Deset na primjer. Možda mudrijaš nije toliko mislio na količinu, koliko na suhoću žumanjka pa da se zato ne može.

- Ja mogu - rekoh samouvjereno. Samo vi skupite deset jaja pa ćete vidjeti.

I okladimo se. Ne sjećam se što sam ja rekao da ću dati ako ne uzmognem, ali ako pojedem, meni će biti jaja. Budući da je bio Uskrs, okladu nije bilo teško ostvariti. Za užinu smo dobili po krišku kruha i jedno kuhano jaje, skupe ih deset, ja ih očistim, izvadim žumanjke i pojedem, zatim bjelanjke i još k tomu dobru krišku kruha, a sve to poslije obilnoga uskršnjega ručka. Smatrao sam se junakom dana pa sam o tome napisao i pismo roditeljima da se pohvalim. Pisma smo ubacivali u sandučić na ravnateljevim vratima, mislim otvorena da ih poglavari mogu čitati. Moje je gosp. Gulešić sigurno pročitao jer me je ukorio:

- Jelo nije predmet za hvalu.

Kad je već o jajima riječ, moj bi otac znao reći:

- Hajdemo se okladiti da ću ja pojesti sto pečenih jaja.

Nikada se to nije dogodilo, ali kad su ga pitali kako, on bi rekao:

- Jasno, ne pečenih na masti. Zamuti se sto jaja, užari se krušna peć, zahvati šefljom i pljus po peći, jaja se ispeku kao hostija i tada ih se može pojesti sto.

Ili:

- Hajde da se okladimo da ću ja pojesti kola lubenica. I to se čudo nije nikada ostvarilo, ali bi on objašnjavao. Uđem u Savu do vrata, na obali kola lubenica, ja jedem, a voda izvlači što sam pojeo.

Tu nije kraj priči o hrani u Miholjcu. Bio među pitomcima jedan velik i jak Dalmatinac koji je znao dobro laskati pa dobivao svaki dan posebno veliku porciju. Ja mu zavidio, posebno kad sam bio servirer pa mu je morao nositi. Jednom stavim tu veliku porciju pred Bajića, a poglavar me upozori:

- Ne, to je za O-a.

- Pa i Bajić može puno pojesti - kažem ja pomalo prkosno, ali poglavar nije shvatio pouku.

Imali salezijanci jabuke pa ih spremali u podrum i često smo za užinu dobivali komad kruha i s njim po jabuku-dvije. Ali da jabuke ne bi trunule, često ih je trebalo prebirati. Prebiranje povjeriše tomu Dalmatincu. Jednoga dana pozove on mene da dođem u podrum da će mi dati nekoliko jabuka. Dodem ja i on mi ih dade, ali mi dade još četiri-pet da ih stavim u njegov kovčeg koji je bio u podstubištu među drugima. Uputi me kako ću ga prepoznati, ja odem i nađem da je gotovo pun jabuka. Kad to vidjeh, brzo se pokajem što sam ga poslušao, a i rasrdim se jer on jede na našu štetu. Pridem mu i kažem da sve jabuke vrati u podrum.

- Ne ću! - reče.

- Ako ne ćeš, ja ću te prijaviti poglavarima.

- Ne smiješ! I ti si uzimao.

- E vidjet ćeš je l' smijem - odlučim ja u sebi, uzmem papir, napišem:

Jabuke se iz podruma kradu, pregledajte kufere i ormare.

i nepotpisanu cedulju ubacim u sandučić za pisma. Navečer me pozove upravitelj Gulešić, pokaže mi cedulju i upita me je li cedulja moja. Kažem da jest i vjerojatno ono što znam. Što je bilo poslije, ne znam, samo je Dalmatinac od toga dana dobivao porcije kao i svi ostali.

Inače se za naše zdravlje brinuo miholjački liječnik dr. Divić. Bio je veoma pobožan čovjek, često je dolazio u zavod, i kad je komu što bilo, odmah bi ga pregledao. Lijekove je sam plaćao jer je na recept pisao "pro me" i mi smo ga prozvali "doktor pro me".

Rat u Miholjcu

Spomenuo sam da je rat Miholjac dotaknuo samo rubom. Nijemci su nam oduzeli pola kuće, ali to je bilo pod kraj mojega boravka u Miholjcu pa to nisam ni zapamtio.

Kad je 1943. bilo oblačenje novih klerika u Marijinom dvoru kod Daruvara, pošla nas je skupina pitomaca s poglavarom u na tu svečanost, ali nismo stigli. Tu noć bio je partizanski napad na Veliki Grđevač pa je željeznički promet bio prekinut. Partizani su napadali, ali su se domobrani snažno oduprli i obranili mjesto. Ujutro su se partizani povukli, pokupili svoje ranjene i mrtve, samo je jedan partizan ostao mrtav u polju, koji je dopuzao blizu domobranskih položaja pa ga nisu mogli donijeti. Išli smo ga gledati. Jasno je vidio trag kako je puzao, a bio je obučen u seljačko odijelo s velikim tamnim šeširom na glavi. Uza se je imao dugački pasji lanac. Najviše nam je pažnju zaokupio taj lanac. Što će lanac s njime.

- To je za vezanje zarobljenika - protumačili su nam domobrani.

To je prvi partizan kojega sam vidio, a i moj prvi stvarni susret s ratom. Put smo prekinuli i vratili se u Miholjac, ali mislim da su neki ostali i nekako dospjeli do Daruvara.

Miholjac je živio u miru, ali se rat osjećao u njegovoj blizini.

Jednom su na miholjačko groblje, koje je bilo uz sam zavod, dovezli tijela osamnaest ustaša koje su partizani dočekali u zasjedi u selu Gložde kod Miholjca. Oni su išli u ophodnju (patrolu), partizani ih čekali u zasjedi na crkvenome tornju, iznenadili ih poubijalih ih. Ne znam druge pojedinosti osim da su bili mrcvareni, da je jedan imao urezanu petokraku na čelu.

Ne bih to spominjao da nije jednoga tragičnoga ratnoga događaja koji se zbio u samome Miholjcu.

Izađu iz slastičarnice Šmelak - sada prodavaonica voća i povrća u Kolodvorskoj ulici 15 - dvojica mladih ustaša malo pod gasom - i kolega Zubović kaže da su izašli iz slastičarnice i da su "malo popili" - ugledaju dva dječaka na kruništu vatrogasnoga tornja i jedan od ustaša kaže:

- Hajde za kremšnitu da ću jednoga skinuti.
- Nećeš - kaže drugi.
- Hoću - reče prvi, uzme šmajser i pogodi jednoga.

Sve mi se čini da sam ja bio na ulici pokraj njih, tako mi je živa ta slika: sunčano prijepodne, a dvojicu mladih ustaša u žuto maslinastim odorama sa šmajserima nemarno obješenima u laktenome pregibu, blago teturaju i živo pričaju idući desnim širokim nogostupom s pogledom na vatrogasni toranj gdje sjede dvojica dječaka. Nato jedan podiže pogled, ugleda dječake i reče ono što sam naveo. Sada dok ovo pišem, ne znam jesam li zaista doživio ili je moja mašta stvorila tu sliku. Granica između tih dviju mogućnosti sasvim je nestala. Ali ta slika desetljećima živi u mojem sjećanju i sve mi se čini da će prije biti ono prvo.

Uzbuna velika. Cijeli je Miholjac brujao protiv ustaša.
- Ništa i ne znate nego ubijati!
- Samo ubijati znate!
- Ubijanje je vaš zanat!

Nekoliko dana poslije toga putovao sam iz Osijeka u Miholjac Gutmannovom željeznicom, a s nama je u vagonu bio jedan ustaški časnik. Cijeli se vagon skupio oko njega i razgovarali o tome događaju, zapravo napadali časnika: da će oni sve to zataškati, da će ga nekamo premjestiti, a zapravo bi ga trebalo ubiti.

- Ubiti ga treba, ubiti, ubiti, ubiti - brujao je vagon, *Ubiti, ubiti ga treba, ubiti, ubiti, ubiti* - brujalo je Miholjcem.

A onda jednoga dana dođe u Miholjac prijeki vojni sud. Miholjac je zašutio. Sud ubojicu osudi na smrt.

Prije osude pitali su roditelje ubijenoga dječaka mogu li oprostiti ubojici, a oni nisu u sebi mogli naći snage za oprost, u ondašnjem javnom ozračju teško da bi je i mogli naći. Posljednji pokušaj bila je molba Paveliću za pomilovanje. Iz Zagreba je došao odgovor: ako je dokazano da je ubio dječaka, a roditelji ne oproste, pomilovanja nema. Prije strijeljanja postroje svu miholjačku vojsku: ustaše, domobrane i oružnike i finance i održe im kratak govor s naglaskom da će se tako dogoditi svakomu tko se ne bude držao vojnih pravila i stege. Prije strijeljanja mladić se ispovijedio kod slovenskoga salezijanca Jakova Žalara. Poslije nam je Žalar pripovijedao da takve iskrene i pokajničke ispovjedi u svome životu nije doživio. Kad su osuđenika strijeljali, pokopali su ga na miholjačkome groblju. Za sve to vrijeme Miholjac je bio u svojim kućama i šutio. Sprovoda nije bilo. Kočijaš na seljačkim kolima s lijesom, a iza kola išao je samo vlč. Žalar i molio molitve za pokojnikom.

Miholjac je šutio. Riječi se nije čulo, nitko o tome nije više ništa govorio. A onda jednoga dana, kojih petnaest ili mjesec dana poslije strijeljanja, dode njegov otac da iskopa i odveze mrtvo tijelo. Bio je viši hrvatski časnik, domobranski pukovnik ili bojnik. Pri iskopu se okupilo veliko mnoštvo, mislim da je netko i govorio o tragici oca koji se bori za Hrvatsku, otac zaplače i cijelo mnoštvo za njim.

Ponovio se događaj kao na kraju Isusova života: *Hosana sinu Davidovu!*, a za osam dana ista je svjetina vikala: *Raspni ga! Raspni ga!*, samo sada ovdje obratno: *Ubiti, ubiti i ubiti*, a zatim plač za ubijenim.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Ljiljana Vasilj: IME ZA MOJU ĆEŽNJU,** HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb 1997.
2. **NOVA ISTRA, 4/96,** Pula 1996.
3. **HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 1997.,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1997.
4. **POLITIČKI ZATVORENIK, 59/97,** Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 1997.
5. **SV. NIKOLA, 13/97.,** list mladih Barske nadbiskupije, Bar 1997.
6. **JEZIK, 2/96,** Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu, Zagreb 1996.
7. **David Leigh and Ed Vulliamy: SLEAZE - THE CORRUPTION OF PAR - LIAMENT,** Fourth Estate, London, 1997.
8. **Bernardin Škunca, ofm: BOGOSLUŽJE U ŽUPSKOJ ZAJEDNICI,** Hrv. institut za liturgijski pastoral, Zadar 1977.
9. **Ivo Balentović: OSMIJEH ZLATNE DAME,** SN "Privlačica", Vinkovci 1996.
10. **KRIJESNICA, 10/96.,** glasilo Matice hrvatske - Ogranak Zenica, Zenica 1996.
11. **ŽUMBERAČKI KRIJES 1997.,** Žumberački vikarijat Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1997.
12. **ZA BOGA I HRVATSKU DRAGU,** HKZ "Mi", Zagreb 1997.
13. **POMAK, 28/97.,** Zagreb 1997.
14. **GLASNIK HRV. KAT. LIJEČNIČKOG DRUŠTVA, 4/96.,** Zagreb 1996.
15. **PROLOŽAC 3(43)/96.,** Župski ured Proložac 1996.
16. **Predrag Belić S. I.: KATOLIČKO JEDINSTVO JUŽNIH SLAVENA I DRUŽBA ISUSOVA,** Zagreb 1996.
17. **DOMETI 1-6,** Matica hrvatska - Ogranak Rijeka, Rijeka 1996.
18. **ZVIJEZDA MORA, 15/96,** Hvarska biskupija, Hvar 1996.
19. **ŠUMARSKI LIST, 9-10/96.,** Hrvatsko šumarsko društvo, Zagreb 1996.
20. **BOBOVAC, 24/96,** Općinsko vijeće općine Vareš i HKD "Napredak", Vareš 1996.
21. **VJESNIK ĐAKOVAČKE I SRIJEMSKE BISKUPIJE, 12/96.,** Biskupski ordinarijat Đakovo 1996.
22. **MATICA, 1/97,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1997.
23. **BLAGOVIJEST, 2-4/96.,** Nadbiskupija beogradska 1996.
24. **ŽIVA ZAJEDNICA, 1-2 (177)/97,** Frankfurt am Main, 1997.
25. **Vladimir Krpan, Ivan Rizmaul, Davor Salopek: PETRINJSKI ŽRTVOSLOV,** Matica hrvatska Petrinja, 1995.
26. **Milivoj Kovačić: VIROVEC STJEPAN PAVUNIĆ, KOPRIVNIČKI ŽUPNIK,** Podravski zbornik 1996.
27. **ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST,** 1-2/96, Hrv. institut za povijest, Zagreb 1996.
28. **LIJET SARMATSKOG SOKOLA, zbirka pjesama liječnika, izabrao i priredio Zijad Duraković,** Sipar, Zagreb 1996.
29. **BILTEN FRANJEVAČKE TEOLOGIJE SARAJEVO,** Samobor 1997.
30. **KAP DOBROTE 1 (12)/97.,** Katolička udruga "Kap dobrote", Zagreb 1997.

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

"Stari zeci" među gradišćanskim Hrvatima (II)

Franjo Šrujf: Zašto tiskate bezobrazne pamflete, koji vrijeđaju Gradišćanske Hrvate, Marulić br. 5. 1996., str. 994-995.

Svojim ljutitim "odgovorom" na moj polemički članak, koji on naziva "pamfletom" kako bi mu smanjio vrijednost, Franjo Šrujf je pokazao opravdanost moga postupka. Da podsjetim čitatelje, reagirao sam na Šrujfov sramotni napad na RH, objavljen u magazinu Hrvatskog akademskog kluba u Beču "Novi glas", br. 4, Beč, 1995., 20-21. Njegov pamflet, a taj napis po svome sadržaju i svojoj nakani doista spada u takav novinarski žanr, nosi vrlo karakterističan naslov: "Ki krade manjinska prava, krade je i nam!"

"Novi glas" je glasilo udruge koja okuplja gradišćanskohrvatsku etničku elitu, a do 1993. godine taj isti Šrujf bio je na čelu te udruge. Potom je postao tajnik Terezije Stoisits, utjecajne članice "Zelene alternative", koja je kao predstavnik "10 pokrajine" prisutna u Parlamentu Republike Austrije.

Nakon što je iskazao ushićenje "regionalnom samosvišću" koje nedostaje, po njemu u Gradišću, Šrujf se okomio na RH zbog toga što ne dijeli njegovo ushićenje i ne regionalizira državu. Vrlo teško mu je i bolno pala odluka Ustavnog suda RH glede nekih točaka u Statutu Županije istarske. Zbog toga piše slijedeće - usredotočimo se na svaku riječ:

- "...Zagrebačka vlada je jednostavno provizorno suspendirala statut, koji je županijski parlament zaključio za Županiju Istru.

(...)

- Početkom ljetošnjega februara je pak Ustavni sud ukinuo polovicu Istarskog statuta, kot na primjer one paragrafe, u ki idu za ravnopravnost talijanskog službenog jezika s hrvatskim.

(...)

Hrvatski ustavni sud se je postavio na stran antimanjinske politike vladajuće stranke.

(...)

"Ali ne samo Istra je trn u oku centralistov, i Dalmacija je Zagrebu daleko preveć samosvisna."

Gospodin zeleni se oduševljava "regionalnom samosvišću", što objašnjava njegov zapjenjeni odgovor u kojemu mene kao oponenta naziva šizofrenikom. Bravo! To su austrijski studenti: Bečka škola, beogradski smjer!

No regionalna samosvijest je nešto na što treba upozoriti. Ona se sastoji u tome da se pripadnici hrvatskog naroda s ugaslom historijskom sviješću nastoje odvojiti od matičnoga etničkoga stabla i njemu čak suprotstaviti. To čine tako da se pokrajinsko ili subetničko ime uzdiže na nivo etnonima i pri tome odbacuje nacionalno hrvatsko odredenje. U Istri to je pojava tzv. "Istrijana", u Dalmaciji su u prošlom stoljeću postojali "Dalmatinci", a neke snage pokušavaju obnoviti ih u sadašnje vrijeme. U Vojvodini srpska državna ideja nastoji Hrvate koji se uz nacionalno ime odreduju i subetničkim imenom Bunjevci, odvojiti iz hrvatskog etničkog korpusa i pretvoriti u poseban "autohton" narod Bunjevci kojima je matična zemlja Srbija i koji nisu dio hrvatskog korpusa. U Austriji, nakon priključenja dijelova zapadnougarskog prostora novoj austrijskoj državi 1921. g. formirana je pokrajina Burgenland. Njeno ime je veliki hrvatski pjesnik Miloradić preveo pojmom Gradišće. Od tada imamo zanimljiv proces asimilacije koji se može pratiti i kroz etnonimiju.

Prvo su postojali Hrvati, bjegunci iz hrvatskoga etničkoga prostora.

Zatim su ti bjegunci postali zapadnougarski Hrvati, rubne manjine koje žive u pokrajini Gradišće - Burgenland.

Poslije 1955. g., ili nešto kasnije, javlja se novi naziv s nakanom da postane i funkcionira kao etnonim: Gradišćanski Hrvati. Dok je pokrajinsko ime "gradišćanski Hrvati" vrlo precizno ukazivalo da se radi o hrvatskoj manjini koja živi u Gradišću, dotle etnik "Gradišćanski Hrvati" nadilazi pokrajinsko odredenje. Veliko početno slovo ukazuje da je to sada samostalan narod ili "narodna zajednica" kako kažu tamo, dakle nešto bitno različito od ranijeg imena. Promjenu prati i stvaranje samoidentifikacije u odnosu na taj novi etnik, a koji se udaljava od poistovjećivanja s Hrvatima i hrvatskom nacijom. To je ono što Šrujf naziva "regionalna samosvist". Ona se dobro očituje u odnosu manjima - matični narod. Dok je kod gradišćanskih Hrvata sasvim očevidno da se radi o hrvatskoj narodnoj manjini i da su toj manjini Hrvati matičan narod, a Hrvatska stara Domovina, dotle se kod Gradišćanskih Hrvata ovaj važan i presudan odnos, kažem presudan, zbog toga što se u njemu nalazi složen kompleks stanja koje nazivamo historijska svijest, stavlja u novu relaciju. Sada se ta veza relativizira, što se lijepo može pročitati u korištenju novog pojma "tzv matični narod" i "tzv stara domovina."

Iz Šrujfova pamfleta se vidi da on koristi pojam Gradišćanski Hrvati i u tom se krije naš "sukob", zapravo njegov odnos prema Hrvatskoj i Hrvatima. Kako bi se taj odnos još više osvijetlio, uzastopno se, kako bi ljudima ušao u podsvijest, koristi staro dvojstvo: Gradišćanski Hrvati = Hrvati, a stanovnici Hrvatske = Hrvačani. Pri tome Hrvati su zaštićeni manjinski kolektivitet, dok su Hrvaćani koji žive u Austriji, zapravo Čuši, a to znači bića zaustavljena u razvoju izmedu majmuna i čovjeka. Nedaj Bože da bi se Gradišćanski Hrvati ("Hrvati") smjeli poistovjećivati s Hrvaćanima ("Čušima")!

Sve to leži u temelju agresivne asimilatorske politike. Osim pripadnika hrvatske narodne manjine u Gradišću - Burgenlandu koju poznajemo pod regionalnim imenom gradišćanski Hrvati, pripadnici hrvatske manjine žive i u drugim krajevima Austrije, kao na pr. u Donjoj Austriji i Beču. Naročito je bolan problem Hrvata iz Gradišća koji rade u Beču ili onamo putuju kao "pendleri", jer Austrija u nakani da ne ispuni član. 7. Državnog ugovora ograničava svoje obveze samo na Hrvate (to se ne odnosi na

"Hrvaćane") u Gradišću. Neki od naših sunarodnjaka vjeruju da će dizanjem pokrajinskog imena na nivo etničkoga i "prerastanjem" iz manjine u "narodnu zajednicu" motivirati Austriju da ispuni navedeni članak bez obzira na mjesto prebivanja. Zapravo je na djelu asimilacija. Da sve bude još sumornije, Gradišćanski Hrvati tretiraju Hrvate koji su došli u Austriju kao gastarbajtere, kao drugu etničku zajednicu, a naklonost iskazuju tako da se zalažu da i oni dobiju status manjine, što znači da bi tada u Austriji imali dvije manjine: Hrvate ("Hrvaćane" = Čuši) i Gradišćanske Hrvate ("Hrvate"). A što je s onim pripadnicima gradišćanskih Hrvata koji sebe osjećaju dijelom hrvatskoga naroda i ne žele pobjeći u novi etnonim?

Šrujf i njegova gazdarica zalažu se za Gradišćanske Hrvate, a to je ono što potvrđuje asimilaciju, to je razbijanje hrvatskog etničkog korpusa. Zato su njemu dragi "Istrijani" i "Dalmatinci". Posjeduju "regionalne samosvisti" i mrze Hrvaćane koji su centralisti i "Agramiti!" O Bunjevcima kao narodu nije se izjasnio, dok će "Hrvatske novine" otvoreno iskazivati simpatije za Srbe Martićevce.

To što Šrujf napuhano lamentira o demokraciji, dajući do znanja da ja mislim na komunistički način i da u Hrvatskoj vlada totalitarizam (a on mrzi Predsjednika Tuđmana i HDZ, dijeleći stav austrijskih socijalista, što je po njemu normalno, štoviše visoki dokaz demokratske svijesti!), obično je fraziranje, odnosno tipičan način na koji se asimilanti dodvoravaju vladajućoj stranci. U Austriji postoji tajna teroristička udruga s nacističkim programom koja šalje ljudima pisma s paklenim napravama, a policija još nikoga nije otkrila. Nekoliko ljudi je ubijeno, a neki su doživjeli unesrećenje. Jedan od razloga što sam se odlučio na pseudonim je i taj što zbog nekog Šrujfa ne želim ostati bez očiju ili ruke. Kakva je to demokracija? U RH je postojanje takve fašističke skupine nezamislivo. Drugo, jedan gradišćanskohrvatski svećenik je javno govorio o autocenzuri koja kod njih vlada. Treće, sredstva masovnog priopćavanja manipuliraju s javnošću na perfektan način. To rezultira, kada se radi o našim sunarodnjacima, naprosto nepodnošljivim pritiskom, s ciljem da zamrze državu matičnoga naroda i odreknu se svoga etniciteta.

Ono što su posljednjih godina pisali i govorili o RH, Šrujf, njegove gazdarice, Tyran, Prior, Šaja i neki drugi, spada u crnu antihrvatsku propagandu, dostojnu beogradskih listova koje kontroliraju Šešelj i Arkan, odnosno onih u RH koje financira Šoroš. Stepinac fašist, Tudman fašist!

Šrujf spominje suradnju s komunistima. Glupost! Pojedine udruge Gradišćanskih Hrvata surađivale su s komunistima iz Hrvatske i Srbije da se prašilo. Ante Blaženčić je pola stoljeća surađivao s njima toliko dobro da ga je prihvatio i zakleti neprijatelj hrvatstva Robak, a on je bio dostojanstven član SKJ. O Šuvaru, Brci, Besedići, Majeriću, Runjiću, Blaževiću i ostalima da i ne govorim. Zeleni tajnik se pravi lud, jer dobro znade da je medu Gradišćanskim Hrvatima bilo članova Merklove prosovjetske KP, ali i jedne još rigidnije, koje se pozivala na Mao Ce Tunga. Osim toga većina Gradišćanskih Hrvata glasovala je za Socijalističku partiju Austrije! Uostalom, briga jugokomunista za gradišćanske Hrvate rezultirala je pojavom grubih i agresivnih osporavatelja hrvatske nezavisnosti koji vrlo djelatno sudjeluju u austrijskom političkom životu i predvode u srpskome lobiju.

No, umjesto polemike neka govore slijedeći prilozi, na osnovu kojih će čitatelji moći sami ustanoviti u kojem grmu leže "stari zeci."

U ovom grobu leže
Grof Petar Zrinski, Ban Hrvatske
I Grof Franjo Frankopan,
Posljednji iz svoje obitelji, koji su,
Budući da je slijepac slijepca vodio,
Obojica pali u ovu jamu.
Učite, vi smrtnici iz naše pogibelji
I ostanite kraljevima i Bogu vjerni.
Godine gospodnje 1671., 30. travnja
U onom je satu grob.

Ovaj sramni tekst dao je postaviti Austrijski Car na mjestu sahrane mučki ubijenog hrvatskog državnog Poglavara i njegova rođaka, kao zorni dokaz "poštivanja" Povelje iz 1527. g., negiranja hrvatske državne samobitnosti i odnosa prema baštinicima hrvatskoga državnoga prava.

MIRKO TREMAGLIA, talijanski iredentizam

"... Po Osimskim sporazumima postojalo je jedinstvo, nedjeljivost talijanske manjine u slovenskom i hrvatskom dijelu bivše Jugoslavije. Postojala je, dakle, jedna talijanska manjina, a stvaranjem dviju država na tom području, autohtona talijanska nacionalna zajednica "rasječena" je državnom granicom. To je ozbiljan politički problem, ali kako politika nalaže konkretna rješenja, ja se zalažem za osnivanje TRANSGRANIČNE REGIJE, koja će imati SPECIJALAN STATUS kako bi se sačuvalo jedinstvo i nedjeljivost talijanske manjine koja ondje živi. (...)

Štoviše, Ustavni sud Hrvatske poništio je ČINI MI SE, 18 od ukupno 36 članaka statuta Istarske županije, u kojem se tretiraju položaj i prava talijanske manjine na tom području. (...)

Lani je u Puli održan veliki SVJETSKI KONGRES ISTRIJANA koji je izazvao oštre kritike i napade hrvatskih političkih krugova. Žao mi je što moram reći, ali to je za mene značilo izgubljenu priliku za razvoj pozitivnih odnosa medu našim državama. Ako se Hrvati i dalje budu tako odnosili prema tom pitanju, MI ĆEMO TO ZNATI POLITIČKI OCIJENITI!"

"Globus", Zagreb, 5. travnja 1996.

IVAN PAULETTA, istarsko Istrijanstvo.

"Ne želim da Istra bude samostalna država samo zato jer bi troškovi njezina uzdržavanja bili odveć veliki!"

"Globus" od 26. 4. 1996.

JACQUES KLEIN, general, komandant UNTAES-a

"... Talijanski model u Istri je odličan model. Meni ne uspijeva navesti lokalno srpsko rukovodstvo da to prihvati."

GIUSEPPE CICANESE - moliški Hrvat

"... Naše zajednice nisu priznate, u stvari ne postoje, što znači da nemaju nikakva prava. (...)

NEKA SE ZAUSTAVI OVO KRVARENJE!"

G. Cicanese: Što učiniti, katalog Tjedan moliških Hrvata, Zagreb, 16.-21. 6. 1996., Izdanje Hrvatske matice iseljenika, Zagreb, 1996., 41-47.

CLAUDIO MAGRIS u romanu "Dunav"

"Hrvati žive u pokrajini već 450 godina i naglo odumiru: slijedećem popisu stanovništva, predvida Martin Pollack, vjerojatno će ih biti 10.000. U vrijeme kada se u Europi prisustvuje gotovo svuda buđenju malih naroda i upornom, vrlo često agresivnom potvrdivanju vlastitoga identiteta nacionalnih manjina - Baski, Korzikanci, Albanci na Kosovu - Hrvati u Burgenlandu ubrzavaju svoju asimilaciju. Koliko su Slovenci u Koruškoj borbeni u svojim etničkim zahtjevima, toliko oni kao da suraduju, kako je zamijetio Martin Pollack, pri svojem izumiranju.

Hrvatski toponimi pomalo nestaju, a čuvaju se ponajprije u crkvama, kao na ploči koja označuje satnice misa u župi Hornstein-Vorištan. JOSEF VLASITS profesor gimnazije u Eisenstadtu i član Komisije za nomenklaturu, naglašava premalu ljubav hrvatske manjine prema vlastitom jeziku, a Fritz Robak, bivši gradonačelnik mješovite općine Steinbrunn-Štikapron i član Konferencije gradonačenika i potpretsjednika hrvatskih općina i dvojezičnih općina, tvrdi da se može mijenjati jezik kao što se mijenja stranka ili vjera, te je ispričao Pollacku kako je on UZALUDNO NASTOJAO UVJERITI TITA, polovicom sedamdesetih godina, DA HRVATSKA MANJINA NIJE PODVRGNUTA NIKAKVOJ ASIMILACIJI, VEĆ DA JU JE NAPROTIV SAMA ŽELJELA. Evo, rekao je Pollacku zadovoljnim glasom, pokazujući mu mjesto na zemljopisnoj karti, ovdje u ovom selu Tschanttschendorfu, jednom je sve bilo puno Hrvata, sada nema više niti jednoga."

ANTE BLAŽENČIĆ

"... Veze s Gradišćanskimi Hrvati počele su još 1949. Matica je uspostavila kontakt s njimi ljeta 1952. (...) Jugoslavija se u to vrime trsila, posebno zbog svoga međunarodnoga položaja, da s Austrijom živi u najboljem prijateljstvu. (...) Matica je pomogla stvaranju kulturnoga života na nacionalnom planu među Gradišćanskimi Hrvati, a da nikad to djelo nije došlo u sukob s austrijskimi zakoni ili da bi austrijska strana tomu prigovarala... *Trsilo se kontaktirati bez zagledanja na političku pripadnost - s narodnjaki i socijalisti."*

"Gradišće-kalendar i ljetopis Gradišćanskih Hrvatov za obično ljeto 1997", Željezno, 1997.

"Hrvatske novine" pretvaraju kardinala Stepinca u ustašu i ratnog zločinca

"Branko Karlović Marinov", "Zabluda ili prikrivanje istine", "Hrvatske novine - Tjednik Gradišćanskih Hrvatov", br. 23. Eisenstadt, 9. lipnja 1995.

"Nedavno sam pročitao u tjedniku Hrvatske novine, u kojim se opisuje, pod nazivom "Alojz Stepinac je nedužan osuden i sada čeka proglašenje blaženim."

Suze su mi same potekle iz oči, lice mi se orosilo suzami, čelo mi se namrgodilo. Duboko sam si zamislio. U misli mi je letila prošlost, teška, surova, nemilosrdna.

Zar ne želite misliti ili skrivati istinu pred narodom! - mislio sam iznenaden.

Kardinal Alojzije Stepinac je bio priznat kao vjerski rukovodilac u rimokatoličkoj Crikvi. Govoru da je mnogo dao za svoj narod.

Zar on nije znao da njegovi duhovniki po rangu Crikve su u logoru Stara Gradiška i Jasenovac ubijali nevine ljude, žene, dicu, bez razlike na godine i vjeru?

Zar on nije znao da su njegovi vjerski zamjeniki iznasilovali mlade židovke, kršćanke, muslimanke? Ni mlade Ciganke nisu bile poštedene! Stvarali su na nj, što su htili. Oni su bili gospodari života i smrti. Po kojem božjem zakonu su oni živili i tvorili, kada je u Bibliji napisano "Ljubi bližnjega svojega, kao samoga sebe."

Pa i sam Alojzije Stepinac je davao blagoslove živim silam fašistov, blagoslavljao njevo oružje, s kimi su izvodili zločine. Ubijajte antikriste! - to je bio lozinka, geslo fašistov iz usta duhovnikov rimokatoličke Crikve.

Teško je o tomu govoriti, jer pobijeni, potučeni, postriljani, povišani, pomrli od glada i bolesti samica, po logori, na muka, ne moru o tom ništa reći, jer "Mrtvi ne govore". Ali ostali su tragi i slijedi zločina ki govoru i optužuju.

S čim je pomagao znameniti kardinal nevinim ženama? S čim je pomogao "sveti človik" pred fašističkimi peljači, da prepriči krvoproliće nevinih? S čim je pomogao da se prekrate muke nevinih, osuđenih na smrt zato što je rimokatolik, musliman ili Židov? S čim je pomagao dici nevinoj u Nezavisnoj državi Hrvatskoj? Z čim?

Ja dajem odgovor: S jamami uništenih u ime "Novog poretka". Ta veliki človik nije ni pomislio da obiđe logore smrti. Ta veliki duhovnik nije upozoravao fašiste "Što radite? To je grijeh! Ostavite barem djecu! Što su oni krivi?" Da! Nije apelirao. Nije se borio. Nije govorio: "To je grijeh!"

Kardinal je i onim borcem ki su se javili kao dobrovoljci u Nimšku fašističku armiju davao blagoslov, ulijevao vjeru u pobjedu. No, ta se je pretvorio u potpuni poraz fašizma preda silami Istoka i Zapada. Da li je došao netko u samice, da se pomoli za mučenike, ki su bili Hrvati, ki nisu htili da se boru za fašizam i ki su bili osuđeni u Staroj Gradiški na smrt gladu.

Nekoliko osuđenih je umrlo od silnog izliva krvi. Ostali su pomilovani. Bila im je ukazana pomoć, no nekim su ostali prsti ruke u nepodviznom položaju. Na jednom djelu izvan logora, koncem 1944. ljeta su neke iz te grupe, kao i grupu drugih osuđenikov oslobodili partizani i usput ulovili žive nekoliko fašistov, ustaša-zločincev, ki su sve priznali, što su djelali. Jedan drugoga je teretio na sudu, u zlotvori nad narodom, u kojoj su dokazali i ulogu duhovnikov rimokatoličke Crikve. Neki su izvršili striljanje, vlašćimi rukami, a zatim kroz čas su služili svetu mašu u crikvi, ka je takaj bila u logoru.

Svećeniki u logoru nisu bili "Zamjeniki Krista", kako je vjerovao kardinal Stepinac, a borci za "Veliki Treći Reich", pod rukovodstvom emigranta Ante Pavelića. S čim je pomagao Alojzije Stepinac hrvatskom narodu? Pomagao je pisati povijest fašizma u Hrvatskoj pomoću krvi nevinih žrtav.

Profesore i doktore Lav Znidarčić, "Zamjeniki Kristovi" su u logoru uništavali te duhovnike rimokatoličke Crikve, ki su digli glas protiv zločina i ljudske tragedije.

No, nisu uništavali samo rimokatoličke, nego i islamske, ki su takaj vjerujući u Alaha, digli glas protiv fašizma. Svi zajedno ležu u jama, kao najpogibeljniji neprijatelji novoga Hitlerovoga poretka, ležu zajedno s nevinim žrtvami: dicom, divojkami, ženami i starci. Oni ležu u zajedničkomu grobu bez razlike na vjeru ili nacionalnost.

Zar veliki otac i kardinal nije znao da su njegovi podčinjeni duhovniki davali instruktaž, i na osudeni pokazivali svojim ustašom, kako se brže i lakše može uništiti živo biće.

Vi, kim su nužni lažni sveci, zar se ne bojite vlašće svisti? Što ste vi bili za vrijeme rata? Vi ste bili silna vjerska sila, no na žalost, u rukama fašizma. I ne pravite svece, ki nisu nikomu potribni, jer će vas narod suditi, a još bolje budućnost, kao fabrikante laži, tvornice strašnoga griha. Zaboravite ljudske slabosti, jer su nevine žrtve fašizma svetije, od svih vaših slavopojkov i prevarov, jer takovom vjerskom vođi "Nasljedniku Krista", nije mjesto med svetimi. Rimokatolička crikva nije cirkus. Ne grišite ni pred Bogom ni pred narodom, jer Jezuš Kristuš se nije samo molio.

Jezuš Kristuš se je borio protiv laži, nepravde, ugnjetavanja. A vi?

Kakva je borba i prošlost bila vaša. ?..."

Autor ove blasfemije je, navodno, Ukrajinac koji je kao IB-ovac, 1948. protjeran iz Jugoslavije, a udomljen u Mađarskoj. Osoba toga imena nije poznata u manjinskim krugovima, a jezik kojim piše upućuje na nekoga tko je poznat uredniku Tyranu. Ukrajinac iz Mađarske drugačije govori.

FRANJO SCHRUIFF, tajnik T. Stoisits

"Naša kultura naime temelji ne samo na kršćanstvu, nego i na rimsko-grčkoj filozofiji i načinu razmišljanja, na starom rimskom pravnom sistemu, na židovstvu, na humanizmu, na rasvitivanju, na marksizmu - socijalizmu, a u južnoj Evropi i na islamu. (...)

Križ nadalje, objektivno gledano, nije simbol za te sve vridnosti, za humanizam, toleranciju, mir itd. Tolerancija je na primjer zasluga filozofov 18. st., ki su morali tu toleranciju oštro izvojevati protiv intolerancije crikve. Po znakom križa su mučeni i ubijani milijuni ljudi po svitu, peljani agrasivni boji, važgane žene, "viške" i knjige kot znaki slobodnog mišljenja.... Samo usput: ***I na Balkanu se danas vojuju dvi armije pod znakom križa. Hrvatski panceri su istotako kot i srpski označeni "svetim križem", blagoslovljeni pravoda od različnih farnikov, ali u ime istoga Boga."***

Franjo Schruiff: "Križ je s diskusijom o križu!", Hrvatske novine - tjednik Gradišćanskih Hrvatov, br. 34., Željezno, 25. 8. 1995.

IVICA MATULIĆ, svećenih iz Hrvatske na privr. radu u Gradišću

"... Dozvolite mi gospodine Schruiff u vezi vašeg pisanja u reviji PUT, da vam

izrazim svoj protest u vezi pisanja o ponašanju hrvatske vojske kod zauzeća Krajine. S najčrnjim bojama ste obojali ponašanje hrvatske vojske, na temelju neprovjerenih optužbi UNCRO (koji je ipak radio protiv hrvatskog naroda). Sve počinjeno zlo osudujem, ali gosp. Schruiff nisam vidio da ste se rasplakali nad sudbinom Hrvata u Vukovaru, Ravnom, Škabrnji. Nad sudbinom Srba ste se gorko rasplakali... Vašim pisanjem nanijeli ste cjelokupnom hrvatskom narodu i njegovoj vojsci veliku nepravdu... Dakle, ako vam križ nije ništa do običnog znaka neke kulturne ili vjerske pripadnosti, onda znajte da ima ljudi kojima taj znak znači mnogo više."

Hrvatske novine br. 40, od 6. 10. 1995.

FRANJO SCHRUIFF III

... Misli li on da je Hrvatska (desno) - fašistička država, da je Austrija pod predsjednikom Waldheimom i Kleistilom u tom slučaju isto (livo) fašistička država? Ili kani postaviti Tuđmana i Kleistila i Vranitzkoga, odnosno Austriju i Hrvatsku u isti red, da bi s time relativizirao pojave fašizma u Hrvatskoj. Nam kani komentator sugerirati, da je politička situacija, da su ljudska prava, sloboda medijov i demokracija u Hrvatskoj na istom nivou kao u Austriji?

Hrvatske novine, br. 6., od 9. 2. 1996.

TEREZIJA STOISITS

"STIL. Puno vas toga veže za Hrvatsku. Na kojem jeziku govorite kad ste kod kuće?

* Kući govorimo oba jezika, ali bih željela istaknuti jednu stvar. ***Ja nisam Hrvatica, Ja dolazim iz Austrije i ja sam, odnosno mi smo - gradišćanski Hrvati. Ja doduše govorim materinski jezik kao ljudi u Hrvatskoj, ALI SAM AUSTRIJANKA.*** Moji su preci došli u Brugenland prije 500 godina. Prema istraživanju narječja, Stoisitsi su došli iz prostora omedenoga granicom Una-Kupa-Sava. (...)

STIL. Kakve su sada vaše veze s Hrvatskom. Idete li u posjete, imate li rodbine?

* Nemam rodbine, ali često odlazim dolje. Hrvatska je uvijek bila moj najdraži cilj kada bih odlazila na odmor. Puno sam godina odlazila u Dubrovnik. (...)

STIL. Tko su prijatelji Hrvatske u Austriji?

* Nužnost je kazati da gotovo svi ovdašnji političari podržavaju Hrvatsku. Mi iz stranke "Zelenih" bili smo prvi koji smo od vlade zatražili priznanje neovisnosti. Nezaobilazno je, međutim, spomenuti i druge, općenito se može reći da su Austrijanci uistinu prijatelji."

Željko Simunić - Ulrike Schrottmayer: "I meni su poslali pismo-bombu. Gradišćanska Hrvatica i poslanica u austrijskom Parlamentu mr. Terezija Stoisits ekskluzivno za Stil komentira najnoviji val terorističkih napada u Austriji. "STIL - obiteljski dvotjednik br. 5., Zagreb, 23. 2. 1995., str. 4-6.

TEREZIJA STOISITS II

"... Sadašnji DOJAM koga imaju austrijske medije i široka austrijska javnost o UNUTARPOLITIČKOJ SITUACIJI U HRVATSKOJ, o stanju demokracije i ljudskih prav i konačno o nerazumljivom ignoriranju demokratske volje zagrebačkoga naroda

(!?) u pitanju načelnika (!) nije korisno za pozicija Gradišćanskih Hrvata u Austriji, **jer se moraju stalno opravdavati."**

"Hrvatske novine", br. 17., Željezno, 26. 4. 1996., "Hrvatska delegacija razgovarala samo s Terezijom Stoisits."

TEREZIJA STOISITS III

"... ali "Radio 101" je kritizirao i autoritarni stil Tuđmana. (kaže P. Tyran, op. J, M.) Terezija Stoišić je oštro kritizirala ukinuće ovoga radija i rekla je da *"smanjenjem slobode mišljenja i javne kontrole kroz slobodne medije hrvatska vladajuća stranka HDZ zemlju pelja u izolaciju."*

U samom Zagrebu bile su silne demonstracije protiv ukinuća (Tyran)"

H N br. 48., od 29. 11. 1996.

"Alle Tschuschen schweigen still, wenn unser starker Arm es will!"

Natpis rasističkog sadržaja koji su imali otisnuti na leđima austrijski vojnici u sastavu IFOR-a. Nazivom Čuši, Austrijanci nazivaju Hrvate koji tamo žive, a to je toliko pogrdno da tim pojmom ne nazivaju niti svoje pse.

LUKA SUČIĆ

"Slavistički institut Bečkog sveučilišta je u zadnji leti nastao i igrališće političkih i ideoloških čarkanj. (...)

U ovo vrime livičarska frakcija na Bečkoj slavistici znatno je jača od desničarske. U tom važnu ulogu igra i **Trajštofac mag. Luka Sučić, ki je za pridržanje srpskohrvatskoga, srbokroatistike."**

Hrvatske novine br. 46., od 15. 11. 1996.

PETER TYRAN, glavni urednik "Hrvatskih novina"

"Miloševićevi danki politički su otkucali, TUĐMANOVI BIOLOŠKI. Obadva su igrali svoju ulogu u svitskoj politiku određen čas dugo na određenom području. SADA VEĆ NISU POTRIBNI"

Ovo kanibalsko stajalište iznio je, otvoreno i bez privatne ljudske i odgojem stečene, uljudnosti, Peter Tyran, svojoj stalnoj uredničkoj rubrici "Moje mišljenje", u Hrvatskim novinama br. 50., od 13. 12. 1996.

ALTER PRIOR, nasljenik Robaka, visoki dužnosnik OSP

Situacija u Hrvatskoj pred svim socijalističkim političarom med Hrvati u Gradišću, daje opet jednoč priliku, da pod plaščem političke dalekovidnosti i navodne moralne nadinstancije Hrvatom u Hrvatskoj peru glavu, im solu pamet a ih još i masivno napadaju. Tako je nedavno i načelnik Cindrofa i zastupnik Gradišćanskoga zemaljskoga Sabora Walter Prior... oštro napao župana (zemaljskoga poglavara) Istre i rekao mu po smislu,

"da on u Istru neće poslati nijednoga gradišćanskoga turista, dokle Istra svojimi prinosi podupira boj u Hrvatskoj"

Hrvatske novine br. 37. od 15. 9. 1995.

WALTER PRIOR II

"... govorim u ime onih 51% Hrvatov ki su pri izbori dali svoj glas socijaldemokratom."

AUSTRIJSKI MEDIJI MANIPULIRAJU JAVNOŠĆU

"Upravo kada se je digla "Oluja" nad okupiranim teritorijem Republike Hrvatske, nad "krajinom", sam bio na odmoru u Hrvatskoj... Nisam mogao vjerovati niti ja niti drugi austrijski turisti, ča su pisale austrijske novine i širile austrijske radio i tv stanice... *U Austriji i prik austrijskih medijov su nevjerojatno plašili turiste,... (...)*

Da na austrijskoj televiziji Tuđmana svenek kažu u njegovoj bijeloj uniformi i da je to Vranitzkoga peljalo u skušavanje govoriti o nekoj opereti je problem ORF-a i da stalno ***manipulira gledatelje takovimi slikami."***

Hrvatske novine br. 34., od 25. 8. 1995.

ASIMILANTI PROTIV POVEZIVANJA MANJINE S MAT. NARODOM

"... pre svim gradišćanskohrvatski socijalisti (barem dio njih u važni partijski funkcij nimaju interesa, da Gradišćanski Hrvati imaju čim bolje veze s hrvatskim narodom u Hrvatskoj. Prije koč je dobro došlo ljudem u okolici Prezidija i Frica Robaka i njegovih kumpanov, da je Hrvatska pripadala komunističkom sistemu i su kontakte s Hrvatskom zato odbijali. *Danas ljudi u okolici Prezidija i Priora Hrvatsku nazivaju diktaturom a Hrvate fašistom, a tim opet odbijaju bliži kontakt Gradišćanskih Hrvatov s Hrvati."*

Hrvatske novine, br. 37., od 15. 9. 1996.

"ODURAVANJE HRVATSKOGA NARODA"

"Ukoliko se je borba Hrvatov za narodni opsanak, za suverenu i vlašću državu i protiv agresije pozitivno odrazio na dijele Gradišćanskih Hrvatov, tako je *proklamacija Republike Hrvatske kot samostalne suverene države, nadalje pak vojne operacije "Bljesak" i "Oluja" kod drugih prouzrokovalo* ***otpor i oduravanje Hrvatov i hrvatskih političarov i HRVATSKOGA NARODA."***

Hrvatske novine br. 37., od 15. 9. 1995.

KARL MARX

"... Gdje je istorija ilirijskih Slovenaca, Dalmatinaca, Hrvata i Šokaca? Posle XI. veka izgubili su poslednji privid političke nezavisnosti i bili delom pod nemačkom, delom pod venecijanskom, delom pod madarskom vladavinom. **Iz tih odrpina hoće da skrpaju snažnu, nezavisnu, za život sposobnu naciju!** (...)

Uostalom, što se tiče Madara, ovde treba još specijalno napomenuti da su, naročito posle revolucije, prema nadutim Hrvatima postupili suviše popustljivo i suviše meko. Notorno je da im je Kossuth učinio sve moguće ustupke osim da njihovi poslanici govore na državnom saboru hrvatski. A ta popustljivost **JEDNOJ PO PRIRODI KONTRAREVOLUCIONARNOJ NACIJI** jedino je što se može predbaciti Madarima."

Marx-Engels: Članci iz "Novih rajnskih novina", Rad, Beograd, 1982., 122-143.

VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, 1836. g.

"Zaista se zna da Srbi žive u današnjoj Srbiji (izmedu Drine i Timoka, i izmedu Dunava i Stare planine), u Metohiji (od Kosova preko Stare planine, gdje je Dušanova stolica Prizren, srpska patrijaršija Peć, i manastir Dečani), u Bosni, u Zeti, u Crnoj Gori, u Banatu, u Bačkoj, u **Srijemu, u desnom Podunavlju od više Osijeka do Sentandreje, u Slavoniji, u Hrvatskoj (i Turskoj i Austrijskoj krajini), u Dalmaciji, i u svemu Adrijatičkom primorju gotovo od Trsta do Bojane...** Svi pametni ljudi i od grčkijeh i od rimskijeh Srba priznaju da su jedan narod i trude se da bi mrzost zbog zakona ili savijem iskorijenili ili barem umalili što se više može, ***samo je onima rimskoga zakona još teško SRBIMA nazvati se, ali će po svoj prilici i tome malo-pomalo naviknuti; jer ako neće da su Srbi, oni nemaju nikakvoga narodnoga imena.*** Da reku da su jedni SLAVONCI, drugi DALMATINCI, treći DUBROVČANI, to su sve imena od mjesta u kojima žive i ne pokazuju nikakvoga naroda. **Da reku da su SLAVENI, to su i Rusi i Polaci i Česi i svi ostali slavenski narodi. Da reku da su HRVATI, ja bih rekao da ovo ime po pravdi pripada najprije čakavcima, koji su po svoj prilici ostaci Porfirogenitovljevih Hrvata i kojijeh se jezik malo razlikuje od srpskoga, ali je opet bliži srpskome nego i jednome slavenskome narječju... Među Slovence idu i današnji Hrvati u varmeđi zagrebskoj, varaždinskoj i križevačkoj, kojijeh je jezik kao prijelaz iz kranjskoga u srpski; ali je začudo otkud oni ondje gdje su sad?"**

"Srbi svi i svuda"

ERNST BLOCH, 1975. G. Vodeći njemački marksist.

"Die Kroaten ales Fascisten waren gefahrlich, das kann ich mir gut vorstallen...

Die Kroaten, die in der BRD leben, sind fast alle Faschisten!"

"Spiegel" od 3. veljače 1975. g.

TEDY KOLLEK, bivši gradonačelnik Jeruzalema

"Hrvati su gori od nacista"!

JOZEF LAPID, čelnik Izraelske televizije

"Ma što Srbi radili, Židovi moraju biti na njihovoj strani!"

"NEDAJMO SRBIJU ČIVUTIMA"

"Što imamo dakle mi da očekujemo od Jevreja u našoj otadžbini?... Stoga je naša dužnost da svim dopuštenim sredstvima sprečavamo širenje i naseljavanje Jevreja u Srbiji... U to ime se pozivaju svi rodoljubi, da se upišu u Srpsko protiv-jevrejsko Društvo, koje treba da se što prije osnuje i to najprije u Beogradu, gde su vrata Jevrejima u našu otadžbinu širom otvorena... I tako ćemo spasiti Srbiju od Čivuta."

"Nekoliko srpskih rodoljuba": "Nedajmo Srbiju Čivutima!", Štamparija zadruge štamparskih radnika, Beograd, 1882., prema, Ljubica Štefan: "Od bajke do holokausta", Zagreb, 1993., 7.

NIKOLA VELIMIROVIĆ, episkop žički

"Mi smo deca božja, ljudi arijevske rase kojoj je sudba dodelila počasnu ulogu da bude glavni nosilac hrišćanstva u svetu..."

Episkop Nikolaj, "Vidovdanski govor", Beograd, 1939., 2., prema, Lj. Štefan, n, dj., 13.

KROATOFOBIJA U AUSTRIJI

"Koje posljedice sve to ima (antihrvatska hajka, op. J. M.), čak do privatnog života, pokazuje primjer iz Beča (...). Jedna dama iz inozemstva, koja živi u Zagrebu, u Beču na jednoj cocktail-party upustila se u razgovor sa sveučilišnim profesorom psihologije. Kad mu je - sasvim uzgred i takoreći ni kriva ni dužna - napomenula kako joj se djeca školuju u Zagrebu, uslijedi od gospodina ne baš taktičan, nego čak uvredljiv odgovor: **"Tako, i nije vas stid slati djecu u fašističku školu!"**

Kad mu je dama zaprepašteno uzvratila da u Zagrebu nema nikakvog fašizma, uslijedi još jedan udarac maljem: **"Prije nekog vremena bio sam u Zagrebu. ONDJE JE CIJELI ONAJ NAROD FAŠISTIČKI!"**

Dr Karl Gustav Strohm u "Večernjem listu" od 4. 5. 1996.

KROATOFOBIJA U AUSTRIJI II

"Antihrvatsku hajku prihvatio je i list "Die Presse" O Tome Dr. Ströhm piše:

"Odavno je poznato da bečki list *"Die Presse" zauzima prosrpska i u većini slučajeva protuhrvatska stajališta.* Svakako je znakovito da taj list oplakuje raspad Sovjetskog Saveza i raspad Jugoslavije. (...) Neka "Die Presse" zastupa svoja (zamalo čudna) gledišta. Ali, ipak, treba postaviti pitanje: kamo vodi jedan vokabular kojim se demokratski birani predsjednik jedne susjedne zemlje i, koliko mi je znano, prijateljske zemlje, titulira kao "hijena!"

"Vjesnik", Zagreb, 13. 8. 1996.

SRBOFILIJA AUSTRIJSKIH LJEVIČARA

"Mi nimamo problemov" je plakatna - akcija, ku predvidaju afiširati po cijelom Beču. Tri *mladi muži se ne brinu za poznate etničke i političke granice i objavljuju plakat tolerancije i otvorenosti prema svitu, ka je zanje po sebi razumljiva"* ... veli Cindrofac ŠTEFAN ŠAJA, glavni organizator te akcije. (...) Kako Šaja opisuje ov projekt, ide za situaciju u bivšoj Jugoslaviji, kade su "ljudi s istim jezikom živili zajedno u jednoj državi i kade je ipak do toga došlo da je ukinuta svaka komunikacija... nas je jako potreslo. (...)

Gradišćanskohrvatski centar i inicijativa manjina podupiru ovu akciju..."

Peter Tyran: Hrvatosrbosloven - kade je problem", Hrvatske novine br. 50. od 13. 12. 1996.

NASTAVAK O ISTOM

"Odavno je poznato da u Beču postoji aktivan i prilično uspješan velikosrpski lobi, a uz to u nekim političkim i društvenim krugovima još jedna barem za taj grad - čudna JUGONOSTALGIJA. Poslije skandaloznog nastupa prosrpskog austrijskog književnika Petera Handkea u austrijskom parlamentu, srpski, odnosno jugonostalgičarski bečki lobi iskoristio je ovogodišnje božićne blagdane za nov - što se sadržaja tiče - ne manje skandalozan nastup.

S podrškom socijaldemokratskih vlasti Beča i austrijske državne (uz to, monopolne) televizije ORF, dosad nepoznata inicijativa za manjine objavila je plakat s fotografijom troje mladih ljudi. Natpis na njemačkom jeziku glasi: **"Srbin, Hrvat, Slovenac - nema problema"!**

U austrijskom TV dnevniku pojavljivanje tog plakata dobilo je veliki publicitet. ÖRF je izjavio da su mladi ljudi na fotografiji Srbin, Hrvat i Slovenac koji su međusobno prijatelji i koji se suprotstavljaju "nacionalizmu" njihovih vladara u Domovini."

"Vjesnik" od 27. 12. 1996.

SRBOFOLIJA AUSTRIJSKIH LJEVIČARA II

"Sveučilišna doc. dr. Katja Sturm Schnabl" iz Beča poslala je pismo Peteru Tyranu koje ima dva dijela. U prvome dijelu dama se oduševljava Petrovim karanjem anticiganskih pojava među gradišćanskim Hrvatima, a nakon što je ustanovila da on ima kvalitetan odnos prema Romima, zaključila je da bi se Gradišćanski Hrvati trebali poistovjetiti sa hrvatskim Srbima Martićevcima koji su optirali u državu matičnoga naroda. Ona piše:

"Mislim da bi bilo samo pošteno, da bi se Gradišćanski Hrvati zalagali za sudbinu kolektivno prognanih Srbov iz Vojne krajine, da bi izrekli solidarnost s narodom, ki je nekrivo zgubio domovinu, u koj je stoljeća dugo živio."

Hrvatske novine br. 35. od 30. 8. 1996.

MILO DOR, austrijski pisac srpskoga podrijetla

"... Pavić (Milorad, op. J. M.) je, naime, bio Handkeov vodič krzo Srbiju. Bogdanović mi je ispričao da je Pavić kazao: "Ne smeta ništa, sagradit ćemo mi novi Vukovar u srpko-vizantijskom stilu."

"Globus", od 19. 7. 1996.

PETER KAMPITS, vodeći austrijski filozof

"Naš ministar Alojz Mock je zastupao ispravnu politiku, imao je dobro držanje, ali je tipično da su socijalisti stali na stranu Srbije i protiv Hrvatske."

"Vjesnik", od 6. 10. 1996.

PETER HANDKE, vodeći austrijski pisac

"13. ožujka 1996. g. čitao je Peter Handke, najpoznatiji austrijski pisac, dijelove iz svoje najnovije knjige "Pravda za Srbiju", u Bečkom Akadem theatru. Dvorana je bila ispunjena do poslijednjeg mjesta. Nakon toga, pisac je pozvan da predstavi svoje djelo u samom Parlamentu Republike Austrije, na poziv predsjednika Heinza Fischera, a uz nazočnost ljubitelja lijepe književnosti, saveznog kancelara Franca Vranitzkog.

HEINZ FISCHER, predsjednik Parlamenta Republike Austrije

"... Malo ljudi znade kod nas da je Heinz Fischer, predsjednik austrijskog Parlamenta, ranije obnašao i dužnost predsjednika Austrijsko-Jugoslavenskog društva prijateljstva (OJG). Bratsko duštvo, partnera OJG-a u Beogradu, Jugoslavensko-austrijsko društvo, naći ćemo na adresi SANU, dakle, tamo gdje su počinioci zločina za

pisaćim stolom ("Memorandum SANU!") pripremali srpski rat protiv svih nesrba. A predsjednik je (bivši, a možda i sadašnji) Dejan Medaković, čovjek koji je usred Beča opravdavao opsadu Dubrovnika i njegovo rušenje, jer "Srbi imaju više prava na Dubrovnik nego Hrvati." (...)

Za vrijeme dok je Jugo-austrijsko društvo mirovalo, bio je u Beču aktivan "Fondkapetana Dragana", koji je javno skupljao novac za kapetana Dragana, pred očima austrijskih vlasti."

Dr. Josip Sršić: Profaniranje austrijskog parlamenta majmunskim teatrom, "Vjesnik", Zagreb, 11. 6. 1996.

SIMON WIESENTHAL, poznat kao "Bečki lovac na naciste."

"Moja je želja bila, da se Jugoslavija ne raspadne, već da opstane kao federacija. Bio sam protiv momentalnog priznanja Slovenije i Hrvatske, jer sam znao da će se odmah potegnuti pitanje granica."

"Novi list", Rijeka, 12. 12. 1996.

REZULTAT: ASIMILACIJA GRADIŠĆANSKIH HRVATA

- "U gradišćanski dvojezični škola se većim ne podučava dvojezično". (HN, br. 14, od 5. 4. 1996.)
- "... Za vlašći hrvatski povijesni korijen sve manje ljudi zna i zato se za mnoge od nas diblje i eventualno spasonosne uže veze s hrvatskim narodom, takorekuć "ispod našega nivoa." Zboga spasa našega jezika se na nimški narod ne moremo nasloniti, na hrvatskoga se ne kanimo, a sami smo preslabi." (HN., br. 27., od 5. 7. 1996.)
- "Danas dijelom ti isti ljudi odbijaju (južno) hrvatski jezik, jer im je čistunski a s njim ujedno odbijaju po njevom mišljenju nacionalistički (neki bi rekli i fašistički) državni sistem." (HN., br. 46., od 17. 9. 1995.)
- "Činjenica je, da mladina jako slabo vlada hrvatskim jezikom, a još slabije piše u tom jeziku - ako uopće. Ali pisati i štati se ući u školi." (HN., br. 40., od 4. 10. 1996.)
- "Nadležni činovnik pri Direkciji zemaljskoga ureda, Rudi Tomšić je rekao "da je strašno, kako malo ljudi se služi hrvatskim službenim jezikom." (HN., br. 8., od 24. 2. 1995.)
- **"U mnogi naši seli se je narodna situacija drastično pogoršala u minuli ljeti i desetljeći... U neki seli je hrvatska rič jur zamuknula, a u neki seli upravo izumira - ako se u zadnji hipac još nešto ne poduzme"** (HN., br. 15., od 12. 4. 1996.)

ZAKLJUČAK

Poslije svih navedenih tvrdnji neka čitatelji procijene tko je tajnik Šrujf i kakvu politiku vodi, zajedno s političkim snagama kojima pripada? On govori o njihovome radu na dobrobit manjine. Koje manjine? Manjine koja nestaje, a pitanje je koliko ljudi još posjeduje hrvatsku historijsku svijest? Manjine kojoj se ne dopušta učenje materinjeg jezika u školi! Manjine kojoj se nameće pokrajinsko ime kao etničko! U čiju korist rade? U korist Hrvata?; gradišćanskih Hrvata?; Gradišćanskih Hrvata? ili Austrijanaca koji razumiju hrvatski jezik, jer su im roditelji bili Hrvati? Koji milijuni? Za sastančarenje, za stvaranje "miljun" manjinskih udruga i skupina kako bi se usitnio i razdrobio

manjinski korpus, za stranačko manipuliranje ljudima, za medije koji vrše antihrvatsku rasističku hajku i time prisiljavaju pripadnike manjine na odnarodivanje, za "gremije", za pisanje članaka protiv legitimno izabrane vlasti u susjednoj državi kao što radi mali denuncijant, za financiranje akcija poput one s plakatom u stilu: Srbin, Hrvat i Slovenac idu "spati" na Oplenac, za pozivanje na rušenje Predsjednika Tudmana, jer "više nije potriban"? Kome se usuduje mali denucijant, što ni hrvatski jezik dobro ne poznaje, govoriti šizofrenik, a zajedno sa šeficom traži da se otkrije osoba iza pseudonima, kako bi, valjda, nakon toga taj čovjek dobio specijalno pismo! On se miješa u tude poslove kao mali od kužine, umjesto da bude tamo gdje mu je mjesto: pod stolom gospode Aigner, njezinoga supruga i suprugovoga šefa. Hrvatska je ono što su krvlju izborili njezini najbolji sinovi i nema tih zelenih, crvenih, ružičastih, žutih i crnih austrijskih srbofila koji će je baciti nazad u kolonijalni položaj. A najmanje to može uspjeti gradišćanskohrvatskim asimilantima, frazerima, pseudodemokratima, opsjenarima, propalim studentima, sitnim politikantima što pred gazdama stoje na zadnjim nogama, piskaralima, potrkama... Ako se nekome žudi za Jugoslavijom, slobodno mu je ući u njezin sastav. A Srbima i Crnogorcima nitko ne želi zlo. Neka žive kao mirni i uravnoteženi susjedi, neka se nauče živjeti s drugim narodima kao s ravnopravnima sebi, a ne tražiti gospodstvujući položaj, neka dožive katarzu, neka, konačno, žive od svoga rada i osjete zbog toga ponos i zadovoljstvo.

Franjin tekst nisam čitao uz pomoć crvene olovke. Idući puta ocjenjujem pravopis i gramatiku.

Što se tiče ljetovanja u Istri, priznajem da Šrujf ima ukusa. Još ako bi moglo biti besplatno! Ta svoji smo! Nadam se da Istrijani to shvaćaju.

Siječanj, 1997.

Jurica Milkin

Zaista govorimo i pišimo hrvatski !*

Na moj članak *Kolonialni ostatci u hrvatskome jeziku* (Marulić 3/1996.) uzvraća Radovan Latković u 5. broju ovoga glasila prilogom smiona naslova *Govorimo i pišimo hrvatski!* Dotiče se još članka Stjepana Džalte i Živana Brzića, ali na moj odpada glavnina sadržaja. Osvrnut ću se na jezik njegova odgovora te dio, što se odnosi na mene, odnosno moje stavove.

Iz izkustva znam, kako je o stručnim pitanjima veoma nezahvalno razpravljati s laicima, jer se, pored ostaloga, mora kadkada posizati i za abecedom. No, progutat ću i taj badem gorčiš radi cienjenih čitatelja. Polazim redom:

* Na zahtjev našega suradnika Mate Šimundića, uredništvo nije mijenjalo pravopis, niti je vršilo ikakve intervencije u njegovim tekstovima.

1. a) Izazovnim naslovom svoga članka, kojega je značenje pojačano uzkličnikom (!), pisac kani upozoriti, kako moje tvrdnje i zahtjevi ni su baš u duhu hrvatskoga jezika, a njegove - razumie se - jesu. Kakav je taj njegov hrvatski, odnosno čiji je, pokazat će njegov rječnik. G. Latković piše: *složenost* ispravne upotrebe; ova *složenost; složeniji* problemi; politički *neopredjeljena; naučna* jezikoslovna ustanova; hrvatske *omladine*. K tomu ne zna ili ne želi znati točan naziv najviše hrvatske znanstvene ustanove, koju imenuje Hrvatska akademija *nauka* i umjetnosti. Od postanka se ista zove Jugoslavenska akademija *znanosti* i umjetnosti. Već nekoliko godina je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Kako biva, g. Latković ne može ni ovdje bez srbskoga jezika, i to na mjestu, kdje ga ne bi nikada. Konačno, im. *nauka* nahodi se u nazivu iste ustanove u Beogradu i Sarajevu. Za grč. dógma hrv. jezik posjeduje rieč *nauk*, za lat. scientia pak *znanost*. Nadjevatelji spomenute ustanove cjelovito su razlikovali značenje ovih imenica. Kako ne bi bilo dvojbe, B. Šulek stvori im. *znanost*, koja pristaje značenju date ustanove.

Srbizmi su također složenost, složen, kasnije (u ovome značenju) neopredijeljena, naučna, omladina. Hrvatske su: zapletenost i zamršenost, zapleten i zamršen, poslie, neodređen i neodlučen, znanstvena, mladež.

b) U Latkovićevu se odgovoru čita: hrvatskog narodnog preporoda; hrvatskog književnog jezika; hrvatskog narodnog identiteta, po velikosrpskom lingvističkom programu; srpskog jezičnog imperijalizma. Dakle, upravo kako je u srbskome. Naime, kada u hrvatskome dolaze skupa dva ili tri pridjeva odnosno stanovite zamjenice u zavisnim padežima, tada je *prvi* oblik obvezatno pun, neokrnjen, a mogu biti i ostali. Da su navedeni primjeri pisani hrvatski, bili bi: hrvatskoga, velikosrpskome, srpskoga.

Dobar je primjer, ujedno i dokaz srbskoga jezika naslov pripoviedke R. Domanovića *Razmišljanje običnog srpskog vola*. Tko piše ovako, taj piše srbski.

c) U Latkovićevu prilogu uvodne rečenice glase: "U rubrici *Mišljenja i reagiranja* trećega ovogodišnjeg broja Marulića (trebalo bi: *glasila/časopisa* Marulića, prim. M. Š,) zaokupila su moju pažnju tri osvrta o hrvatskom jeziku: *Slušaj kako govore Hrvati* Stjepana Džalte, *Minima linguistica* Živana Brzića i *Kolonialni ostatci u hrvatskom jeziku* Mate Šimundića. Makar ovaj *posljednji* sadrži primjedbe ..." Kada bi g. Latković vladao hrvatskim jezikom, namjesto prid. *posljednji* u ovome bi slučaju napisao *zadnji*. U srbskome su ovi pridjevi istoznačnice, u hrvatskome se značenjski razlikuju. Prid. *zadnji* dode u značenju zadnji u redu, u sliedu, a *posljednji* kada se više ništa ne događa. Na primjer: Prie smrti majčina *posljednja* rieč bijaše: "Sbogom, djeco moja."

2. a) G. Latković veli za sebe: "Nisam jezikoslovac i ne mogu tvrditi da Šimundićeva primjedba nije ispravna (odnosi se na pos. genitiv *djelo Vuka i Garašanina*, prim. M. Š.), ali ja ne osjećam spomenuti oblik kao srbizam, nego kao pitanje stila." Pisac odkriva neobičan slučaj, tj. dotičnik ni je jezikoslovac, ali se razumie u - stilistiku, dakle jezikoslovnu nadgradnju! Moram otvoreno izjaviti, kako ne naidoh na ovakvo "odkriće", premda se čitava života bavim jezikom, uključujući i stilistiku. Medu laicima nade se svega i svakoga.

U Europi Talijani i Srbi rabe osobno ime svojih znamenitih ljudi umjesto njihova prezimena. Primjerice, Leonardo, Michelangelo, Rafaele, Tizian, i Dante, Srbijanci pak Vuk (Karadžić) i donekle Dositej (Obradović). U ostalih je prezime kao Gundulić, Cervantes, Shakespeare, Heine, Mickiewicz, Beaumerechais, Tolstoj idr. G. Latković

je, sudim po svemu, školovan u ozračju srbskoga jezika te kada piše *Vuk*, ne osjeća, kako mu time izkazuje neobično štovanje. Za nas Hrvate je on Vuk Karadžić ili samo Karadžić. Kano što kažemo Marulić, Držić, Reljković, Brezovački, Gaj, Lisinski, Mažuranić, Preradović, Kranjčević, Tesla, Meštrović, Gotovac idr.

Kako bi se opravdao, R. Latković tvrdi: "No ime Vuk jasno identificira srpskog ideologa Vuka Karadžića i općenito se upotrebljava - nipošto "odmilički"! - bez prezimena. Za to *bi* (sic!) mogli navesti *hiljadu* (sic!) primjera, među ostalim i u članku Juraja Novosela ..." Za srbe je Vuk pojam, za nas Hrvate otac srbijanskoga imperijalizma, lopuža i hrvatožder. Tko piše i govori tek Vuk, htio - ne htio, odaje mu počast i štovanje. Stoga je za nas uviek *Vuk Karadžić* ili tek *Karadžić!* U Hrvatskoj je on Vuk za slugane, podrepaše i one, što su odgojeni u ozračju srbskoga jezika pa to sada brane na sva usta.

b) G: Latković veli dalje: "Zar ne zna g. Šimundić da se čak i hrvatski jezikoslovci jednog lingvističkog smjera označuju kao "vukovci" a ne "vuk-karadićevci" (sic!) i da samo ime *Vuk* jasno definira ideje velikosrpskog jezičnog imperijalizma Vuka Karadžića?" Budući da to dobro znam i da sam o tome nekoliko puta pisao, na ovo kažem, da se *vukovcima* prozvale hrvatske mješine i prodane duše na čelu s Ivanom Brozom i Tomislavom Maretićem. A kako se i mogahu drugačije imenovati te ništarije i podrepnici bana D. Khuena Héderváryа?! Nazvali se prema sebi, svojemu uzoru. Da je to usamljen slučaj u hrvatskome jeziku, potvrđuju im. starčevićanac, matoševac, milinovac, radićevac, mačekovac i dr. te hegelijanac, hitlerovac, kantovac, ničeovac, staljinovac, tolstojevac idr. Među njima ni jedne izvedenice od osob. imena.

c) Glavno se ipak svodi na izricaj imeničkoga pos. genitiva bez apozitivnosti. Pisac smatra, kako pretjerujem, kada tvrdim, da ni je u duhu hrvatskoga jezika nazivi *Narodna banka Hrvatske, Spasimo djecu Hrvatske* idr. Za nj je to "pitanje stila." Zar ni je prvi naziv još iz olovnih vremena po uzoru prema Komunistička partija Jugoslavije, Komunistička partija Hrvatske te stotinjak sličnih?! K tomu se poziva na povjestničara i arheologa Lovru Katića, prof. Antu Krmpotića i prof. Mirjanu Horvat. Stvarno na Katićev glagoljski nadpis u Zagrebačkoj stolnici, kdje stoji "pismo Hrvata." Horvatova cvrkutavo piše u korist ovakva genetiva, ali bez ikakvih dokaza. Od nje i g. Krmpotića očekuje se dokaz vlastite tvrdnje na podatcima poviestne skladnje (sintakse) hrvatskoga jezika. Katić ne bi jezikoslovac i ni je među živima, stoga neka je mir njegovu prahu. Njih obilno mogu naći u suvremenome srbskome jeziku, iztočno-slavenskim jezicima te poljskome, germanskim i romanskim jezicima. U hrvatskome je: njiva Ante Perčevića te Antina njiva i Perčevićeva njiva. Komu ovo ni je jasno, taj ne posjeduje niti trunak osjećaja za hrvatski jezik; taj ga jednostavno ne pozna.

Navedeni su primjeri pravilni u obliku Narodna banka *Republike Hrvatske* i *Hrvatska* narodna banka te Spasimo djecu *Republike* Hrvatske. A mjesto tuđice banka morala bi stajati *štedionica*. I ovdje me pokušava loviti na spavanju g. Latković navodeći značenjsku razliku između naziva Spasimo hrvatsku djecu i Spasimo djecu Republike Hrvatske. Valjda je ovo razumljivo svakomu, tko se i malo unese u to. Predlagah stoga prvi, dakle s apozicijom *Republike*. Naposljedku, ni je prvi put, kako sam o tome pisao.

Robski su ovi i množtvo sličnih naziva i izricaja. Srbi ih uzeše uglavnom iz ruskoga i francuzkoga i naturivali ih Hrvatima od 1918. U Titoslaviji pos. imenički genetiv bez atributivnosti koristio srbokomunistima za zatiranje hrvatskoga imena.

Kako danas biva, može se mirno reći, da su postignuli zavidan uspjeh, jer ga uvelike prihvatili i oni, kojima je na srcu hrvatstvo. A da se i ne spominju protivnici, što se i za to hvataju kano utopljenik slamke.

Tko u naše doba prati prievode sa spomenutih jezika, lako će opaziti, kako se pojedini prevoditelji robski drže predložka. Najviše takvih prievoda posreduju priobćajnice, poglavito HRT. Što srbokomunisti nametnuše, to osta živjeti i još se ploditi.

d) Pisac upliće i razpre, što se nedavno pojavile o značenju imeničkoga pos. genetiva te pridjeva izvedena od kor. morfema iste imenice. I to na primjeru *put svile* i *svileni put*. Obstoji određen broj takvih pridjeva, koji se značenjem razlikuju od imeničkoga genetiva. Nedvojbeno je, kako se mora upotriebiti izricaj *put svile* u značenju: put, kojim je svila stigla i dohodila iz Kine u Europu, a *svileni put* je staza prekrivena svilom. Takvi su, primjerice, izricaji profesor poviesti, prodavač papira, plodovi gnjeva, kopač zlata idr. Sasma je drugo značenje izricaja s pomoću pos. pridjeva: poviestni profesor, papirni prodavač, gnjevni plodovi, zlatni kopač. Gotovo suvišno bijaše i donositi ovakav primjer.

3. a) Pri kraju pisac navodi odlomak iz članka A. Krmpotića o ovome pitanju kano podkrjepu svomu stavu. Prenosim dio: "... između nas i Srba, odnosno hrvatskoga jezika u odnosu na srpski jezik, kao da su zaboravili kako mi danas imamo u odnosu na njih najveću moguću razliku: suverenu i *nezavisnu* Republiku Hrvatsku i da nam više nije potrebno *izmišljati neke posebne "kategorijalne razlike"* (odtisak M. Š.), jer ih tako i tako ima mnogo bez naknadnog izmišljanja."

70 godina srbijanske kolonialne vladavine nametnulo je hrvatskomu jeziku tisuće i tisuće srbizama, što u kratku navodu potvrđuje i g. Krmpotić. Pošli bismo stranputicom, akoli bismo izmišljali razlike između dva jezika, jer je njih zaista i premnogo, nego moramo čistiti svoj jezik od debela nanosa srbskoga jezika. Iz datoga se vidi, kako se tomu opiru stanoviti ljudi.

b) Na samu koncu pisac dodaje, kako prihvaća tvrdnju Mirjane Horvatove: "Svjesna sam toga da se jezik mora uvijek učiti i da ga nikada niste savladali apsolutno. Zato pažljivo i sa zahvalnošću pročitam svaki savjet stručnjaka ili samo "jezičnik hobista" (kojih imamo sve više) i rado *usvajam* ono što mi je promaklo."

Ne znam, što su po struci gg. Krmpotić i Horvatova. Akoli su možda profesori hrvatskoga jezika, onda svoj obrt ni su uspješno svladali. U njih su srbizmi (iz ruskoga) *nezavisan* i *usvajati*. I stvarno će morati puno i puno učiti, dok ih se otresu, jednako i ostalih suvišnih tuđica! Stoji dakle, kako g. Latković ni je našao najbolje uzore.

Mate Šimundić

Podrietlo krilatice *Srbe na vrbe !*

Od "oslobođenja" 1945. te do uzpostave neovisne Republike Hrvatske srbokomunističke poglavice, krupne i sitne, neprekidno trubljahu, kako je datu krilaticu na početku NDH izrekao književnik Mile Budak, vladin dužnostnik i ministar. U proteklome razdoblju koristila se svaka prilika, dakako i najmanji povod, kako bi se mnogi "očešali" o Budaka, stvarno obtužili hrvatski narod za smrt *milion* usmrćenih Srba u Hrvatskoj u 2. svj. ratu. Za njima se u gomilama povodila novinska piskarala, da slučajno ne bi zaostala za "drugovima rukovodiocima." Taj klatež time davao svoj obol općoj laži, a stvarno se ulagivao poglavicama i državnoj vlasti radi osobne koristi, sigurnosti svoga položaja i napredovanja. Za promicanje te laži služahu sve priobćajnice (novine, radio, televizija) te kojekakvi *mitinzi i masovni sastanci*. Mlatilo se i trabunjalo neizmienjeno i trajno skoro pola stoljeća. Ne izostaše razni "istoričari" i prigodničari svake vrste. Kada bi se sve skupilo i objavilo, što je u srbokomunjarskome razdoblju napisano i izrečeno o Mili Budaku kano obtužba za neučinjena nedjela, iznosilo bi nekoliko knjiga. Zaista je to prežvakavanje tvrdnja, kao što su: dotičnik je zakleti ustaša, najveći neprijatelj srbskoga naroda, ratni zločinac, izricatelj krilatice Srbe na vrbe! i sl. O njegovu zavidnu književnome djelu nikada niti rieči. Dapače, ni profesori hrvatske književnosti ne smjedoše o tome ni prosboriti. Kada se službeno pusti u promet jedna laž i podupire snagom državnoga stroja, s vrjemenom se ista povećava kao plazina (lavina) niza strmu planinu. Upravo se to dogodilo s M. Budakom. Kako ne bih ostao tek pri goloj tvrdnji, predočujem samo izvadak iz oveće knjige prilično poznata srbskoga pisca.

Isti glasi:

"Jedan od najmračnijih i najfantastičnijih protivnika Srba bio je Mile Budak, također *stari njemački agent* (odtisak M. Š.). Od njega su potekle i poznate krilatice: "Srbe na vrbe!" i "Srbe, psine, preko Drine!" (Živorad Mihajlović-Šilja: Hebrang izdajnik ili žrtva političke igre, str. 31., Beograd, 1989.).

Eto je Budak "najmračniji i najfantastičniji protivnik Srba", također "stari njemački agent" te tvorac obiju krilatica. "Naučnik i istoričar" Šilja ne navodi nikakve dokaze za težke obtužbe, jednako kano ni njegovi brojni predhodnici. Ni je vraga, kako ne bi posegnuo za njima, kada bi ih ikdje bilo, odnosno kada bi mu bili poznati. Za srbokomunjare gola je tvrdnja sama po sebi istina bez priziva!

Govorilo se službeno u poraću, da je krilaticu *Srbe na vrbe!* izrekao Mile Budak na javnome sboru u Križevcima i razpalio slušateljstvo, da je odmah odtrčalo u srbska sela i pobilo i popalilo sve, što je našlo. Drugi put su Križevci zamienjeni Varaždinom, potom Novom Gradiškom, Brodom n/S i tako redom. I to uglavnom u ljetu 1941. Izpalo jednostavno, kano da ju je ponavljao na svakome nastupu, kako bi redom uništavao domaće Srbe. Već je time stvar sama po sebi dovedena u pitanje. Koliko god sam mogao, izpitivah pojedine sudjelovatelje na označenim sborovima, ali mi nitko nije potvrdio datu njegovu izjavu. Ni govora o tome, da je za sobom sijao smrt; svi Srbi i njihova naselja ostali netaknuti. Po koji odgovoriše, kako su čuli, da ju je izrekao u drugome gradu. U tome drugome upućivali me na treći, i tako redom. Stvorena vrtnja u praznu krugu.

U obtuživanju Mile Budaka srbska je strana brojnija u djelima kano što je Mihajlovićevo, ali se skoro sve svodi na isto. Ni je moguće mimoići jedan osbiljan slučaj na hrvatskoj strani. Hrvatski književni list 10 (29)/1995. donosi članak Zlatka Tomičića pod naslovom Ne širim klevete o Mili Budaku. U njemu stoji:

"Da je Mile Budak uistinu izrekao "Srbe na Vrbe!" i "Bježte, psine, preko Drine!", napisao je u spomenutom zborniku Vinka Nikolića dr. Jere Jareb iz Loretta u Pennsylvaniji u SAD u raspravi *Prilog životopisu Mile Budaka*. On piše da je Mile Budak u Varaždinu 25 - 26 svibnja 1941. izrekao krilaticu "Srbe na vrbe!" Jareb navodi kao svjedoka tim riječima ustaškog ministra dr. Matu Frkovića. "Bježte, psine, preko Drine!" napisao je u ustaškoj koračnici koju je objavio 1934. i o tomu svjedoči sama pjesma koja je tada tiskana."

Jareb se oslanja na dra Frkovića, ja pak na najmanje desetak Varaždinaca, što su nazočevali Budakovu govoru. Nitko mi od njih ne potvrdi, da je tada Budak izustio datu krilaticu. Možda bi dodatna iztraživanja uniela više svietla u to pitanje. Za sada je tako.

Narodna mudrost veli: "U laži su kratke noge." Na žalost, Budakov je slučaj dobrano obezvrjeđuje. Ona ne drži, stoji li izza nje nasilna vlast, koja već kao takva počiva na prievarama, otimačini, lupežtvu, nečovječnosti i krvoločtvu, kakva bi srbokomunistička vladavina. Ta je dopuštala samo svoje istine, uglavnom sijala krupne laži i zabrane. O Budaku se mogaše pisati sve najnepovoljnije. I to prolazilo kano od šale. Posjedovati, primjerice koju njegovu knjigu bilo je dosta opasno; sbog toga se moglo dospjeti u zatvor. Tako je u prometačini kuće moga otca 1946. u Vrpolju (u Đakovštini) "nađeno" Budakovo *Ratno roblje*, što sam ga kupio po izlazku iz tiska. Sreća, što je otac bio nepismen, a mene ne bi doma, inače bismo obojica bila zatvorena. A knjigu vrli "organi narodne vlasti" sahraniše u našoj užarenoj peći. Najviše je sbog toga ciela obitelj stavljena na crnu listu, na kojoj svi njezini članovi ostadosmo do razsapa nakazne Jugoslavije.

Javno se ni je smjelo znanstveno baviti književnim djelom Mile Budaka. Moglo se jedino u tajnosti, ali je opasnost uviek vrebala. Budući da mi kao političkomu zatvoreniku u domovini Hrvatskoj ne bi mirna života, niti napredka, nadoh se u Sloveniji marom i zagovorom moga velikoga učitelja Ljudevita Jonkea. Tu se moglo slobodnije djelovati, ali ne za dugo. "Sjetiše" me se hrvatske prodane duše, osobito skupina splitskih privlastica iz profesorskih redova, u cielosti prodanih duša. Uzprkos svemu ne prestah tragati za izvorem dotične krilatice. Tragao sam za njom u mogućim hrvatskim vrelima, potom u slovenskim. U ratnim glasilima (1941 - 1945.) i Budakovim umjetničkim djelima ne uspjeh naći nikakav podatak, koji bi ukazivao na hrvatsko odnosno Budakovo podrietlo tražene predmetnice. Nakon svega za polazište uzeh 1914. Točnije 28. lipnja, kada je u Sarajevu ubijen priestolonasljednik Ferdinand i njegova žena Sofija. Odmah nakon toga događaja u Zagrebu izbiše žestoka prosvjedničtva (demonstracije) protiv Kraljevine Srbije, jer bijaše jasno, kako je to djelo srbijanske vlade. U golemu prosvjedničtvenome množtvu uočavan je i propali pitomac častničke vojne akademije Miroslav Krleža, tada književnik početnik. (Sbog ponovljena neuspjeha uhodarenja u Srbiji njegovi ga naredbodavatelji iztjerali iz akademije, sada koristio priliku te izkazivao odanos Austro-Ugarskoj i gnjev protiv Srbije. I to mu je nagradeno. Kada je uskoro počeo rat, povučen je s ratišta i postavljen prevoditeljem u glavnome

vojnome stožeru u Zagrebu kao osoba naročita povjerenja u očima austro-ugarske vojske!).

Prosvjedničtva u Sloveniji biše donekle slabija negoli u Hrvatskoj. Kada se gomila razžesti, iz nje izbijaju kojekakvi uzklici, u kojima su osude, prietnje, psovke, pozivi, grožnje, zahtjevi i sl. I u Hrvatskoj i Sloveniji u prosvjedničtvima su izgovarani približno jednaki uzvici protiv Srbije i Srbijanaca, stoga ni je moguće izključiti, da se čula i krilatica *Srbe na vrbe!*, ali tomu nema nikakva slieda, a nekmoli dokaza. Za vrieme mojih sveučilišnih dana razgovarah s trojicom Zagrebčana, sudjelovatelja u tim prosvjednim događanjima 1914. Ni jedan se ni je sjećao, da je čuo navedenu krilaticu, niti su u prosvjedničtvenim povorkama vidjeli Milu Budaka. Ni u Sloveniji mi nitko ni je potvrdio, da se u prosvjedničtvima čula predmetna krilatica. Unatoč svemu, ipak se ne može sigurno tvrditi, kako ipak ni je izviknuta. Ali to ostaje na prostoru nagadanja.

Izza potresnih političkih događaja, poslie prosvjedničtava, uskoro se oglase stihotvorci i po koji pjesnik, kojima glasila, naklonjena vladi, naročito pak njezina glasila, daju prostora po miloj volji. O umjetničkoj vriednosti tih sklepanih prigodnica ne treba ni suditi. Glavno je, da posluže trenutnoj političkoj svrsi, potom padaju u vječiti zaborav! Primjerice, odkako komunisti prigrabiše vlast 1945. te do njihova silazka s poviestne pozornice takva "pjesničtva" u nas bi i napretek (narodni neprijatelji, tj. reakcije, Rezolucija IB, Trst, omladinske radne akcije, seljačke radne zadruge i dr.). Događalo se tako i nakon sarajevskoga krvoprolića. Još isti dan (28. VI.) buknula prosvjedničtva, zatim se oglasili pjesnici prigodničari. Oni osbiljniji malo poslie.

Koliko proučavah život i djelo Mile Budaka, ponavljam, ne naidoh na trag, koji bi vodio k njegovu stvarateljstvu (autorstvu) krilatice *Srbe na Vrbe!* Budući da bijaše Pavelićevim dužnostnikom i ministrom, moglo mu se natovariti na dušu, što god se željelo i htjelo. Mrtav se ne može braniti, nitko drugi ne smjede ga zagovarati. Kada mu se prišila poznata krilatica, potom je samo potvrđivana. Od puno laži obično štogod i ostaje ...

Kada u Hrvatskoj ne odkrih ništa, što bi navelo na odkriće pisca odnosno stvorca iskane kirlatice, počeh tražiti u Sloveniji. Tu sljedovi bijahu opipljiviji. Naime mjestimice se u slovenskome novinstvu te donekle u historiografiji spominjala predmetna krilatica i povezivala s imenom *Marka Natlačena*. Ipak ostajah dulje praznih ruku i rukava, ali ni sam hotio odustati, jer dotični podatci obećavahu stanovit uspjeh. Obraćao sam se za pomoć i nekolikim poznanicima. Na pravi me put naveo Boris Mlakar iz Ljubljane. Zahvaljujući njemu, u mogućnosti sam priobćiti stvaran podatak.

Rečeno je, kako su u Sloveniji također bila izbila prosvjedničtva protiv Srbije nakon ubojstva priestolonasljedničkoga para u Sarajevu. Ni je utvrđeno, da bi u njima bio viđen Marko Natlačen, tada već prilično priznat pjesnik. Dana 27. srpnja vodeći slovenski dnevnik S L O V E N E C na naslovnoj je stranici donio pjesmu BOJNI GROM, koje preslik prilažem:

S kanoni vas pozdravimo
vi Srbi;
dom hladen vam postavimo
ob vrbi ...

V imenu božjem pride k' vam
armada
pogledat, kaj se sveti tam
z Belgráda.

Očistimo vam sveti križ
od práha,
za nas je bojni grom in piš
brez stráha.

Nožnicam meč izderemo
bliskávi,
da préstol vam operemo
krvavi.

Z zeleno vas odenemo
odejo:
na veke vam zaklenemo
vso mejo.

Pravično stare plačamo
dolgove;
zmagalci spet se vračamo
v domove.

Kako biva, ista nije podpisana. Više dobrih poznavatelja slovenske književnosti ne sumnja, da je njezin pisac Marko Natlačen. A Boris Mlakar izričito navodi u pismu, da je potekla iz Natlačenova pera. K tomu, Natlačen se nikada ni je odrekao dotične pjesme. Skrećem pozornost na 3. kiticu:

S kanoni vas pozdravimo
vi Srbi;
dom hladen vam postavimo
ob vrbi ...
U slobodnijemu prevodu glasi:
Topovima ćemo vas pozdraviti
vi Srbi;
Dom hladan ćemo vam postaviti
o vrbi ...

Sriču se drugi i četvrti stih: vi *Srbi* - ob *vrbi*. Ovo je jedina poznata pisana potvrda, podatak, u kojemu se povezuju *Srbi* i *vrbe*. Uglavnom u ova dva stiha nalaze se osnovne sastavnice predmetne krilatice, što se čitaju *Srbe na vrbe!* Pjesma u sebi sadrži jedinstven naboj - ratnu prietnju Kraljevini Srbiji. Srbija će biti oštro kažnjena, uništena, Srbijanci obješeni o vrbe. Radi sroka *Srbi* (Srbe) odabrano je *vrbi* (vrbe). Naizmjence izza osmerca sliedi četverac, u čemu je do kraja ujednačena. Sriču se a - c, b - d. Naglasak je pravilan, ciela pjesma strogo ritmična: ritmičnost nosi u sebi pucnjeve iz više oruda.

U 3. kitici pjesnički je izrečena krilatica *Srbi ob vrbi* (Srbe na vrbe ili Srbe o vrbe!), kada se sastavi 2. i 4. stih! U konačnici se sadržaj čitave pjesme svodi na stihove: *vi Srbi - ob vrbi*. Stvarno pak *Srbe na vrbe!* Moj zaključak ni je ni nategnut niti samovolja. Uz pozorno čitanje nudi to navedena kitica, podpomaže ga vas ostali sadržaj. I dok se možda ne pronađe drugi izvor, izravniji, ostaje ovaj kao podpun.

Glasilo SLOVENEC prodavalo se i u Hrvatskoj, najviše u Zagrebu i Varaždinu. Datu krilaticu Hrvati dobili neposredno, iz prve ruke još isti dan. Predpostaviti je, da je u Hrvatskoj bila uhvatila koriena i niećena u doba kraljevske Jugoslavije, koja tiranski vladaše Hrvatskom. A kada se razsu taj izgomet, onda se krilatica naglo razširila po svuda. Ponovno kažem, kako ne obstoje čvrsti dokazi, da se Mile Budak ikada njome javno poslužio. A što je baš njemu pripisana, bit će stoga, jer je znan književnik i protivnik srbskoga gospodstva nad Hrvatskom.

Mile je Budak pisac zamašna umjetničkoga djela (15 knjiga). Ni u jednome ne zagovara nečovječnost. Naprotiv! U svakome se provlači uljudenost, ljudskost, domoljublje i hrvatstvo. Sbog toga ne dolazi u obzir, da bi takav čovjek mogao promicati mržnju, osvetu i pozivanje na ubojstva, najmanje pak iztrjebljenje diela jednoga naroda ili čitava toga naroda. Ne može mu se pripisati u grieh, što je radio na stvaranju države hrvatskoga naroda. Služi mu to za pohvalu. Šteta je, što se Hrvatska našla na poraženoj strani. Budak je ostvarivao ono, što je golema većina Hrvatica i Hrvata postignula u naše vrijeme. Tek nas doba razdvajaju, sve drugo nam je zajedničko! Osobno sam veoma zadovoljan, što je moj višegodištnji napor konačno urodio zavidnim plodom. Bilo, kako mu i drago, ipak je ovime uklonjena težka ljaga bačena na mrtva književnika. Ljaga u smislu njezina podrietla, a velim i njezine upotrjebe na sboru u Varaždinu. U pitanju je jedan od najvećih hrvatskih književnika našega stoljeća! Prah mu može mirno počivati nekdje u Hrvatskoj zemlji, jer mu krvnici zatajiše i grob.

Na koncu rieč-dvie o Marku Natlačenu (1886 - 1942.). Rođen je u selu Gočama u okolici mjesta Vipave. Gimnaziju je okončao u Ljubljani, pravo u Beču. Kao odvjetnik najprije je poslovao u Beču, 1919. preseljuje u Ljubljanu. Dok pohadaše više gimnazijske razrede, vodio je Slovenski učenički savez, ustrojbu upravljenu katolički, što bi uključena u Slovenski kršćansko-socialni savez. Po ratu je nastavio radom u nacionalnim družtvima i ustrojbama. Od 1926 - 1929. dopredsjednikom je Slovenske narodne stranke. 1933. biva zatočen u Bileći, potom Gackome i Sarajevu, kdje ostaje do pred kraj 1934. Pušten je nakon pogibije kralja Aleksandra. 1935. postavljen je na položaj bana Dravske banovine. Na toj je dužnosti ostao do sloma prve Jugoslavije. Do kraja života djelovaše uglavnom tajno na očuvanju slovenstva. Kano političkoga takmaca ubili ga komunisti u njegovu stanu. Na široko ga obtužili, da je suradivao s talijanskim i njemačkim osvajačima, što ni je istina.

Natlačen je mnogo učinio za slovenstvo, za slovensku nacionalnu stvar. Kano vješt i izkusan političar bio je nesebično voden probitcima slovenskoga naroda. Ugradio je u to i svoj život.

Maleno je Natlačenovo pjesničko djelo, ali ni je bez vriednosti, kako pokazuje i predmetna pjesma. Posjedovao je pjesnički dar, ali ga od pjesničtva odvukla politika.

Vjerojatno se M. Budak i M. Natlačen osobno ni su poznavali. Povezuje ih pravnička struka, politički progoni te donekle književno stvarateljstvo. Obojica platiše životom svoje domoljublje. Neprijatelji slovenskoga i hrvatskoga naroda učiniše, da je Budaku pripisana Natlačenova davnašnja poruka, koje je težinu grdno osjećao sav hrvatski narod 70 godina. Napokon se zna, što je čije.

Mate Šimundić

Europsko Vieće ili Vieće Europe

Službeno se i neslužbeno ovih dana u nas mnogo govorilo i pisalo o primanju Republike Hrvatske u najstariju - kako vele - europsku udrugu. Dana 25. ožujka 1996. na HRT, u priredbi (emisiji) *Slikom na sliku* gostovaše dr. Lujo Tončić, bivši ministar vanjskih poslova Republike Austrije te bivši glavni tajnik Europskoga vieća. Lj. Tončić dosta dobro govori hrvatski, stoga, na sreću, ne trebaše prevoditelja. I gle čuda! Austrijanac Tončić izgovara naziv udruge *Europsko vieće*, njegov subesjednik i domaćin Dubravko Merlić uporno i jedino *Vieće Europe!* U tieku razgovora ni jedan ne odstupi od svoga naziva jedne te iste udruge. Tko pozornije slušaše, zaključio bi, kako subesjednici razgovaraju o dvjema stvarima. Bilo bi to smiešno, kada ne bi bilo žalostno! Ostaje upitati: tko je u pravu - domaćin, predstavnik službene hrvatske ustanove HRT, ili njegov gost? To sbog toga, jer očito oba naziva ne spadaju u isti koš; pravilan je tek jedan.

Ide li se natrag, u jezičnu prošlost, prispjet će se do graničnice, kada se u hrvatskome jeziku rabio tek jedan izricaj. Drugi je dakle mladega nadnevka. Taj je graničnik konac 1918., kada se Hrvatska nade u državnoj zajednici s gospodujućim opankom kljunašem, a hrvatski je jezik počeo biti silom utapan u srbsko jezično more. Još opakije razdoblje nastupi nakon "oslobodenja" 1945. U oceanu "bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti" hrvatski je jezik u golemoj mjeri posrbljen. Jedan od krupnijih srbizama svakako je i ovaj. Valja se sjetiti naziva Komunističke partije Jugoslavije. Stvoren je po obrazcu ruskoga jezika, kdje glasi Komunističeskaja partija Jugoslavii. Od sama se početka pripuzi ravnali prema starijemu bratu, odnosno njegovu jeziku. Kada srbokomunisti prigrabiše vlast, nastaviše u započetu pravcu. Bojali se pridjeva, kojim se označuje nacionalna pripadnost, osobito pak prid. hrvatski, te sve podrediše imeničkomu posvojnomu genitivu bez atribucije, kakav je navedeni naziv. Da su štovali atribuciju, mogli su ostati u duhu hrvatskoga jezika, ali im ni to ne dala njihova robska ćud. Usliedi zatim naziv Komunistička partija Hrvatske, Narodna banka Hrvatske (čiji je naziv na hrvatskim novčanicama!), Liga za borbu protiv raka Hrvatske. I ovako do kraja! Potom je izricaj spuštan na niže razine. Ustališe se: igrači Dinama, žene

Karlovca, ribari Krka, privreda Istre, vlada Italije, turisti Njemačke, gradonačelnik Zadra, pomor riba Neretve, zagađenje Cetine, pučanstvo Dubrovnika, gradanstvo Vinkovaca, Zlatna žita Slavonije, antifašizam Splita. Ovakvi su izricaji suprotni duhu hrvatskoga jezika, ali ih cjelovito podporuju hrvatske priobćajnice. Da ne bi Hrvatskoga pogrebnoga družtva, Hrvat ne bi mogao ni umrieti pod hrvatskim imenom!

U Domovinskome ratu oslobodismo se srbskoga jarma, ali je do sada veoma malo učinjeno na razsrbljivanju hrvatskoga jezika. Najviše je učinjeno u vojsci, kdje je u većoj mjeri vraćeno hrvatsko vojno nazivlje, ustoličeno još u minulome stoljeću. Jezično priobćajnice hode utrtim stazama, u njima se srbuje kano u doba srbokomunističke vladavine. Upornost g. Merlića dokazom je, kako se priobćajnička čeljad drži "službene linije" kao pijan plota. Međutim, promieni li se što na političkome vrhu, odmah se prihvaća u priobćajničkome jeziku. Naučila čeljad slušati i biti poslušnom.

Prevoditelji se neriedko povode za jezikom, s kojega prevode, dakako smećući s uma, kako izrazno ne postoje jednaka niti dva jezika. U iztočnoslavenskim jezicima (ruskome, ukrajinskome, bjeloruskome) te germanskim i romanskim jezicima redovit je posvojni imenički genitiv bez atribucije, primjerice Bank of England, Banco di Trieste. U hrvatskome je jeziku u ovakvim izricajima *posvojni pridjev*, tj. Hrvatska komunistička stranka, Dinamovi igrači, karlovačke žene itd. Jednako tako: igrači družtva Dinama, žene grada Karlovca, ribari otoka Krka, gospodarstvo pokrajine Istre, vlada Republike Italije, turisti Savezne Republike Njemačke itd.

Hrvatski političari i priobćajnice *dosljedno* srbuju u nazivu Vieće Europe mjesto *Europsko vieće*. Kano da se ne mogu odliepiti od srbskoga preuzora. Njihovu je tvrdokornost kaznio tudin dr. Lujo Tončić. Ponadati se je, da će sluganska tvrdoglavost popuštati, i ovdje i drukdje, u korist ljubavi prema svome hrvatskome jeziku.

Ne služi nam na čast ni ponos, da nas tudin uči - hrvatski. I to ne bilo koga, već govoreno osoblje na HRT, najjačoj širiteljici govorenoga hrvatskoga jezika. Eto dokle prispje hrvatski jezik i njegovi širitelji!

Mate Šimundić

Ispravak jednoga podatka o književniku Anti Cettineu

Spremam članke i predavanja o trojici književnika kojih godišnjica rodenja pada dogodine. To su Antun Branko Šimić, Ivan Koseski i Ante Cettineo. Šimiću i Cettineu je 1998. stota godišnjica rodenja, Koseskome dvjestota. I gle: već u 6. broju *Marulića* prošle godine čitam prilog o Cettineu iz pera Zdravka Mužinića (u povodu 40. obljetnice književnikove smrti). Odmah da kažem: drago mi je, uradak je simpatičan i, što se umjetničke ocjene A. Cettinea tiče, vrlo dobar. Ali ima jedna pretjerana, pa i netočna tvrdnja o siromaštvu toga popularnoga profesora, pjesnika i erudita (školovao se vani, imao je dvije profesorske struke: klasičnu filologiju i slavistiku), pa ću je odmah ukratko ispraviti, premda ću o *curriculumu vitae* toga važnog književnika pisati opširno kada dođe vrijeme. Z. Mužinić piše da je književnik "godinama živio bez zaposlenja i plaće, upućen na pomoć, milostinju prijatelja". Uzimam slobodu tu tvrdnju ispraviti. Cettineo

je radio na školi kontinuirano od diplomiranja (1922.) do listopada 1943. Lijepo se odijevao, udobno živio, tim više što se rano (u 24. godini) oženio damom iz dobrostojeće obitelji. Kad kažem kontinuirano, preskačem njegova bolovanja, kojih je bilo puno, jer je bio krhka zdravlja, ali radni odnos i plaća tekli su. Imao je 1943. političkih problema u Splitu, pa je u listopadu 1943. doista u tome gradu izgubio posao, ali se ubrzo zaposlio u Beogradu u istome svojstvu. Ozbiljnijih političkih problema imao je ipak 1947., ali je već 1950. počeo dobivati mirovinu kao profesor, koja je 1953. povećana, jer mu je (nakon prijama u Društvo književnika 1951.) profesorska mirovina pretvorena u književničku. Kolike su tada bile književničke mirovine, znadem po svojoj prvoj susjedi, umirovljenoj književnici Verki Škurli Ilijić, koja mi je, kao studentu, triput na tjedan plaćala kazališne ulaznice, te mi tako honorirala moju pratnju, jer sama - zbog Parkinsonove bolesti - nije mogla hodati. Računajući na književničku idejnu potporu, režim je tada bio relativno blagonaklon prema književnicima učlanjenim u strukovno društvo. Rascjep će doći desetak godina kasnije.

Svevlad Slamnig

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. JERONIMA (SV. ĆIRILA I METODA)

6. III. 1997. - "Slom hrvatskog komunističkog proljeća" Hrvoja Šošića

13. III. 1997. - V. Devidé-T. Maretić: Hrvatski haiku

20. III. 1997. - Ljiljana Vasilj: Ime za moju čežnju

10. IV. 1997. - Mato Batorović: Srijemski mučenici

17. IV. 1977. - Predstavljanje knjige G. Hubera "Moj će anđeo ići pred tobom"

PUN POGODAK U HNK

("Tramvaj zvan žudnja" Tennesseeja Williamsa u HNK)

Georgij Paro došao je na sjajnu ideju kad je u neobveznu razgovoru pozvao američkog kazališnog režisera *Stevena Kenta* da režira u Hrvatskoj, u HNK. Na vrhu popisa kazališnih djela što ih je taj sposobni režiser predložio bila je *Williamsova* "Žudnja", pa su Paro i Kent uvelike osvježili naš, u posljednje vrijeme, uglavnom nezanimljivi kazališni život, na čemu im možemo srdačno čestitati.

U Hrvatskoj je slavna Williamsova "Žudnja" prvi put izvedena 9. siječnja 1960. godine u "Gavelli" (to kazalište ima stalni i dobrodošli afinitet za Williamsove drame, pa su potkraj prošle godine izvrsno postavili "Mačku na vrućem limenom krovu", o čemu smo pisali u "Maruliću" 6/96.).

Tennessee Williams

"Žudnja" je jedna od najboljih, najpoznatijih, a i najpopularnijih drama tog glasovitog književnika, a izvedba u HNK kulturni je događaj koji će se pamtiti, pa ga najtoplije preporučamo svim ljubiteljima kazališta.

Duboka drama o sukobu osjećajna i zato ranjiva pojedinca i nemilosrdna, otuđena svijeta, u kojemu nema mjesta za posebni, istančani senzibilitet (i u kojemu dubina duše i širina srca nisu dobrodošle vrijednosti, nego bolni teret i razlog za izrugivanje, napade pa i ponižavanja), poslije "Staklene menažerije" potvrdila je i učvrstila Williamsovo mjesto vodećeg američkog dramatičara. Velika tema o stalnom sukobu osjećajnosti i nedostatka senzibiliteta, koja se, uz druge teme, provlači kroz cijelo Williamsovo djelo, učinila ga je velikim (a i vrlo popularnim i utjecajnim) književnikom, koji je zahvatio dubinu psiholoških i emocionalnih previranja i frustracija suvremena čovjeka, a u našem stoljeću tu je vrlo značajnu temu rijetko koji pisac obradio tako dramatično, dinamično, lirično i dirljivo, te s takvom dozom iskrenosti. "Tramvaj" je *tour de force,* krik Williamsova srca koji odjekuje u ušima svih nas, pa je ta drama, otkad se, prije pola stoljeća, pojavila, postala jedno od najomiljenijih kazališnih djela i ne silazi sa svjetskih pozornica, a po njoj snimljeni film *Elije Kazana,* s *Marlonom Brandom* i *Vivian Leigh* u glavnim ulogama, postao je klasik.

U pauzi "Žudnje" čuo sam jednog gledatelja kako komentira da ta izvedba u pamćenje doziva velike predstave na zagrebačkim pozornicama šezdesetih godina. U to doba bio sam malo premlad za kazalište, no istina je da postava te drame (uz "Mačku" u Gavelli) daleko odskače na sivu repertoaru zagrebačkih kazališta posljednjih godina. Kritičar naprosto ne zna kojim segmentom da počne, što da najprije istakne, ali da na prvom mjestu, po običaju, pohvalimo glumce:

Za svaku glumicu iznimno zahvalnu, veličanstvenu ulogu Blanche DuBois odigrale su najveće svjetske kazališne zvijezde, a na filmu već spomenuta Vivian Leigh, pa je ta uloga za glumicu sjajna prilika da se iskaže, pravi zgoditak, no istodobno i veliki ispit. *Alma Prica* položila ga je s najvišom ocjenom i pritom se ubrojila u galeriju svjetskih diva koje su se tom ulogom dokazale, istaknuvši i potvrdivši svoju nadarenost, osjećajnost i smisao za istančane tragične preljeve, pa su upravo preko Blanche DuBois zaokružile određeni stadij svoje glumačke karijere i stavile joj "točku na i". Prica je uspjela prenijeti svu složenost i dubinu tog lika - krhkost, osjećajnost, ranjivost, bol i izgubljenost, ali i određenu dirljivu i lepršavu koketnost, kao i tragični sraz dviju ličnosti unutar same Blanche (jer kod Williamsa sraz uvijek postoji, kako između njegovih protagonista i svijeta, tako, sukladno i u njima samima), njezinu proturječnost koja, na kraju, uzrokuje njezin pad. Sve je to Prica svojom glumom zahvatila, dokazavši da glumačke nagrade što ih je primila nisu bile nezasluženе i da je glumica velike nadarenosti, spontanosti i uvida u svu složenost likova što ih tumači.

Kao što se Prica morala dokazivati pod određenim teretom Blanche što ju je maestralno i nezaboravno odigrala Vivian Leigh, tako se i njezin kolega *Dragan Despot* morao pomiriti s tim da njegovu glumu uspoređuju s legendarnim Marlonom Brandom. No tu usporedbu iskusni Despot može podnijeti bez ikakvih problema, jer je na daskama HNK naprosto zablistao u ulozi žestokog i živopisnog (ali nimalo jednostavnog) grubijana Stanleya Kowalskog, ne propustivši nijednu od brojnih mogućnosti glumačkog izraza što ih nudi ta glasovita i zahtjevna uloga. Despot se suvereno kreće kako unutrašnjim prostorima razrade lika, tako i daskama pozornice, pa njegov Kowalski zrači nužnom glumačkom karizmom.

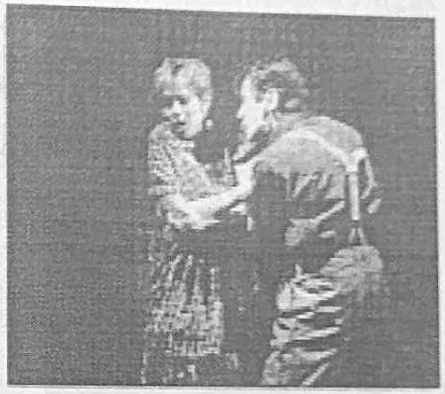

Stella (V. Matujec) i Stanley Kowalski (D. Despot)

Na istoj je visokoj razini i *Vanja Matujec,* u ulozi Stelle Kowalski, strastvene žene koja je, poslije udaje za Stanleya, uronila u posve drukčije ozračje od onoga u kojemu je odrasla i svojom mu se realističnošću posve prilagodila, ali je tragično rastrgana između svoje neurotične, osjećajne sestre i muža grubijana s kojim je ipak ostvarila čvrstu, "ovozemaljsku" vezu. *Vanja Matujec* majstorski izbjegava svaki klišej i donosi nam složenu Stellu od krvi i mesa, koja hrabro, požrtvovno i ženstveno obavlja svoju zadaću posljednje slamke spasa za svoju sestru, no na kraju, dakako, gubi. Nadarenost Vanje Matujec očita je, pa je ona sigurnim uvidom zahvatila Stellinu nježnost, ali i čvrstinu, a njezina se uloga s lakoćom pridružuje velikim ostvarenjima što su ih u ovoj drami dali Prica i Despot,

prati ih na svim razinama i zajedno s njima večer u kazalištu čini posebnim događajem.

Isto se može reći i za *Franju Kuhara*, jer glumac koji tumači Mitcha najlakše bi mogao upasti u svojevrsni klišej i prepustiti se crti manjeg otpora, što bi bilo pogubno, jer osjećajni je Mitch u svojoj dubini isto tako složen, pa završjeđuje glumca Kuharova formata, koji uspijeva prenijeti njegovu tragičnost i izgubljenost, ukazati na Mitchovo mjesto u Williamsovoj nemilosrdnoj i tragičnoj slici svijeta. Kuharova je gluma ujedno suptilna, a kad treba i žestoka, pa se Mitch pred gledateljem pretvara u dirljiv, stvaran lik, kakav on kod Williamsa i jest.

Harold Mitchell (F. Kuhar) i Blanche DuBois (A. Prica)

Već smo istaknuli da je dovođenje režisera *Stevena Kenta* u HNK bio pun pogodak. Drama je režirana s velikim razumijevanjem i samoga kazališta, a i djela Tennesseeja Williamsa, pa je režija snažna, dinamična i poetična, sa sjajnim vođenjem glumaca, ujedno suvremena, ali ne na štetu te već klasične drame. Kent je u potpunosti opravdao svoje gostovanje i održao nam svojevrsnu školu režije, rada s glumcima, ali i razumijevanja kazališnog djela, jer njegova je "Žudnja" ujedno osobna, ali i duboko vjerna autoru. Njegov rad u HNK dokaz je kako "Žudnja" uvijek iznova nadahnjuje nadarene stvaratelje, čiji polet ne zna za granice među zemljama, pa čak ni za jezične barijere!

Scenografija i oblikovanje svjetla *Davida Flatena* najbolji su što smo ih u posljednjih nekoliko godina vidjeli na našim pozornicama. Liričnost što je zahtijeva scenografija Williamsovih drama u potpunosti je pogođena, a ujedno smo dobili stilizirani, likovno snažni "dah" živopisnog New Orleansa što ga je Williams tako vjerno ocrtao. Režiser Kent kaže: "Odlučio sam da neću ovdje na scenu postaviti samo dramu, bio sam izazvan da predstavim kulturu koja je rodila to djelo - New Orleans. Tako sam odlučio da u ovoj izvedbi uključim i ozračje Francuske četvrti kao integralni dio života likova drame." Njegove su plodne redateljske zamisli u scenografu Davidu Flatenu našle isto tako plodna suradnika, pa i scenografija uvelike pridonosi tome da se pred gledateljem odvija rijedak i cjelovit kazališni doživljaj.

Glazba za "Tramvaj", skladatelja *Alexa Northa* već je poznata poštovateljima te Williamsove drame, a ovdje ponovno dočarava specifičnost i čaroliju New Orleansa.

Ovim je djelom Williams uspio posebno snažno i zaokruženo prenijeti svoju zaokupljenost bitnim temama i pitanjima našega postojanja, koja je desetak njegovih najboljih drama uklesala u sam vrh kazališne umjetnosti dvadesetog stoljeća. Gotovo da nema gledatelja koji nije duboko dirnut "Žudnjom", a i drugim njegovim djelima. O svojoj književnosti Williams kaže: "Oduvijek sam se smatrao nepotpunom osobom i u skladu s tim uvijek sam bio zainteresiran za moju vrstu ljudi, ljudi s problemima, ljudi koji se moraju boriti za svoj razum, ljudi za koje je svakodnevni život težak, ljudi koji su pred slomom. To je moj svijet, to su moji ljudi. A ja moram pisati o ljudima koje poznajem..." I: "Na autorov pogled na svijet uvijek utječe njegovo stanje. Ja sam nervozna osoba, puna problema. Ne mogu pisati ni o čemu što ne osjećam..."

Spuštajući se u svoju unutrašnjost, u svoje "srce", ovaj je književnik na fascinantan način zahvatio i oslikao psihologiju čovjeka dvadesetog stoljeća, a u najboljim je djelima pronašao sjajnu ravnotežu između subjektivnosti i objektivnosti, univerzalnosti, jer svakoga se misaona čovjeka "s dušom" tiču Williamsova duboko osobna pitanja o sukobu dubokog senzibiliteta i bešćutnosti, o usamljenosti, o mogućnosti izraza, te o gotovo nepremostivim zaprekama što ih okrutna, hladna i isprazna okolina postavlja žarkoj, osjećajnoj, nadarenoj osobi.

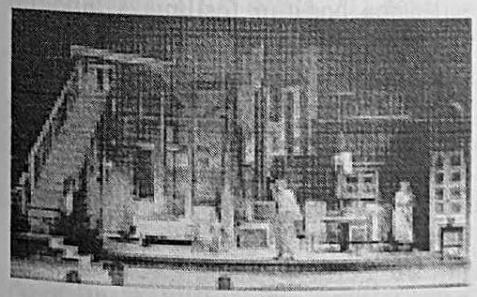

Blanche (A. Prica) i Stella (V. Matujec) u prvoj slici

Ovu će izvedbu u HNK zato pogledati svatko koga zanimaju strast i poezija, duboki uvid u ljudsko stanje i u ljudsku dušu, ali također i škola glume, režije i kazališne scenografije, jer izvedba je *tour de force* kao i sama drama.

Treba napomenuti da je nekako istodobno s postavljanjem "Žudnje" u HNK, izašla i videokazeta s glasovitim filmom Elije Kazana. Isplati je se nabaviti, a zajedno s Williamsom u HNK, u Gavelli i s kazetom, ovo je, čini se, na određeni način, kulturno razdoblje Tennesseja Williamsa kod nas, njegov svojevrsni zagrebački preporod, što treba pozdraviti.

Mladen Jurčić

PRAIZVEDBA "CROATIE"

U Hrvatskom glazbenom zavodu u Zagrebu 14. siječnja praizvedena je "Simfonijska rapsodija Croatia" skladatelja, glazbenog pisca i kulturologa *Emila Čića*. Djelo je izvedeno o petoj obljetnici internacionalnog priznanja Republike Hrvatske, uz 130. obljetnicu postavljanja spomenika u Zagrebu Banu Jelačiću (u prosincu 1996.) i na kraju proslave Hrvatske himne i njezine 150. obljetnice od skladanja napjeva. Praizvedba i samo djelo puni su simbolike: autor je skladbu (sticajem okolnosti) dovršio 12. travnja 1986. (45. obljetnica nastanka Nezavisne Države Hrvatske) sa željom da se za Hrvatsku čuje izvan njezinih granica, još dok postoji tzv. Jugoslavija, a izvedbu je doživio o obljetnicama kojima je djelo i posvećeno. A djelo je posvećeno Bogu, hrvatskom narodu i velikom vitezu Banu Josipu Jelačiću. Kroz čitavu skladbu se provlači motiv varijacija glavne teme Himne.

"Simfonijsku rapsodiju" izveli su gudački orkestar "Gaudeamus" zajedno s puhačkim orkestrom Hrvatske vojske, a pod ravnanjem *Zlatana Srzića*. I skladatelj i dirigent bečki su laureati: Srzić za dirigiranje, Čić za komponiranje. Izvedba "Croatie" odigrala se na kraju koncerta, poslije Albinonijeva Adagia i Koncerta za violinu i orkestar u E-duru J. S. Bacha u interpretaciji *Silvana Kuzmina*. Nazočna publika došla je na poziv kulturnog managera *Zorana Krivića*, koji je nakon koncerta proveo aukciju slika i ujedno bio sponzor tog koncerta.

Publika je burnim i dugim pljeskom toplo pozdravila izvedbu Zlatana Srzića i djelo Emila Čića. Bilo je to iznimno dobro primljeno glazbeno djelo. Očekuje se izvedba u Venezueli.

Martin Peterlić

PROMINSKA STRADANJA U DOMOVINSKOM RATU (1991. - 1995.)

Izložba fotografija pod gornjim naslovom autora mr. *Zdravka Dizdara* održana je u Muzeju Mimara od 19. do 21. XI.1991. Izložbu su organizirali i ostvarili Prominski zavičajni klub "Petar Svačić" - Zagreb i MGC - Muzej Mimara pod pokroviteljstvom Ministarstva za kulturu Republike Hrvatske, čija je dominstrica kulture mr *Branka Šulc* izložbu i otvorila. Otvorenju izložbe, u nazočnosti oko 250 Prominaca i prijatelja Promine te uzvanika, prisustvovalo je i nekoliko dužnosnika iz političkog, vjerskog i kulturnog života Hrvatske, grada Zagreba, šibenske županije i općine Promina, medu kojima i gospodin *Ante Beljo*. Sve njih je u ime PZK "Petar Svačić" pozdravio *Ivan Bračić*, a u ime domaćina Muzeja Mimara *Tugomir Lukšić*. Na 21 panou izloženo je 138 fotografija 18 autora amatera, podijeljenih u 7 tematskih podcjelina, iskazanih naslovima i prigodnim legendama.

Na prva tri uvodna panoa posjetiocima je predočen kartama, slikama i pisanim tekstom smještaj, prirodne, povijesno-kulturne i gospodarske značajke Promine. Promina je općina od 11 naselja sa sjedištem u Oklaju, smještena jugozapadno od Knina na prostoru izmedu planine Promine, rijeke Krke i Miljevaca površine 140 km. To je krška visoravan s četvrtinom obradivih polja, gdje vlada submediteranska klima i gdje su ratarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo glavna zanimanja pučanstva. Prominu je zahvatila drastična depopulacija, poglavito od 1962. godine, kada je ukinuta općina, koja postoji još od 1882., koje je najznačajniji uzrok bio politički. Tako je u posljednjih 50 godina izgubila dvije trećine svoga pučanstva, od kojega je broj hrvatskih žitelja stalno opadao, a srpskih bio u stalnom porastu. Tako je 1991. u njoj živjelo 2.574 stanovnika od kojih 2.158 Hrvata, 362 Srba i 54 ostalih. U Promini je izgradena komunalna infrastruktura, tako da su sva naselja imala električnu struju, vodovod, asfaltne puteve i telefon, a isto tako i društvenu infrastrukturu, te gospodarske subjekte. Od prirodnih znamenitosti tu su planina Promina, jedina u Dalmaciji bogata rudama, posebnim stijenama bogatim fosilima i mnogim vrelima te starim utvrdama i gradovima, a i rijeka Krka sa svojim prekrasnim kanjonom, sedrenim slapovima i manjim jezerima, od 1968. g. rezervat prirodnog predjela, a od 1985. nacionalni park. Od povijesno-kulturnih spomenika tu su: srednjovjekovni gradovi Bogočin (rodno mjesto Petra Svačića (1093-1097), posljednjeg hrvatskog kralja narodne krvi) i Nečven, zatim crkvica Sv. Martina(iz 14 st.), te pet crkava s kraja 18. i početka 19. stoljeća, te zgrada općine iz 1887. godine, svi kao spomenici kulture pod zaštitom države. Od gospodarskih znamenitosti tu je hidrocentrala Miljacka iz 1907., još u uporabi. Uz to kronološki su iskazani i najznačajniji dogadaji iz povijesti prominskog kraja od 51. g. p. n. e., tj. prvoga spomena pa do 1991. godine.

Na slijedećih 12 panoa prikazana je velikosrpska agresija i okupacija Promine od 16. rujna 1991. do 5. kolovoza 1995. godine i njihove posljedice. Te posljedice su strašne. Tako je 2.000 prominskih Hrvata bilo prisiljeno napustiti svoja stoljetna ognjišta. Pritom je 35 civila na najzvjerskiji način ubijeno i tek 126 ih je dočekalo oslobodenje u Promini. Istodobno je u postrojbama Hrvatske vojske i policije poginulo 15 Prominaca. Kroz to vrijeme blizu 100 Prominaca je ranjeno i s trajnim posljedicama tortura u četničkim zatvorima, dok ih je oko 200 umrlo u izgnanstvu. Tako se Promina po broju stradalih, a s obzirom na ukupan broj pučanstva, našla na drugom mjestu u Republici Hrvatskoj. Istodobno su i materijalne štete i stradanja golemi. Tako su četnici tijekom okupacije uništili preko 80 posto prominske komunalne i društvene infrastrukture, kao i ukupnog gospodarstva. Od 1.343 stana na području općine njih 1.123 su razrušena, zapaljena i oštećena, od kojih su 402 pete i šeste kategorije. Cjelokupan stočni fond od 5.158 ovaca, 1.105 svinja, 772 goveda i 120 konja također je uništen. Prominsko vinogradarstvo, jedno od glavnih djelatnosti Prominaca, također je posve uništeno, ne samo radi zapuštenosti tijekom okupacije već i radi sustavnog paljenja vinograda. Posebnu mržnju je okupator iskazao prema katoličkim crkvama i sakralnim spomenicima kao temeljnim kulturnim, povijesnim i nacionalnim znamenjima hrvatskog naroda Promine. Tako su opljačkane, uništene i potom zapaljene četiri crkve i jedna kapela, te župni dvor, dok su oštećene preostale dvije crkve i jedna kapelica, te groblja uz sve crkve. Tim genocidom i kulturocidom htjelo se uništiti ne samo dušu i vjeru, već i cijeli hrvatski narod i njegovu državu Hrvatsku.

Zatim na tri panoa slijedi sudjelovanje Prominaca u Domovinskom ratu, akcija "Oluja" i oslobodenje Promine. U Domovinskom ratu i Prominci Hrvati su se odmah priključili cjelokupnom hrvatskom narodu u borbi, jedinstveno i beskompromisno, protiv velikosrpskih agresora i njihova nauma o stvaranju velike Srbije na hrvatskim prostorima. Većina Prominaca se nalazila u 113. šibenskoj i 142. drniškoj brigadi HV-a, osnovana je i Prominska domobranska satnija HV-a, dok su pojedinci i manje skupine bile u drugim postrojbama HV-a i policije, te se borile gotovo na svim bojištima širom Hrvatske. Iako bez oružja, bez ičije početne potpore, hrvatski narod je odolio, zaustavio napadača, stao na svoje noge, izborio samostalnost i stvorio svoju suverenu međunarodno priznatu državu. Hrvatska vojska i policija raznijele su sve velikosrpske snove o srpskoj državi u srcu Hrvatske i u briljantnoj operaciji "Oluja" oslobodile okupirana područja Banovine, Korduna, Like i Dalmacije, medu kojima i Prominu 5. kolovoza 1995. Time je stvoren prvi preduvjet za povratak prognanih Prominaca svojim kućama.

O obnovi te povratku Prominaca govore tri posljednja panoa. Od tada, uz potporu Vlade Republike Hrvatske, Šibenske županije, a posebno općine i samih Prominaca, do sada je obnovljena u većoj mjeri komunalna i dio društvene infrastrukture, a radi se na obnovi gospodarstva i stambenih objekta. Do sada se

vratila tek petina prognanika, što samo po sebi ukazuje na složenost tog problema. Nedvojbeno, gospodarski razvoj je najprioritetnije pitanje Promine. Taj najizazovniji zadatak se mora provesti, a u tome mogu najviše pomoći prominski prirodni resursi, poglavito poljodjelstvo, stočarstvo i mineralne sirovine, rijeka Krka kao nacionalni park i planina Promina, te važnost zemljopisnog položaja. U tome će pomoći, a mi ih molimo, ljudi dobre volje, prijatelji Promine u zemlji i svijetu, čime će potpomoći napore države, županije i općine. To će ujedno biti najveća pobjeda nad neprijateljem naših poginulih mučenika, koja će omogućiti povratak svih Prominaca na rodnu grudu. Stvaranjem tih uvjeta za život, ostvarit će se i prosperitetna prominska budućnost, na radost svih nas - poručuje autor u ime organizatora izložbe na kraju.

Da bi trajno zabilježili posljedice velikosrpske agresije i okupacije Promine 1991. - 1995. godine i to strašno razdoblje ljudskih i materijalnih gubitaka otrgli zaboravu i prenijeli u pamćenje mladim naraštajima i potaknuli kod njih spoznaju o veličini Domovinskog rata, te probudili ljubav prema rodnoj Promini i domovini Hrvatskoj, Prominski zavičajni klub "Petar Svačić" tiskao je uz izložbu prigodan katalog s istim naslovom, na 44 stranice. U njemu se uz tekstualni dio /proslov, (str. 3), Prominska stradanja u domovinskom ratu - mr *Zdravka Dizdara*, (7-13); Zapaljene i oštećene sakralne objekte - prof. *Ante Jurica*, koji je i urednik kataloga (14-15) i summary na engleskom (16), donosi i 37 fotografija u boji. Fotografije su rasporedene po tematskim cjelinama i to: sakralni, javni, gospodarski i stambeni objekti, te povratak Prominaca. Na kraju je zahvala svima koji su pružili potporu ostvarenju izložbe i tiskanju kataloga i sponzori. Ove fotografije predstavljaju dragocjene povijesne dokumente o prominskim stradanjima u domovinskom ratu, kao dio tog značajnog razdoblja hrvatske povijesti. Zato se nadamo da će ta izložba, za koju se predviđa mogućnost da bude postavljena u još nekim mjestima u Republici Hrvatskoj pa i u inozemstvu, kao i ovaj zanimljiv i vrijedan katalog, opravdati namjeru organizatora i realizatora ne samo da se ne zaboravi, već i da potaknu sve one Prominice, prijatelje Promine i ljude dobre volje, u zemlji i inozemstvu, koji mogu i hoće pomoći obnovu stradale Promine, kako bi se u taj predivni kraj naše Domovine vratio život, te stvorili uvjeti za prosperitet svih Prominaca.

Mirko Validžić

ZBORNIK POESIJE

(Društvo invalida cerebralne i dječje paralize, Zagreb, 1996.)

Prije nekog vremena posjetio sam Društvo invalida cerebralne i dječje paralize Zagreb, povodom njihove večeri poezije u domu "Medveščak". Sjećanja su svježa, ali ni sada mi do kraja nije jasno što me je to te večeri odvelo k njima. Možda želja da im u otežalim životnim okolnostima reknem kakav stih ili neku utješnu poruku koja će im vratiti pouzdanje u život.

Međutim, na moje iznenađenje dogodilo se obratno. Prije same Poezije zadivila me je toplina i susretljivost ovih mladih ljudi i nesebična ljubav koju su uvijek bili spremni pružiti jedni drugima.

Počela je večer Poezije, bez puno zanovjetnih i uvodnih riječi. Svaki je pjesnik, odnosno pjesnikinja rekla par svojih pjesama...

Našao sam se u meni nepoznatu svijetu i ubrzo sam izgubio potrebu da im bilo što kažem, jer ono što sam čuo te večeri bilo je više nego dojmljivo, duhovno čisto i rekao bih uzdignuto do Marijanskog sjaja. Ipak pozdravio sam ih a neke su mi pjesnikinje kasnije poslale svoje pjesme o kojima sam nešto i pisao. Ne znam jesu li svoje pjesme kada i gdje objavljivale, ali ovih dana njihov zbornik Poezije ugledao je svjetlo dana, što im je svakako za čestitati.

Zbornik obuhvaća osam autora od kojih su sedam pjesnikinje koje pišu nježne lirske ispovijesti.

Svaki dodir s individualnošću nije nikakva nagrada jednome a uvreda drugome. Stoga ću ih predstaviti onim slijedom kako su u Zborniku zastupljene: Iva Rožanković, Zdenka Kirin, Zvjezdana Pikl, Mladen Horvat, Sanja Đurinić, Đurđica Budić, Branka Čmarec i Sanda Matokanović. To su pjesnici koji svoje stihove ispisuju suzama vlastite ljubavi, ili pronalaze rub nade i tako stvaraju nešto suprotno patnji, neki trajniji zalog smislu i životu.

Čudesna lakoća prožima odredenje njihovih pjesama, ovih naprosto nedosanjanih snova, tuga i putova koji su često izlomljeni, kojima je ostalo ono najteže spasonosno - nadati se. To je i pobjeda onoga čega u samom čovjeku nema. Sve to ukazuje na veličanstvenu raznolikost mogućih djelovanja duha koji će se u kasnijem sjedinjenju zagledati nad užasima ovog svijeta. Radaju se niti koje cijelim bićem vuku jedno ogoljelo "JA" i stavljaju ga u suodnos sa svime, tražeći nadomjestak u onome što ga okružuje.

Ima ovdje i pitanja na koja nitko ne može dati pouzdan odgovor. Što se to događa s čovjekom i svijetom da su upravo takvi? Može li biti u čovjeku dobra ako nigdje ne vidi svoje mjesto pod suncem? Mora li čovjek biti igračka u rukama drugoga koji je u svojim očima sve, a u očima drugih je zapravo ništa? Tko nam može dati odgovor? Možda Bog ili biće koje se nalazi pred Tajnom? A ima li bića koja mogu ispružiti "most od želja" i tako zbližavati stvarno i imaginarno? I ovaj Zbornik Poezije pokazuje da ih ima i da nisu nešto neobično i nesvakidašnje u sredini u kojoj živimo.

Svaki od nas stavlja kamenčić u zajednički nam mozaik. Oni to rade uvjerljivije, oplemenjujući ga čistoćom i ljubavlju, bez

obzira što je oluja u njihovu srcu jača a vjetar života sve silniji.

Otkrivaju nam stranicu nepoznate priče koja zaslužuje da se čuje. Ako u njihovim pjesmama naidemo na onaj dio tamnije strane, nemojmo im zamjeriti, jer pjesma je samo jedna od mogućnosti a život govori kako "ustrašenju i turobnosti nema mjesta".

I dosad je u hrvatskoj književnosti bilo onih sjenki koje su nosile obećanja, ali i onih svjetlosti koje su se poput meteora naglo gasile... Stoga iskreno im želim još ovako lijepih zbornika i samostalnih zbirki.

Gojko Polegubić

BOLNI AKORDI TIŠINE

(Marija Korać-Rukavina, Tišina, Slavonski Brod, 1996.)

Marija Korać-Rukavina po svojim korijenima je Ličanka, preci joj potječu iz Perušića, no rodena je u Slavoniji u Brodskom Drenovcu kod Požege. Završila je Pedagošku akademiju u Slavonskom Brodu i studij njemačkog jezika i komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Sarajevu. Radi kao profesorica njemačkog jezika u Slavonskom Brodu.

Piše na hrvatskom i njemačkom jeziku, a bavi se i slikarstvom. Pjesme su joj razasute po časopisima kako našima tako i onima u inozemstvu.

Glavna je urednica i koautorica monografije o rodnom Drenovcu, a zajedničke zbirke pjesama su joj *Mom Brodu - ranjenom i ponosnom* i *Najljepša moja*, obje objavljene u Slavonskom Brodu 1992.

Tišina je prva samostalna zbirka ove suptilne i skromne profesorice, pjesnikinje i slikarice zaljubljene u slavonske krajolike.

Zbirka pjesama *Tišina* sastoji se od dva ciklusa: *Pukotine srca* i *Na dlanu Slavonije*.

Pukotine srca

Ovaj ciklus ima 32 pjesme. To su antiratne pjesme prožete osjećajima bola, patnje i nemoći pored zlom koje se sručilo na plodne slavonske ravnice i na njene ljude beskrajno odane toj svojoj zemlji:

Ostajemo sami u patnji
zaneseni željom
da vratimo ljepotu jutra

(Tišina će plakati nad humcima)

Nema u tim antiratnim pjesmama ratne grmljavine, rike topova, praska granata, štektanja mitraljeza i automatskih pušaka, brujanja bomdardera ni samrtnih krikova - nego baš obratno: vlada tišina, muk, zatomljena bol, prkos i dostojanstveni prijezir prema onima što "ubijaju nebo u koje upiremo poglede tražeći Boga".

Tamni tonovi tuge lebde nad slavonskim ravnicama, lepet lastavičjih krila nad svježim humcima djeluje kao molitva, a andeli plaču s onu stranu neba, dok kroz ranjene krajolike lutaju prognanici:

Iza njih pepeo
ispred njih plamen
u njima zgarište

Sve im je u zavežljaj stalo
samo su sjećanja rasuta

(Prognani)

Vjetar šumi "noseći slomljene sjene" a proljeće govori molitvu "tišu od šapata"; "u vrisku krvi šuti Trpinjska cesta i trpi šutnju lešinara", "pored Save umire šaš".

U tim krajolicima usnuli su i žuti neveni, i dijete je usnulo tražeći izgubljeno djetinjstvo u porušenu gradu, i ptice su usnule, ali se usnula sloboda budi i iz utrobe vremena pohodi zaspale simbole života.

Zadnja pjesma ovog ciklusa je prkosna, gnjevom natopljena, ponosom bremenita i poput bogatog slavonskog tkanja satkana *Ne diraj mi grunta moga.* Ta pjesma kao da predstavlja erupciju gnjeva dostojanstvenog, mirnog i ponosnog čovjeka, gnjeva koji je prigušivan u prethodnim pjesmama gdje su dominantne slike izokrenuta života iskorijenjena čovjeka i devastiranih pejsaža.

Na dlanu Slavonije

Drugi ciklus ima 43 pjesme. Uglavnom je to refleksivna lirika inspirirana slavonskim krajolicima te djetinjstvom i neposrednom prošlošću.

Dominira sjeta, nostalgično priznavanje davnih dana ispunjenih idiličnim slikama koje su urezane duboko u svijest.

Neka čudna tuga izbija iz ovih pjesama i poput srebrne maglice lebdi nad širokim slavonskim ravnicama i mi kroz nju gledamo kako tiho, sjetno i bolno promiču mozaične sličice krajolika i djelići života. Osjeća se izvjesna nota gorčine, razočaranosti, nekog ženskog nedefiniranog nezadovoljstva, ali i racionalnog sagledavanja životne realnosti koju uljepšavaju izleti u dane bajkovitog djetinjstva ili zadržavanja na pejsažnim motivima prelijepih krajolika punih boja, mirisa i zvukova.

Ovaj ciklus djeluje kao blagi romon kiše koji dopire do nas dok sjedimo u toploj sobi pokraj prozora i snatrimo o nečemu što je bilo i što je moglo biti, a u tom snatrenju povremeno do nas dopre poznati dragi glas i vrati nas u realnost.

Oba ciklusa ove zbirke tematski su povezana slavonskim krajolicima i intimističkim refleksijama izazvanim događanjima na tim prostorima. Prvi je okrenut ratnoj tematici s naglašenim rodoljubljem, bolno dostojanstvenim prosvjedima protiv primitivnih barbarskih gospodara rata i tugom nad ranjenom ljepotom rodnih ravnica, a drugi intimističkim doživljajima slavonskih pejsaža.

* * *

Osvrćući se na ovu zbirku, književnik *Dubravko Horvatić* između ostalog kaže: "Pretežito slikovno Marija Korać-Rukavina slijedi tradicije i dijela tzv. međuratnog hrvatskog pjesništva i dijela poratnoga, odnosno dijela krugovaškog naraštaja, kako s obzirom na tematske, tako i s obzirom na izričajne zasade. To je proćućena, sjetna lirika, prvenstveno pejsažistička i intimistička, no u kojoj se javljaju i ekspresionistički akordi, kada progovara o ratnim razaranjima i strahotama. Nastojeći ostvariti samosvojni pjev, što joj u ponajboljim pjesmama nedvojbeno uspijeva, Marija Korać-Rukavina zasigurno pridonosi polifoničnosti današnjeg našeg pjesništva općenito, a navlastito pak obogaćuje pjesničko višeglasje i kulturu riječi svoga kraja..."

Sve pjesme su pisane slobodnim stihom rasporedenim u različite strofe, od distiha pa prema strofama s najviše stihova.

Leksik je bogat s puno osjećaja za boje. Najčešće se javljaju motivi iz prirode,

iz religijskog, glazbenog i likovnog miljea, no posiže i za antičkim motivima i povijesnim, iz bliže prošlosti slavonskih prostora.

Slabiju stranu ove poezije predstavlja gomilanje genitivnih metafora što je na momente čini monotonom, a najjača strana su joj stihovi ispjevani lokalnim govorom i one pjesme u kojima se javlja bunt i osuda ratnih strahota.

Jure Karakaš

POVIJESNA OKOMICA

(Čitaonički i knjižnički pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću, zbornik, Pula, 1996.)

Hrvatski narodni preporod u prvoj polovici prošloga stoljeća potakao je život u mnogim područjima društvenog života: u području prosvjete, kulture, znanosti, gospodarstva... Utemeljeno je više ustanova: Matica hrvatska, Akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Gospodarsko društvo... Živnula je i nakladnička djelatnost, izdavanje knjiga, časopisa, novina. Da bi se među pukom što uspješnije prosvjetno i politički djelovalo, osnivane su u mnogim mjestima čitaonice i knjižnice. Oko njih se okupljao širok krug puka, a članstvo u njima bilo je ne samo rodoljubni znak, već i znak prestiža. Nastao je pravi narodni čitaonički i knjižnički pokret.

O značaju pučkih knjižnica i čitaonica nedavno je u nakladi Sveučilišne knjižnice u Puli objavljena knjiga: "Čitaonički i knjižnički pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću." To je zbornik radova s republičkog skupa u organizaciji navedene puljske knjižnice i Nacionalne i sveučilišne biblioteke iz Zagreba. Skup je održan studenoga 1993. godine u Pazinu, a u povodu Mjeseca hrvatske knjige. Zbornik sadrži jedanaest priloga u kojima je s povijesnog i kulturološkog stajališta obrađeno osnivanje, razvitak i rad knjižnica i čitaonica u nekim mjestima i područjima Hrvatske. U prilogu je objavljeno i više pisanih i slikovnih dokumenata, a kao posebnu vrijednost urednik je priložio pretisak "Pravila čitaonice u Pulju" iz 1870. godine.

Tako se govori o knjižnicama i čitaonicama: u Varaždinu, Križevcima, Karlovcu, Jelsi (otok Hvar), Rijeci, u Slavoniji, Požeškoj kotlini, Koprivničkom kraju, Sisačko-moslavačkoj županiji, Turopolju i srednjoj Istri. U dodatku su i dva kraća priloga: o pokretu pučkih knjižnica u Hrvatskoj općenito, te u Međimurju. Najstarija čitaonica u nas je bila ona u Varaždinu, osnovana 1838. godine u siječnju. Slijedile su iste godine one u Karlovcu, Zagrebu, Križevcima. Petrinja je dobila čitaonicu 1842, Rijeka 1850, Jelsa 1868, Sisak 1877, da spomenemo samo neke.

Za naše čitatelje posebno skrećemo pozornost na čitaonički pokret u Istri. O njemu je dosta pisao i prije dr. Branimir Crljenko. Njegov prilog u Zborniku "Hrvatske čitaonice srednje Istre 1883-1919" informira nas o najbitnijem. "Općenito se smatra da je narodni preporod Istre počeo u hrvatskim čitaonicama, da su brojne "čitalnice", osnivane diljem Istre u vremenskom razdoblju od 1866. do 1914., stožerne ustanove zakašnjelog hrvatskog "risorgimenta" u Istri." Čitaonice su bile "akcijsko i mobilizacijsko središte svekolikih, ne samo kulturnih i prosvjetnih, nego i drugih općedruštvenih, pa i političkih djelatnosti. Gotovo sve preporodne akcije onoga vremena kretale su iz hrvatskih čitaonica."

Autor spominje čitaonice u Lindaru, Gračišću, Sv. Petru u šumi, Pazinu, Tinjanu, Kašteliru, Kringi, Trvižu, Zamasku, Gologorici, Cerovlju i Kaldiru. U njima su čitaonice osnovane između 1883. (Lindar) i 1913. (Kaldir). Najstarija čitaonica u Istri je ona u Kastvu iz 1866. godine. Zanimljivo je da je i Pula već 1869. godine imala svoju hrvatsku čitaonicu. U Istri je "od početka preporodnog razdoblja do početka prvog svjetskog rata pokrenut rad više od stotinu hrvatskih čitaonica i pučkih knjižnica. Nigdje drugdje u Hrvatskoj nije, na tako malom prostoru, djelovalo toliko mnogo čitaonica i knjižnica, te tako ostvarena tolika gustoća čitaoničkih ustanova kao na rubu hrvatskog etničkog prostora - u Istri", podsjeća nas autor.

Uz pohvalu grafičkoj obradi, opremi i izgledu, dodajmo i riječ urednika Brune Dobrića: "Smatramo da ovaj zbornik doprinosi proučavanju kulturne prošlosti pojedinih dijelova Hrvatske na području koje nije dovoljno istraženo te da pridonosi osvješćenju tradicije kulturnih udruga i knjižnica, održane i dalje razvijane u suvremenoj Hrvatskoj." Nije pretjerano ako kažemo da su hrvatske knjižnice i čitaonice jedna od važnih duhovnih okomica. Povijesno sagledavanje njihove uloge pokazuje nam kako smo se kulturno i politički uspravljali.

Ivan Svetić

BIHAĆKI NARODNI OBIČAJI

(Dr. Boris-Jakov Barun: "Dušobrižništvo i narodni običaji u okolici Bihaća", Novigrad 1995., izdanje Matice hrvatske-ogranak Umag.)

Već drugi put tiska se ova zanimljiva, nevelika knjiga o narodnim običajima iz okolice Bihaća. Pisac je proboravio nekoliko godina u Bihaću, promatrao običaje u tom području i nastojao u cjelini vjerno opisati, da buduća pokoljenja barem čitanjem dočaravaju kakvi su bili prije promjena koje su nastupile iza prvog svjetskog rata i rasle dan za danom, a naročito u tijeku i nakon domovinskog rata, kad je nastupilo progonstvo, napuštanje rodnih ognjišta, odlazak u druge krajeve da se spasi glava i dočeka željni povratak, barem za neke. Pisac svoj opis temelji na izvorima i literaturi.

Prije opisa običaja pisac je posvetio nekoliko stranica Bihaću u povijesti, političkom pregledu, pučanstvu, nazivlju "Madžari i Madžarice" (koje je vjerojatno došlo po nošenu odijelu), a zatim je opširnije prešao na vjerski pregled.

Narodne običaje započinje svagdanjim običajima, proslijeđuje s godišnjim (poklade, pepelnica, cvjetnica, veliki tjedan, svetački poglaviti dani, Božić i običaji na poslu).

Opisujući prigodne običaje na prvome mjestu izlaže ženidbene u svoj cjelini, da završi s pogrebom.

U daljnjem opisivanju iznosi slavljenje nedjelje, blagdana, a ne zaboravlja ni različite pobožnosti, kao blagoslov polja, zatim govori o ispovijedi i pričesti, itd.

Završnicu je pisac posvetio dušobrižništvu i narodnim običajima. Njegovo opširnije izlaganje najbolje ćemo zaokružiti njegovim riječima: "Narodni običaji Bihaćke krajine, vidimo, da se uglavnom slažu s naukom i načelima Katoličke crkve. Tu i tamo nade se ponešto onog još iskonskog, poganskog, staroslavenskog. Uza sve nastojanje dušobrižnika ostalo je još u narodu".

Knjiga je pisana dokumentarno, doživljeno i vjerno. Stil je jasan, izlaganje ugodno. Ostat će trajno dokument

svakadanjeg. Piscu treba odati pohvalu da je sve to u saženu obliku iznio i dao vrijedan prilog našoj povijesti. Tema nije svakdanja, pa i time dobiva na cijeni.

Ilustracije prate tekst, a ima ih dosta.

Knjiga je zapažena od naše javnosti, pa tako "NOVA ISTRA", časopis za književnost, kulturološke i društvene teme, njezin glavni urednik Boris Biletić, kad govori o izdavačkom radu Matice hrvatske na teritoriju Istre, piše: "Knjiga *Dušobrižništvo i narodni običaji u okolici Bihaća* autora Borisa J. Baruna, lijep je doprinos općehrvatskim kulturološkim prožimanjima". (Nova Istra, Pula 1966. br. 1-2. str. 244).

Mirko Validžić

ZBORNIK KRŠNI ZAVIČAJ 1996.

Hercegovački informativni zbornik za vjerska i društvena pitanja *Kršni zavičaj* pod sadašnjim se imenom pojavio u tisku 27. prosinca 1970. Koncem god. 1996. iz tiska je izišlo 29. godište toga Zbornika (302 stranice). Izdavač je Franjevački samostan Humac, a suizdavač Zbronik "Kačić" Sinj. Glavni i odgovorni urednik je Ivan Žarko Ilić. Prilozi objavljeni u Zborniku razvrstani su u tri dijela: Prošlost, Sadašnjost, Budućnost. Od obilja priloga spomenut ćemo samo neke, iako i oni nespomenuti zaslužuju čitateljevu pozornost.

Pod naslovm *O znakovima na stećcima* objavljen je izvadak iz životnoga djela utemeljitelja i urednika ZIRALA dr. fra Dionizija Lasića *Pleterni ukras* (Chicago 1995., str. 753.-761.), kako ga je pisac priredio za *Hrvatski kalendar* (Chicago 1995., str. 188.-205.). Dionizije Lasić kaže "da je dvopleter na starokršćanskim spomenicima u Italiji u nekoj vezi sa starom mezopotamskom simoblikom, te ukoliko su ovi nadgrobni spomenici (stećci) i njihovi ukrasi pod utjecajem starokršćanskoga znakovlja, ne bi bilo čudno ni bestemeljno, da se u pojedinim slučajevima očituje trag i staroga mezopotamskoga znakovlja, vjerojatno preko starih kršćanskih znakova". Na stećku nepoznata pokojnika iz Donje Zgošće (15. st.) "vire iz razdijelnih stijenki trokuti, koji podsjećaju na staro-mezopotamske trokute, koji označuju brda, iz kojih izviru rijeke". Na nadgrobnoj ploči (stećku) iz Hrnčića (14.-15. st.) urezana je volovska glava s rogovima tzv. "bucranium". "U staro-mezopotamskoj umjetnosti 'bucranium' je bio simbol vode, zapravo simbol voda-boga". Iz "bucraniuma", odnosno iz "volove glave dolazi ta voda, kao što je to prikazano u staro-mezopotamskoj simbolici i u kršćanskoj simbolici, koju smo naveli upravo na staro-hrvatskim spomenicima". Višestruki pleter s petljama na van na drvetu kora u splitskoj katedrali (13. st.) "jasno očituje oponašanje staro-mezopotamske simbolike, gdje mlaz vode izlazi iz bika, koji je bio simbol voda-boga Enki/Ea". Način prikazivanja vode milosti Božje na nadgrobnoj ploči iz Brane/Srebrenica (14.-15. st.) "u vezi je sa staro-iranskim i staro-mezopotamskim načinom prikazivanja vode života". Na jednomu stećku iz Herceg-Bosne (14.-15. st.) stoji znak sličan grčkomu slovu "Omega", koji "u staro-mezopotamskomu i staro-egipatskomu prikazivanju označuje maternicu božice porodaja, a ovdje označuje rođenje pokojnika u raju nebeskomu". Lasić navodi još neke znakove na stećcima, "koji su učinjeni u povijesnom i likovnom sklopu simbolike starih Mezopotamaca i Egipćana te starokršćanskoga znakovlja".

U članku *Biloševice u župi Rasno* Ivan Iko Dugandžić spominje grobovnik plemićke obitelji Bilošević (kocke kao u hrvatskomu grbu kao "još jedno svjedočanstvo o nazočnosti Hrvata na tim prostorima već od najstarijih vremena".

Žarko Ilić u članku *Stoljeće i po hercegovačke crkve* izcrpno iznosi povijest početaka biskupije i franjevačke provincije u Hercegovini. Gradnju crkve i samostana franjevačkoga na Širokomu Brigu turske su vlasti odobrile na preporuku Ali-paše Rizvanbegovića; njegovoj se preporuci ima zahvaliti, da su turske vlasti odobrile osamostaljenje crkvenih područja u Hercegovini od Bosne i gradnju crkvenih zgrada. Članku je dodana "Pisma svetoiskazana od ercegovačke redovničke čuvodržave i namisništva apostolskoga" fra Petra Bakule.

O izvronomu obliku imena *Široki brig* piše također Žarko Ilić. Zalažući se za povratak izvornoga oblika toga imena, on piše: "A bilo bi pravo i pošteno da se to ime i službeno vrati sad o stotoj obljetnici njegova izgona. Neka se za to zauzme sve pučanstvo toga kraja, preostalo, odseljeno i prognano!"

Moji doživljaji od 1945. do 1951. S. Emilije Vasilj još jedno su potresno svjedočenje o stradanju hrvatskog naroda. Svoj izkaz završuje riječima: "Sve što sam navela samo je sjena od onoga što su neke naše sestre, svećenici, a pogotovu naša braća i sestre diljem domovine pretrpjeli. Mnogi su dali i svoje živote za svoju vjeru i za svoju Hrvatsku domovinu." O križnomu putu hrvatskoga naroda svjedoči i pjesme Stipe Sučića *Bleiburg je bio "garancija mira"*.

O životu i djelu fra Jakova Bubala (1933.-1996.) piše Žarko Ilić. Za pokojnoga fra Jakova Bubala rekao je dr. fra Tomislav Pervan: "Svoje je pitomce odgajao u hrvatskom duhu, u ljubavi za Boga, za Crkvu, vjeru i hrvatski narod, a poglavito hrvatsku povijest i hrvatski jezik."

Na tužnim stranicama Zbornika objavljeni su osobni podatci "o hrvatskim braniteljima s hercegovačkog područja koji su poginuli od 1. rujna 1995. do 31. kolovoza 1996. i one iz prijašnjeg razdoblja koji nisu bili u dosadašnjim popisima... Život i smrt naših branitelja sudbonosno se tiču cijelog naroda. Zato ih nikad ne smije zaboraviti".

"Zbog razjedinjenosti u HDZ i medu narodom, kao i zbog vjerovanja da će se svi držati izbornih pravila i propisa Hrvati gube na izborima (u Mostaru)" - veli Zorko Vidić u svom članku *Mali politički ljetopis u Bosni i Hercegovini*. O gradnji nove franjevačke crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru, koja je "zapaljena u subotu 9. svibnja 1992. u 22.30 sati", piše Iko Skoko u članku *Temelji nove crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru*. Ivan Iko Dugandžić izvješćuje o svečanomu odkrivanju spomen-ploče "hrvatskom književniku, domoljubu i mučeniku Ivanu Softi (Sopti)" na pučkoj školi u Rasnu kod Širokog Brijega 25. svibnja 1996.

Hrvatski sabor na Duvanjskom polju naslov je članka Žarka Ilića, u kojemu on piše: "Na Trgu fra Mije Čuića pred Bazilikom hrvatskog kralja Tomislava i pred Franjevačkim samostanom u Tomislavgradu u petak 5. srpnja 1996. u 21,30 održana je nezapamćena priredba o znamenitim događajima iz davne povijesti hrvatskog naroda. Prvi dio priredbe bio je divna skladba Davora Bobića *Kralj Tomislav*, a drugi dio dramski prikaz *Prvi hrvatski sabor* Antuna Abramovića... Pradavna, davna i nedavna prošlost morala bi i one najmalodušnije uvjeriti kako je velik Božji dar što smo na izmaku 20.

stoljeća uspjeli ponovno stvoriti Hrvatsku državu. Pa iako je ona rastrgana i svojom zemljopisnom protežnošću kao slomljena, valja biti Bogu zahvalan što je i tolika i takva u bezdušnom svijetu sebičnih vlastodržačkih interesa ovoga svijeta ipak priznata. Međutim, ako želimo njezin opstanak njezinu stvarnu slobodu i duhovni napredak, nema drugog putokaza nego praktično prihvatiti Evanđelje kako to učiniše Budimir i Tomislav sa svojim suvremenicima. - Tako doživljene poruke *Kralja Tomislava i Prvog hrvatskog sabora* omogućuju drukčije vrednovanje njihovih izvedbi u Tomislavgradu nego suhoparno povijesničko ili nezainteresirano političko procjenjivanje njihove povijesne strogo faktografske utemeljenosti. O tom svjedoči oduševljenje gledateljstva u kojem su bili današnji pučani i predvodnici hrvatskog naroda."

Spomenimo i članke: *Stoljeće i po samostana na širokom brigu, Stećci u Drinovoj Dragi u Veljacima* Radoslava Dodiga, *Novija zbivanja u Čapljini* Žarka Ilića, *Tako smo pomagali domovini* Vladimira Ereša, *Srebrni jubilej ZIRALA* Maria Knezovića kao i njegov članak *Međugorje u Zagrebu.*

Dr. Tomislav Pervan u članku *Živjeti Hercegovinu kao Hrvat* piše: "Danas, u vremenu kad su najpopularniji i najbolje plaćeni u Hrvatskoj i svijetu pamfleti protiv Hrvatske i Hrvata, kad se na tome mogu zaraditi bogati honorari, potrebno je dovoljno mudrosti i odvažnosti, sačuvati prisebnost i krenuti tiho i nenametljivo u ono najteže i najbolnije. Naime, ostati dostojanstven na sve napadaje, zdesna i slijeva, ne dati se isprovocirati ili izgubiti živce, svjesni svoje duhovne i moralne, svoje etičke nadmoći nad svima onima koji nam kroje ili nameću ovakva ili onakva rješenja... Potrebno je sačuvati prisebnost i svoju svemirsku okomicu koju, primjerice, tjelotvori u sebi jedna baka Penavuša sa svojim pticama i nebeskim bojama... Makar to netko anatemizirao i smatrao bogohulnim izrazom, ovaj prostor je ipak predzide hrvatske državotvorne svijesti prema Istoku... Hercegovački Hrvati činili su i čine i danas samo jedno: branili su i brane svoje. Ovdje se, u Hrvatskoj, ali i bijelom svijetu još i danas na račun hercegovačkih Hrvata ubire dolarski i devizni harač i danak, primaju se goleme novinarske nagradne plaće za što gore napise o Hercegovcima i Hercegovini. Tragedija Hrvata u BiH kuša se objesiti o vrat Hercegovcima i protumačiti tzv. hercegovačkim sindromom te se time hotimice i svjesno stvara duboki jaz između 'mekih i miroljubivih' bosanskih Hrvata, iskonskih katolika, i hercegovačkih 'tvrdolinijaša i korumpiranih kriminalaca i švercera'... a zapravo je konačni cilj rušenje Hrvatske kao države. Upravo su hercegovački fratri dobro znali i bili svjesni kamo je smjeralo Kallayevo bošnjaštvo, bošnjačka nacija i bošnjački jezik, a i danas znamo tko sve promiče istrijanstvo, dalmatinstvo, slavonstvo, bošnjaštvo, i danas znamo kamo i čemu smjeraju autonomaši i kripto-orjunaši. Znamo kako je u Vojvodini moglo biti Bunjevaca i Šokaca, ali ne i Hrvata, isto tako i Ličana, Istrijana, Dalmatinaca, Slavonaca, Bošnjaka, Hercegovaca, svih, samo ne Hrvata. Dojučer je sav Zagreb bio protiv dalmoša, Split protiv vlaja, danas su se podigli na Hercegovce (in tyrannos!), a nisu smjeli pisnuti protiv navale preobučenih četnika iz Like i s Korduna, s Kozare i Srbije koji su preplavili Dubrovnik, Split, Šibenik, Zadar, Rijeku, Pulu, Zagreb, Osijek, Sarajevo, a poglavito Banju Luku. Ovo što se događa u hrvatskim medijima protiv hercegovačkih Hrvata ravno je medijskom genocidu, kroatocidu i hajci na istrebljenje, kakva se nije provodila ni u najgore antisemitsko vrijeme. Zapravo se napada jedan cijeli i bitni segment hrvatskoga nacionalnog bića... Danas se pak zbog šake kriminalaca, koje je u bitnome iznjedrio bivši komunistički nemoralni režim, optužuje cijela jedna zdrava duhovna i fizička grana hrvatskog naroda... Zašto desetci tisuća mojih hercegovačkih Hrvata i danas strepe, dok zarađuju svoj kruh na ovoj tvrdoj zemlji, neće li se možda sutra naći u situaciji Kurda, neće li možda već sutra morati ponovno bježati, ovdje iz Mostara, iz Hercegovine, prema zapadu, kao nekoć pred Turcima, srpskim žandarima i komunističkim zlosilnicima?... Odatle i strahovite frustracije u malih ljudi koji su izgubili sve, do golog života, do zadnjeg novčića da bi kupili pušku za samoobranu od najezde s istoka. Da bi sačuvali svoju hrvatsku samobitnost i samosvojnost, svoje ognjište i jezik. Dok su drugi, poslovično povijesna oklijevala tvrdili kako ovo nije njihov rat... dotle je hercegovački Hrvat stao na obranu i svoga i njihova. Danas mu to pak niječu, štoviše ga anatemiziraju i do nepodnošljivosti mrze. *Dokazano je da je više od 60% poginulih i ranjenih u ovome domovinskom ratu prema prezimenima podrijetlom s hercegovačkog krša* (istaknuo T. H.). To bi moralo nešto značiti u svijesti svakoga pojedinog svjesnoga hrvatskog čovjeka kome je do hrvatske države... Jer, samo je ovo i ovdje naš dom i domovina, naš povijesni i vječni izvir i uvir."

Prigodni prilog o Međugorju donosi osvrt dr. fra Slavka Barbarića na petnaestogodišnja zbivanja u Međugorju i na njihove odjeke u svijetu te razgovor o Međugorju sa slovenskim teologom dr. Radogostom Grafenauerom.

Tomislav Heres

NEMOĆNI ČOVJEK NA ZAMRŠENOJ SVJETSKOJ POZORNICI

(Petar Tepić, Poetsko iskušavanje svijeta, Mediator, Zagreb, 1995.)

Profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu, pisac mnogobrojnih članaka s područja prava i sociologije te opširne filozofijske studije pod naslovom *Povijesni smisao kritike religije u Marxa i Nietzschea* objavio je 1995. zbirku pjesama *Poetsko iskušavanje svijeta.*

Tepić je dakle čovjek koji se po svojoj profesionalnoj opredijeljenosti bavi istraživanjem složenih odnosa u društvu, istraživanjem mjesta i uloge pojedinca u kompliciranoj mašineriji zvanoj ljudska zajednica.

Ta profesionalna opredijeljenost u mnogome je utjecala i na njegovu poetsku viziju svijeta, što se lijepo može uočiti već nakon letimičnog čitanja ove simpatične knjižice.

Ova zbirka je zapravo nastajala tijekom cijelog pjesnikova života.

Prvi ciklus pjesama *Rani pokušaji* ima devet naslova, a nastao je, kako navodi sam autor "dalekih šezdesetih godina kao mladenački početnički pokušaj..." Predmet pjesničkih opservacija u ovom ciklusu uglavnom su općeljudske teme: ljubav, smrt, svijet općenito, domoljublje, smisao egzistiranja, težnja za izletom u više sfere... Ovdje je ljubav osnovni

pokretač, no kao da je neprekidno nazočna blizina tragičnog svršetka bez obzira na pozitivnu mladenačku energiju:

Zar nismo tada bili veliki i jaki?
Ti si grlila ekvator
Kao srna usplahirena
I kupala se u ćudljivom Gangesu.
Ja sam poput Ahila moćan
Zabijao koplje u mjesečevu prošlost

. . . . .

Poć mi je sada
Jer ćutim čudnu blizinu jeseni.
S obnažene grane
Lišće žuti i sjetno pada,
Kap po kap.
Poklonimo se životu i pođimo!
I sve će trebati prijeći nanovo i
ispočetka.

Za ciklus *Plodovi rata* pjesnik kaže: "Pjesme pod naslovom *Plodovi rata* gorki su i krvavi 'plod' tragike rata i ratnih zbivanja te su nastale krajem 1991. i početkom 1992. godine (najvećim dijelom u skloništu) kao rezultat autorove začuđenosti, pogođenosti i potresenosti fenomenom rata i demonom bezumlja što ga je rat iznjedrio."

Tu je petnaest pjesama ispjevanih vezanim stihom i šest slobodnim. Cijeli ovaj ciklus predstavlja nagomilani gnjev koji je toliko zgusnut da onemogućuje pronalaženje prave riječi za osudu barbarstva pa se stihovi pretvaraju u rečenične sklopove verbalnih osuda sličnih onima iz novinskih televizijskih ili radijskih vijesti u vrijeme najžešće agresije na Hrvatsku. Tepić se ovdje pretvara u rasrdena čovjeka iz naroda, profesora, činovnika, običnog marljiva građanina... bačenog u ratni pakao koji je odjednom osjetio potrebu da stihovima upozori svijet na nepravdu i na strahote što se zbivaju u jednoj maloj pitomoj zemlji za koju se nije ni znalo da postoji. Ti stihovi su mahom patetični, šablonizirani, ali su iskreni do boli i vapiju do neba za pravdom.

Ciklus pjesama *Druga stihovanja* tematski je raznolik i manje više okrenut općim, univerzalnim razmišljanjima o mjestu i ulozi čovjeka u društvu, o odnosu pojedinca prema društvenim i religijskim normama, o traumama izazvanim ratnim razaranjima, o Bogu kao vrhovnom djelitelju pravde... Tu je dominantna sumnja:

Danas, kad danonoćno
Sahranjujemo mrtve
Pitam za smisao svega
Pa i Kristove žrtve

Pred Božjim očima se ubija jedan narod, pali, kolje, siluje... dešavaju se užasi, zvjerstva nedostojna najprimitivnijeg čovjeka, a Bog šuti.

U ovom ciklusu znakovita je pjesma *Moje otvoreno pismo Bogu*. Tu su sažete sve nevolje i dileme čovjeka ogorčena zbog nemoći da spriječi zlo koje je toliko dominantno da se postavlja pitanje u postojanje Boga ili boga uopće:

Oprosti mi, Bože, što pišem ti pismo!
I tome, još ovako u nevrijeme i kasno
Jer ne poznamo se, i vidjeli se nismo,
A neće biti ni lijepo ni krasno.

Četvrti ciklus *Budni snovi* ima dvadeset i šest pjesama vrlo različitih tematskih preokupacija: rodno mjesto, mostovi, mačke, smrt, sreća, ljubav, svijet, biće, zemlja, svjetlost, svemir, čovjek... i predstavlja mozaik najraznovrsnijih vibracija uzrokovanih vanjskim poticajima.

* * *

Poetsko iskušavanje svijeta pomalo je neobična zbirka pjesama.

S jedne strane imamo duboka promišljanja o Bogu kao apsolutu, o smislu egzistencije ljudskog bića u svemiru, o zlu kao takvom, a s druge strane tipičnog mladenačkog stihovanja gdje je sve puno velikih riječi o tome kako svijet nije dobar ni pravedan, i kako se štošta mora drukčije raditi.

U stvaranju svog poetskog svijeta Tepić vrlo često posiže za motivima iz antičke književnosti tako da neki stihovi podsjećaju na stare rimske pjesnike ili grčke liričare predhelenističkog razdoblja.

Biblijski motivi također često zaokupljaju autora, naročito novozavjetni i tu on pokušava naći odgovor na mnoga pitanja koja su mu se nametnula u razmišljanjima o suvremenom svijetu.

Starija hrvatska književnost od začinjavaca pa preko Marulića, Vetranovića i Ranjine do Gundulića svakako je ostavila traga u ovim stihovima.

Od suvremenih pjesnika Tepiću se očito najviše dopada Cesarić i to u onim segmentima gdje se na najjednostavniji način pokušava sažeti uloga čovjeka kao jedinke u cjelokupnom ljudskom društvu.

Tepić vrlo često ističe imenicu Svijet, dakle polazi od općeg prema pojedinačnom. Taj svijet pun je proturječnosti i sa svim svojim obrambenim mehanizmima: religija, vlast, rat... vrlo je malo ili nimalo pridonio da se čovjek kao pojedinac osjeća zaštićenim i sigurnim. Baš suprotno.

Kroz cijelu zbirku provlači se izvjesna nota didakticizma kojom profesor nadjačava pjesnika.

Jure Karakaš

RJEČNIĆKO BLAGO OTETO ZABORAVU

(Mile Japunčić, Taslak, vlastita naklada, Zagreb, 1996.)

Imenica turskog podrijetla *taslak* udomaćila se u ličkim krajevima i to kod onog sloja ljudi koji se bave kakvim obrtom (kovači, stolari, tesari...), no isto tako ona je vrlo česta i u rječniku domaćih ljudi što sami sebi prave orude za rad, primjerice držala za motike, sjekire, krampove, zatim grablje, roglje, tambure, žlice... i ostala sredstva i pomagala potrebna za svakidašnji život.

Taslak znači nešto neotesano, grubo, neugla đeno, a za našeg čovjeka predstavlja neobrađeni komad drva ili željeza od kojega se nešto izraduje, npr. pogodna cjepanica iz koje se može istesati držalo za sjekiru, zakrivljeno drvo pogodno za krive na saonicama, savijeni poluobrađeni komad željeza od kojeg se daljnjom obradom pravi konjska potkova (taslaci za potkove mogu se kupiti i u dućanima), komad javorova drveta pogodan za tamburicu, itd.

U našem narodu često se mogu čuti izrazi taslačenje, taslačiti, zataslačiti... i oni uvijek znače napraviti nešto na brzinu i to što je tako napravljeno izgleda grubo, nedoradeno, upravo sklepano.

Inženjer strojarstva i službenik u Ministarstvu prometa, pomorstva i veza, Zagrepčanin Mile Japunčić, roden 1940. u Svetom Roku, toliko je emotivno vezan za Liku i svoje rodno selo da nigdje nije imao mira sve dok nije dovršio nešto što će se pamtiti za sva vremena. To je TASLAK, rječnik Svetog Roka.

Ovaj rječnik je knjiga od 240 stranica formata 14 x 20 cm. Sastoji se od PREDGOVORA u kojem autor izlaže

zašto i kako je nastala ova knjiga, zatim TRI KRATKE PJESMICE nastale u Svetom Roku, RJEČNIKA i DODATKA u kojem su sakupljene mudre izreke (zapravo frazeološki rječnik), nekoliko svetoročkih pričica što oslikavaju svakidašnji život ovoga sela, narodna imena i nadimci iz tog kraja i dvije pjesmice: jedna deseteračka nepoznatog autora i jedna posvećena Vrilu mudrosti a napisao ju je autor knjige. Na kraju je pridodat i PROGRAM POVRATKA ZAVIČAJU od sedam točaka i zaključne riječi, te BILJEŠKA O PISCU s fotografijom. Osim autorove fotografije u knjizi su još tri crnobijele fotografije (svećenik Petar Butković, autorovi djed i baka Pavao i Marija Japunčić te ratom oštećeno Vrilo mudrosti). Nešto više prostora posvećeno je djedu Pavi Japunčiću-Mizdraku o kojem autor na topao i romantičan način priča onako kako Ličani inače vole pričati o svojim precima, naročito o djedovima, oslikavajući ih kao ugledne patrijarhalne ljudine poštovane i izvan svojih užih seoskih sredina.

Najviše prostora (od 13. do 200. str.) zauzima *rječnik*, dakle 187 str. dok mudre izreke i poslovice zauzimaju 18 stranica.

* * *

Sam rječnik napravljen je onako kako se i prave rječnici: lijevi stupac abecedno poredane riječi, desni stupac objašnjenja za te riječi.

Već na prvi pogled uočljivo je da autor nije jezični stručnjak, no ta je "nestručnost" nadoknađena silnom željom da se rječničko blago Svetog Roka nade na jednom mjestu, da se svaka zabilježena riječ objasni što bolje a jednostavnije.

Rječnik ima 3.756 objašnjenih riječi. Najviše ih je s početnim slovom P (532) dok onih koje bi počinjale sa F i H nema ni jedne. U ličkim govorima H se gubi u svim pozicijama (rana, rvati, saraniti, stra...), a F se zamjenjuje sa V, no ipak mora da postoje neke riječi u govoru Svetoročana koje počinju sa F. Što je s riječima fatovi, fes, fosna, fraz, fleb...? Ti izrazi vjerojatno postoje u sveukupnom fundusu govora lovinačkog kraja. Da li se možda i one izgovaraju s početnim V ili nekako drukčije?

Veliki je problem skupiti ovoliku riječničku gradu, no još je veći problem kako ih objasniti. To izgleda naoko jednostavno, no kad se čovjek upusti u taj posao, tek onda vidi da to baš i nije tako lako. I upravo tu Japunčić ima najviše grešaka.

Tamo gdje su objašnjenja data u jednoj ili dvije riječi, npr. NITLIN - zakovica, NIM - nijem, RUPITI - naići, doći iznenada, - tu je sve u redu, no gdje se riječi opširnije objašnjavaju, dolazi do nespretnih rečeničnih konstrukcija koje malo kazuju pa se često ne može razumjeti o čemu se radi. Tako se za riječ OBRTANJ kaže - *mjesto gdje se lanac može zaokrenuti (posebna toka) zaokrenuta toka u lancu ili uz klin za vuču trupaca*. Onaj tko ne zna što je toka (a nje u rječniku nema) neće razumjeti što zapravo znači OBRTANJ. Ovdje toka vjerojatno znači posebno oblikovanu kariku. Riječ toka inače nema nikakve veze s lancem. Ona može značiti ukras na konjskoj ormi, kakvu kopču ili gvozdac na ramenu, no možda u ovom kraju ima neki dio lanca koji se tako zove.

Za riječ BRŠA se kaže - *drvotočina koja buši suho drvo*. Prema ovom tumačenju drvotočina je nekakva životinjica koja pravi rupe u drvetu. A jednostavno se moglo napisati *crvotočina* i svakom bi bilo jasno o čemu se radi.

OGRLJAK - *ovratnik oko vrata*... Može li ovratnik biti oko noge?

Ima i krivih tumačenja. Tako se za riječ BASA kaže - *vrsta maslaca (ocijedeno kiselo mlijeko s vrhnjem)*. Basa ni u kom slučaju nije vrsta maslaca. Za riječ SLAKA se tvrdi da je to *pjena na mlijeku (varenici) pri prvom kuhanju*. Slaka međutim nije nikakva pjena nego masnoća na neukiseljenu mlijeku, zapravo vrhnje.

Ima dosta izraza gdje je za primjer uzet svršeni glagol, a objašnjava se kao da je nesvršen. Npr. POMEĆAT - *saditi krumpir u rupice ili brazdu*. Pomećat je svršeni glagol, a saditi nesvršeni. Trebalo je staviti par pomećat-posaditi ili mećat-saditi.

Česte su genitivne konstrukcije koje naprosto bodu oči, npr. SIRINA - *masnoća na vuni ovce*, a puno je ljepše i jednostavnije ... *na ovčjoj vuni*. Zanimljiva je riječ OTHUKIVATI - *otpuhivati, hukati, stenjati*. Ako takav izraz i postoji u govoru, onda je to knjiška riječ upravo zbog onoga h, i zasigurno je ne govore domaći ljudi nego činovnici ili kakvi službenici koji ne mogu naći domaći izraz. Svetoročani zasigurno ne govore hukati, zahukati. Ta riječ vjerojatno ima veze s disanjem, ili kako bi Ličani rekli - puvanjem; dakle netko se od napora zapuvao (zadisao) pa otpuvuje, otpuvava (otpuhuje).

Ima popriličan broj riječi kojima akcent mijenja značenje, no Japunčić ih tumači kao istoznačnice. Riječ KUCATI s kratkosilaznim akcentom ima objašnjenje - *lupati, udarati, pariti se, tjerati se*. Dok bi se za prva dva tumačenja i moglo prihvatiti da su donekle dobra (mada kucanje ne mora značiti lupanje) druga dva tumačenja sasvim su netočna. Tu je trebalo napisati istu riječ, ali s dugouzlaznim akcentom na prvom slogu i onda bi ona značila parenje, tjeranje pasa, jer taj izraz dolazi od imenice KUCE, KUCIN - pas.

Akcenti su inače bolja strana ovog rječnika i akcentuacija je zaista solidno provedena, no i tu ima grešaka, ali su to najvjerojatnije tiskarske greške. U riječi OPAUČIT stavljen je kratkouzlazni akcent na prvi slog, a trebalo je na drugi. Teško da se u Svetom Roku riječ KULJATI izgovara s dugouzlaznim akcentom na prvom slogu kad ta riječ u cijeloj Lici ima kratkouzlazni akcent na istom slogu. Glagolski pridjev radni BIJE (bio) ima dugouzlazni akcent na prvom slogu, a treba biti kratkosilazni.

Dosta je riječi koje su tako objašnjene da bi se teško moglo prihvatiti to objašnjenje kao ispravno: BRNJICA - *metalna kopča koja se uvlači u nos svinji da manje ruje*. Osim što je rečenica nespretno sročena, dvojbeno je je li brnjca kopča. BUCATI - *glasanje goveda uz razbacivanje zemlje (ili čega drugoga) rogovima*. Bucanje ni u kom slučaju nije glasanje. LUTORAN - *vrag, đavao, lucifer*. Lutoran je zapravo sasvim nešto drugo (podrijetlo vuče od pokretača crkvene reformacije Martina Luthera), u Lici ima značenje neznabošca, poganina, a izraz je inače čest u ženskim psovkama kad nekoga prekoravaju zašto redovito ne ide u crkvu ili se ne moli Bogu, ili mu ponašanje nije u skladu s ustaljenim vjerskim normama.

* * *

Japunčić je i sam svjestan da ovo nije njegovo područje pa to i sam naglašava na nekoliko mjesta. I u objašnjenju riječi TASLAK simpatično dodaje *ovaj put rječnik*. Rječnik zaista djeluje kao taslak,

ali taslak od plemenitog, skupocjenog materijala kojem treba samo malo dorade i dobit će se proizvod od neprocjenjive vrijednosti.

Ova dragocjena knjiga može značiti poticaj i drugim zaljubljenicima u Liku da počnu sakupljati riječničko blago pojedinih mjesta.

Jure Karakaš

ZBORNIK POSVEĆEN EDUARDU HERCIGONJI

Croatica, XXVI/1996, sv. 42-44.

Akademiku Eduardu Hercigonji posvećen je u povodu odlaska u mirovinu novi (tro)svezak časopisa Croatica, zbornik koji su mu namijenili prijatelji, kolege i učenici, kako je to u takvim i sličnim prilikama u dobru običaju. Riječ je o jednom od najuglednijih hrvatskih filologa, prvom dobitniku Nagrade Stjepana Ivšića, autoru knjiga *Srednjovjekovna književnost* (1975), *Nad iskonom hrvatske knjige* (1983) i *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja* (1994), dugogodišnjem profesoru starocrkvenoslavenskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Već iz naslova Hercigonjinih glavnih djela jasno je razvidno kako je on povjesničar hrvatske srednjovjekovne književnosti, proučavatelj glagoljaštva i historičar hrvatskoga jezika. U znanstvenom se radu nije isticao velikom širinom interesa i mnogobrojnošću radova nego najtemeljitijim i najsvestranijim pristupom temama kojima je posvetio svoj život. Dosluh s modernom filološkom misli i dubok uvid u problematiku pridonio je izgradnji odgovarajuće metodologije i prikladnog teorijskog pristupa, pa su prinosi profesora Hercigonje osobito i trajno vrijedni.

Croatica, koju je uredio Hercigonjin nasljednik prof. dr. Stjepan Damjanović, otpočinje "Životopisom akademika Eduarda Hercigonje", slijedi bibliografija njegovih radova i bibliografija prikaza i recenzija o njegovim knjigama, pa iz tih uvodnih podataka doznajemo sve najbitnije o slavljeniku. Mnogo dodatnih činjenica saznaje se iz Damjanovićeva prinosa "Od Lavoslava Geitlera do Eduarda Hercigonje", pouzdana pregleda nastave staroslavenskoga jezika, slavenskih pisama i poredbene slavenske gramatike na Mudroslovnom/Filozofskom fakultetu u Zagrebu tijekom 120 godina (1874-1993). U dugu nizu (Lavoslav Geitler, Tomislav Maretić, Dragutin Boranić, Stjepan Ivšić, Josip Hamm i drugi) profesoru Hercigonji pripada ugledno mjesto.

Inače je cio svezak glavninom posvećen istim onim temama kojima se najviše bavio akademik Hercigonja, pa neće biti pretjerano reći kako je to dragocjeno štivo za proučavatelje hrvatskih srednjovjekovnih jezičnih i književnih pitanja, prava glagoljaška gozba. Suradnici su brojni hrvatski učenjaci, ali i neki iz drugih sredina. Razumije se, svoje su radove priložili i proučavatelji kojih su interesi prilično udaljeni od Hercigonjinih zanimanja, no i oni svakako obogaćuju lijepo zamišljen i reprezentativno ostvaren zbornik. Riječ je o prilozima kojima su autori sljedeći filolozi, uz Stjepana Damjanovića: Nikola Batušić, Henrik Birnbaum, Josip Bratulić, Ana-Marija Dürrigl, Dunja Fališevac, Rudolf Filipović, Antica Menac, Ivo Frangeš, Ivan Golub, Edita Hercigonja-Mikšik, Ivan Jurčević, Radoslav Katičić, Herta Kuna, Iva Lukežić, Dragica Malić, Stanislav Marijanović, Milan Mihaljević, Milan Moguš, Anica Nazor, Juhani Nuorluoto, Marija s. Agnezija Pantelić, Ivanka Petrović, Jože Pogačnik, Milenko Popović, Rajisa Trostinska, Johannes Reinhart, Zdenka Ribarova, Ante Stamać, Antonija Zaradija-Kiš i Mateo Žagar.

Sve u svemu, jamačno je da će nova *Croatica* zanimati učenjake i da će još dugo biti tražen znanstveni zbornik.

Josip Lisac

OD UPITA DO SMIJEHA I OD SMIJEHA DO UPITA

(Tragom pjesničke riječi Mladenka Spahije u povodu novoobjavljene zbirke pjesama "Vječnost koja se smije", Hrvatsko kulturno društvo Napredak Sarajevo, podružnica Split 1996.)

Za ovu iznimnu i osebujnu zbirku pjesama Mladenka Spahije saznao sam prošloga ljeta posredstvom slikara i pjesnika Josipa Ćosića, inače dugogodišnjeg osobnog autorova prijatelja.

Naslov zbirke, gotovo istovremeno i nekako makinalno asocirao me na jedan moj svojevremeni pokušaj, ili bolje rečeno na jednu moju ideju da raščlanim smijeh kao pojam i prikažem ga u njegovim različitim varijantama onako kako ja to znam ponekad činiti u formi priče-crtice. Iako to postoji tek u zamisli, mislim da će stvar kad tad ipak biti oživotvorena...

Kad sam uzeo u ruke zbirku pjesama, *"VJEČNOST KOJA SE SMIJE"* i započeo je čitati imao sam osjećaj da ulazim u labirint odakle ću teško izaći. Gonjen potrebom da razjasnim sve što se da razjasniti, ubrzo sam se uvjerio u suprotno, ili bolje rečeno: shvatio sam još jednom da ono što je naizgled zamršeno, može biti i jednostavno. Slijedom navedenog, iznosim svoja zapažanja:

Za mene osobno poezija Mladenka Spahije više je poezija upita nego poezija ushita. Pjesnik očito promatra život na svoj način, iz svog ugla. Dakako, poneki ne će baš uslijed toga biti u mogućnosti da ga prate i stvore konačan zaključak. Radi se o tekstu i načinu pisanja koji u biti nije za golemu većinu. Mnogo toga u našem životu ima svoju cijenu, pa tako i promatranje zbivanja oko nas s filozofske distance.

Naime, svatko tko na ovaj način prilazi životu i svakodnevici, odnosno svaki pojedinac koji mnogo razmišlja o smislu postojanja, osim što je možda više od ostalih svjestan prolaznosti svega postojećeg, a samim tim i sebe samog, neizostavno se mora naći u svojevrsnom procjepu između želja i mogućnosti, između onog što hoće da bude i onog što jest, između snova i zbilje. Sve ovo gotovo bezuvjetno rađa potrebom neprestanog preispitivanja sebe samog, što u krajnjoj crti - znači isto tako i iskrenost prema sebi samom. Ovo posljednje osjeća se ponešto već na početku zbirke u pjesmi "Pijane želje"

"Ili
a to je jedino točno
moj svijet lažnih i pijanih nestvarnih želja"

Procjep između mogućnosti i htjenja, između biti i ne biti, između jest i nije, uočljiv je u pjesmi "Jest da jest i nije da nije"

Upravo zbog činjenice da se pjesnik neprestano pita i konstatno traga za smislom života, riječ je o svojevrsnom preoblikovanju njegovih subjektivnih pogleda na svijet, vrijeme i vječnost u

pjesme, dakle u formu stiha. Malo je onih kojima to polazi za rukom, a da istodobno pri tom ne ubiju spontanost tijeka riječi i senzibilitet umjetničkog doživljavanja života.

Pjesnik-filozof Mladenko Spahija to pretočivanje misli i ideja u formu pjesme, čini na jedan posve originalan način, suprostavljajući smijeh zbilji, a ponegdje i kroz sučeljavanje snovidenja i jave, kao primjerice u pjesmi "TJESKOBA KONAČNOG RAČUNA"

Oko vječnosti ono me gleda
Ni noću mira mi ne da
Najljepši moji snovi tad zamru
Nakon buđenja ja ustanovim
Hladan da obli me znoj
Pribrah se i razborih
Halo, konobar, račun smanjiti
U maloj čašici Whiskija gdje bi
I pluta prevelik komad leda.

Ponekad autor ove zbirke ponajprije stvari konstatira, da bi se odmah potom u nastavku pjesme pitao, zašto je baš tako. Mislim da je to slučaj i u pjesmi "I BOG PATI"

Nakon što je uslijedilo pitanje, odgovor očito nije izostao, a na nj upućuje završetak spomenute pjesme:

"Velika i konačna promjena
Prelaz
U
Vječnost
K
Bogu.

Smijeh i smijeh i opet smjeh, to je ono što se nalik na zgodno postavljen leitmotiv, konstantno provlači kroz svih 80-tak stranica ove knjige. Smije se Bog kršćanski, kao i Buda, smije se priroda, smije se vječnost. Smije se i sam pjesnik ludostima i zločama ovoga svijeta, ali i sebi samom.

Na jednom mjestu on sasvim zgodno i duhovito kaže: "Smijeh mi je lijek!"

Na drugom mjestu, točnije u pjesmi "KRTICA", promatrajući stvari iz perspektive krtice, on kaže:

"Svi vi
Ovdje u podzemlju
Rado viđeni moji ste gosti"

Taj smijeh, dakle, ima neslućene dimenzije.

U pjesmi "PLJESNIVI DAN", on štaviše prerasta u svojevrstan ekološki protest.

"O pljesnivi dane
Bez sunca pun tame
Na smrt ranjena je tvoja svijetlost
Tko su krivci zna se
Duh zao i čovjekova grešnost"

A što se zbiva kad smijeh nije dovoljan, kada uvidimo da on ne predstavlja trajno rješenje. Tada zacijelo ponovo stojimo pred samim sobom, iznova suočeni s novim izazovima i novim pitanjima. I eto nas opet na početku mogućega puta. Put od smijeha, umjesto zaborava koji smo kroz smijeh povremeno tražili, vodi do novih neizvjesnosti i samim tim do novih upita. Ali, to je život. Smijeh jest prvobitno stanje, ali on je i naličje zbilje. Ali, on je još nešto. Način da se približimo svom iskonu, da otkrijemo svoje korijenje.

"BITI NA PUTU"

Čovjekovo biti na putu, ne Božje, ne životinjsko, samo čovjekovo, njegova vječita iskonska mogućnost da bude, da ne bude.

MLADENKO SPAHIJA ZA ONE KOJI GA ZNAJU, ALI I ZA ONE KOJI NISU ZNALI ZA NJEGA

Roden je 23. listopada 1942. godine u Perkoviću. Studij psihologije i čiste filozofije završio je u Zagrebu.

Dosad je objavio:

SUTON JUTARNJI - pjesme 1975.
VJEŽBANJE U DIJALEKTICI PO VIĐENJU PLATONOVU (prepjev) 1982.
SVITANJE (pjesme) 1987.
KRŠĆANSKI HAIKU 1991.

Uvršten je u antologiju hrvatske Haiku poezije 1996. godine. Sve u svemu, mislim da smo na pragu novog otkrića u našoj novijoj hrvatskoj lirici. Riječ je o ličnosti originalnoj i samosvojnoj, o stvaraocu još nedorečenom, čija je posljednja zbirka "VJEČNOST KOJA SE SMIJE" tek nagovještaj novih djela, još jačih, sveobuhvatnijih. Sama činjenica da se u poeziji javio kasnije od svojih vršnjaka, odnosno ne kao sasvim mlad, govori sama po sebi da je vrijeme preispitivanja u njemu samom duže trajalo, točnije da je stvaranje shvatio kao svojevrsnu katarzu.

Pročitavši s osobitim zadovoljstvom ovu knjigu dva puta, konstatiram, između ostalog, da je Mladenko Spahija, kao rijetki, rjetki ostao sam i svoj, ustrajan na svom putu u slijedenju i otkrivanju sebe samog.

O nekom vidljivom utjecaju pjesnika domaćih, ili stranih, gotovo se ne može ni govoriti. Postoji, doduše, stanovita fascinacija grčkim čudom, tj. golemim doprinosom koji je taj drevni narod dao našoj kršćanskoj civilizaciji. Postoji i nešto što je vidljivije, a to je priklanjanje haiku pjesništvu i njegovu načinu saopćavanja misli i pogleda na život, svijet i vječnost, na ključna (univerzalna) pitanja postojanja, ali sve to u krajnjoj instanci više je rezultat kršćanskog mislioca i europskog intelektualca, nego priklanjanja nekakvom trendu. Rezignacija nad čime? Današnji čovjek, jednostavno rečeno, oglušava se o zakone prirode. On zaboravlja da je dio prirode, da je odraz Boga, da je Bog u svemu i da upravlja svime. Naš pjesnik očito ne zaboravlja prirodu i Boga.

ŠESTOLATIĆNI CVIJET BITKA

Biti
Biti smislen
Biti u suglasju sa zbiljom
Biti dobar lijep mudar
Biti jedan a mnoštven
Biti skladan.

O svemu tome ne svjedoče samo ovi stihovi, Mladenko Spahija zalaže se i na djelu. Jedan je od onih koji se zalaže za međukonfesionalni dijalog, točnije rečeno on se zauzima za to da religija ne bude kamen spoticanja i povod za sukobe kroz isključivosti, već suprotno tome da se uspostavi most između čovjeka i čovjeka, naroda i naroda, most između različitih vjera, da ono bude jedno u mnoštvu....

Zvonimir Olujić

SRPSKI MESIJANIZAM BISKUPA VELIMIROVIĆA,

(Pontificium Institutum Orientale Facultas Scientiarum Orientalium, Romae, 1993, 130. str.)
(Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum)

Djelo Rudolfa Chrysostomusa Grilla "Srpski mesijanizam kod biskupa Velimirovića", objavljeno 1993. godine u Rimu, posvećeno je životu i teološkom mišljenju biskupa SPC-e Nikolaja Velimirovića, koji je svojevremeno političkim djelovanjem i teološkim

stavovima privlačio pozornost javnosti, a kojeg su teolozi novije generacije unutar SPC-e počeli isticati kao sveca SPC-e. Grillovo je djelo u stvari dio opširnijeg doktorata izrađenog u Rimu pod naslovom "Sveta Crkva u svetoj Europi u viđenju srpsko-pravoslavnog biskupa Nikolaja Velimirovića (1880-1956)", a u kojem je Grill istražio korijene teoloških misli biskupa Velimirovića kao i njegova mlađeg suvremenika Justina Popovića (1894-1979), teologa koji je za razliku od Velimirovića sustavno izložio svoju teološku misao a čiji su duhovni sljedbenici današnji biskupi Amfilohije Radović, Atanasije Jevtić i Irenej Bulović. Ideje obojice teologa, Velimirovića i Popovića, bitne su sastojnice srpskog mesijanizma, specifičnog teološkog sklopa unutar SPC-e u kojem se kao osnovni elementi ističu crkveno i političko značenje Save Nemanjića te teološko promišljanje povijesnih iskustava srpskog naroda od stvaranja srpske države u srednjem vijeku pa do završetka drugog svjetskog rata. Grill je istaknuo da su i Velimirović i Popović bili pod jakim utjecajem ruskog pisca F. M. Dostojevskog i da su od njega preuzeli negativne stavove o zapadnoj civilizaciji i kršćanstvu, ali su teološko razmišljanje usmjerili na povijest srpskog naroda koja je, po njima, središte imala u Kosovskoj bitki i svetosavlju. Grill je istaknuo da je naročito Justin Popović bio pod jakim utjecajem Dostojevskog i njegovih negativnih stavova o zapadnoj civilizaciji i kršćanstvu pa mu zbog takvih stavova koje je iznio u doktorskoj disertaciji na Sveučilištu u Oxfordu nije prihvaćen doktorat, već je doktorirao u Ateni nekoliko godina kasnije, ne odričući se negativnih stavova o kršćanstvu na zapadu. S druge je strane biskup Velimirović u teološkom pogledu inzistirao na obnovi pobožnosti u narodu, na oživljavanju stare srpske tradicije, a posebno ga je zaokupilo pitanje božjeg poslanja srpskog naroda, koje mu se nametnulo promišljanjem značenja višestoljetne vladavine Turaka nad srpskim narodom.

Grill je istaknuo da su osnovni elementi srpskog mesijanizma u teologiji predstavnika SPC-e bili svetosavlje, teološko značenje Kosovske bitke i vjerovanje da je Bog srpskom narodu odredio posebnu ulogu u ponovnom vraćanju svijeta kršćanstvu - dakako, pravoslavnom kršćanstvu. Sva su tri elementa vidljiva i kod Velimirovića i kod Popovića, a i drugih teologa mlađe generacije. Svetosavlje je prema Grillovu mišljenju karakteristično po transponiranju života i djela Save Nemanjića iz srednjega vijeka u današnje vrijeme, te po tumačenju da je Sava svetac koji je utemeljio srpsku državu i crkvu kao nedjeljivu cjelinu i koji prožima sva područja života srpskog naroda. U određivanju sadržaja pojma "svetosavlje" Grill se okrenuo tumačenjima pravoslavnih teologa, pa je naveo da je Justin Popović tvrdio da je čitav život Save Nemanjića bio određen božjom službom, te da se pravim kršćaninom može nazvati samo "svetosavski čovek", onaj kojem je ideal i mjera sv. Sava i koji je sjedinjen s Bogočovjekom Kristom, koji je najviša vrijednost i mjera svih stvari. Stoga svetosavlje po Justinu Popoviću može biti gledano kao sažimanje ideja i metoda sv. Save koji je djelovao na načelima Krista i Evanđelja.

Teolog Žarko Gavrilović, istaknuo je Grill, svetosavlje je odredio kao vjeru i životnu filozofiju koja stoji iznad istočnjačkog misticizma i zapadnog rimskog katolicizma koji je griješnika

proglasio nepogrešivim, te zaključio da su patnje srpskoga naroda, koji je sudjelovao u patnjama Isusa Krista da bi s Kristom uskrsnuo, stvorile pravoslavlje oplemenjeno zdravim srpskim nacionalizmom te optužio rimski katolicizam kao izvor zla i fanatizma, jer želi vladati duhovnom i svjetovnom sferom. Grill je na temelju ovakvih ideja srpskih teologa zaključio da je svetosavlje spoj bizantskog nasljeđa, mistično usmjerenog pravoslavnog kršćanstva i slavofilskog osjećaja posebnog poslanja srpske nacije, te upozorio da bi se iz takvih teza mogao stvoriti srpski mesijanizam koji bi se mogao već prema željenim ciljevima zloupotrijebiti za velikosrpske političke planove.

I drugi element srpskog mesijanizma, teološko tumačenje bitke na Kosovu, napomenuo je Grill, prožet je dijelom teološkim, a dijelom filozofsko-mističnim značenjem, što je došlo do izražaja u uspoređivanju značenja bitke na Kosovu za Srbe sa značenjem razaranja hrama u Jeruzalemu za Židove ili značenjem Golgote za kršćane, pri čemu su srpski teolozi isticali da su iz života i djela Save Nemanjića i cara Lazara, koji je poginuo na Kosovu, proizašla dva smjera srpske povijesti: svetosavlje kao filozofija stvaralačkog djelovanja i Kosovo kao filozofija patnje. No, u ovakovim je teološkim interpretacijama Grill vidio opasnost da se i svetosavlje i Kosovo postavljaju po značenju na istu razinu kao i spasiteljska uloga Isusa Krista te da im se pridaje isto značenje kao i otkupiteljskom djelu Kristovom, što bi, po Grillovoj procjeni, moglo dovesti u pitanje i pravu kršćansku vjeru u srpskom narodu.

Vezano uz problem svetosavlja Grill se osvrnuo i na teološke ideje Justina Popovića u kojima je do izražaja došlo osuđivanje ekumenizma i političkog i duhovnog razvoja zapada, a koje su posljedica Popovićeva stava da postoji samo jedna, Pravoslavna, crkva, kao i mišljenja da do podjele Crkve nikad nije ni došlo jer su se od jedine Crkve, Pravoslavne, odvojili heretici i šizmatici. Popović je sav duhovni razvoj zapadne civilizacije označio pojmom "europski humanizam", kojem je karakteristika da je čovjeka postavio na mjesto Boga, što se najbolje očitovalo u papinstvu i protestantizmu. Polazeći od teze da je dogmom o nepogrešivosti pape "europski humanizam" dosegao svoj ideal-proklamiranje čovjeka Bogom, naveo je Grill, Popović je odbacio i ekumenizam Katoličke crkve kao "pseudokršćanstvo" i zaključio da spas europskog kršćanstva može doći jedino od ruskog mužika i srpskog seljaka koji su sačuvali pravu vjeru.

Teološko je pak mišljenje biskupa Nikolaja Velimirovića kao središnju temu imalo spoznaju povijesno-spasenjske uloge Srbije za Europu i svijet, napomenuo je Grill, kod čega je Velimirović polazio od pretpostavke da se srpski narod na Kosovu žrtvovao za Europu, a isto je učinio i u prvom i u drugom svjetskom ratu, te iznio nadu da bi Bog srpskom narodu zbog tih višestoljetnih žrtava koje je podnio mogao darovati posebno povijesno-spasenjsko poslanje za spas Europe u kršćanskom smislu. U svom je teološkom promišljanju srpske povijesti Velimirović došao do zaključka da su srpsku državu utemeljila tri sveca - Stefan Nemanja, Sava i Stefan Nemanjić - te da je sveti Sava stvorio nacionalnu Crkvu u srpskom narodu, učvrstio pravoslavnu vjeru i spriječio utjecaj zapadnih u drugih hereza. Srpsku je pravoslavnu crkvu, istaknuo je Grill, Velimirović držao najstarijom nacionalnom Crkvom, koja je

nastala bez vjerskih ratova i borbi između careva i Crkve, što se događalo na zapadu.

Teološko značenje događaja iz srpske povijesti imalo je središnje mjesto u teologiji Nikolaja Velimirovića, pa je Grill istaknuo da je za Velimirovića Kosovska bitka, ako se usporedi sa žrtvom Kristovom na Golgoti, bila program povijesti i života srpskog naroda, jer je knez Lazar izabrao nebesko kraljevstvo i umro kao sveta i nužna žrtva za pravednost. (96) Isto je tako prvi svjetski rat Velimirović tumačio kao borbu između kršćanstva i poganstva, odnosno Krista i Antikrista, označivši kao predstavnike poganstva careve u Beču, Berlinu i Istanbulu, dok je ostali svijet činio kršćansku stranu, napomenuo je Grill. Na temelju ovih primjera, kao i Velimirovićeva mišljenja da je Bog gospodar povijesti i da dozvoljava bezbožnicima i otpalim kršćanima da tlače vjernike odane Bogu, Grill je ocijenio da se Velimirovićevo povijesno mišljenje može ocijeniti povijesno-spasenjskim mišljenjem, u kojem prevladava ideja da patnja naroda tijekom ratova vjernicima omogućuju sudjelovanje u patnjama i uskrsnuću Kristovom. No, najproblematičniji dio Velimirovićeve teologije svakako su stavovi o modernoj Europi i negativnom utjecaju Židova na njen razvoj, koje je Velimirović iznio u spisu "Govori srpskom narodu kroz tamnički prozor", koji je nastao tijekom Velimirovićeve internacije u logoru Dachau 1944/45. godine. Promatrajući povijesne događaje u kontekstu grijeha i pokore, odnosno stalnog otpadanja pa povratka Bogu i vjeri, tj. kršćanstvu, Velimirović je zaključio da je krajnji smisao ljudske povijesti u tome da ljudi postanu Božja djeca, naveo je Grill, ali da je moderna Europa odbacila Krista, stvarajući kulturu u kojoj je nestala vjera. Slično Justinu Popoviću, i Velimirović je u Europi vidio samo herezu, oličenu u papinstvu te luteranstvu i kalvinizmu, kao i mnogim drugim duhovnim pokretima izvan kršćanstva, a ateizam je po njemu vrhunac herezâ u Europi. No, Grill je upozorio da je Velimirović držao da su Židovi ti koji su u Europi proširili duh koji je iznjedrio sve moderne europske ideje: demokraciju, socijalizam, komunizam, toleranciju, ateizam, pacifizam, kapitalizam, komunizam i druge, te da je Europa pala pod utjecaj Židova, to jest da se povezala s davlom, i na taj način baš je XX. stoljeće postalo u duhovnom pogledu najugroženije stoljeće života za Europljane. Velimirović je upozorio Srbiju da se mora čuvati od mogućih utjecaja iz Europe, kojom je proširen židovski duh i vratiti se Kristu, Crkvi i vlastitoj povijesti. Navedeni kontroverzni spis Velimirović je završio idejom da će Bog za spas čovječanstva izabrati jedan cijeli narod i iznio da će to biti srpski narod koji je zaslužio izabranost petstoljetnim patnjama pod turskom vlašću.

Komentirajući navedene stavove, autor knjige o Velimiroviću R. C. Grill istaknuo je da se kod Velimirovića može govoriti samo o teološkom antisemitizmu, budući da on polazi od činjenice da su Židovi Krista odbacili kao lažnog Mesiju, te da nema tragova rasističkog ili nacionalnog anitsemitizma kod Velimirovića, što su tvrdili neki autori koji ne razlikuju postojanje više vrsta antisemitizma, npr. privrednog, ideologijskog ili kulturnog. Grill je i zaključio da su srpski političari u ratu protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine zloupotrijebiti srpski mesijanizam kršćanskog porijekla kako bi dosegli određene političke ciljeve ili zadržali staru moć, te da se još nije ostvarila Velimirovićeva vizija svete Europe i Srbije.

Na kraju osvrta o knjizi R. C. Grilla o srpskom biskupu Velimiroviću i njegovim teološkim idejama možemo napomenuti da će ovo djelo privući pažnju javnosti zbog činjenice da se bavi malo poznatim pitanjima vezanim uz SPC-u u dvadesetom stoljeću, ali izazvati i polemike u vezi s nekim stavovima i Velimirovića, a i samog autora knjige. Zbog tih razloga bilo bi poželjno da se čitav doktorat R. C. Grilla o srpskom mezijanizmu, kojeg je ova knjiga samo dio, pojavi i u hrvatskom prijevodu u našoj zemlji.

Zlatko Kudelić

SVJEDOČANSTVO O DOBROTI

(Vladimir Ereš: "Tako smo pomagali domovini", izdali HKM Singen-Konstanz, Naša ognjišta Tomislavgrad, Kršni zavičaj Humac, 1996.)

Ovu bismo knjigu mogli nazvati poveljom zahvalnosti u obliku knjige. Mnogi će dobrotvori hrvatskoga pučanstva u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i tuđini u njoj naći svoje ime, opis svoga djela i izraze iskrene zahvalnosti. Autor je spremni, komunikativni i neumorni voditelj Hrvatske katoličke misije Singen-Konstanz (one iste koja organizira veličanstvena hrvatska hodočašća u Birnau svake godine u svibnju!) franjevac Vladimir Ereš, koji je uglavnom pustio da o dobrotvornim transportima, donacijama, donatorima i prenositeljima govore dokumenti, a sam je na desetak stranica u poletnome stilu iznio sve načine prikupljanja pomoći - od poziva potencijalnim darovateljima preko medija do humanitarnih zabava i, što je posebno ganutljivo, do načina kako su se za humanitarne priloge odlučila djeca (prodaju na štandu svoje igračke na livadi pred kućom, a zaradu donose u Karitas ili na slično mjesto).

Posebno je mjesto u knjizi dobila humanitarna djelatnost u Osijeku i njegovoj regiji (tu je istaknut fra Željko Paurić, gvardijan u osječkoj Tvrđi), ali imamo i humanitarnu dokumentaciju iz Gospića, Nove Gradiške, Zadra, Šibenika, Gruda u Hercegovini, Neuma, Ljubuškog, Vinkovaca, Daruvara, Donjeg Miholjca, Velike Gorice, Pokupskog, Belog Manastira, Kaštela, Mostara, Zaostroga, Slavonskog Broda, Konjica, Međugorja, Širokoga Brijega, Potoka kod Mostara, Višića kod Čapljine, Kule u Slavoniji, Jajca, okolice Brčkog, Travnika (župa Ovčarevo), Tomislavgrada, Posušja, Imotskog, Sesvetskog Kraljevca (gdje je škola od Misije Singen-Konstanz dobila video-rekorder), Zenice, Đakova, Vrbanje kod Županje, Orašja, Rokovaca kod Vinkovaca, Tolise, Humca, Bugojna, Odžaka i Nuštra...

Fra Vlado je darovit animator, te je došao na ideju da angažira estradne umjetnike. Najbolji mu je suradnik, a i osobni prijatelj, bio pjevač Tomislav Ivčić, koji će kasnije nažalost tragično izgubiti život u prometnoj nesreći.

Tomislav Ivčić je često nastupao na velikim hodočasničkim okupljalištima, a to znači na najboljim prigodama za animiranje darovatelja. Na jednom je takvom okupljalištu u (tako reći) tren oka skupljeno 17.000 maraka za invalidska pomagala i upućeno u Varaždinske Toplice, u kojima invalidi borave na rekonvalescenciji. Ivčić je najradije pjevao pjesmu o gradiću Birnau, a riječi su joj iz pera darovitoga fra Vladimira Ereša. Posljednja je kitica radosna:

"A u svibnju fešta prava,
kad nedjelja zadnja pada,
pod šatore na brdašcu:
vječna pjesma, vječna nada!"

Ali posljednja stranica ove knjige nije radosna. Na njoj je izrečena posveta umjetniku koji je morao umrijeti mlad, Tomislavu Ivčiću.

Ova je knjiga puna podataka o tegljačima punim pomoći, pa ipak fra Vlado najavljuje u predgovoru drugo izdanje "s puno više šlepera". Obistinilo mu se!

Marijan Kovač

HRVATSKA RIJEČ U MAĐARSKOJ

Nakladnička djelatnost Hrvata u Mađarskoj obogaćena je krajem 1996. g. s dva vrijedna izdanja namijenjena najširem čitateljstvu. Dok Hrvatski kalendar nastavlja tradiciju narodnih kalendara, Godišnjak Hrvatskog glasnika novost je u ovoj sredini.

GODIŠNJAK HRVATSKOG GLASNIKA 1997. (Tisak: Zrinski d.d., Čakovec, 1996., 372 str.) izdao je tjednik Hrvata u Mađarskoj HRVATSKI GLASNIK uz pomoć Saveza Hrvata i Zemaljske samouprave Hrvata u Mađarskoj. Glavni i odgovorni urednik Ladislav Gujaš iznosi nakanu uredništva da svojim čitateljima pruži bogat izbor štiva na hrvatskom jeziku u obliku korisnog priručnika, vodeći se spoznajom o njihovim različitim interesima.

Na samom početku tiskani su kalendari za 1997. i 1998. g. te Lijepa naša s notnim zapisom. Uz povjesne tekstove tu su još osvrti na knjige, kazališne predstave, reportaže, vjerski kutak. Dati su kratki portreti manjinskih medija i umjetnika. Nade se ponešto iz etnografije, ali i pjesništva. Tu su prilozi posvećeni djeci, zdravlju, vrtu, kuhinji, razni savjeti i još dosta toga. Sadržaj ilustrira mnoštvo crno-bijelih fotografija te 16 stranica, koje su, kao i korice, tiskane u boji.

Godišnjak je zbornik sastavljen od izabranih članaka objavljenih u "Hrvatskom glasniku" kao i sasvim novih. U realizaciji su sudjelovali svi djelatnici tjednika, a ima i drugih imena. Sadrži poseban samoupravni vodič kroz sve samouprave Hrvata u Mađarskoj te adrese i drugih važnih institucija. Potpuno je opravdao svoje izlaženje unijevši stanovitu novost u pisane medije mađarskih Hrvata.

HRVATSKI KALENDAR 1997 (Zemaljska samouprava Hrvata u Mađarskoj, Budimpešta, 1996., 212 str.) uredile su Janja Horvat i Milica Klaić-Taradija.

Uz svaki mjesec katoličkog kalendara tiskana je fotografija crkve iz sela ili grada u kojem žive Hrvati i u kojoj se redovito ili povremeno slavi misa na materinskom jeziku. Tako imamo crkvu sv. Ane u Kukinju, sv. Mihaela arkandela u Budimpešti, sv. Antuna Padovanskoga u Baji, sv. Martina u Sumartonu, Kraljice Čiste u Mlinarcima, sv. Petra u Petrovu selu, Preobraženja Gospodina našega u Čavolju, Snježne Gospe u Pečuhu, sv. Mihaela arkandela u Vršendi, srca Jezušova u Serdahelu, sv. Martina biskupa u Martincima i Krista Kralja u Starinu.

Suradnici su poglavito autori iz Madarske, ali ima i drugih. Strane kalendare prate hrvatsko-madarske veze u prošlosti i danas. Razna zbivanja osim tekstom opisana su i fotografijama, a zastupljena je i književnost. Dužna pozornost daje se starim običajima. Tu je još blok za svakoga pomalo, uobičajen u ovakvim izdanjima, koji sadrži sve - od izreka, preko šala, do kuhinjskih recepata, uz nezaobilazno obraćanje najmladima i njihove priloge. Kalendar uz korice donosi samo još dvije reprodukcije u boji, no to ne umanjuje njegovu estetiku niti funkciju.

Usporednom analizom se otkriva da tiskane knjige ne pripadaju istom žanru i nisu konkurentne jedna drugoj. Najvažnija zbivanja našla su mjesto u obje ali opisana na drugi način ili od drugih izvjestitelja. Neminovno je bilo dupliranje nekih imena, iako se čini da je Kalendar angažirao više suradnika. Dok Godišnjak pokušava slijediti slične suvremene zbornike, Kalendar ostaje vjeran katoličkoj tradiciji pučanstva. Za nadati se da će oba obradovati čitatelje svih uzrasta željne pisane hrvatske riječi u Mađarskoj.

Leona Sabolek

TLOCRT NADVREMENA

Za vrijeme simpozija o iznimnom otočiću Visovcu u listopadu 1996., urednik zbornika "Kačić" fra Hrvatin Gabrijel Jurišić poklonio mi je tematski broj te ugledne edicije pod naslovom "Sv. Klara i naše vrijeme" (Split 1994.), posvećen 800. obljetnici rodenja sv. Majke Klare (1193 - 1993.). Simpozij je održan 1993. u Splitu a radovi s toga znanstvenog skupa objavljeni su potom u zajedničkoj knjizi pod netom spomenutim naslovom. U radu simpozija sudjelovali su probrani suradnici koji su s različitih aspekata osvijetlili ulogu "malog brata Franje" i njegove duhovne suputnice Majke Klare u osamstoljetnom razdoblju.

Kako se u posljednje vrijeme bavim filozofijom povijesti, razmišljao sam dugo nad tim Zbornikom koji je osvijetlio jedno vrijeme u teokratskom ozračju koje se ozbiljilo u vremenu kao dobrota i ljubav, kao refleks Vječne Istine koja obasjava obzorje ljudskoga bitka i otvara put u vječnost. Medutim, u mojoj svijesti, nakon čitanja toga Zbornika javio se spomen na knjigu Roja Medvedeva "Neka historija sudi" (Zagreb 1989.). Na jednoj strani obzorje nade, sreće, budućnosti, a na drugoj mučnina, strepnje, beznade i očaj. R. Medvedev nemoćan da prosudi i osmisli svoje vrijeme, prepustio je sve povijesti da ona sudi, prosudi i presudi. Ufajući se ipak u budućnost narodâ bivšega Sovjetskog Saveza, Medvedev citira Lenjina prema kojemu "istina ne može ovisiti o onome kome služi", te Hercena koji se "hvata" za prošlost da bi tako otkrio "smisao budućega". Gledajući unazad - kročimo naprijed, parafrazira Hegelovu misao taj poznati ruski utopist. Ali, stvarnost se na ruskome tlu ozbiljila mnogo okrutnije nego što je to itko mogao doumiti. Već je sv. Augustin (354 - 430.), začetnik filozofije i teologije povijesti s aspekta diskurzivnog mišljenja razlikovao pojmove *Civitas Dei* i *Civitas terrena*. Osnutkom komunizma Lenjin i njegovi sumišljenici porekli su Civitas Dei i prihvatili Civitas terrena. Njihovo bespuće tako je počelo. Jer su se odrekli Boga, Sovjeti su obogotvorili čovjeka, i to zločinca - Staljina. Što se dalje išlo krivim putem, bespuće je bivalo sve veće. Jesu li se time narodi bivšega Sovjetskog Saveza zauvijek odrekli svoje budućnosti, pokazat će opet vrijeme. Stoga je vrijeme, kako reče mađarski umnik i književnik Béla Hamvas, najveća milost jer omogućuje istini da se ozbilji i predstavi u svojoj punini i izvornosti. Ali nije na nama da o tome sudimo, niti nam je svrha. Samo smo htjeli ukazati što je povijest u teokratskom

ozračju, vrijeme dakle u kojem je Bog Gospodar povijesti i ukupna ljudskoga hoda u drugu zavičajnost, potom što je bespuće koje sebe hoće uspostaviti kao jedini put. Tko se odrekne Boga, preostaje mu da štuje sotonu, što se u novije vrijeme navlastito širilo u nekadašnjem Sovjetskom Savezu. Budući da nikada nije prihvatio komunizam, hrvatski narod, mislim, ima budućnost.

Međutim, o tome drugom zgodom. Pred nama je Zbornik koji je predstavio jedno povijesno razdoblje obasjano Božjim svjetlom i nebeskom nazočnošću pa je stoga, vjerujem, sigurno u budućnost.

Nakon pozdravnih čestitki simpoziju od najuglednijih duhovnih i svjetovnih poglavara, Zbornik se otvara poglavljem "Dokumenti Crkve i Reda". Tu je, u prvom redu "Pismo sv. Oca pape Ivana Pavla II. klarisama..." s temeljnom porukom da budu "odsjev vječne svjetlosti" sve do mogućeg poistovjećenja sa "siromašnim i raspetim Isusom". "Pismo četiriju generala franjevačkih redova..." obuhvatno i iscrpno zahvaća vrijeme "Sv. Klare Asiške kao nove žene" imenujući njezinu "Oporuku" i "Pravilo" kao put prema savršenstvu u ljubavi i siromaštvu. To je, kako rekoše duhovni generali "Lekcija Asiza". Treće poglavlje "Sveta Klara u Crkvi" donijelo je razmišljanje uglednih teologa o doprinosu sv. Klare pojmu monaštva, zakonodavstva, kontemplativnog redovništva u svjetlu II. vatikanskog sabora u osmišljenom ogledu splitskoga nadbiskupa u miru dra Frane Franića. Potom se govori o obilju duhovnosti sv. Franje, karizmi i mistici sv. Klare te Klarinoj karizmi ljubavi iz neiscrpnoga duhovnog vrela Sestre Marije od Presv. Srca - Anke Petričević. Ostala razmišljanja u tome poglavlju još jače su pridonijela osmišljaju svetosti i duhovnosti Majke Klare s pozivom na nasljedovanje njezine redovničke zrelosti i potpunog siromaštva. Duhovni suodnos sv. Franje i sv. Klare gotovo je neizbježan te je on i prikazan kroz poniznost, siromaštvo i bratstvo s ljudima, pa čak i sa "svim stvorenjima". Pismo četiriju generala posebice raščlanjuje dr. don Ante Kusić, profesor filozofije na splitskoj teologiji. Za nas je možda bitnije kako se duhovnost sv. Klare odrazila u našim krajevima. Iscrpan prikaz "Samostana klarisa u Hrvatskoj" pružio je dr. fra Petar Bezina, zahvaćajući pritom i "klarise u slavenskim zemljama", da bi urednik fra G. Jurišić donio prikaz "Svetačkih likova splitskih klarisa", kojih je samostan bio "perivoj djevičanstva i svih drugih kreposti". "Topografiji samostana sv. Klare u Splitu" stručno su se pridružili prilozi J. Marasovića, S. Piplovića te navlastito dra don Mile Vidovića koji namah na početku svojega razmišljanja izvrsno zapaža: "Samostan nije samo kamena građevina, nego i živa zajednica". Akademici Cvito Fisković i Kruno Prijatelj govore o bogatoj slikarskoj djelatnosti i umjetničkim slikama sv. Klare u Splitu u razdoblju od XVI. do XVIII. st. Podjednak doprinos, mislim, tome Zborniku svakako su i stručni radovi Z. Demori-Stančić i Deše Diane. Završni radovi dra don Slavka Kovačića i dra don Drage Šimundže ukazuju na samostan sv. Klare kao kulturno i prosvjetno središte. Stoga mislim da se čitav Zbornik "Sveta Klara i naše vrijeme" sažimlje u riječi dra Šimundže: "Tamo gdje se s Bogom živi i radi, gdje se duhovno odgaja i moli, tamo se, po samoj naravi stvari, gradi humanost, ostvaruje karitas i potvrđuje kultura". I, da opet spomenemo knjigu "Neka historija sudi" u kojoj se govori kako je Staljin držao svoj puk u neznanju, bez obrazovanja i kulture, kako bi ga mogao

obmanuti, ovdje, u Hrvatskoj, u Božjem ozračju, gradi se humanost, ostvaruje karitas i potvrđuje kultura. Hrvatski katolički kler vazda je pridonosio prosvjećenosti i povijesnosti svojega puka, a sestre su iz samostanskih žarišta isijavale duhovnost i plemenitost. Višim stupnjem kulture, sestre su počele objavljivati i asketsko-mistična djela kao što je biblioteka *Symposion* splitskih sestara klarisa.

Više puta smo isticali kako je kultura stupanj duha, svjetlo uma, riječju: indeks povijesnosti određenoga naroda. Svoju karizmu kao "nezasluženi spas uopće", navlastito svoju *karizmu ljubavi*, sveta Majka Klara u punini je prenijela na svoje sljedbenice klarise. Je li sv. Klara bila više karizmatik ili mistik, svojim razmišljanjima nadopunili su vlč. T. Ivančić i fra Jozo Marcelić. Bitno je da je Klarino duhovno biće bilo satkano od karizmatske i mistične ličnosti. Kao što je Klarina mistika bila otvorena konkretnom životu, tako je i djelatnost sestara klarisa otvorena duhovnosti diljem Hrvatske a potom i cijeloga slavenskog svijeta. Samostan i crkva sestara klarisa u Splitu nisu samo milosni dar nego i povijesni znak koji je zadužio hrvatski narod i njegovu Crkvu. Bilježeći svoj trag nadvremenom, posebnom milošću koja je odoljela svakom nevremenu, i samostani u Hrvatskoj pokazatelj su kontinuiteta hrvatske povijesti i povijesnosti, zlatna nit duhovnosti i kršćansko-katoličke pripadnosti.

U vezi s gradnjom samostana i samostanske škole, prvi put je spomenuo i ime Hrvat: "Unde ergo, licet peccator Tripimirus dux Chroatorum iuvatus munere divino... construxi monasterium ibique...", što bi se hrvatski reklo: "U vezi s tim, makar grešnik je Trpimir knez Hrvata Božjom milošću... sagradih ovdje samostan..." Riječ je naime o lokalitetu Rižinice između Klisa i Solina gdje Trpimir 852. sagradi samostan s crkvom. Usuđujem se stoga reći da je ondje ujedno začetak sjemeništa jer se već tada razlikovalo: *Schola interior*, unutrašnja škola za obrazovanje svećenika i članova redovničke zajednice te *Schola exterior*, vanjska škola za obrazovanje svjetovnih osoba. To je ono duhovno vrelo kneza Višeslava što prima nemoćne da ih prosvijetli. Jer su namah nakon dolaska u ove krajeve primili *svjetlo vjere*, Hrvati su postali *sinovima svjetla* što su ostali i u tzv. "najpovijesnije vrijeme", tj. u doba socijalizma. Odista, posebna karizma, nezaslužen dar. Stoga mislim da možemo prihvatiti misao kako je povijest put prema Istini i Slobodi. Tom putu nedvojbeno mnogo su pridonijele i splitske sestre klarise šireći *Pravila* Božjeg sirotana sv. Franje i sv. Majke Klare.

Odbor za obilježavanje 800. obljetnice rođenja sv. Klare na čelu sa sestrom Marijom od Presv. Srca, okupio je odista probrane suradnike što je neumorni urednik "Kačića" fra H. G. Jurišić oživotvorio opsežnom i vrijednom knjigom koja će naraštajima svjedočiti o hrvatskom povijesnom putu u zavičajnu povijesnost kao obdanište Slobode.

Kako nadvremenost nije podložna vremenu, tako nisu ni sv. Franjo ni sv. Klara, a s njima, ufajmo se, ni hrvatski narod u koji je supstancijalno utkana duhovnost netom spomenutih serafskih kreposnika.

Pax et Bonum - Mir i Dobro, temeljno načelo franjevačkog reda kreativno će tada zaživjeti u svakom narodu koji tu poruku primi kao nebesku karizmu. *Mir i Dobro* izabrali su franjevci za svoje životno i redovničko načelo jer je mir "djelo pravednosti", odnosno "djelo ljubavi".

Povijest je posvjedočila, i dalje svjedoči, da se hrvatski narod obrće u tim odrednicama. I kao što je nekoć knez Trpimir na uslužnost splitskoga nadbiskupa Petra odgovorio svojom vladarskom i domovinskom ljubavlju, da mu sve poklanja "hilari animo", tj. radosna srca, tako i mi danas ostanimo u ozračju otaca i poželimo *urbi et orbi:* Pax et Bonum, navlastito hrvatskom narodu koji ponovno, nakon toliko stoljeća počinje živjeti puninu svoje povijesnosti.

Ivan Pandžić

VELIKI MOZAIK TEMA I MIŠLJENJA

(Frano Prcela (urednik - priređivač): **Dijalog** - *na putu do istine i vjere, zbornik u čast Augustina Pavlovića OP - Zagreb, 1996. Izdavač: Globus Zagreb, Matthias-Grünewald-Verlag Mainz, Hrvatska dominikanska provincija)*

Otac *Augustin Pavlović* vrlo je ugledan član Hrvatske dominikanske provincije: 30. studenoga 1996. napunio je osamdeset godina plodnoga života. U čast te obljetnice izašla je ova knjiga, a njezin je najljepši dio topli, iscrpni i dokumentirani prikaz (mogli bismo slobodno reći: mala monografija) njegova života i djelovanja iz pera Petra Marije Radelja. Tu je i bibliografija Pavlovićevih radova od 1931. do 1996. Već naslovi prikazuju oca Augustina Pavlovića kao svestrana i znatiželjna mislioca, te neumorna pisca i prevoditelja.

Urednik ovoga dvojezičnog (njemačko-hrvatskog) izdanja okupio je mnoštvo suradnika, kojih su osobni podaci dani u posebnome abecednom popisu. Knjiga je većega formata, uvezana, s ugodnim ovitkom, pravi "Festschrift".

Okvir svega je dijalog, ideja dijaloga. O dijalogu se lijepo izrazio jedan od suradnika, Stjepan Kušar, rekavši da on nije stvar znanstvenih disciplina nego živih osoba.

Autori su naši ljudi i stranci, a ako izuzmem Antu Bobaša, prema čijem prilogu o *rocku* imam veoma negativan stav, spreman sam, na razini akribije, dati stanovitu prednost hrvatskim autorima.

Unatoč "krovnog" karaktera ideje dijaloga priređivač je materiju tematski razvrstao u osam ciklusa: Biblica, Philosophica, Interdisciplinaria, Theologica, Iudaico-christiana, Oecumenica, Contemporanea i Practica. Ja se pak, pišući prikaz, služim bilješkama iz svog čitateljskog notesa ne spominjući cikluse, jer će se pripadnost ovom ili onom ciklusu vidjeti iz sadržaja bilježaka.

U radu "Mesijanizam u Starome zavjetu" *Adalbert Rebić* predlaže tri etape razvitka ideje o Mesiji. Prva bi etapa bila razdoblje pomazanika Jahvinih u 10. i 9. stoljeću prije Krista. Druga bi etapa obuhvaćala 8., 7. i 6. stoljeće, gdje proroci oblikuju mesijanizam na osnovi idealizacije kralja Davida. U treću bi se etapu moglo ubrojiti doba nakon progonstva, s naglašenim soteriološkim (spasiteljskim) aspektom Mesije (5.-2. stoljeće), a njoj se priključuje židovsko čekanje Mesije u posljednjem stoljeću prije Novoga zavjeta.

Adrian Schenker proučava smisao poznatoga dvostiha proroka Miheja (M, IV, 5), koji prema Bibliji "Stvarnosti", a ona je na tome mjestu u suglasju sa svim hrvatskim prijevodima (uključivši i Daničićev), glasi: "... svi narodi idu, svaki u ime boga svojega / mi, mi idemo u ime Jahve, Boga našega..." (Usput napominjem da slična misao ima i kod Izaije). Schenker izvodi čudne zaključke o paralelnosti Jahve i "drugih bogova", dakle i o (privremenoj) jednakopravnosti svih religija sve dok "Gora Doma Jahvina" ne bude postavljena vrh svih gora, to jest, dok se ne uspostavi kraljevstvo Jahvino na Sionu. Schenker je zaboravio na mesijanizam i soteriologiju, premda je baš kod Miheja, nekoliko redaka dalje, mogao pročitati tekst o Mesiji, čiji je iskon "od vječnih vremena", a izaći će iz Betlehema. Schenkerova je zabluda utoliko veća što polazi od njemačkoga prijevoda Mihejeva distiha, gdje u spornoj sintagmi imamo politeizam, dakle neprijeporno poganstvo, a ne paralelizam s Jahvom. U hrvatskim prijevodima imamo barem monoteizam. Evo spornih stavaka: hrvatski: "svaki u ime boga svojega" - njemački: "jedes (Volk) in Namen seiner Götter".

Stipe Jurič u radu "Salomonov dijalog s tirskim kraljem Hiramom, ofirskoga zlata vrijedan" polemizira (uvjetno rečeno) sa starozavjetnim podacima o lokalitetima Arabije i maglovitim prikazima odnosa Salomonove i feničke države (odnosno: polisa Tira). Nekritičnim deuteronomijskim izvješćima, koja imaju pred očima samo kraljev divovski lik koji se penje do neba, Stipe Jurič suprotstavlja svoje viđenje kralja Salomona kao pragmatičnog i inteligentnog političara i gospodarstvenika, za čiju ocjenu nisu potrebni mitologemi.

Henryk Anzulewicz bavi se nekim aspektima djela "De homine" Alberta Velikog. (Napominjem da je slavljenik Augustin Pavlović preveo i bilješkama popratio Albertovo djelo "Principium super totam Bibliam".) Albert Veliki se poslužio književnom vrstom dijaloga između *svetaca* (tu su, osim kanoniziranih osoba, i važni teolozi, ugledni crkveni pisci, mjesta u Svetome pismu itd.) i *filozofa*, i uvjerljivo pokazao da je takvu dijalogu implicitan konsensus, koji dokazuje da između vjere (fides) i razuma (ratio) nema proturječja.

Miljenko Belić objavljuje "Neke pristupe razmišljanju o misteriju slobodne volje u međusobnome dijalogu".

Hrvoje Lasić razmatra korespondenciju o definiciji istine između filozofa M. Blondela (1861-1949) i teologa R. Garrigou-Lagrangea (1877-1964).

Thomas Eggensperger, nakon analize Verweyensova djela "Gottes letztes Wort" iznosi pesimistička stajališta o mogućnosti dijaloga (u dubljem smislu) između teologije i filozofije.

Stjepan Kušar, pišući o odnosu religije i znanosti, kaže, kao što smo već istaknuli, da dijalog nije stvar znanstvenih disciplina nego živih osoba, što znači da je i stvar osobnog poštenja i osjećaja odgovornosti. Bilo mi je zanimljivo čitati kako je Lav XIII. na najezdu antiklerikalizma koncem 19. stoljeća odgovorio osnivanjem Vatikanske zvjezdarnice 1891. I to je - dijalog!

Anto Gavrić se nadovezuje na već gore prikazanu Anzulewiczevu temu. *Mihály Szentmártoni* se bavi odnosom teologije i psihologije, a *Mate Lukač* duhovito piše o odnosu Tome Akvinskoga i njegove dominikanske subraće za svečeva života i u kasnijim stoljećima.

Slijedi duhoviti, ali teološki vrlo kontestabilni rad *Ulricha Engela* "Bruchstücke" (= Odlomci). Najspornije je distanciranje od Isusova jedinstva s ocem (usp. Iv. 10, 30), a u vezi s krajem "povijesne osobe" Kristove na Golgoti". Zašto ne bi i Evandelje moglo biti povijesno vrelo, koje daje povijesnost i izvješćima o uskrsnuću?

Ivan Koprek kritički prosuduje moderne etičke teorije o opraštanju.

Jure Krišto daje psihološki portret sv. Augustina kao autora "Ispovijesti".

Ivan Golub vidi Jurja Križanića kao zagovornika razgovora, dijaloga, *par excellence*. Ipak se je kadšto u razgovoru poslužio mentalnom restrikcijom, točnije: u kontaktu s Levakovićem priznaje da je to učinio kada je jednome važnom biskupu prikrio svoju želju da putuje u Moskoviju, jer je znao da bi ga onda biskup kušao natjerati "zdravoj pameti".

Willehad Paul Eckert izvješćuje o prilogu Katoličke crkve u sadašnjem kršćansko-židovskome dijalogu.

Timothy Radcliffe piše o holokaustu. Ne znam zašto naslove knjigâ Prima Levija moramo čitati engleski? Prevoditeljica u zagradi daje i hrvatske naslove, dakle je izvorne naslove morala dati talijanski.

Već spomenutoj temi koju započinje W. Paul Eckert pridružuje se svojim prilogom i *Paulus Engelhardt*.

Veoma korektan, mudar i prihvatljiv tekst o dijalogu kao glavnome principu ekumenske teologije (s povijesnim reminiscencijama) daje *Thomas Bremer*.

U radu "Zagonetna šutnja o Akvinčevu 'Razgovoru s pravoslavnima i muslimanima'" *Tomo Vereš* pokazuje da je toj šutnji uzrok u manjku samokritike. Autor nas informira da se radi o dvjema Akvinčevim raspravicama koje je prevoditelj Augustin Pavlović objavio pod zajedničkim naslovom.

Frano Prcela piše o Križanićevu spisu "Della missione in Moscovia" i o njegovim implikacijama za dijalog s pravoslavljem danas.

Tomo Vukušić piše o ekumenizmu u "Katekizmu Katoličke crkve".

Jure Zečević u međufakultetskim ekumenskim simpozijima (bilo ih je osam) vidi značajnu nadu. U Zagrebu su teologiju magistrirali muslimani, a doktorirao je pravoslavac. Aktualni imam u zagrebačkoj džamiji pohađao je Katehetski institut KBF...

Elisabeth von Erdmann-Pandžić interpretira Blokovu poemu "Dvanaestorica", *Katrin Boeckh* prikazuje pisanje "Narodnog lista" o suđenju nadbiskupu Stepincu, *Diethard Zils* dokazuje da je dijalog zapravo - život. Vrijednost dijaloga prikazuju *Vekoslav Grmič* i *Ante Kusić*.

Anto Bobaš u svome tekstu o *rocku* predstavlja taj mučni fenomen kao glazbu, ne znajući da je on parakulturni apsurd, kojim agresivna "elita" unutar mlade generacije, uz ostala sredstva manipulacije, potiskuje misaonost, senzibilitet i humanost većine mladih, koji su od "elite" jači intelektualno i moralno, ali se boje biti bijele vrane. Bobaš citira Ivana Pavla II., koji je rekao: "Glazba za euharistijske susrete mora biti prava umjetnost i treba uvijek imati kao svoj cilj svetost kulta". Papa je dodao da ne smije biti diskriminiranja drugih vrsta glazbe, a Bobaš iz njegovih riječi zaključuje da *rock* iz zagušljivih okupljališta huligana i njihovih podložnika, gdje grme decibeli i sve se gubi u magli nikotina i lascivnosti, smije preći u crkve, kako bi unaprijedio svetost kulta...

Posljednji je prilog iz pera *Zvonka Pandžića* "Die 'Elementatio theologica' des Proclus in der Übersetzung von Franciscus Patricius". Radi se o sljedećem: Franciscus Patricius, odnosno Franjo Petrić, objavio je u Ferrari 1583. svoj prijevod jednog grčkog djela novoplatoničara Prokla na latinski, a naslov smo prijevoda naveli. Pandžić pak istražuje pitanje koji je grčki predložak poslužio Petriću. Sklon je odlučiti se za onaj koji je poznat pod nazivom "Codex Ambrosianus 38" ali ipak nalazi razlike.

To bi bilo sve. Knjigu treba pozdraviti unatoč kadšto velike disparatnosti tema. Rijetki će biti čitatelji pojedinci koje će zanimati sve, ali će ih mnogo biti koji će biti zainteresirani za ovo ili ono tematsko područje ovoga vrijednog zbornika.

Svevlad Slamnig

ISPRAVCI

U "Maruliću" 1/97. na str. 180, u 5. stihu pjesme *B. T. Kukolje* "Hi-fi" iza riječi "našeg" ispušteno je "grada", a na str. 157. u pjesmi iste autorice "Zagrljaj jutra", stih 11. odozdo treba glasiti: "A tamo, kao nekad u blagdanjskoj sobi".

U istom broju, u članku *M. Oreškovića* "Postanak i prošlost Zagreba" potkrale su se sljedeće greške:

Na str. 117. mj. Zagrag treba: Zabrag
Na str. 118. mj. Sančić treba: Snačić
Na str. 118. mj. 1091 treba: 791
Na str. 120. mj. predali treba: prodali
Na str. 121. mj. god. 1691. treba: 1699
Na str. 123. treba dodati: Sagrađena je *grkokatolička* crkva...

NE ZABORAVITE

NA PRETPLATU ! ! !

* * *

"Sveta Cecilija", br. 4/96, donosi popis skladbi *Ivana Degrela*, jednoga od urednika dnevnika "Hrvatska straža".

* * *

U Vatikanu je održan skup "Caritàpolitica" 23. I. 97. o karitativnom političkom djelovanju uz uvodni govor kardinala *Laghija*.

* * *

24. I. 1997., prigodom blagdana sv. *Franje Saleškog*, zaštitnika novinara, *Ivan Pavao II.* uputio je poruku za Dan sredstava društvenog priopćivanja. Napominjemo da je naše Društvo prigodom toga blagdana u nekoliko navrata organiziralo sastanke hrvatskih novinara i izdavača na području vjerskog tiska, ali bez velikog odaziva.

* * *

Jean-Claude Barreau ("Vjera jednog poganina", HKD 1968), bivši svećenik, koji se oženio 1971., dao je ostavku na mjesto tehničkog savjetnika za imigrante. Nedavno je objavio novu knjigu "La France va-t-elle disparaître?" (Nestaje li Francuska?) kod Grasseta.

* * *

Biskup iz Caserte *Nogaro* govorio je izmedu ostalih na skupu "Rifondazione communista", istaknuvši da Gospodin računa na političare, angažirane u radu za opće dobro, koji nisu uprljali svoje ruke.

* * *

Pierre Nortel govorio je o *Claudelovu* tekstu "La Mort de Judas" (Judina smrt) koji je režirao na sceni "Espace Georges Bernanos".

* * *

Kod A. Michela objavljena je knjiga *Marie Vidal* "Un Juif nommé Jésus" (Židov po imenu Isus) a kod Ed. du Relie knjiga *Yvana Amara* "Les Béatitudes" (Blaženstva).

* * *

U "La Croix" od 24. I. 1997. *Muhamedin Kullashi* piše o tom kako srpska opozicija podržava plan o Velikoj Srbiji u članku pod naslovom "Le silence sur le Kosovo discrédite l'opposition en Serbie" (Šutnja o Kosovu diskreditira opoziciju u Srbiji).

* * *

11. II. 1997. održan je u Splitu simpozij o *Lovri Katiću*, hrvatskom povjesničaru i popularnom jeronimskom piscu.

* * *

31. I. 1997. Hrvatsko društvo katoličkih novinara (HDKN) izabralo je za svojega predsjednika fra *Mirka Mataušića*. U upravna tijela od katoličkih laika ušla je i opet *Suzana Vrhovski* kao tajnica. Na teološko-pastoralnom tjednu, održanom od 28. do 30. siječnja 1997. na Šalati, nije ovaj put kao predavač nastupio ni jedan katolički laik.

* * *

"La Croix" od 31. I. 1997. donosi "dossier" *Patricka de Carolisa* pod naslovom "Dieu se promène incognito", nadahnut *Einsteinovom* "formulom" : "Slučaj je Bog koji šeta incognito". Autor se osvrće i na "formulu" *Georgesa Bernanosa:* "Kršćanska je vjera dvadeset i četiri sata sumnje manje jedna minuta nade".

* * *

20. II. 1997. održano je u Hrvatskom povijesnom društvu predavanje dr. *Zdravka Sančevića* "Uloga franjevaca u Bosni".

* * *

18. II. 1997. *Matica hrvatska* proslavila je 155. obljetnicu svojega osnutka i djelovanja.

* * *

"La Croix" od 4. II. 1997. donosi članak *Noëla Copina* "La politique, c'est s'occuper des autres" (Politika je briga za druge).

* * *

U "La Croix" od 26 - 27. I. 1997. *Michel Crépu* i *Nathalie Crom* objavljuju razgovor s *Jeanom Cayrolom*.

* * *

"Vjesnik" od 10. II. 1997. počeo je u svom podlistku objavljivati roman *Svevlada Slamniga* "Čiopa".

* * *

Dominikanska uprava i kardinal *Piovanelli*, firentinski nadbiskup, zatražili su da se pokrene postupak za proglašenje blaženim poznatoga dominikanca *Savonarole*, kojega je dao mučiti i spaliti *Aleksandar VI.*

* * *

Na Svjetskom forumu u Davosu (Švicarska) zapaženo je izlaganje *Klausa Schwaba* o tom kako ekonomski profit mora imati socijalnu funkciju.

* * *

Večernjakov "Obzor" od 9. II. 1997. donosi članak *Virgila Kurbela* o utjecaju "Susreta" *Ive Balentovića* na hrvatsko-bugarske veze.

* * *

Objavljeni su prilozi s kolokvija o *Jacquesu Maritainu* u Tuluzi pod naslovom "Maritain l'Européen".

* * *

U "Forumu", br. 12/96, *Davor Piskač* piše o zbirci Gojka Polegubića "Makovi", objavljenoj u izdanju HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima). O zbirci istog autora "Svjetlost juga" pišu u Maruliću 1/97 *Svevlad Slamnig* i *Mladen Jurčić*.

* * *

U "Večernjem listu" od 10. II. 1997. u kratkom se članku upozorava da je *Vrbovec* izostao iz Hrvatskog općeg leksikona, a u "Vjesniku" od 11. II. *Mladen*

Pavković piše o tome kako je *S. Sulimanac* spašen od zaborava. Napominjemo da je u tom smislu najviše učinilo HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), koje je u čast svojega vjernog člana izdalo njegovu knjigu "Naše pravice" koja je na komemoraciji podijeljena svim sabornicima.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 7. II. 1997. donosi članak *Envera Mehmedagića* "Hrvatski pisci-muslimani". U istom broju objavljen je i članak našeg suradnika *Rajka Glibe* o pregledu pučanstva BH između 1879. i 1991., o čemu je u svojoj knjizi pisao *Franjo Marić*. U tom broju *Agneza Szabo* piše o knjizi *Anđelka Mijatovića* "Iz riznice hrvatske povijesti i kulture", a objavljeno je i nekoliko pjesama *Dubravka Ivančana* povodom 15. obljetnice njegove smrti. On je bio suradnik "Marulića" od njegova prvog broja.

* * *

Prigodom XII. Dana svjetske mladeži u Parizu Papa se sprema u kolovozu proglasiti blaženim *Frédérica Ozanama*. O značenju toga dana piše u listu "La Croix" od 7. II. 1997. *Sophie de Villeneuve*. U istom broju javlja se bivši svjetski prvak u šahu *Anatolij Karpov* kao Jeljcinov izborni kandidat za grad Tulu. Karpov je uvijek bio blizak vlasti, a 1989. bio je poslanik Vrhovnog sovjeta, dok se je Kasparov nakon srpske agresije, za razliku od većine Rusa, stavio na hrvatsku stranu.

* * *

"Živa zajednica", br. 1-2/97, donosi članak *Vlatka Marića* "Kršćanin, država i politika".

* * *

"Krijesnica" (MZ-Zenica) od srpnja 1996. objavljuje članak *Arasa Borića* "Životinjstvo u kršćanskoj inspiraciji *Nikole Šopa*"

* * *

U predstavljanju nove knjige *Hrvoja Šošića* "Slom Hrvatskog komunističkog proljeća" 11. II. 1997. sudjelovao je i naš član *Mato Marčinko*.

* * *

HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) jedan je od potpisnika prosvjednog pisma Saboru RH u povodu pokretanja postupka za donošenje hrvatskog Zakona o prekidu trudnoće. Pismo su uz HKD potpisali Hrvatski katolički zbor MI, HKD prosvjetnih djelatnika, Hrvatski pokret za život i obitelj i Veliko križarsko bratstvo.

* * *

"The Daily Telegraph" donosi 23. I. 1997. kratak članak o generalu *Jacquesu Kleinu*, a "The Times" članak pod naslovom "Doubt over Milosevic vow to recognise poll results" (Sumnja o *Miloševićevu* priznavanju izbornih rezultata).

* * *

Tomas Eloy Martinez objavio je knjigu "Santa Evita" u kojoj se demitizira "mit" o Evi Peron.

* * *

U "Espritu", br. 1/97, *Dražen Katunarić* piše o *Kusturičinu* "Undergroundu" u članku pod naslovom "Underground de Kusturica ou la nostalgie de l'âme slave" (Nostalgija slavenske duše). U istom broju Esprita nalaze se i recenzije knjige *Norberta Bobbija* "Liberalizam i demokracija" i knjige *Hannah Arendt* "Politika i događaj" te osvrt na knjigu *J. Rawlsa* "Ljudska prava".

* * *

"Zatvorenik", br. 59/97, donosi članak *Mate Marčinka* "Odnarodivanje i progon Hrvata u zaljevu hrvatskih svetaca" i članak *Dinka Jonjića* "Da se ne zaboravi" (U spomen vitezu *Erihu Lisaku*).

* * *

Beogradska revija "Republika" u siječanjskom dvobroju 155-156 u rubrici *Klasici* donosi osvrt na prijevode našega suradnika *Tome Vereša* djelâ *Alberta Velikoga* i *Tome Akvinskoga*.

* * *

13. II. u hrvatskom konzulatu u Trstu, održana je promocija pet knjiga nakladnika "Naše sloge" iz Pazina. Nazočni su bili dr. *Bertoša*, hrvatski konzul, *Nevio Setić*, urednik i prof. *Mario Sošić*. Između ostaloga predstavljena je i knjiga pjesama "Zaboravljena svečanost neba", našeg suradnika *Predraga Grubića*.

* * *

15. II. 1997. govorio je dr. *Milivoj Kovačić* o životu i djelu *Petra Grgeca* prigodom obljetnice njegova rođenja na Radio Zagrebu.

* * *

15. I. 1997. umro je u Zagrebu najstariji sin dr. *Josipa Andrića*, glazbenik *Ranko Andrić*.

* * *

Časopis za kršćansku kulturu i umjetnost "Oznanjenje", koji izlazi u Ljubljani donosi pjesme "Li Tai Po" *Mate Marčinka*, te pet pjesama *Vere Valčić*, što ih je na slovenski preveo i bilješkama o pjesnicima, našim suradnicima, popratio *Martin Silvester*, poznati prijatelj "Marulića" iz Slovenije.

* * *

U noćnom programu Radio Sljemena, s petka na subotu 21. II. 1997. a na poziv urednika *Živka Prodanovića*, o prvom ovogodišnjem broju "Marulića", što predstavlja početak tridesetoga godišta izlaženja naše revije, govorili su *Radovan Grgec, Mato Marčinko* i *Tvrtko Klarić*.

* * *

"Večernji list" u "Zagrebačkom popodnevniku" donosi vijest *Borisa Ćavara* o književnoj večeri održanoj prethodnoga dana u prostorijama našega Društva, posvećenoj uspomeni na život i djelo *Jakova Kopilovića* (Subotica, 9. VII. 1918. - 18. XI. 1996.), hrvatskoga pjesnika iz Bačke.

* * *

21. II 1997. umro je o. *Janko Bubalo*, poznati franjevac i pjesnik, član DHK-a i HKD-a. U HKD-u objavljena je njegova zbirka "Između sna i zastava".

* * *

"Slobodna Dalmacija" od 9. III. donosi opširan članak *S. Bašića* o književnoj večeri u HKD-u, na kojoj je predstavljena knjiga *Hrvoja Šošića* "Slom hrvatskog komunističkog proljeća".

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (111) 229
***Marela Mimica:** Uskrsna nedjelja 232
***Branimir Žganjer:** U očekivanju Uskrsa 232
Komemoracija Jakovu Kopiloviću u HKD-u 233
Sjećanje na Antu Jagara 234
O "Slomu hrvatskog komunističkog proljeća" u HKD-u 234
Josip Sanko Rabar: Uskrs u Hrvata 235
***Marko Malić:** Ponekad 241
***Predrag Grubić:** Led u ručicama; U vrtovima straha 242
***Milan Radić:** Petru Zrinskom i Franu Krsti Frankopanu 242
***Ivanka Kipčić:** Nevremena 242
Zoran Grijak: Nacizam u modernoj historiografiji 243
***Stanislava Adamić:** Strpljiva molitva 272
***Mladen Jurčić:** Iz nevidljivoga; Ne drugdje; Znaci 273
Tomo Vereš: Jeličićeva dva prepjeva 274
Joja Ricov: Jato sarmatskoga sokola 281
***Branimir Žganjer:** Običan prizor na nebeskom svodu 307
***Božo Kukolja:** Buntovnik 307
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Čovjek i sjena 307
Mato Marčinko: Bila jednom jedna crkva 308
***Stanislava Adamić:** Svejedno ako od sjete 317
***Diana Dobran:** Suton 317
Tomislav Žigmanov: Novi molitvenik i pjesmarica u Bačkoj 318
***Duško Matas:** Lišće 323
Mirko Popović: Tiho, vrtom 324
Mirko Popović: Cvijet 326
***Alojz Buljan:** Haiku 327
Ivo Mijo Andrić: Crni i bijeli rudari 328
***Tomislav Maretić:** Sitnopjesni 332
Lovorka Čoralić: Hrvatska zajednica u Mlecima 333
***Marija Horžinek:** Čovjek bez doma 340
***Ivan Berislavić:** Jesen starca siromaha; Zahvala za još jedan dan 341
***Enver Mehmedagić:** Nevjesta Hrvatske 341
***Marija Maja Ćosić:** Bez naslova 341
Živko Prodanović: Onoga dana kada sunce nije izašlo 342
***Bernarda Kanižaj:** Ako jednom odem 346
***Ivan Lendić:** Svjetlost i tama Vukovara 347
***Božo Kukolja:** Zaljubljenici 348
Radovan Toljanić: Sunce u bisagama 348
Zdravko Mužinić: Karakterizirala ju je dobrota 349
***Stanislava Adamić:** I rana sanja 351
***Sanja Andričević Pintarić:** Molitva Andelu čuvaru 351
***Sanja Andričević Pintarić:** Dolina tišine 352
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Snohvatica 352
Grga Rupčić: Kruščić Prvog B 353
Grga Rupčić: Kukuruzovnica 354
***Nevenka Bakoš:** Hrvatskoj za Dan državnosti 356
Grga Rupčić: Zaboravljeni egzodus 357
Tatjana Vranić: Ratna premišljanja 360
Đuro Bošnjak: Quo vadis, Croatia? 363
Ivan Peklić: Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka III 365
Stjepan Babić: Na Božjim putovima XIII 372
Nove publikacije: 377

Mišljenja i reagiranja

Jurica Milkin: "Stari zeci" medu gradišćanskim Hrvatima II 378
Mate Šimundić: Zaista govorimo i pišimo hrvatski! 392
Mate Šimundić: Podrietlo krilatice *Srbe na vrbe* 396
Mate Šimundić: Europsko vieće ili Vieće Europe 401
Svevlad Slamnig: Ispravak jednog podatka o književniku Anti Cettineu 402

Mozaik

Mladen Jurčić: Pun pogodak u HNK 404
Martin Peterlić: Praizvedba "Croatie" 407
Mirko Validžić: Prominska stradanja u Domovinskom ratu (1991-1995) 408

Knjige

Gojko Polegubić: Zbornik poezije 411
Jure Karakaš: Bolni akordi tišine 412
Ivan Svetić: Povijesna okomica 414
Mirko Validžić: Bihaćki narodni običaji 415
Tomislav Heres: Zbornik Kršni zavičaj 1996 416
Jure Karakaš: Nemoćni čovjek na zamršenoj svjetskoj pozornici 419
Jure Karakaš: Rječničko blago oteto zaboravu 421
Josip Lisac: Zbornik posvećen Eduardu Hercigonji 424
Zvonimir Olujić: Od upita do smijeha i od smijeha do upita 425
Zlatko Kudelić: Srpski mesijanizam biskupa Velimirovića 428
Marijan Kovač: Svjedočanstvo o dobroti 431
Leona Sabolek: Hrvatska riječ u Madžarskoj 432
Ivan Pandžić: Tlocrt nadvremena 433
Svevlad Slamnig: Veliki mozaik tema i mišljenja 436

Vijesti

Iz domovine i svijeta 440

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220